

Opera Lucis.



Opera te-
nebrarum.



D I E S D O M I N I C A.

Ignat. Ep. ad Magnes.

Μετὰ τὸ Σαββατίον,
ἐορτάζεται πᾶς Φιλόχειρ
τὸν κυριακὸν, τὸν αναστορικὸν, τὸν
βασιλίδα, τὸν ὑπαγέν πασῶν
τὴν ἡμέραν. *before title page*

Post Sabbathum omnis Christi amator Dominicum celebret diem, resurrectioni consecratum Dominicam, reginam & principem omnium dierum.



LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

DIES DOMINICA,

Bibliotheca. sive Collegij Petri Aragonij

Succincta narratio ex S. Scripturarum, &
venerandæ antiquitatis Patrum testimoniis

De Padua concinnata,

ET

Duobus Libris distincta:

Aragonij

Quorum

1770

Priori, diei DOMINICÆ observationem ab ipsis
Apostolis, Ecclesiaque Christiana continua serie solennem
fuisse habitam, ejus institutionem fuisse divinam, &
quæ ejus solennitatem impédiunt, declaratur:

POSTERIORI VERO

In quibus ejus sanctificatio consistat ostenditur.

IN QVIBVS ETIAM

Variæ Ecclesiasticæ antiquitates cognitu non
indignæ explicantur.

August. de verbis Apostoli, Serm. 15.

Domini resuscitatio promisit nobis æternum diem, & consecravit nobis
Dominicum diem: qui vocatur Dominicus, & ipse videtur propriè ad
Dominum pertinere.

Acta Martyrum apud Baronium,

anno 303. n. 37. &c.

*B. Martyret in judicium vocati, & à Proconsule interrogati, num Collectam fe-
cissent, aut Dominicum egissent? voce sèpèus repetitè respondent, se Christia-
nos esse, Collectam Dominicam, & Dominicum congruè religionis devozione
celebrasse, quia intermitti non potest.*



ANNO 1639.



MO 21

21 194

28. muniti per le nozze

di un altro paese

anno 1940

TA

1940

anno 1940

altri da muniti per le nozze di un altro paese
anno 1940



SANCTISSIMÆ,
ORTHODOXÆ CHRISTI
ECCLESIAE,

2

FOEDISSIMIS PON-
TIFICIORVM SORDIBVS
FELICITER REPURGATÆ,

Matri charissimæ,

GRATIAM, ET PACEM.



Ntiquitus in determinandis quæ-
stionibus, quibus Ecclesiæ pax interpellata,
aut S Euangelii cursus erat retardatus, ad
S. Scripturas, Concilia, & veterum mo-
numenta, Christi se contulit Ecclesia: &
tum Scripturas, non ut per sinuosas sed &
riorum aut Hæreticorum interpretationes
ad ipsorum somnia accommodatas, sed se-
cundum fidei analogiam ex aliarum scripturarum consensu sunt

a 3

veteres

943207

E P I S T O L A

veteres interpretati. Conciliorum in Ecclesia semper magna fuit utilitas, usus maximus: denique si male feriati veterum monumenta rejecissent, evestigio ab Ecclesia explodebantur.

Sozom.
7. 12.

Adhæc, inquam, tanquam ad sacram anchoram, omni obortâ tempestate, rectâ itum est ab Ecclesiâ, ut videre est in *Sisinnio*, qui *Theodosio* controversiis tum temporis male-natis finem imponere studenti persuasit, &c. ut fugeret cum sectariis disputationes, & ab illis quæreret, recipere eos, qui ante Ecclesie distractionem, s. Scripturæ interpres, & Doctores existissent? quibus secundum Scripturas de quæstionibus oblatâ sententiam proferentibus se submitterent.

Idem mihi (*Sponsa Christi, Mater dilectiss.*) faciendum judicavi: infelicissimâ quæstione de diei *Dominice* solennitate (apud Ecclesiam Christianam semper in usu, & in pretio) obortâ; ut his, quæ Dominus in sacris tabulis hac de re exaraverat, priùs observatis, ad Concilia, veterumque monumenta me conferrem: quorum machinis (novas enim ad hostium hujus festivitatis solennitatem oppugnantium debellationem non judico esse necessarias) aggrediter adversarios hujus ordinationis, cum scripturarum autoritate, tum venerandæ antiquitatis consensu & monumentis luculenter satis attestatæ: in quibus congerendis *Tibi* animi mei consilium aperire operæ pretium existimavi, quod paucis accipe.

Primò de hoc subiecto Veterum sententias in unum collegi, non quod plus *ANTICVITATI* quam *VERITATI* ad Epist. ad Alex. scribam: illud Pontificiis relinquō: ego cum B. Hieronymo antiqua legere, probare singula, retinere quæ bona sunt, & à fide Catholicæ Ecclesie non recedere statuo. non ad antiquos quasi ad fabros Philistein pro exaudiendis sylvestris sive ruralis culturæ ferraculis, inermis, hoc est, spirituali scientia in verbo Dei revelata privatus, me recipio: sed quia Spir. Sanctum parce admodum in S. literis de die *Dominica* suam exposuisse sententiam (licet in illis ejus nomen, usum, & Apostolicam institutionem nobis recommendavit) video, ideo antiquos,

DEDICATORIA.

tiquos, fideliter quæ à Domino per Apostolos receperunt, retinente, consulo; ut sanctissimâ eorum sententiâ praxique observatis, quid nobis hîc faciendum sit observemus.

Deinde de hoc subjecto varii varia, non sine summo Ecclesiæ fructu, ediderunt: sed pauci quæ fuerit sacra purioris Ecclesiæ praxis in integra hac solennitate agenda attigerunt. Hæc mihi altius de hac quæstione inquirendi occasionem præbuerunt; non solum meæ oblivionis sublevandæ gratiâ, sed etiam ut tædium levem aliis, in quorum manus & Ecclesiastici scriptores non inciderunt, vel gravibus ipsorum provinciæ officiis detenti eos perlustrare non poterant. ~~hæc~~ otio ac studiis consulere mihi erat propositum, dum Syllabum *Dominice* antiquitatis illorum oculis *as ev tw̄w̄* subjicio. ab omni homine, vel *Naturâ* dictante, hoc exigitur, ut *proficit hominibus*, *si fieri potest*, *multis*; *si minus*, *pau- Seneca de* *cis*; *si minus*, *proximis*; *si minus*, *sibi*. *otio sa-*

Tertiò non intempestivum esse judico in deplorando hoc Ec. *pientiū*. clesiæ statu huic solennitati adornandæ operam navare; idque dupli nominis: primò quia abominanda, & Christiano nomine indigna, *Dominice* diei violatio sanctissimum Dei omnipotentis cultum impiorum exponit ludibrio: atque hinc, hinc omnis miseria, quâ obscuratum Ecclesiæ decus corruit, effluxit inundatio. Eheu! quanto squalore, quantisque miseriis Ecclesiæ facies, quondam splendidissima, & fœlicissima, ubique gentium jam obscuratur! qui sincero eam prosequuntur amore, vident, & lugent, licet maligno Pontificiorum spiritu fascinati hoc vident, & exultant: *neque est apud nos, qui sciat usque quo? gladio ceciderunt pīt, par- Ps. 74.9. ruli collisi sunt: & prægnantes diffissæ: o me miserum!*

— *qui talia fando?*
Temperat à lacrymis?

Adficta hæc Ecclesiæ Christi facies ad veram poenitentiam nos vocat; in qua peragenda diei *Dominice* apud cuiusque gentis Ecclesiam violatio (quæ huic incendio struit ligna) nobis debet esse mœrori. illa enim festivitas pietatis exercitiis ad amissim

verbi

E P I S T O L A

verbi divini apud paucos, ut par est, erat solennis: quod testantur ejus ubique gentium multiplices per laborem quæstuosum nundinæ, convivia, crapulæ, tripudia, & per histrionicas Coœdiarum actiones, impiæ profanationes: hæc Flagitia (Christianitatis decus obfuscantia, & nomen Christi blasphemantibus locum amplius detrahendi attribuentia: à quibus purior abhorruit Ecclesia) diebus Dominicis magno cum Religionis scandalo ubique impunè graßantur.

Alio quoque respectu hoc argumentum cum secura horum temporum conditione congruere nemo non videt: quia hoc seculo, si unquam, pietas apud multos sub nuda Euangelii professione languescit, ejusque vis jacet penè extincta, & emortua.

Utrique huic malo Dominicæ sanctificationem præsens remedium existimo. Primò ad extinguidam incendiiflammam, quâ undique flagrat Ecclesia, viam parabit. hoc Guntheramni Francorum Regis pientissimi exemplo facile poterit doceri. qui postquam non sine animi dolore regni sui statum in pejus *Conc. Ma-* vergere, seque contra Gothos infelici successu pugnâsse obser-*tis. 2. c. 1.* vaverat: tanti mali fonte paulò altius investigato; Episcopos populum sibi commissum, profligatis moribus Dei vindicis iram in se concitantem, Euangelicis doctrinis non paſcentes fugilat: cui malo ut obviam in posterum iretur, in Concilio statutum est, *diem Dominicum religiosè custodiendum esse*. hujus Christianissimi Regis exemplar, victoriâ hoc seculo ad hostes inclinante, ad Dominicam solennitatem sanctè agendam nos dicit: ab quam infeliciter his pene viginti annis contra nostræ libertatis hostes in Ecclesiis Dei rugientes, pugnatum est, non sine gemitibus. Quum hujus mali causas supputamus, cur non cum Guntheramno ad deflendam flagitiosam Dominicæ violationem animi nostri sunt applicandi? & cum antiquis Patribus diem Dominicam non reverenter coli observantibus statuendum, ut *Concil. primum Sacerdotes, postea Reges, & Principes, cunctique fideles sum. Paris. ca. mōpere procurent, ut tanti diet debita observatio, religiosaque devotio,* 50. *nunc*

DEDICATORIA.

nunc usque magna ex parte neglecta, dehinc ob insigne Christianitatis, devotius exhibetur: & ut humiliter a Sacerdotibus Christianorum Magistrorum excellenia flagitetur, ut ob honorem, & reverentiam tanti diet, cunctis metum incutant, ne in hac sancta & venerabili die, mercatus, placita, & opera sua homines facere presumant. nam sublatâ aut spretâ hâc solennitate, tantum de reliquis quæ pietatis sunt, licet sperare, quantum de reliqui corporis salute, absesso capite.

Neque ad alterum malum sanandum sanctissimâ hujus festivitatis observatione remedium præstantius poterit adhiberi: fervente enim pietatis zelo, sanæque doctrinæ puritate obscurata, ecquid ad errores sanandos, ad languentes zeli vires excitandas, magis erit idoneum? quam ut Deo die suo cultus integer cum publicè, tum privatim offeratur; dum sacro-sanctum Dei verbum piè prædicatur, attentè auditur: sacra mysteria devote, & secundum Christi ipsius institutionem celebrantur: preces, à Spir. Sancto in fidelium corda effusæ, cum omni subjectione ad Deum offeruntur: sacri hymni cum pio gaudio resonant in Ecclesia: afflictis Christi membris, & egenis ab opulentis benignè prospicitur: & sani animis mærentes misericorditer consolantur.

Hæc sunt illa diei *Dominitæ* exercitia, quæ labascentem pietatem sustinebunt: quæ si religiosè ab Ecclesia fuerint observata, *Religioni Christianæ*, quam omnes profitemur, inde accessionem permagnam futuram nemo non videt. Et hæc sunt quæ (*ECCLESIA CHRISTI SANCTISSIMA*) in hoc inelabato tractatu non ex me ipso effutio; sed omnia ex S. Scripturis (ubi mihi aliquid lucis in dissertatione hac discutienda præbuerunt) & purioris Christianismi luminibus deprompta *Tibi* simplex offero: non quia, ut olim Chrysostomus, *mea doctrina*, *Hom. post quam sanè minimam agnosco, indiges, sed ut meam Tibi voluntati prioris extem testatam facerem*: & ut tandem genuini T. Filii, (quibus pietas est curæ, & cordi) quibus operibus eo die vacandum, à quibus feriandum, & quâ autoritate hujus solennitatis institutio innixa fulciatur, aliqualiter videant. hæc omnia Sacris Scriptu-

EPISTOLA DEDICATORIA.

ris, ipsisque melioris fidei Patribus loquentibus, cum bono Deo breviter ostendam.

Habes itaque (*MATER DILECTISSIMA*) in hoc opusculo emitendo animi mei propositum. *Tu* igitur, quâ es in *Tuos* humanitate, σφάλματα quanta quanta sint in hisce congerendis condonabis, & ingeniali mei tenuitatem, germanis T. Filiis in *Germania* (mihi pluribus nominibus colenda) præcipuè commorantibus prodesse pro virili conantem, æqui bonique consules: hoc demissè petit,

qui

*Te, Tuosque, sincero amore
in Christo colit,*

THEOPHILVS PHILO-KVRIACES
Loncardiensis. D^r Young.



SYLLA.

SYLLABVS CAPITV M.

L I B R E I.

Docemium. In quo primò hujus tractatus scopus proponitur. Deinde ostenditur quare in posterioribus Conciliis plura de diei *Dominicae* officiis occurant, quam in prioribus. Tertiò quoisque Provincialium Conciliorum authoritatibus hæc officia statuentibus hodierna obligetur Ecclesia, licet eorundem Canonibus quisquiliæ nonnullæ immisceantur.

C A P. I.

Quod ad solennem Dei cultum definitum tempus sit necessarium. de congressu Apostolorum, & quomodo Iudeorum Synagogis sabbato intererant.

C A P. II.

Tempus ordinarium ad publicum Dei cultum celebrandum post Christi mortem observatum erat dies Dominica, ipso Apostolorum seculo in Ecclesia Christiana solennis. tres Texius novi Testamenti, scilicet, Act. 20,7. & 1 Cor. 16. v.2. & Apocal. 1. v. 10. breviter expenduntur.

C A P. III.

Post Apostolorum obitum alius, quam Dominicis diebus conventum est ab Ecclesia. Sabbatum non ut diem sacrum veteres Christiani observarunt. differet in diei Dominicæ & Sabbati observationem. quomodo Constant. M. pariceven observandum statuerit. Festa anniversaria non eà solennitate, quam Dominicum celebrantur. Festa anniversaria dies Dominicæ non preferenda. Dominico genua non flectebant antiquitu.

C A P. IV.

Principi ex Paribus Dominicæ solennitatis mentionem faciunt. Cuius authoritas non pender ab Imperatorum Constitutionibus. Quando primum statuum sit ut Iudices à litibus audiendis Dominicò vacarent. Propriæ ejus observationem Christiani suppliciis erant affecti. Quid sit Dominicum agere.

C A P. V.

Ratio observationis diei Dominicæ. Vocatur prima Sabbati ab Evangelistis & Paribus, & Dominicæ. Dies solis quoque & quomodo. Sabbatum, & Sabatum

SYLLABVS CAPITVM.

batum Christianum. Quare Patres ratiō Sabbati nomine sunt usi. Quid Synaxis apud veteres significet.

C A P. VI.

Dies Dominicā tota est sanctificanda Deo, & non tantum pars ejus aliqua.

C A P. VII.

Diei Dominicæ ordinario inter Traditiones non scriptas propriè nequequam numeranda: à Christo per Apostolos instituta. Apostolorum supra alios Ecclesie Ministros prærogative. Statuta ab Apostolis sunt divini juris.

C A P. VIII.

In circulo hebdomadario diem unum à primordio mundi fuisse sanctificatum. Hoc à Iudeis, & Christianis affirmatur. Quomodo Adamo opus fuerit sabbato. Dies sept. mi apud Ethnicos observati mentio. Authoritates, quibus sabbatis apud Patriarchas observatio negatur, expenduntur. Quare Ethnici non exprobrent sabbatis p. ofanatio.

C A P. IX.

Diem unum in septimana etiam sub Euangelio esse sanctificandum. Morale quarti præcepti, quod est perpetuum, hoc requirit. Legem Christus non abolevit. Quomodo sabbatum dictum sit signum inter Deum & Ecclesiam.

C A P. X.

Dies quaque septimana sub Euangelio sanctificandus non est septimus, sed primus. Iudaici sabbatis cessatio. Coloss. cap. 2. v. 16. & Gal. cap. 4. v. 10 expenduntur. Loci quibus Dominicæ observatio in novo Testamento innititur. De ratione ejus authoritatem Patres agnoscunt. Neque potest Ecclesia diem illum mutare, aliumque in ejus locum substituere.

C A P. XI.

In quibus diei Dominicæ sanctificatio consistit. Vbi de quiete à laboribus quiescunt; quos Patres, n.ē illa die haberentur, studiorē cavebant. Locus Chrysostomi, Gregorii M., & Concilii Laodiceni explicatur. Item canon Concilii Matiscorensis secundi.

C A P. XII.

Quatenus laboribus Dominicō vacandum; scilicet necessariis, & pietatis. Rustici ad sanctificandum Dominicum tenentur. Indulgentia à Constant. M. rusticis concessa examinatur, & revocatur. Paulafactum, & Canobitarum praxis apud Hieronymum perpenduntur. Item sensus canonis Concilii Aurelianensis.

S Y L L A B U S C A P A T Y M,
nenis. Manumissiones & quedam transalliones Dominicis.

C A P. XIII.

Dies Dominicæ per crapulam non profananda. Servi à Dominicæ sanctificatiōne non a vocandi. Dominicæ non jejunandum. Virtus sanctus Ambrosius solitus fuerit Dominicæ convivari?

C A P. XIV.

Eudi die Dominicæ ex variorum Parium, & Imperatorum sententiis omnino non habendi. Quamvis genera spectaculorum à Patribus damnata, & Dominicæ non agenda. Idque non tantum dum sacri agebantur congressus.

L I B E R I L

C A P. I.

Dominica solennia erant & publica, & privata. Publici Ecclesia congressus die Dominicæ. Quorum menso occurrit frequentius in sequenti, quam in priori Ecclesia. Nocturni conveniunt: & quare hodie aboleantur. Antelucani, diuinj, matutini, & respersini certi.

C A P. I I.

Quid in publicis Ecclesia congressibus actum sit. Scripturarum lectio. Quae Scripturae lecta sunt: etiam humana scripta in Ecclesia recitata. Ordo in Scripturis legendis. Scripturarum lectores stabant in conspectu totius populi.

C A P. I I I.

Scripturarum diebus Dominicis explanatio. Quae vocabantur Tractatus. Quorum erat hanc provinciam obire: qui apud veteres Clerici. Episcopi quasi speculatores, superinspectores & superintendentes. Episcopi Scripturas interpretantur. Idem fecerunt Presbyteri, Diaconi, & nonnunquam Catechistæ, quandoque etiam homines privati.

C A P. I V.

De modo Scripturas explicandi apud veteres in usu. Tractatus a precibus inchoatus. Tractatus Textus. Scriptura lecta in populi usum applicata. Tractatores quandoque stabant, quandoque sedebant. Post Tractatum sequitur sicut preces. illis finitis psalmus erat Deo decantatus.

C A P. V.

Num nuda Scripturarum lectio in Ecclesia congressu sit veri nominis predicatione?

SYLLABUS CAPITUM.

rio? & quomodo scripturarum lectio possit dici predicatione?

C A P. VI.

Tempus antiquorum Tractatibus assignatum, quemadmodum scilicet durabant. Tractatus non erant longi. Plerumque ad horam: sed ad horam non erant alligati: anis finem Tractatus nulli erat excludendum.

C A P. VII.

Singulis diebus de scripturis tractarunt antiqui. Neque alios diligenter docentes ab ea in docendo diligentia prohibuerunt.

C A P. VIII.

Solebant Dominicis diebus ^{bis} de scripturis tractare.

C A P. IX.

Tam in veteri, quam novo Testamento, in subbalaica solennitate celebranda lectio-
nem scripturarum sequuta est eorum interpretatio. Expenditur utrum apud Iudeos ante captivitatem Babyloniam legis interpretatio in ipsorum subbalaico fuerit in usu?

C A P. X.

Preces ab Ecclesia Dominicana effusa: conventicula pro Ecclesiis. Preces tantum ad Deum. Eas Praefectus incipit. Populum ad eas fundendas preparat. Sursum corda. In precibus fundendis omnium qui adorant erat vox una: precabantur ut illis suggestis Sp. Sanctus. Quomodo haec consuetudo fuerit immutata. Pro quibus ore Ecclesia. Situs corporis in precibus fundendis.

C A P. XI.

De Psalmis & Hymnis Dominicis cantatis. Apud Occidentales Ecclesias seruas hymnorum usus inolevit. Licer Baronius aliter sentiat. Vnde desumpta hymnorum materia.

C A P. XII.

Cantandi modus in Ecclesia; modestus & sobrius: incommoda suavioris vocis in cantando: utilitas bene moderati cantu. Antiphona, Organa. Quomodo nullus erat licitum cantare in Ecclesia, nisi ad hoc adscriptis. Cavebant a Musica fracta. Musica apud Pontificios in usu censura.

C A P. XIII.

Sacramentorum die Dominicano administratio.

C A P. XIV.

Quorum fuerit omnibus Liturgia officii interesse, & quorum non? Catechumeni, Audientes, Competentes, Paenitentes, eorumque gradus; scilicet, alii Lungenes, Audi-

SYLLABUS CAPITUM.

Audientes, Substrati, Consistentes, sacramentorum participantes: quibus diuinorum exercitiis illi interfuerint, & quibus non.

C A P. XV.

De locis in quibus publici Ecclesiae congressus peragebantur.

C A P. XVI.

Private pietatis officia die Dominica agenda: de auditis Examinatio: de eisdem Colloquia: de futura vita Meditatio: & collecta Eleemosynæ in pauperum usum.

C A P. XVII.

E P I L O G V S.

I N D E X P A T R V M,

ALIORVM QVE S C R I P T O R V M,

Ex quibus narratio hæc transcripta est.

Vna cum locis, & temporibus editionum.



Vnum nihil possit cā fidelitate ex amoenissimis Antiquorum viridariis in lucem proferri, contra quod malevoli obrectatores linguas satis dentatas non exacuant: idē horum indolis gnarus, existimavi fore ē re Lectoris, in ipso limite tractatus mentionem facete locorum & temporum editionum graviss. Patrum, aliorumque quorum testimonia hīc citantur. qud & obrectatoribus obviam īretur; &, si alicubi Lector veritatis sitiens hæreret pendulus, facilius se ad Authores citatos conferret, eosque de ipsorum mente consulteret: atque ita omni dubitationis occasione amputatā, veritatem sibi ob oculos propositam tandem lubens exosculetur.

A

A *Grippa de vanitate scientiarum. Coloniae Agrippinæ. 1598.*

Ambroſius excusus Basileæ, anno 1567.

Ametius Medulla. Amsterodami, anno 1627.

Antonius d. Dominii de Repub. Christiana, part. 2. Londini 1620.

Arnobius contra Gentes. Parisis, anno 1605.

Athanasius Graeco Lat. ex officina Commeliana, anno 1601.

Atheneus Lat. Lugduni, an. 1583.

Augustinus. Basileæ, anno 1556.

B

Bronii Cardinalis Annales. Moguntiæ, an. 1601.

Basilius

I N D E X P A T R I U M.

Basilius Mag. Graec. Basileæ 1551.
Basilius Mag. Lat. Basileæ 1565.

Ulrichini Cardinalis controversia. Coloniæ 1620.

Bernardus. Antuerpiæ 1616.

Bibliotheca Patrum. Parisiis 1614.

C

Canones Ecclesiæ Africanae, per Insti-
luti. Parisiis 1614.

Casauboni exercitationes in Baronii An-
nales. Francofurti 1615.

Centuriae Magdeburgicæ. Basileæ 1624.

Chrysostomus, Graec. Londini.

Chrysostomus, Latine. Basileæ 1530.

Clement. constitutiones, Graeco-Lat. Paris.
1618.

Clemens Alexandrinus, Graeco-Lat. Lug-
duni 1616.

Conciliorum Tomi per Severinum Binium.
Coloniæ 1606.

Corpus Iuris Civilis. Genevæ 1626.

Cyprianus apud Joannem le Preux. 1593.

Cyrillus Alexandrinus, Lat. Paris. 1615.

D

Damascenus, Graeco-Lat. Paris. 1575.

Dionysius Areopagita, Graeco-Latine
Parisiis 1615.

E

Epiphanius, Graec. Basileæ.

Epiphanius, Lat. Coloniæ 1617.

Eusebii historia, Graeco-Lat, Colo. Al-
lobrogum 1612.

Eusebius de præparatione Euangelica, Lat.
Parisiis 1534.

Examen Concilii Tridentini, per Chemni-
tium. Francofurti 1599.

F

Flavius Iosephus, Lat. Coloniæ A-
grrippinæ 1593.

G

Gratiani Corpus Iur. Canon. Paris. 1507.

Greg Nazianzenus, Graec. Basileæ
1550.

Greg. Nazianz. Lat. Basileæ 1571.

Greg. Nyssenus, Lat. Basileæ 1571.

Gregor. Magnus. Parisiis 1518.

Galarinus, apud hæredes Andreæ We-
cobelii. &c. 1603.

Gelasius de actis Concilii Nicæni. Parisiis
per Morellum.

H

Hieronymus. Basileæ 1526.

Hilarius. Basileæ 1560.

Historia Ecclesiastica scriptores, Graeco-Lat.

Coloniæ Allobrogum 1612.

Historia Ecclesiastica Tripartita. Parisiis
1574.

I

Ignatius, Graeco-Lat. Genevæ 1623.

Irenæus. Basileæ 1572.

Isidori Pelusiæ Epistole, Graeco-Latine.
Parisiis 1585.

Isychius. Parisiis 1584.

L

Lactanius. Basileæ 1563.

M

Macrobius. Lugduni 1628.

Minutii Felicis Octavius. Parisiis
1605.

Mortonii apologia. Londini 1505.

N

Nicephori historia. Parisiis 1576.

Nomocanon Pboii. Parisiis 1615.

O

Origenes. Basileæ 1572.

Optatus, apud Commelinū. 1599.

Philo Indeus, Graeco-Latine. Coloniæ
Allobrog. 1613.

Plutarchi vita, Lat. Basileæ 1558.

Plutarchi Moralia. Lat. Basileæ 1570.

Plautina de R. Pontificum vita. Coloniæ
1600.

Primasii in Epistolas. Lugduni, 1537.

R

Rufinus. Parisiis 1580.

Rivetus in Decalogum. Leida.

T

Tertullianus. Antuerpiæ 1584.

Theodoret. Lat. Col. Agripp. 1527.

Theodoreti questiones, Graec. Paris. 1558.

Z

Zonaras in Concilia, Graeco-Latine.

Parisiis 1618.

Dies

prima cujusque septimanae dies

Dies Dominica { ad pietatis exercitia sanctificanda.

est { institutio divina.

cuius {

cessando a rebus mundanis. A.

sanctificatio
consistit in

vacando cultui divino. B.

A. ideo non profananda per { laborem questuosum,
aut per { crapulam,
ludos:

B { hic munia ad pietatem spectantia
omni Ecclesia in unum congregata.
sunt juris { publici { ab
privati. C. { ipote { verbi Ministerium, in Scripturam { lectionibus,
& { preces,
psalmodia,
sacramentorum administratio.

C { fidelibus è publico congressu dimissis.
in { contemplatione { Det operum,
vite aeternae.
vel { de auditis { meditatione,
colloquitis.
fratrum { infirmorum consolatione,
egenorum sublevatione.

PROOEMIVM AD LECTOREM,

IN QVO

PRIMO HUJUS TRACTATUS SCOPUS PROPONITUR:

Deinde ostenditur quare in posterioribus Conciliis plura de diei Dominicæ officiis occurrant, quam in prioribus. Tertio quoque Provincialium Conciliorum authoritatibus hæc officia statuentibus hodierna obligetur Ecclesia, licet eisdem Canonibus quisquilia non-nulle immisceantur.


*N*TIQVUS ille serpens, perpetuus divinæ veritatis, veræque pietatis osor, nullum non mouere lapidem à prima sancti Euangelii promulgatione sategit; ut impuro lucis pietatisque odio hominum mentes fascinatas à sincero in eadem amore averteret. callidissimis itaque ad felicissimum Verbi divini progressum impediendum mediis quandoque *exogitatis* Euangelii fautores, diro persecutionis incendio excitato, ab omni erga pietatem animo abalienavit: quandoque sedulâ pientissimorum Principum curâ, hæc infelici persecutionis flammâ sedata, ipsos religionis professores (ejus artes & insidias animo non satis attento observantes) aut intra se committere, aut à sacra pietatis praxi, (animis hominum ad libidinem, nimiumque seculi præsentis amorem inclinantibus) & ab omni veræ Religionis exercitio fædè alienare non est veritus. sed incassum. divinâ enim providentia, (Euangelii licet hostes frendeant) quamdui ad Verbum Dei audiendum patet ad us tempore ad publicum Dei cultum solenniter observato, & privatâ pietatis praxi non neglecta, pietas vigebit, fides abundabit, nec *Charitas*, manifesta discipulorum Christi tessera, frigescet; hominumque animi majori amoris non fucati in Euangelium flammâ incitabuntur, capientque violenti regnum celorum.

Hoc non sine summo animi fastidio larvatus ille coluber observat, dum instat fulguris de cælo se vi Apostolicæ prædicationis ruere perpendit, eoque nomine sedulam per emissarios navat operam, ut cursum Euangelicæ prædicationis possit retardare. neque iter magis expeditum ad infelicissimum hoc incepturn promovendum poterat inire, quam ut tempus ad hoc negotiū cælitus institutum aut funditus deleret, aut ipsius usum perperam perverteret: quo ab hominum mentibus oblitterato, tandem labaseret pietas, omnisque Religionis cura jaceret extincta. compertum enim satis est, Christianæ religionis proflores ibi maximè pietati operam dare, eamque Ecclesiam donis omnifariis cumulatissimè divinitus adornari, ubi maximâ cum reverentiâ, atque observatione non ignavâ dies *Dominica* omnino exercitiis divinis impenditur. si enim (a) *Dominica dies sit regina dierum*, Ecclesia, quæ huic solennitati adornandæ a Ign. ep ad graviter studet, pro Ecclesiæ Regina merito reputanda est; sed infesti *Magnes*, pietatis hostes totis viribus diei *Dominicae* observationem (in qua pietatis exercitiis

P R O O E M I V M

citiis se odstricatos teneri libenter non sustinent) laxare conantur, seque ab hoc onere extricare, quò passim sine objurgatione se sedant impietati, & otio. Quapropter quum *Constantinus M.* pientiss. Imperator non ignarus horum indolis huic malo obviam ire apud se statuit, veraq; *Christi* religionem summo cum studio excolere, & subditos ad eam observandam stimulare cœpisset, legem de *Dominica* solennitate sedulò observanda tulit, teste *Sozomeno*(a). nam quum *Ecclesia* sit, hujus mundi negotiis intermissis, ad pietatis exercitia in unum convenire, hujusmodi convenus sine certo & definito tempore agi commodè non possunt. delecto igitur tempore ad sacra *Religionis* officia peragenda destinato, animi hominum *Religionis* officiis non erunt intenti, unde corrutat pietas necesse est; eaque extincta, quid aliud quām ut omnium malorum ingruat tempestas, poterunt homines expectare?

b Chrysost. Verum enim verò quum opus illius legis, (b) in circulo hebdomadis diem integrum hom. 10. in segregare, & in spiritualem operationem reponere præcipientis, obliterare, & penitus eradicare non facile sit: idè primum callidissimus ille hostis solummodo num sit ejusmodi tempus à Deo ordinatum, per emissarios (quorum ingenium est versatile, & fucandis imposturis linguam habent venalem; cum levissimo Ecclolio sententiam ad lubitum mutantes) astutè disputat, hi audacter potius, quam verè, hujus temporis autoritatem, non *Dei*, sed hominum constitutioni acceptam ferunt; quasi *Dominica* solennitas esset instar Feriarum (c) que erant *Romanis* imperativæ: scilicet, quas *Prætores* pro arbitrio potestatis indicebant. atque ita ejus observatio à civilis *Magistratus*, & *Ecclesia* autoritate penderet.

c Macrobi. Hisce ad horum lubitum agitatis, aliisque ad eorum inceptorum cursus celeritatem retardandam animos non masculè applicantibus: nullo negotio parantur rationes (fæcunda enim res est error,) quibus homines haud admodum religiosi pietatisque observantes tandem in constantem hujus temporis sanctitatem illotis, ut dicitur, manibus & pedibus irruant, eamque pessundent, quasi illud à *Deo* non spiritualis alicujus negotii, sed carnalis otii ergo tantum institueretur.

Summa 10- Hæc mihi (*Lector humanissime*) de hujus temporis, & institutione, & sancti-
rum de qui- ficatione penitus indagandi occasionem dederunt; Utrum, scilicet, primò è sa-
bus dicēdum crarum Scripturarum (unde quid de omni divina veritate statuendum sit sem-
est in hoc li- per judicandum esse sciunt cordati) fontibus, & antiqua *Ecclesia* (quæ ab
bello. *Apostoli* dedit sequentis) praxi, aliquod hebdomadarium tempus ad sacra *Religionis* exercitia peragenda destinatum esse possit ostendi? Secundò quā authoritate illud temporis Ecclesiæ sit impositum, divinâ, an humanâ. Ter-
tiò quibus in rebus solennis ejus sanctificatio consistat? De quibus omnibus quid ex prædictis fontibus possit ostendi, sequentes paginæ breviter, abs-
que præjudicio aliorum secundum veritatem sentientium, per *Dei* gratiam do-
cebunt.

Quæ in po- Hæc sunt de quibus, inquam, *Deo* annuente dicendum proposui, quæ prius-
terioribus quam aggrediar, nonnulla supersunt, de quibus *Lector* *q. 1. d. 9.* tempestivè
Conciliū fre- admonendus est. Primò quanquam nullus sit alicujus authoritatis, & nominis
quentius oc- inter purioris Christianismi professores, qui non luculentissimum *Dominica* fe-
curreat min- stituti testimonium perhibeat; omnia tamen quæ ad eam illustrandam ma-
tio dici *Do-* ximè conducunt, ex speccatissimorum unius seculi Patrum adversariis posse
minica quæ demonstrari minimè expectandum est. neque hoc jure alicui poterit esse scan-
in priori. dalo, aut admirationi: quum veneranda Patrum authoritas præcipue in con-
troversiis

AD LECTOREM.

troversis ipsorum seculo male-naris attendenda sit, in quibus **expendendis** ex professo quid illis fuerit animi aperte declaraverunt; in aliis vero rebus, quas obiter tantum attigerunt, non ita rotundè sententias suas exposuere. Praeterea scimus nullum esse Christianæ religionis dogma, cuius progressu temporis magis magisque apud Ecclesiam non invaluit illustratio; ad quam faciendam necessitate quâdam postera adducta fuit Ecclesia: quandoque enim insulta adversariorum protervia; quandoque etiam male-feriati suorum mores hot postulârunt, ut variis *Canones* de nonnullis *Religionis* capitibus (quorum apud Ecclesiam prius increbuit notitia) statuerentur. Profundissimum *Sanctissimæ Trinitatis* mysterium Ecclesiae Christianæ ab ipsius incunabulis innotuisse neminem negaturum confido: in variis tamen sequentis Ecclesiaz Concilis diversi de eo sanciuntur *Canones*. Venerandi Patres in primo Conc. Niceno sanciunt ἐν τῇ πληρᾳ ὁ κύριος Ἰησος Χριστος. idque faciunt καὶ τὸ Παῦλος φερετο. In Conc. Constantinopolitanis omnes te credere profitentur, ἐπ τὸ πατέρων πνεύμα Θεος ιησος ἀληθινος, ὁς ἐργαζεται τῷ Θεῷ, καὶ πατερ, καὶ τῷ Θεῷ. In Ephesino Conc. sub Imperio Theodosii junioris divinitas Filii iterum concluditur.

Hæc mysteria novis hisce constitutionibus erant illustrata. & quis tamen adeo vesanæ mentis erit, qui eo nomine contendet ea tum primum, quum novi de illis edebantur *Canones*, Ecclesiaz innotuisse? quos solum ad hæreticorum, receptam veritatem sive negantium, sive adulterantium, proterviæ obviandum pientissimi Patres statuerunt: ut divina veritas, quam prior amplexa fuit Ecclesia, adversariorum malis artibus obfuscata, & deprecta, ad pristinum restitueretur vigorem.

Sed non solum hæreticorum vesania, verum etiam aliquando inordinati Christianorum mores novos *Canones* de rebus prius cognitis statuendi dederunt ansam: Patribus enim in mores Ecclesiarum ipsorum curæ commendatdrum inquirere erat solenne: & quando populum Christianum errore irretitum, aut à veritatis tramite aberrantem, aut saltem non recto pede secundum receptam pietatis regulam incedentem observârunt, ilicò novos *Canones* tanquam congrua medicamina utrique huic malo adhibuerunt: atque ita in Ecclesia sicut in Republica *ex malis moribus bona nascibantur leges*. & licet ad errores, novit exortos, extinguendos, aut mores profligatos reformatos abundè sufficerent quæ prius erant statuta: nova tamen sive erroris eruptio, sive morum cum sacra Euangelij luce minimè congruentium, & undique instar fermenti serpentium, dilatatio, novorum Canonum repagulocomprimebantur: neque ideo opinandum, ad veritatem, novis sanctionibus postliminio stabiliram, aut ad mores illarum autoritate reformatos, priorem Ecclesiam non fuisse adstrictam: quod in hoc negotio de die *Dominico* observatu facile est.

Postera Ecclesia laudatissimorum Imperatorum curâ pacem adepta varia de festivitate *Dominica* sancivit, quæ jam apud primævæ Ecclesiaz Doctores non extant. verum quis dixerit, pieratem, novis Canonibus stabilitam, in ea solennitate colenda prioribus Christianis fuisse ignotam? quum vel Apostolorum seculo diem *Dominicum* solenne non fuisse omnibus Religionis exercitiis, in quibus vera feriandi ratio consistit, ex S. Scripturis postea manifestum fiet. & hoc sequentis Ecclesiaz Patres novos *Canones* de ea solennitate statuentes non dissimularunt, ut videre est in Conc. Mat. sconensis (a) Can. 1, in quo Do- a *An. Dom.* minicæ solennitati adornandæ graviter navant operam, sed ad hoc quorundam, 588. ut loquuntur, temerario more diem *Dominicam* contemni iradientium erant excitati. In Conc. Cabilonensi (b) circa annum 664 habito, de ruralibus operibus eo b Can. 18.

P R O O B M I V M

die prohibendis caverunt: quod dum statuunt Patres, se non novi aliquid condere,
a An. 791. sed vetera renovare fatentur. Porro in Concilio Forojuensi (a) Can. 13. festi-

vitate in Dominicam cum omni reverentia venerari omnibus Christianis manda-
tur: in quo, ut in ceteris illius Concilii Canonibus, agnoscunt se novas regulas
non instituere, sed sacris paternorum canonum recensitis foliis, ea que ab eis digesta, salu-
briique promulgata macrone persistunt, summa devozione veneratione amplecti, sylloque re-
sensioni renovare. De Dominicis strictè quoque observanda in Conc. Parisiensi

b A. 829 (b) novum prodit decretum, cuius hæc à Patribus assignatur ratio: quia (c) ejus
c Can. 50. diei ab initia observatio, religiosa quoque devotio, erat magna ex parte neglecta. non itaque

tum primum religiosam diei Dominicæ institutionem decernunt, sed quæ in de-
suetudinem abierat, postliminio eam renovare student, neglectumque aut ob-
scuratum ejus usum in memoriam revocant: & remissi Christianorum mores
in Religionis exercitiis eo die peragendis novos Canones de hac solemnitate
colenda prædukerunt; quum tamen solennitas ipsa, ejusque sacra officia priori
Ecclesiæ satis fuerint nota: atque ita quæ populi inculcata negligenter fuitunt; ope-
rose postea inculcabantur.

Accedit etiam alia novos Canones de hac festivitate statuendi ratio. Eth-
nici Imperatores Christiani nominis osores, legibus cavebant, nè liberum esset
Christianis Dominicæ suos agete conventus. quod docet impium hac de re Dio-
clianii edictum. quomodo igitur omnia pietatis mysteria eo die peragenda
ex istius seculi scriptoribus potuerunt observare? quum non sine summo vitæ
discrimine Dominicæ solemnitas non interdiu, sed noctu celebrabantur: omnes ta-
men, ut dixi, alicujus notæ Authores diem ipsum ab Ecclesiæ primordio cele-
brandum agnoscunt: & si illis liberum fuisse, eadem Religionis officia eo die,
quibus apud posteram Ecclesiam erat solennis, obivissent. atque hæc sunt,
quorum nominibus sequentis Ecclesiæ fuiserunt, quæm prioris Patres excitati de
Dominicæ officiis egerunt.

Quomodo
Provinciali-
bus Canoni-
bus alie obli-
gentur Ec-
clesia.

Supetest & alter scopulus, in quem nè aliqui impingant, eos admonendos
etiam judico. Plurimi Canones, quorunt authoritate pleraque ex officiis Reli-
gionis eo die peragendis innituntur, in Conciliis, quæ erant Provincialia, edun-
tur: forte igitur ab aliquibus mihi regetur, nullas nisi illarum Provinciarum
Ecclesiæ ad Canones illos observandos obligari. Verum enim vero quum
Provincialium Conciliorum statuta totius, & non particularis alicujus duntaxat
Ecclesiæ commido in se viant, quotum ab aliis Ecclesiæ eandem fidem se-
cunt profitentibus, non recipentur? quanquam non ex vi provincialis ali-
cujus authoritatis, sed divinæ veritatis, licet in particulari Provincia determina-
tur. & quum Provinciali Synodi determinationis ratio sit universalis, quor-
um vel ejus respectu Canones ita determinati alias Ecclesiæ non obligarent:
etiam si non ad pœnam subeundam? irrogatio enim pœnae est particularis, ubi
lex ratione & equitatis potest esse generalis. & quum videmus particularium
Patrum authoritates apud omnes in pretio esse; iniqui nimis erga eos esse, si
Provincialium Conciliorum, quibus vari intererant Patres & Episcopi, Canones
flocci faceremus: nisi alicui videbitur sententiam multorum calculis approba-
tam minoris esse ponderis & authoritatis, quæm quom ab uno aliquo profer-
tur seorsum. *Pauline* Epistolæ quia ad particulares Ecclesiæ exaratæ, ab aliis ideo non re-
pudiabantur, siquidem ad omnium ætatum & gentium Ecclesiæ ex intentio-
ne Dei pertinent: neque minis cum moralí illarum statu & conditione con-
veniunt, quæm cum illarum quibus primò erant destinatæ.

Insuper

Insuper si in Provincia aliqua sint Ecclesiae recte & ad amissum Dei Verbi constituta, nomine & titulo Ecclesiarum sine dubio sunt honorandæ & dextræ que Christianæ societatis cum illis conjungendæ: neque hodie illa extat Ecclesia, quæ quorundam *Provincialium Conciliorum* authoritatibus, in veritate stabilita, quoties occurrit occasio, liberè non utatur: cui tamen hoc à nemine vitio veritur: quare autem ad veritatem de die *Dominica* propagandam ejus assertoribus quandoque Provincialibus Canonum authoritatibus uti non erit integrum?

Antiquitus Orthodoxi Patres quavis questione, quâ Ecclesiæ pax erat interpellata, oborta, se invicem consulebant, seque mutuo auxilio juvabant. *Gallicarum Episcopi* in causa communionis cum *Felice, Romanum & Mediolanensem Episcopos* consuluere, quorum literas in *Concilio Tauritanensi* fuisse recitatas, ex Canone & ejus Concilii appetet. *Hispani Episcopi* in causa *Priscilliani* T. I. p. 340 *rum*, se cum lapsis, ad sanam licet mentem revocatis, non communicaturos Exemplar absque Episcopi Romani & Simpliciani Mediolanensis suffragans, profitentur. *professionum Liberius Ep. Romanus* scribit ad *Athanasium*, ab eoque eorum Deo & Christo petit, in Conc. I. ut si secum sentiret, ejus Epistolæ subsciberet. apud *Athanasium*, p. 397. Ea Toler. Cone. quidem Episcoporum veterum dulcis erat communicatio, & modesta prudenter, T. I. p. 565 ut (a) apud omnes unus actus, & una consensio secundum Domini præcepta teneretur: at- a Cypr. Ep. quehinc fuit quod unicè studebant (b) uno uti consilio communī circa Ecclesiastice 20. administrationis utilitatem: non autem quod coepiscopis, in aliis licet provinciis b Cypr. Ep. à se diffisi, optumum factu videbatur, supercilioso quodam fastu respuebant, 29. sed (c) sacerdotum corpus, licet copiosum, concordia mutua & glutino, atque unitate vinculo ita fuit copulatum, ut uni in periculum incidenti, ceteri subvenirent. merito igitur c Cypr. Ep. 67. sect. 3. quod aliarum Ecclesiarum Pastoribus (principiè, qui erant opimios, ut *Petrus Alexandrinus de Romano Episcopo* loquitur apud *Sozomenum* (d), licet in d. L. 6. c. 18. Provinciali Concilio congregatis, aut extra Concilium) æquum videbatur, ab aliis ejusdem fidei Episcopis non erat repudiatum: sed mutuis consiliis, & operâ se invicem juvarent. unde sequitur *Canones de Dominica festivitate* in Conciliis, licet Provincialibus, statutos non esse rejiciendos. neque ad remoram hanc tollendam divitius intmorabor.

Vnica restat objectio, cui, nè quid ad veritatis cognitionem desit, obvian- Quid censem: dum quoque est. Contendunt quidam *Dominica* festivitatis rationem non habent, in posteris illis Conciliis Patres in minutis hætere, quisquiliisque, ne- Canonibus scio quas, illorum Canonibus de habenda *Dominica* solennitatis cura immis- minutias cuisse: quarum nomine integros Canones nauci faciendos judicant: veluti in *flaventibus* quibusdam Conciliis, quod olim sacerdos *Abimelech* à *Davide* quærebatur, 1 Sam. de die Do- 21. v. 4. illud nè fieret à Christianis. *Dominico*, statuitur: ita in Concilio Foro- minica cbs juliensi can. 13. hoc pro quisquiliis ab aliquibus reputatur. de quo tamen Di- servanda. vum *Paulum* conjugatis quandoque orationis & jejunii causâ canonem ferre non male habuit, 1 Cor. 7. v. 5. Sed de illa Foro juliensis Canonis parte, quâ à propriis conjugibus eo die abstinentiam statuitur, utrum ab ipsis Patribus additum, an à scio quodam à marginali *Carnalibus* operi explicacione in Canonem translatum sit, non dispergo: hoc tantum assero; si quisquilius verbo Dei repugnantes Ecclesiæ Christi obtrudi illis dolori sit, eorum in hoc indolem laudo, & exoscular: qui quodecumque dogma, licet multorum calculis approbatum, à S. Scripturis dissentaneum flocci fecerint: sed si quisquiliarum, ut loquuntur, nomine ipsos Canones sanctissimæ Scriptorum authoritati non contradicentes repudia- verint, eorum in hoc factum approbare non possum. hoc saltem ab illis me edoceri

PROELEMUM ADLECTOREM.

edoceri episcopio : quod ex toto vastissimo Conciliorum volumine poterunt
cruere. non omnia statuta ab omnibus nunc dierum approbantur; & tamen
ideo ipsa Concilia à cordatis viris non sunt repudiata. quædam in Concilio Ni.
primo perfecta, quæ ad manus nostras pervenierunt, (si verissima Conciliu acta
injustiæ temporis, aut Arianorum maiis artibus non perierunt) sunt minus fri-
gida, quæ Athanasii, Osii, Paphnutii, aliorumque spectatissimorum Patrum, qui
Concilio intererant, ingenium non redolent, & quæ jam sunt antiquata: an
igitur omnia in eo venerando Concilio, cui tot perhibent testimonia, rejicien-
da, judicabimus? absit. in illo etiam Concilio, ne genua diebus Dominicis, aut à
Festis Paschalis ad Pentecosten, in orationibus ad Deum fundendis flecterentur, statutum
est: foris erunt quibus hoc statutum potius deridendum, quæm observandum
videbitur: neque tamen ob hanc causam totum Concilium rejicent. Olim in
Concilio Trullano Spiritualis, quam vocant, cognatio erat vetita: imò ibidem
de mimis, aliisque spectaculis quovis tempore evitandis (ait enim Can. 51.
καθόλου ἀπορεύεται ἀγέλη τοῦ σιναίου πάντας οὐνοματά, &c.) interdictum legimus: sed Ca-
nones trullani hodie pro nūgīs habent, qui non omni tempore mimos repudian-
dos judicant, sed vel ipso die sacro populo Christiano puerilibus mimorum ar-
tibus, finitis publicis Religionis exercitiis, interesse indulgent; & tamen omnes
eius Concilii Canones non respuunt. Possum & alia multo plura exempla Ca-
nonum de rebus minimis statuentium in medium proferre, verū huic labori
parcam: hoc saltem addo, quum in Conciliis Provincialibus cūjusque provinciæ
quæstiones tractabantur, Conc. 1. Constantinopol. cān. 2. T. 1. p. 510. & nihil
ad universale Concilium, nisi quod in Provinciali commode determinari non
poterat, erat delatum: necessum fuit Patribus, de quæstionibus propositis,
cujuscumque erant generis aut ponderis, statuere: atque ita si quæ occurruunt
Canonum minutia (quæ à quibusdam pro quisquiliis habentur) potius aliis
eas Patribus in Concilio coactis proponentibus, quæm ipsis de illis statuentibus
adscribendæ sunt.

Ita Con.
Africanæ
Can. 95.

Hi sunt scopuli qui in sequenti tractatu clarius suis in locis *Deo* favente ex-
plicabantur: de quibus (*Lector humanissime*) priusquam *Te* ad ipsum
perlegendum dimitterem, admonuisse operæ pretium judicavi,
ut necubi hæreas; quibus breviter præfatis cum bono
Deo ad institutum propero.



DIES



DIES DOMINICA.

LIBER I.

IN QVO

Diei Dominicæ solennitas & antiquitas
demonstratur.

C A P. I.

Quod ad solennem Dei cultum, definitum tempus sit necessarium.
De congressibus Apostolorum, & quomodo Iudaorum Synagogu Sabato intererant Apostoli, aliisque Christiani.


ERTVM aliquod tempus designandum esse ex institutione divina, in quo à profanis negotiis vacantes cultui divino ad gloriam Dei, Ecclesiæque bonum (nulla licet in fereis sit religio) incumbant homines, extra controversiam esse censeo: recepta apud omnes seculorum gentes, (ut statu, scilicet, tempore, certisque diebus ad Numen illud, quod pro supremo agnoverunt, invocandum, colendumque convenienter omnes) hoc testatur consuetudo: ratioque ipsa idem flagitat.

Conventus etiam ad pietatis exercitia peragenda apud Ecclesiam Christianam, in quibus quæ ad pietatem, cultumque Dei pertinent exercebat, semper erant in usu: quo nomine nullis Christianæ fidei cultoribus in Cœsariâ, id est, ad Synagogam accessionem, deserendi facultatem indulget Apostolus: Hebr. c. 10. v. 25. & si Christus se ad templum, Iudæorumque Synagogas ἐπεστάθη αὐτῷ, Luc. cap. 4. v. 16. conferre non gravatus est; ecquis erit, qui loca Ecclesiæ congressibus dicata Christianis adeunda non censebit? Sed horum congressum (de quibus plura postea) necessitate, quam pluribus depingit Chrysostomus (a) de verbis Esaiæ, admissâ: de idoneo ad eos peragendos tempore (sine quo divini

a Hom. I.
c. 1. p. 81.
cultus

cultus exercitium in illis commode agi non potest) hâc vice nobis breviter investigandum est: optimum enim temporis, quod erat apud Ecclesiam solenne, indicium ex publicis conventibus ad religionis munia obeunda habitis, observandum occurrit.

Tempus extraordinarium ad cultum divinum.

Tempus autem inter priscos Christianos cultui divino destinatum, erat aut extraordinarium, aut ordinarium: ad extraordinarii temporis solennitatem celebrandam, extraordinariâ tantum occasione, quoties occurrit, erant invitati: ita viventibus Apostolis in ædibus Mariæ incarcerato B. Petro multos collatos fuisse, illiusque gratiâ inde sineretur preces ad Deum fudisse, narrat Lucas Act. 12. cuius conventus occasio erat extraordinaria, neque ejus nomine ordinarium cōveniendi tempus intermisserunt: tales quoque post Apostolorum tempora Christianorum cætus fuisse, justâ occasione oblatâ, vetustissimi testantur Scriptores: qui quoties persecutiones, aut aliae calamitates publicæ incidebant, tum preces in cætibus, eâ occasione congregatis, conjunxerunt: atque ita (b) quasi manu factâ ad Deum præcationibus, orantes ambiebant: quod ab Apostolis & Ecclesia factum legimus Act. 4. v. 23. 31. Senioribus populi Apostolos nè Christum prædicarent interdicentibus, Ecclesia ad Deum preces effudit.

Ordinarium ad pietatis exercitia tempus erat, cui statu & definito die cultui divino vacârunt: ad cujus manifestationem operæ pretium erit scire, quod ad Ecclesiam ordinariè convocandam plures post Apostolorum obitum, quam prior observavit Ecclesia, dies erant sepofitæ.

De Ecclesiæ congressibus, Apostolis adhuc in vivis, quædam apud Evangelistæ (Spiritus Sancti amantenses, Apostolorumque acta fideliter describentes) observanda occurunt: in quibus enarrandis primò quid de ipsis Apostolis hac in re: deinde quid de cæteris Ecclesiæ membris commemoretur considerabimus.

In primis autem ipsorum Apostolorum congressus (licet inter ordinarios Ecclesiæ conventus illi verè reputari non possunt, quia quocumque se vicererunt Apostoli omnem ad Euangeliū prædicandum ansiā artipuerunt) quoniam ad alios intelligendos viam nobis aperient, breviter attingemus: quorum post saluteferam Iesu Christi clementissimi nostri Redemptoris passionem, primi, cui cæteri Thoma excepto intererant, mentio occurrit apud Ioannem cap. 20. vers. 19. quem sua præsentia dignatus est Christus. cuius conventus occasio non indicatur; verum proculdubio, ut omnes augurantur interpretes, ut ex mutua præsentia sibi invicem essent solamini hoc erat factum: quoquot enim sunt Christi, ad communicandum inter se omnia, sive tristia, sive læta, perpetuò propendunt: & tuum extinto Domino maximus Iudæorum metus illos invalidit; cuius gratiâ locum, in quo conventum egerunt, clausum & munitum legimus: convocati autem Apostoli inter se quæ a variis de Christi Resurrectione renunciabant, conferebant: hujus conventus tempus annotatur apud Ioannem: fuit (a) primus hebdomadis dies, & circa vesperam illum dies, sive post solis occubitum; quo tempore Christus, vixit sepulchri & mortis, se vivum illis exhibuit.

Secundò exacto octiduo, sive die ab illa apparitione octavâ recurrente, eos omnes uta convenisse idem narrat Evangelista Iohann. 20. v. 26. Vbi iterum venit Iesu, ac medium sese inter ipsos ingerit. Hic ab aliquibus queritur utrum dies secundi conventus erat à primo octavus, an vero post octavum diem? Cyriillus (b) affirmit diem illum fuisse octavum, sive Dominicum, utrisque extremis communiteratis: neque obstat quod dicitur p. 2. apocryph. in libro docuit Christus opere

Congressus ab Apostolis habiti.

a Ioh. 20.
29.

b I. 12. in
Ioh. c. 58.
p. 1026.

tere filium hominis multa pati &c. & **¶** **viii** **απόγεννανη**. **Marc. 8. v. 31.**
die tamen ab ejus sepultura tertio, non post tertium diem Christus resurrexit
à mortuis. ita quoque dicitur, **Lucæ 2. v. 21**: **quum implerentur dies octo**, **ut cir-**
cumcidetur puer: id est, in ipso octavo die: loquitur enim Spiritus Sanctus
de die octavo currente, & non exacto: ita h̄ic post octo dies, sive octavo die, idem
sonant. addendum est, quod in vespere ejus diei quoque Christus apparuit.

Postea quidam ex Apostolis p̄scatum cuntes convenerunt, quibus etiam apparuit Iesus (a).

a *Ion. 21.*

Tertio generalis omnium Apostolorum conventus indicatur Act. 1. v.4. in quo illis mandatum est ne ab Hierosolymis digredierentur, sed illic promissum Patris expectarent: & illuc post gloriosam Christi ascensionem se receperunt: ubi congregati promissum a Deo Patre, & Christo spiritum sunt praestolati (b) huic b. 1. Apostolorum congregati mulieres etiam interfuisse narrat Lucas: ibi una- 14. nūniter in orationibus, & deprecationibus perseverantes conventum conti- nuarunt usque ad festum Pentecostes. quod contigit primo quoque die hebdo- madis, ita lentiis Isychius, (c) qui dicit *Pentecostes diem in illa die, quā salvator resur- c In Levit. 1. rexerat, incidisse: & sane qui ejus suppurationem cum lege Dei de Pentecoste 2. cap. 9. celebranda contulerit, Isychium in hoc a veritate minime aberrare reperiet: nam Pentecostes dies (quem alibi festum hebdomadum, sive novarum frugum scrip- tura nominat, quia illo die panes propositionis ex novis frugibus offerrentur) fuit à die primitiarum frugum oblationum inclusivè quinquagesimus, Levit. cap. 23. qui erat dies immediate post Pascha proximus: (d) in quo Dominus Iesus d 1 Cor. 15. qui fuit primitiae mortuorum jacuit in sepulchro: quinquagesimus autem ab eo dies 20. 23. inc. usque fuit primus in hebdomade: in quo descendit Spir. Sanctus in Aposto- los eo die congregatos. Act. 2.*

Hi sunt conventus, quos B. Apostolos ad diem à Resurrectione Christi quinquagesimum egisse S. literæ testantur: quos primo in septimana die habitos suā præsentia lèp̄ius adornavit Christus: quare autem eo potius, quam alio die convenerunt, non facile est explicare: licet aliquis primi, & postremi congressus causam conjecturā poterit assequi, de secundi tamen occasione nihil nobis indicavit Spir. Stus. Et utrum Christus ante motem Apostolū, an verò per quadragesima dies, quibus post resurrectionem cum illis de rebus ad regnum Dei pertinentibus disseruit, aliquid de novo tempore ad ipsorum congregatus seponendo in mandatis dederat, incertum est. Epiphanius quidem ait, eos fuisse gnaros, quod solutum esset Sabbathum, ab ipsis ante ejus passionem cum ipsis conversatione; & doctrina: hoc latenter indubitate veritatis est, eos primo in septimana die convenisse: Christumque eorum conventum eo die habitu in gratiolas suā præsentia, & Spir. Sæpi missione celebrem reddidisse: & B. Cyrillo fides habenda sit, hodie ubi prius: in Ecclesiis jure sanctæ congregations fiunt, quia eo die Apostolū in unum congregatim apparuit Iesus: neque aliter sentit Isychius loco prius citato: itaque secundum gravissimos illos Patres quia octavus dies præsentia Christi, & donis Spiritus Sancti cælitus demissis, fuit nobilitatus, hodie quoque celebriori cultu ab Ecclesia peragitur.

Postea Apostoli unà cum fidelibus dicitur quotidianum audendum Dei verbum, & cibum capiendum convenisse. Act. 2. v. 46. imò domatim, & in templo docere Apostoli non cessabant. Act. 1. v. 42. Atque hæc sunt, quæ postea de Apostolorum congressibus exarata in S. Scripturis Spir. Sæus nobis reliquit: ad quos peragendos certum, aut statutum tempus eos observasse non legimus: quia illis negotijs erat cum Iudeis, quibus ante alias secundum antiquas prophe-

tias Euangelium erat annunciatum: id est Apostoli Iudeorum ceteris, id-
que in eorum Sabbatis non semel intererant: & utrum, quum primum ad E-
uangelium prædicandum prodierunt Apostoli, aliis diebus inter se seorsim à Iu-
dæis convenerunt, sicut in Scripturis: sed tum temporis fidei Chri-
stianæ candidati Iudeorum minis impediti non sine summa difficultate pote-
rant in unum convenire: ceterus igitur egisse tum temporis quando poterant,
existimandi sunt: sed Ecclesiâ mirum in modum auctâ, & indies in fide per fre-
quentem Apostolorum prædicationem fæliciter corroboratâ, Christianos,
quocumque terrarum loco egerunt, solitos fuisse statis diebus convenire ad sa-
cra tractanda, patet ex Apostolorum peregrinationum historia à B. Luca
commemorata: in cuius rei veritatem in Act. Apostolorum, eorumque Epi-
stolis varia suppetunt exempla: in quibus conventuum celebratio plerum-
que his phrasibus denotatur: *congregari ad audiendum sermonem Dei*, Act. 13. 44.
convenire ad frangendum panem, Act. 20. 7. *in unum convenire*, 1 Cor. 11. 20. *Domino
ministrare*, Act. 13. 2. &c. dicuntur quandoque in templo convenisse, Act. 2.
46. quandoque synagogis Iudeorum adfuerunt alii Christiani, quam Aposto-
li: quia ibi Apostoli Iudeis Christum prædicabant, ideo alii quoque Christia-
ni eò se receperunt, ut ibi Apostolos docentes audirent, Act. 5. 12.

Quomodo A. Primos Christianos quandoque *Sabbato synagogis Iudæorum interfuisse* con-
postoli, alii ceditur, sacris tabulis hoc attestantibus. *A&t. 13. v. 14.* Item, *A&t. 17. 2.* dicitur
quæ *Christia*- Apostolus secundum consuetudinem suam introiisse ad eos, & per *Sabbata tria* è scri-
ni *synagogu* pturū *differuisse*, &c. sed non ut sabbata (à quorum observatione Christiani, id-
Iudeorum que authoritate à Domino ad Apostolos delegatâ, abhorrebat) Iudaico more
sabbato in- colerent: maximè quum ipse Paulus severissimè argueret *Colossenses*, & *Gala-*
terans. *tas*, quia quidam inter illos pro sabbato, aliisque Iudaorum festis starent: sed
quia præclaram tum nacti occasionem congregandi cum Iudæis in unum con-
gregatis; ut lectionibus legis, & *Prophetarum* in synagogis ad finem perdu-
ctis, cum fructu aliquo in magna hominum frequentia, (quam aliis diebus
eā facilitate adipisci non poterant) *Euangelium* prædicarent; & non in aliis
finem: ut ex in medium allatis testimonis videre est; quæ apud se serio perpen-
dit lector: quocumque enim tempore, aut loco Iudæos poterant convenire,
eos adorti sunt, *Euangelium* qui illis annunciat: ideo cum *Sabbatis*, tum aliis
diebus, tam in synagogis, quam alibi coactis, in prædicationis munere apud
Iudæos non defuerunt Apostoli: diebus aliquot apud *Macedones* commora-
ti, quia idonea ad *Euangelium* prædicandum (ut ejus loci docent *ag. 16. 8.*)
occasio nulla fuit oblata, quam avidè ubiq; Apostoli venabantur: diebus *Sabba-*
torum mulieribus extra urbem ad flumen, ex more ad publicas preces congregatis, *Chri-*
stum prædicarunt: B. Paulus Pentecostes festum agere Hierroloymis festi-
navit, solummodo quia tum temporis plurimos ex Iudaïs in variis terrarum
locis dispersis, quibuscum de *Christo* ageret, haberet congregatos, atque ita
Euangelii prædicatio per eos domum revertentes per totum orbem celebris
redderetur: ita censet *Chrysostomus*: qui dicit, *quid vult festinatio illa?* lo-

Hom. 43.in

48.

Tίς ή ἐπίχειρις αὐτῇ; οὐδὲ τὸ ἐόδιον, αλλὰ τὸ σὸν τὸ πλῆθος.

Ἐπειδεὶ τὸ λόγον καθεῖναι.

quitur de Pauli ad festum festinatio-
ne) non erat proprius festum, sed prop-
ter multitudinem.

Postea
nunciare.

Apostolos itaque, aliosque Christianos primis illis temporibus Iudeorum
sy na-

synagogis interfuisse conceditur; sed licet Sabbatis cum eis convenerant, non tamen ideo sim à Iudeis, & inter se, Sabbatorum diebus leguntur in Scripturis convenisse: neque eo animo hoc ab illis factum legimus, ut *Sabbatum* colebant, aut communem cum Iudeis cultum haberent, quod fieri non licuit: S. Paulus in *Arcopago* Act. 17. v. 19. & scholis *Ethnicis* aliquoties disputavit, *Act. 19. v. 9*: in quibus solebant Iudei magistri *Deorum* suorum nomina, *genealogias*, *fabulas*, & *historias* explicare, festa observare, & eorum ritibus catechetas suos instituere: *Tert. I. de idol. cap. 10.* nemo tamen (ut bene obseruat D. Eatonus) concludet inde, Apostolum festa Gentilia, eorumque Deos coluisse, quia eorum Scholis intererat: ad eundem modum Apostoli non dicendi sunt *Sabbatum Iudaicum* observasse, quamvis in eo varias disputationes habuerunt, prout concurlius Iudeorum illis occasione suppeditavit.

Porro si Christiani *Sabbatum* observassent, tum Iustinus *Martyr Tryphonii* Iudeo, sibi consulenti, ut *Sabbatum* observaret, nullo negotio satisfecisset: satis *Dial. cum enim* fuisse *Martyri*, Iudeo respondisse, Ecclesiam Christianam *Sabbatum Tryphoni* observasse; verum hoc non concedit, sed planè negat beatis *Martyr*, *Sabbata Iudeorum* a Christianis esse colenda: idem faciunt ceteri Patres contra Iudeos, ut postea videbimus.

Denique eorum synagogis Apostolos semper adfuisse non legimus: dicitur enim *Act. 19. v. 9*, quum Iudeorum corda erant obdurata doctrinâ Pauli, primò ipse Paulus ab illis discedit, neque postea in illorum synagogas legitur antioisse: deinde discipulos quoque saniores doctrinam amplectentes ab eisdem segregavit, nè ut in proverbio est, *morborum contagio sanum pecunia inficitur*: quamdiu itaque spem aliquam de Iudeis convertendis conceperunt, neque eorum contubernium, nec synagogas declinârunt; sed quum eos animo indurato contra sanam *Euangelii* doctrinam insurgentes observarunt, & statim ab illis secessionem fecerunt, neque eorum amplius *Synagogas* ingredi in Scripturis leguntur.

C A P. II.

Tempus ordinarium ad publicum Dei cultum celebrandum post Christi mortem observatum, erat dies Dominica, ipso Apostolorum seculo in Ecclesia Christiana solennis. Tres Textus N. Testamenti, scilicet, Act. 20. 7. 1 Cor. 16. 1. 2. & Apoc. 1. 10. breviter expenduntur.

Poste a quando Christianis cum Iudeis non erat negotium, eos inter se ad pietatis, cultusque divini munia Apostolorum sedulo obsecunda convenisse, idque *Dominica* die, legimus: de temporis autem periodo, in quo primum inter se seorsim à Iudeis hujusmodi convenitus egerunt, in Scripturis nihil occurrit, & de ea varii disputant: quorum disputatione præterita, diem *Dominicam* viventibus Apostolis ad publicum Ecclesie conventum fuisse destinatum, in S. Scripturis perspicue appetat.

Tres sunt N. fæderis Textus, (scilicet *Act. 20. v. 7.* *1 Cor. 16. 1. 2.* & *Apocal. 1. v. 10.* in quibus ejus diei celebritatis aperta sit mentio) quorum,

*Omnis scri-
pturarum
interpretates
inter se non
consentiantur.
z Cor. 14.
30.
posteri*

*Socr. Hist.
1.1.6.8.*

*Hom. 18. in
2 Cor.*

*a Aug. pro-
log. in Re-
tractat.
b Aug. ibid.*

*c apud Mar-
lorat.*

*d Sexom.
hist. 8. c.
12.*

gravissimis authoritatibus religiosa *Dominici* observatio, ex communi sententia pene omnium Theologorum, præcipue innititur: in quorum expositionibus non secum conceptuant omnes interpretes: nec mirum; quum cuius omnium, quæ in sacris tabulis exarantur, sensum statim a se qui non datur, sed quibusdam prophetarib[us] secundum *Apostolum quædam, aliis assidensibus* revelantur: in modo cuiusque seculi homines studiosè veritatem cognitam testantes, dum *S. literatum* studio gnavorer operam incumbunt, novo cognitionis lumine, à præcessoribus non observato, beantur: aliquando quoque evenit ut quædam inferioris conditionis hominibus, quæ aliis majoris nominis & authoritatis absconduntur, possint revealari: ut videri est in *B. Paphnutio*, qui Episcopis ~~in~~ *et regibus* statuenteribus, sive *h[ab]itibus* exquisitæ præscriptionis, Ecclesiam gravi incommodo afficere studentibus, in celeberrimo Concilio Nicano, divinâ authoritate Epistolæ ad *Hebræos*, quâ *conjugium inter omnes honorabile* asseritur, instructus se opposuit: *Paphnutii* tamen opinioni totus sanctissimorum Episcoporum Presbyterorum, & Diaconorum, celebris conventus assensum præbuit. *Chrysostomus minoribus*, licet minimi sint, aliquid utile dicendi facultatem indulget etiam in cætu Ecclesiæ.

Præterea unus idemque intellectus eodem temporis puncto omnia sacra fidei mysteria non capit; sed eorum intelligentiam diversis temporibus Spiritus Sanctus (solus veritatis doct[or]) aperit hominibus; & plerumque contigit (a) *qui primus non potuit habere sapientiæ, secundus habeat partes modestiæ*, quæ prius inconsideratè effutur, retractando. Iam ut in aliis Scripturarum expositionibus sunt (b) *magistri plures, quoniam diversa, atque inter se adversa sentiunt*: ita & in prædictorum Textuum elucidatione contingit: quidam enim illorum (quorum primus, & secundus officia religionis eo die ab Ecclesia Christiana peracta, tertius autem ejus nomen designat) testimonis suffulti, *Dominice* dies authoritatem piæ, modestiæque defendunt: quam alii illorum authoritatibus non posse defendi contendunt. harum opinionum prior est communior, & a pluribus cum antiquis, tum modernis *Theologis* recepta; neque posterior suis assertoribus apud Ecclesiam magnæ authoritatis est destituta.

D. Calvinus p. m. in eruditissimis commentariis locum *Act. 20: v. 7.* ita interpretatur, (c) ut parum subtilii ac *Dominicam* solennitatem altruendam afferre videatur: cuius opinionem varios amplecti video: quorum indolem in hoc nequeo satis admirati: quia hoc in negotio *Doctiss. Calvini* sententia mordicus adhærent, à qua in aliis Christianæ fidei negotiis prorsus abhorrent, putidasque Pontificiorum elaboratis ejus expositionibus, pietatem, eximiamque erationem spirantibus, longè antefacetas clamitare: & quicquid subactissimi *B. Calvini* judicii calculo approbatur, illud susque deque habent; saltem quia ita olim sensit *Clariss. Calvinus*: hoc tamen in negotio nihil, nisi quod *Calvino*, si diis placet, videatur, approbandum judicant.

Horum ingenium consideranti mihi animum subiit, quod *Theophilus* olim fecerat cum *Monachis* cognomine *longis*, (d) quibus erat infensus: ille cum vulgo Monachorum, secundum *Originem Deum* humanæ formæ prædictum affirmantium, (quoniam aliter ipse tentiret) contra fratres illos conspiravit: unde mira inter Monachos, ad convicia, non ad disputationem semet convertentes, invaluit contentio. Ita variis qui *D. Calvini* judicium non morantur, sub prætextu tamen ejus authoritatis ipsorum opiniones defendere satagunt: quod, quos *Clariss. Calvini* sententiam, ut pat est, in aliis suspicere & tolere observant, eorum quibusdam illius opinioni adhærentibus, aliisque ab ea dissidentibus, inter

inter se committerent; quum interea tamen ne pili quidem **D. Calvinum** faciunt.

Qui eruditiss. **Calvinam** noverit, eum pro validissimo divinæ veritatis propugnatore non poterit non agnoscere: cuius auspiciis hoc seculo per **D. graiam** admirabilis cursus factus est ad omnem doctrinæ & Religionis excellentiam; de quibus actum fuisset, nisi ille divinæ **Numinis** benignitate excitatus tanquam alter **Atlas** res Ecclesiæ labantes fulsisset. Acerrimus etiam erat Christianæ libertatis vindex: quam in ciborum, dierumque usu, toto animi conatu contra Pontificios, aliosque veritatis hostes sectatus est: nulli mirum videbitur, si ei accidisse re ipsa comperiet, quod diligent agricultoræ bonum semen postquam germinavit in agro studiosè insipienti plerumque evenit: qui lolio, zizaniisque perspectis, dum eorum extirpationem aggreditur, præter animi sententiam nonnihil tritici cum zizaniis evellit. dum **Clarissille Theologus** Iudaici Sabbati observationem cessasse observat, idque ex autoritate Apostolica: illi Ecclesiam Christianam ab hebdomadarii Sabbati observatione liberam pronunciare veritati congruum videbatur. hanc sententiam manifestavit maximè, quum Pontificiorum festis non necessariis se opposuit; & gravissimo quodrum jugo Ecclesiam Christi vindicare illi unicæ erat in votis.

A **D. Calvin** mihi cum doctiss. **Benza**, **Gallatio** in Exod. 31, **D. Faio**, conjunctissimis **D. Calvin** collegis, aliisque magni nominis Theologis, quantâ possim cum animi modestia, & cum veniæ præfatione, dissentire erit integrum. licet cum inter maximos Scriptores numerandum jure censeo. Sed ad Textus prædictos expendendos accedam: quorum primus extat Act. cap. 20. v. 7. ubi inquit **B. Lucas**, *co dī ἦ μᾶς τὸ οὐβάτον* cum discipuli convenissent ad frangendum panem **Act. 20.7.** Paulus differuit inter eos, profecturus postridie, protraxitque Sermonem usque in expenditum medianam noctem. Vbi Ecclesiasticus cætus omnibus suis circumstantiis ad vivum, ut dicitur, depingitur: & primo à tempore, deinde ab officiis in illo congressu ab Ecclesia peractis: de quibus omnibus duplex à quibusdam, nodum in scirpo quærentibus, movetur quaestio: quorum illâ, quid per *μίαν οὐβάτων*, id est, pri-
mam Sabbati, à **Luca** designetur, hâc autem, quid per *κατά τὴν ἡμέραν*, id est, fractio-
nem panū, intelligendum sit, discutitur.

In **Troenfis** Ecclesiæ descriptione primò tempus notatur, scilicet, *εἰ μία οὐβάτων*: ubi interpretantur quidam *diem Sabbatorum*, non pro primo, sed uno hebdomadis die: quasi **Lucas** nihil aliud significasset per illam phrasin, quâm quod quodam die Sabbatum, aut Septimanæ, convenissent, quando **B. Paulus** prædictò fuit. Valde lentis, ut dicitur, maxillis edunt, quibus hæ deliciae sapiunt: sed illorum pace, quod dicunt, cum illius loci lensu genuino quadrare non potest: aut enim eo loci *Sabbatum* pro *integra* Septimanæ (ut **Hebrei** plerumque loquuntur) aut pro postremo in Septimanæ die accipiatur necesse est. non in postremo sensu hæc intelligendum occurrit, quoniam apud **Troenses** tantum septem dies commoratus est **Apostolus**, **Act. 20. v. 6.** horum autem spatio tan-
tum unum *Sabbatum* propriè dictum occurrebat: proinde quum solùm ad unum *Sabbatum* illis moram secerit, non potest dici, *uno Sabbatorum* illis prædicasse: neque *μία οὐβάτων* pro *μία οὐβάτων*, ut variis observant, usquam legitur in **N. Testamento**. necessariò itaque inde sequitur ut *Sabbatum* protota hebdomade accipiatur, & tunc *uno* aut *primo* *Sabbatorum*, idem valebunt: in quo sensu phrasis illa alibi occurrit: veluti **Marc. cap. 16. v. 2.** *καὶ οὐτε τὸ μίαν οὐβάτων*, id est valde manè *primo* die hebdomadis: ut in versu nono ejusdem **Capitis**, *εἰς τὸ μίαν οὐβάτων*, ibi *μία οὐβάτων* per *εἰς τὸ*, id est, *unam* per *primam* exponit

Euan-

Euangelista: atque ita Græci Patres, Apostolorum temporibus maximè yicini, pīas oußbātū interpretantur.

*et Hom. 43.
in 2 Cor.*

Iustinus Martyr dialogo cum Tryphone inquit; pīas oußbātū eībātū pīas Ca rōi wa-
rōi qūspū, &c. una enim Sabbatorum, prima manens dierum omnium, juxta numerum, spaciū rursus dierum omnium in circulum decursis, octava vocatur; & prima, sicut est, ma-
nu. pag. 201. Chrysostomus Hom. quadragesimā tertiā in Act. Ap. exponit
unam Sabbatorum per diem Dominicam: ita Hieronymus. neque aliter Augustinus
Ep. 86. una, inquit, Sabba: i tunc appellatur dies, qui nunc Dominicus appellatur, quod
in Euangelio apertum invenitur.

*septima
Hom. 43. in
Act.*

Alii etiam sub fractione panū convivium domesticum, non S. Cenam intelligunt: cujus dubii hæc videtur fuisse causa: illo seculo Christiani in Ecclesia convenientes unā cœnabant, simulque sacratissimam Eucharistiam perceperunt; atque ita utraque mensa, communis & sacra, simul jungebatur, ut docet Chrysostomus homilia vigesima ~~in~~ in 1 Cor. statis diebus

Koīdās ἐποίηντο τὰς τελετέas
τὸν ἡμέρας νεονικούμενος, ὡς εἰρός,
καὶ τὰς συνάξεως ἀπαρχούσεις.
εἰς τὰς τομυσηράν κοινωνίαν ὅπι
κοινωνίαν πάντες ἡγαῖοι διωχζαν.

mensas faciebant communes, & per-
acta Synaxi post Sacramentorum com-
munionem inibunt convivium: atque
hinc fuit quod Chrysostomo videat-
tur, eos Act. 20. vers. 7. ad com-
munem panem frangendum convenisse:

quia quum agebatur Synaxis, com-

munis mensa fuit sequuta: affirmatque Chrysostomus in principio ejus homiliæ, diem, quā convenerant, fuisse Dominicam, atque omnia quæ ibi acci-
derant prædicationi fuisse adjuncta: sed panis fractio loco prædicto de S. Eu-
charistia exponenda est; aderant enim varii, & Paulus non cœnæ tempore
sed mediâ nocte panem sumpserat. In illo igitur Textu Sabbati Christiani of-
ficia (utpote sacer congressus, panis fractio sive S. Cœnæ administratio,
verbi prædicatio, sacræ orationes, &c.) eo die ab Ecclesia præcta legun-
tur: quæ sacra officia illis alio die non erant celebrata, alias Paulus septem
dierum spatio ibi commoratus ea in hunc diem non distulisset, præsertim quum
sequenti die eratabiturus: neque affirmat Lucas, Apostolum hunc Ecclesiaz
congressum, quia postridie erat discessurus, extraordinarium indixisse: sed
docet, Ecclesiam convenisse (ex more scilicet) ad panem frangendum, non
ad Apostolo valedicendum: & B. Augustinus (^a) fatetur, Pauli discessum
expressam fuisse causam producendi sermonis, quia eos sufficienter instruere cupiebat: Ec-
clesiaz itaque recepta consuetudo, non B. Apostoli à Troensibus discessus, huic
cætui præbuit occasionem: septem enim diebus ibi commoratus est, non tan-
men Eucharistiam, quasi Dominicum expectans, cum illis ante a sumperat: unde
apparet, Textum illum indicare, Apostolicam Ecclesiam diem Dominicam solen-
nem habuisse publicis religionis exercitiis: sed quā autoritate eo die conve-
nerant Christiani, postea examinabimus, hic saltem eos Dominicò convenisse, mihi
sat est demonstrasse.

a Epist. 86.

Secundus Textus, ex quo diei Dominicæ celebritas declaratur, extat 1 Cor.
16. 1. 2. porro de collecta in sanctos, quemadmodum ordinavi in Ecclesiæ Galatiaæ, ita &
vos facite. *Et pīas oußbātū, unusquisque vestrum, &c.* Prior locus Apostolum Pau-
lum cum Ecclesia diem Dominicam celebrasse nos docuit; hic autem illam Ec-
clesiaz celebrandam commendasse. & non solum hīc ejus praxis commemo-
ratur:

*3. Cor. 16.
1. 2.*

ratur, sed Apostolica *Agriq*us** sive ordinationis de ea re occurrit mentio: ubi *μιαρούς* distributiv*e* pro, *per primam* cuiusque *Sabbati*, sive septiman*æ* accipiendum est: in quo Apostolico mandato nihil Ecclesiæ Corinthiacæ mandatur, quod à tota Christi Ecclesia non requiritur; secundum auream Tertulliani (a) regulam ad S. Scriptur*æ* intellectum ad prim*è* utilem. *quædam*, inquit, a *Despectu* *specialiter pronunciata generaliter sapiunt*. quæ regula in hoc Textu locum non *cap. 3.*

potest non habere: quoniam quæ ad Ecclesiam Corinthiacam, hæc eadem *ad omnes*, qui *quocunq*ue* loco Christi nomen invocant*, scripsit Apostolus, teste ipso *i. Cor. 1. 2.* deinde omnes, quotquot Christo nomen dederunt, teneri ad fratrum necessitatibus succurrentum quis negabit? (b) *neque enim p*u*niare debebis*, b *Hom. 2.*

Μὴ δὲ δῆ μόνον τοὺς Κορίνθιούς τοὺς ταῦτα εἰρῆσθαι γομίζετε, αλλὰ τὴν τοῦ ιμάντος ἔκαστον, καὶ τὸν μὲν ταῦτα εἰσιμένων αἰτάσιν. Εἰ τοιῶν μὲν αὐτὸν δὲ τῷτο, ὅπερ Παῦλος ἐπέτεξε· καὶ τοῦτο κατελαμβάνεις θόρησθαι οἴκι τερίματα δειπνούντα· καὶ νόμος ἐστι τὸ πρᾶγμα καὶ σωτῆρα αἰκίνητος, &c.

inquit Chrysostomus, *hæc solis Co. T. 6.*

rinthiis esse scripta, sed & unicuique nostrum, ac omnibus, qui post nos fuiri sunt. faciamus itaque sicut nobis Paulus prescripsit, & die Dominico unusquisque nostrum domi opes Dominicas (id est in usum à Domino præscriptum erogandas) reponat: fiat que ex hoc lex & consuetudo immutabilis, &c. Chrysostomi igitur judicio morem Ecclesiæ in colligendis Eleemosynis diebus Dominicis, Apostolus in beneficium afflictorum fratrum, qui tum erant Herrosolymis, applicat: quod officium Christianæ charitatis, licet nulli fratres eo loci degerent, à Christianis non est omittendum; sed ex Chrysostomi sententia, inviolabili lege semper stabiliendum, sicut à postera Ecclesia (ut apparet ex Iustini Martyris, & Tertulliani Apologeticis) erat factitatum. Hoc saken addo, quanquam generalis lex de collectis in pauperum usum eo die faciendis statuatur ab Apostolo, non tamen aliis diebus id facientes hodiè hujus Apostolicæ legis transgressores judicandi sunt. ejusmodi collectio Dominicæ non ita erat affixa, ut aliis diebus fieri non posset, etiam si ratio peculiaris subsit, quare eo potius, quam alio die fecerant: nempe ob conventus Ecclesiasticos tum temporis habitos: & nullum tempus die Dominicæ ad illud officii præstandum, Chrysostomo teste, ut postea videbimus, magis est idoneum.

Alii alium insuper admovent arietem, quo in usitatam prædictæ Apostolicæ phraseos interpretationem insurgunt, & *μιαρούς* singulam Sabbatorum, hoc est, unumquemque septiman*æ* diem, significare contendunt. hoc assertunt, non quia probabilis est hæc Apostoli verborum constructio, sed ut genuinam interpretationem ab Ecclesia ubique receptam, si quo modo possint, eludant: sed qui B. Apostoli institutum (qui studiisè cavebat n*è* Ecclesiis Christi, tunc dierum ut plurimum ex inferioris conditionis hominibus constitutis, oneri essent suæ ordinationes) secum trutinaverit, non facile admittet, Apostolum ita statuisse, ut quotid*è* collectæ fierent: neque vero simile est, illum ordinasse ut singulis Sabbatis propriè dictis hæc colligerentur: quandoquidem Apostolo præsente Corinthi Christiani non poterant in unum convenire: multò minus post ejus ab illis discessum illis erat integrum Iudæorum synagogas die Sabbathi frequentare. consulitur locus *A&t. cap. 18. v. 17.* Denique neque credendum est, Christianos Corinthios Sabbatho inter se suos publicos congressus

egisse: cum ubique terrarum illi diebus **Dominica** agebantur: neque ullum in toto Scripturaru.n volumine extat testimonium, quo poterit indicari, Christianos inter se, sive seorsim à Iudæis, Sabbati cætus egisse: recepta igitur Apostoli verborum **expositio** retinenda, scilicet Apostolum in Corinthiaca Ecclesia ordinasse, ut diebus **Dominica** hebdomadatim recurrentibus, dum ad sacra peragenda convenienter, Eleemosynæ in pauperum usum colligerentur: & pri-
vatum videntur apud se seposuisse, quod in pauperum solamen, & sublevatio-
ne erogare illorum permiserait conditio: illudque ad hunc modum sepositum
usque ad primum in septimana diem apud se retinuerunt; quo illud apud Ec-
clesiæ **Præpositos** in pauperum usum deposuerunt. Qui pensiculatius phrasin
Apostolicam perpenderit, hic ejus sensus illi commode satis poterit videri: di-
cit enim **Quintus ecclesiastes** &c. id est ad primum in quaque septimana diem, vel
quæm venerit prima Sabbatorum; ita ut apud Græcos (a) dicitur **Exodus** 12: 43
id est aqua ad manus lavandas præparata; sic Eleemosynæ ab unoquoque pri-
vatim sepositæ tandem prima hebdomadis die in egenorum sublevationem de-
ponebantur, & exinde congregata Ecclesia dicuntur colligi, quia illorum
collectio ab iis, qui privatim has seposuerunt, die **Dominica**, sive prima septi-
manæ die, facta fuit. Leo (b) auditores admonuit, quoniam die **Dominica** summa erat

a *Suidas.*

b *Apud Ba-
ron. an. 44.
n. 68.*

c *Hom. 43.
in 1 Cor.*

Apoc. 1.10.

*Quorundam
futiles hujus
dies nominis
expositiones
doctissime re-
futat D.
Wallens de
4. præc. 7.*

Tertius locus extat **Apocal. 1. v. 10.** ubi diei **Dominica** expressa habetur men-
tio: ex quo ab ipso Apostolorum tempore consuetudinem **Dominica** solemni-
tatis arcessendam omnibus ferè scriptoribus placet: dies enim **Dominica**, ut vidi-
mus, pro prima in septimana die tam à veteribus, quam à recentioribus Scri-
pturarum interpretibus exponitur: & nonnullæ novæ illius phraseos expositio-
nes (quæ cum significacione *κυριακὴ ἡμέρα* apud ipsos Evangelistas, clarissi-
mosque Scriptores Apostolorum etati proximos, stare non possunt) solidè à
variis refutantur: proinde illis prætermis nobis pro certo statuendum est, A-
postolorum seculo (ut verbis utar Riberæ in **Apocal. 1.**) **solemnitatem** **Sabbati**
in diem Dominicam **resurrectione Domini consecratam**, fuisse mutata: non semel enim
ex Scripturis appetit, Apostolicam Ecclesiam diem **Dominicam** solemnum ha-
buisse, celebratione S. Cænæ, prædicatione verbi, & collectione Eleemosynæ-
rum, in quibus vera fætiandi ratio consistit: imò Apostolicarum peregrinatio-
num historia notum nobis facit tum temporis Christianos ordinarios con-
ventus non nisi die **Dominica** habuisse: qui S. Scripturæ authoritatibus fretus
contrarium docuerit, eum libenter audiam, quamquam Apostolis vita functis
postera Ecclesia in aliquibus locis, ut postea videbimus, Sabbatis conventum
egerat; interea diem **Dominicam** ipso Apostolorum seculo, sacris tabulis hoc
attestantibus, solenniter fuisse observatam invenimus: quod nobis primò erat
probandum.

CAP. III.

Post Apostolorum obitum aliis, quam Dominis diebus, conventum est ab Ecclesia: Sabbatum non ut diem sacrum observarunt Veteres: differentie inter Sabbati, & diei Dominica observationem: quomodo Constantinus M. Parasceven obseruandam statuerit: Festa anniversaria non eâ solennitate, quâ Dominicum celebrabantur: Dominico genua non flectenda: Festa anniversaria diei Dominica non praefenda.

Apostolis vitâ functis, Ecclesiam ubique gentium diem Dominicam celebasse, nullum gravissimos sequentium seculorum Scriptores perlustrantem latebit: quod ut apertius omnibus innotescat, sciendum est, ut dixi capite primo, Apostolis in cælum translatis dierum (quibus ordinariè Ecclesiæ habitierant congressus) numerum incrementum accepisse: in vivis enim Apostolis, diebus Dominici ordinariè tantum cætus suos agebant Christiani, sed postea ordinarium tempus ad publici cultus exercitia peragenda erat non solum Hebdomadarium, sed etiam Anniversarium: illud hebdomadatum, hoc autem semel singulis annis occurrebat. Sed non de extraordinariis, anniversariis, que festis quæ apud sequentem Ecclesiam in usu; verum de ordinario singulis septimanis recurrente tempore ad sacra peragenda destinato, mobis futurus est hic sermo: ubi in primis animadvertere, erit è re lectoris, quod licet diei Dominicæ usus ubique terrarum apud Dei Ecclesiam percrebuerat: alicubi tamen aliis etiam diebus præter Dominicos publicos suos congressus hebdomadatum habuit Ecclesia. Sabbatum & diem Dominicam pro festis, in quibus conventus agi solebant, in quaque septimana occurrentibus, agnoscit Socrates hist. lib. 6. c. 8. & alibi quum de variis Ecclesiarum ritibus differat l. 5. cap. 22. narrat, Cappadocia, Casaria, & in Cypro die Sabbati & Dominicæ presbyteros, & Episcopos Scripturas interpretatos, dum Ecclesiæ convocandæ tempus designat (a) Sozomenus, dicit a l. 7. c. 19. quoddam Sabbato, & postridie Sabbati convenire: Synaxes Ecclesiæ quartæ, prosabbato, & Dominicæ factas agnoscit Epiphanius in Panario, contra hæreses lib. 3. Tom. 2. dum ostendit B. (b) Augustinus quid agendum sit Christianis quinta vident b Epist ad Ecclesiarum consuetudines variare, fatetur quosdam quotidie comminimare sancti. Ian. 11. 8. guini & corpori Dominicæ (quod in Ecclesiæ cætu factum omnes testantur antiqui) cap. 2. alios viri Sabbato tantum & Dominicæ; alibi tantum Dominicæ. Christianos quartam Sabbati, parasceven, & diem Dominicum observare agnoscit Hieronimus: (c) quam c Lib. 2. in quæm in horum dierum observatione eos à Iudeis differere ostendit. Galas. 6. 4.

Hæc tenus commemorata Patrum testimonia ostendunt, licet diei Dominicæ usus ubique inoleverat, Ecclesiam tamen quibusdam in locis sèpius, aliis autem rariis hebdomadarios habuisse conventus: unde quibusdam alios dies (quos ad publicos congressus postera indixit Ecclesia) cum Dominicæ adæquandos statuere sicutum & justum videtur: idque tribus potissimum de causis: primo aliis quæm Dominicæ diebus publici Ecclesiæ cætus agebantur: deinde quæ ab Ecclesia Dominicæ requirebantur, ad eadem religionis officia, aliis diebus ad congressus ab Ecclesia destinatis, tenebantur Christiani: denique quædam festa, anniversaria scilicet, majori apud Ecclesiam erant in pretio, quam Dominicæ: & hæc

hæc confidenter satis asseverantur, ut, si quo modo possint, diei *Dominicæ*, aliorumque festorum, eandem esse originem, & obligationem, ostendant, quam utramque humanam mundo venditant: sed caveant quibus hoc affirmare visum, ne illis exprobretur illud Ezechielis cap. 43. v. 8.

Verum ut diei *Dominicæ* supra alias prærogativæ clarius eluescant, quanti facienda sint rationes, quibus pro aliis festis cum *Dominica* adæquandis pugnant, bonis avibus perpendamus: quod ut cum perspicuitate fiat, primo Ecclesia congressus diebus Sabbati habitos, ab aliis qui *Dominica* agebantur, gravissimis veterum testimonis innixi planè distinguemus: deinde peculiarem diei *Dominicæ* præstantiam, ob cujus dignitatem aliis diebus sit superior, aliis frustra contententibus, cum bono Deo indicabimus.

Sabbatum non ut diem sacrum veteres celebrant. Primum (de statu & ordinariis loquimur) excepto die *Dominico*, nullum alium hebdomadarium fuisse sacrum apud universam Ecclesiam Apostolis proximam contendimus: primo capite Christianos primo hebdomadis die convenisse audivimus: quæ autem de Sabbati observatione ex Patribus & historicis hoc capite in medium sunt producta, *Sabbatum* ut diem sacrum ab Ecclesia Christiana fuisse observatum, non possunt demonstrare: quod nisi prius explicatum fuerit, forte in salebras incurret qui veterum monumta manibus versant. Post Apostolorum obitum Socrates, Sozomenus, Epiphanius, Hieronymus, Augustinus, & si qui sunt alii, dicunt, Ecclesiam *Sabbatum* recurrentibus quæ pietatis erant in congressu publico peregrisse: *Sabbatum* tamen neque sacrum habitum fuisse, neque diei *Dominicæ* adæquatum, qui dixerit, veritati fucum non faciet. quis *Sabbatum* sacrum dixerit? quum de ejus institutione, aut observatione in Ecclesia Christiana, sicut de die *Dominico*, in sacris tabulis exaratum nè *zg* quidem legatur: diem autem *Dominicum* ab Apostolis, potestate extra-ordinariâ instructis, & S. Sancti inspiratione commotis, fuisse institutum, postea per Dei gratiam docebimus: imò doceat qui potest, *Sabbatis* inter se Christianos Apostolorum seculo convenisse, quod tamen eos diebus *Dominicū* fecisse ex scripturis satis constat. sed Apostolis fato fundit Christianos (licet *Sabbatum* sacrum non habebant) *Sabbatis* in unum convenisse non difficeor; illaque congressus apud Orientales præcipue erant in usu. secundum quosdam, quia Iudæi apud Orientales dispersi Sabbaticæ solennitati assueti, se ab ea, licet *Dominicum* colebant, divelli non facile patiebantur. (quod quid aliud est,

* *Enseb. 3.* quæ illis * Ebionismi maculam inurere?) sive ut Baronio (a) videtur, quia 21. quidam hæretici *Sabbatum* consuetudinæ afficerunt, quod Deus Hebreorum, quem malum dicebant, eo die quievesset. idè illi *Sabbato* jejunarunt, contraria ratione Catholici non 2. An. 57. 202. 203 Iudaizantes, sed ut Deum Patrem, creatorum cæli, & terræ solennicelebritate venerarentur, in ejus honorem *Sabbatum*, non secùs ac *Dominicum* Diem in Christi gloriam celebrandum esse dixerunt. hæc illi cui eruditè, & orthodoxè satis respondet D. Vedelius in notis in decimam Ignatii Epistolam num. 6. sive quia *Sabbatum* *Δευτερα*, id est rationem creationis, habet, ut in constitutionibus (b) quas vocant Apostolicas, definitur. sed quanti facienda sint hujus farinæ conjecturæ, nullis alicuius authoritatis rationibus, aut genuinis Patrum testimonis suffulta, alij judicent. Orientales, aliosque Christianos die Sabbati cætus tum temporis regisse, extra controversiam est: quanquam quibus rationibus ad hoc erant præcipue invitati, ex istius seculi scriptoribus non satis constat: *Sabbatum* tamen sacrum non habebant.

Sabbathum jejunatum est crepantia: dum Orientales Sabbato feriabantur, plerique inter Occidentales à veteribus. Hoc docet Orientalis ab Occidentali Ecclesia in Sabbato observando dis-

jejunarunt : de horum plerisque loquor, quoniam Mediolanenses, licet Occidentales, aliique varii ex Occidentalibus. Sabbatis jejunio non erant intenti, sed sobrie prandebant: Ambrosio (e) die Sabbati prandendi erat consuetudo, teste Paulino: hoc de se ipso fatur Ambrosius apud Augustinum: (d) Augustinus sine superstitione vacatione Sabbato se prandere agnoscit, Ep. 86. Romana tamen Ecclesia, (e) aliisque nonnullae, & tandem ubique terrarum, etiam Orientales Sabbato jejunant. Hac de jejunantibus Sabbato, eos illud pro festo, sive die Sacro, in quo jejunium erat omnino relaxandum, (ex consuetudine Ecclesiarum, Augustino Ep. 86. aliisque Authoribus testibus) non agnoscit declarant; diem tamen Dominicam tum temporis sacram fuisse habitam, ab omnibus conceditur.

*August. Ep. 86.
c. Paulin.
de vita Ambros.
d. Epist. 86.
e. Baron.
57.n. 204.
205.
Cone. Eliberian. can. 26. Conc. Agathens. can. 12.*

Deinde Sabbatum inter Christianos non eam solennitate ab Ecclesia undique fuit cultum quam Dominicum: non enim eodem modo Sabbatum, quo Dominicum inter Sabbati, & diei dominice observationem.

Primo quae de sabbati ad catus cogendos observatione ab historicis, aliisque narrantur, apud omnem ubique gentium Ecclesiam non erant in usu: in Ecclesia enim Romana & Alexandrina mos Sabbato conveniendi non obtinuit, teste S. Zomeno hist. lib. septimo, cap. 19, & in aliis postea Ecclesias obsolevit. Athanasius hom. de seminie, se nunquam Sabbathum (more, scilicet, Iudeorum) attigitse gloriatur: Tertullianus de Idol. cap. 14. ait Christianus Sabbathum esse extranea, & ferias aliquando a Deo dilecta. Nazarai Sabbathum observantes haereses nota designantur ab Epiphanio lib. primo num. 30. item, Elionei. Si Christianorum fuisse Sabbathum colore, quale Catholicum Sabbathum observationem haeticis vito vertissent? quod tamen eos non semel fecisse certo certius est. at sine haereses, aut cuiusvis criminis iniustione Christiani ubique Dominicum suum celebrarunt. proinde quum non ubique apud Ecclesiam Christianam Sabbathum increbuerit festivitas: neque usquam occurrat de ea continuanda apud Ecclesiam ulla ab Apostolis ordinatio: merito ad ejus celebrationem Christianos non esse obligatos affirmamus: quae de Dominicis Apostolorum seculo & deniceps semper observato affirmare nefas est.

Secundum ubi congressus Sabbathus agebantur, non omnibus Sabbathis hebdomadatim recurrentibus, convenerunt: uno enim Sabbatho publici conventus erant committendi, si praedictis Constitutionibus fidem habemus; ita statuitur Constit. Ap. lib. quinto Capite decimo nono: & quid illud sit explicant, nempe Sabbathum in magna hebdomada. Constit. ap. ca. vigesimo quarto, lib. septimo. Επειγόντος διατάξεως, ἀλλ' ἐχιστάσεως. ita quoque Augustinus ad Calulanum, Ep. 86. at de omnibus unquam Ecclesiarum catus die Dominicis (quoties recurrebat, & Ecclesiarum propter Tyrannorum persecutions erat integrum) nihil apud Veteres statutum legimus. In eisdem Constitutionibus sancitur Dominicum ad dominicas celebrandum, lib. septimo cap. trigesimo primo.

Tertio in civitatibus populo referitis, ubi sine rerum surrum dispendio, Scripturarum legationibus, earumque interpretationibus poterant interesse, sepius congressus agebantur: ideo Euangelia legenda Sabbatho decernit Conc. Laodiceum Can. 16: de oratione eodem die dixerunt Ambrosius de Sacramentis lib. quartio cap. sexto: verum ubique in illis catus omnia pietatis exercitia, quae a Dominico non omittuntur, minime erant peracta: alibi inquit Augustinus, a Ep. 118. (a) corpori, & sanguini Dominico communicatur tantum Dominico: Alexandrinos, & c. 2.

bibl. lib. 5. cap. 22. Romanos die **Sabbati** mysteria non celebrare refert Socrates. (b) dum ab opulentis villarum dominis, ut in eis Ecclesias aedificarent, contendit Chrysostomus Hom. 18. in Act., congregations factas aliis diebus, ab his quae **Dominico** age-

τ' μνοι, οὐ συνάγεται Διὰ σὲ, πρέσεος φαρὰ καὶ ἐκάστου κυρια-
κοῦ, &c.

cap. 2. dies panis. B. Athanasius (c) calumniam sibi de fracto poculo imputatam diluit, quia non erat tempus sacra mysteria administrandi: non, inquit, ἀπέλεγο ἐν κυριακῇ: unde constat **Dominicam** cœnam **Dominicū** diebus fuisse administratam: tecus argumentum, quo se purgavit Athanasius, nullius fuisse pôndoris. Licet itaque **Sabbato** erat conventum, illud tamen æquè ac **Dominicum** in quo omnia Religionis mysteria celebrarunt, ubique non colebant.

Congressus
Sabbato e-
rant libri.

d hom. 10.
in Gen.

Quarto ad congressus **Sabbaticos** libera erat populi obligatio, cui illis interesse, aut ab eisdem abesse pro lubitu erat integrum: hoc est, ex aliqua necessitate legis ad eo die conveniendum non erant obligati: nam ab universa Ecclesia Christiana **Sabbatarii**, septimi diei observationem necessariò retinendam contendentes, hæreses in hac parte damnati sunt, ut paucis prius ostendi. fateor quidem Originem (d) auditores ad audiendum Dei verbum raro convenientes recidarguere, qui vix festis diebus ad Ecclesiam procedebant. Greg. Nyssenus in ea oratione, quam habuit aduersus eos qui ægrè ferunt reprehensiones, suggillat

Ποίοις χαροφθαλμοῖς τὸ κυριακὴν
օραῖς ὁ ἀπομάκριτος τὸ Σάββατον; οὐδὲ
τανγουαν. οἶδας ὡς ἀδελφῶν αὐτῶν αἱ ημέραι;
καὶ εἰς τὸν ἑπτάτην ἐξυβέβησες, τὴν
ἐπέρα τοσοχεύεις;

populum **Sabbato** non convenientem: quibus, inquit, oculus dies **Dominicū** vides, qui despiciuntur **Sabbatum**? an nescis quod hi dies sorores sint? quod si alterum probro affecteris, alterum offendis? Sed de illis loquitur, quibus

sepius congregandi ad verbum audiendum facta fuit copia, quam ex supina quadam negligentia amplecti non curabant, aut superbiâ elati Ecclesiæ congressus **Sabbati** despiciabantur: horum sive oscitantia, sive arrogantia, & merito, erat redarguenda: quum sine dispendio rerum secularium ad Ecclesiam variis diebus poterant convenire, quod tamen ut agerent non facile movebantur, licet illorum vocationis munera id ferre poterant. In V. Testamento quædam horæ in septimana Dei cultui erant consecratæ, Num. cap. 28. v. 3. sed toto tamen die sacris pietatis officiis omni populo Israëlitico non erat vacandum, saltem illis, qui id commodè facere possent, hoc erat injunctum. ita in Ecclesiis ab Apostolicis viris plantatis, aliis diebus quam **Dominicū**, quales poterant

a item Cont.
Trull. Can.
80. Conc.
Sard. Can.

11.
5. licet Sab-
bato conve-
nerunt, eo
zamen die à
laboribus
non abstinu-
erunt.

erat conventum: sed diebus **Dominicū**, in hunc fineq; destinatis, tenebantur publicis congressibus interessere, eorumque ab his die **Dominico** absentia per aliquod tempus erat castiganda ex sententia primi Concilii Eliberitan, Can. 21. (a) & tamen de plectenda à **Sabbaticis** congressibus absentia ubi sanciuntur. C. novæ? licet raro venientes **Sabbatis** aliquique diebus ad audiendum verbum patres sepius suggillarunt.

Quinto licet **Sabbatis** ad audienda sanctissima Dei eloquia poterant convenire, finitis eo die habitis congressibus, otari non poterant; sed anathema eo die non laborantibus indicitum Conc. Laodic. Cap. 29. B. Ignatius Epistola ad Magnesianos iuader **Sabbatum** sine requie laboribus esse dandum: Sab-

batum

batum propterea ab operibus vacationem non habuit, ita Athan. de semente. Ambros. Ep. 72. quod de *Dominico* (in quo nefas erat labori vacare) statutum non legimus.

Atque hæc de *Dominico* diei prærogativis supra *Sabbatum* dicta sunt: quibus diem *Sabbati* non fuisse lacrum ab Ecclesiæ habitum, (hoc est eum ab usu & opere communi veletes non separasse, neque Deo in sancta quiete totum consecrassæ, ut in enactus divini cultus, & quæ ad vitam spiritualem spectant, solum exercearentur) neque convenus eo die cum congressibus *Dominico* peractis comparandos, invenimus: quæ profecto femele dehinc, magni nostræ intererat. De reliquorum diem ad cætus agendos institutione non opus est sudare; quum de ea in Verbo Dei nihil scriptum habeamus, sicut de die *Dominico*: & multa quæ ab Apostolis non sunt instituta, sed in particularibus Ecclesiæ primum nata, in alias sensim & paulatim erant introducta, quæ tandem progressu temporis facta sunt magis communia: quod diversarum Ecclesiæ Episcopis adscribit Socrates (a): & qui hujusmodi titus ab Episcopis acceperunt, eos tanquam legem ad posteros transmiserunt: ut in aliis rebus, ita in Ecclesiæ congressibus, quorum origo apud Ecclesiæ Apostolorum seculo non invaluit, hoc observandum: Synakes Ecclesiæ quartæ, prosabbato, & *Dominico* factas, docet Epiphanius in Panario: à Constantino (b) M. paralæven celebrandam lege sancitur: de qua tamen in Scripturis nihil occurrit, sed hujus institutionis causam attigisse videretur Sozomenus: (c) qui dicit Constantinum sanctæ cruci plurimum honori tribuisse, *tua propter subfida in bello contra hostes*. gerendo ex ejus virtute sibi allata, tum propter divinam sibi de ea oblatam visionem: quæ docent, Constantinum superstitione admodum (si de pientissimo imperatore ita loqui liceat) crucem coluisse; unde evenit ut cruci, magis quam par erat, tribueret: atque ea de causa diem illum ob memoriam Christi passionis eo die peractæ ad congressus separandum statuit: quis tamen ex ista sanctione die illius observationem à Constantino, & non ab Apostolis latam, cum *Dominico* die conferet? qui longè ante Constantini tempora à tota colebatur Ecclesia; quam toties ad verbum Dei audiendum convenisse, quoties commode poterat, pro certo reputandum est. Postea Patres singulis ferè diebus de Scripturis apud populum tractasse, videbimus: neminem tamen singulos dies, in quibus hic cætus agebantur, cum *Dominico* adæquatūrum confido: sed hujusmodi convenus erant liberi, neque universalis Ecclesia tenetbatur ullâ lege ad eos peragendos, quod tamen de die *Dominico* agnoscimus: proinde de illici nihil addam: & ex prædictis facile attenus lector animadverteret, nullum diem eâ solennitate à tota catholica Ecclesia, quâ erat *Dominicus*, fuisse cultum; diemque *Sabbati* inter Christianos vocationem ab operibus ordinariis non habuisse.

Iam egressus ex molestissima disputatione ad illud, de quo tertio inquirendum judicavi, festino: utrum, scilicet, festa anniversaria majore solennitate ab Ecclesia, quam *Dominicum*, colebantur, veluti quibusdam videtur. Maximè; quia apud veteres aliquando *Dominico* adæquantur, quandoque vero illi longè præferuntur: à (d) Patchæ feris ad Pentecosten usque orationibus intenti non magis genua flecebant, quam diebus *Dominicis*: imò eadem apud Iustinum responsio affirmat, *Pentecostan* parere cum *Dominico* potestate: idem Canone vigesimo Concilii Nic. 1, statuit: apud alios quoque Patres hujus consuetudinis occurrit mentio. Basil. de S. Sancto cap. 27. Tert. de corona milit. cap. 3. Hieron. advers. Luciferianos. Aug. Ep. 118. c. 15. 17. &c.

Ex

Festa anni-
versaria non
erant Domi-
nico ade-
quata.

cluſt. Mari-
qu. ad orib.

115.

Ex immunitate à geniculatione, horum dierum æqualitatem statuunt aliqui quam illis diebus interdictam agnosco; eademque immunitate et tempore à jejunis gaudebant; & tamen dies illos cum Dominicū non esse conferendos censeo. Iamē si hæ prærogativæ diem sacrum constituisserint, qui hædum nomine dies Pentecostes Dominicus adæquandos judicant, aliquid dixissent: sed si ita sensiunt, eos ballueinari nullus dubito: & quod D. Augustinus Vrbico contra Dominico prandentes disputanti olim respondit, hoc referendū est. Augustinus

a Ep. 86.

(a) diem Dominicum Sabbato præferendum statuit fide resurrectionis, non consuetudine refectionis, hoc est, Dominicum Sabbato præterunt, non quia in eo jejunium relaxant,

b Aug. Ep. 119.

quod tamen Sabbatis non faciunt, sed quia (b) dies Dominicus Christiani resurrectionis Domini declaratus est, & ex eo caput habere festivitatem suam, ita hæc dicimus,

c Ep. 86.

dies Pentecostes cum Dominicō minimè esse conferendos, licet tam in illis, quam in hoc tempus sine geniculatione, aut jejunis transigatur: siquidem ordinatio, quæ & geniculatio, & jejunium illis diebus interdicebantur, erat merè humana. (c) quibus diebus sit jejunandum, præcepto Domini, aut Apostolorum definitum non censet Augustinus: & non multis retro seculis, solennitate Dominica in Ecclesia permanente, evanuit illa ordinatio: nullus igitur qui sibi constat, jure Pentecostes solennitatem cum Dominica (cujus institutionem divinam postea docebimus) poterit cōferre: neq; apud gravissimos Patres locis citatis simplex aliqua illius cum hac instituitur comparatio, sed saltē ratione illius immunitatis.

d in Luc. lib. 8. c. 17.

dicit Ambrosius (d): per hos 50. dies jejunium nescit ecclesia, sicut Dominicā: deinde addit, sunt omnes tanguam Dominicā: scilicet, quia in illis, ut dixerat, sicut in Dominicā, est jejunii relaxatio. ad eundem modum Iustinus (e) Martyr, & Ter-

e qu. 115.

tullianus de coron. mil. intelligendi sunt. Ut verbo itaque ex pediam, si Dominicæ festivitas Apostolorum seculo non fuisset celebris, & si nullis aliis prærogativis quam à geniculatione, & à jejunis immunitatibus coleretur, tum sanè merito illos huic adæquarent diei: sed hoc falso esse, ut dicitur, lippis & tonsoribus notum est. atque ita argumentantes sophisticè concludunt ab eo quod est *zgā n ad sō āndōs.*

Festa Anniversaria nonnulli: portò an aliqua festa, quæ vocant anniversaria, erant ab Ecclesiis Dominicō anteposita, etiam consideratione dignum erit. Quibus hoc ita vici.

detur, iis illud semel respondisse sat est: quum S. Sandum in Scripturis horum institutioni aut observationi testimonium præbere non legamus, ea pro humanitatis institutis agnoscenda sunt: quod omissis aliis argumentis, vel hoc unico poterit ostendi. Si festa illa instituta fuisserint ab Apostolis, tum eodem modo &

tempore ubique ab Ecclesia fuisse observata, secundum regulam Vincentii Lirinensis: contrarium tamen ex Ecclesiasticis Scriptoribus & Patribus liquidò apparet: quod in aliquibus eorum demonstrasse non pigebit. Paschæ festum si aut Christi, aut Apostolorum lege fuisse sancitum, (inquit eruditiss. Chamierus) tum concordibus animis ea lex ab Apostolis fuisse lata, & apud omnes Ecclesiæ uno modo conformiter celebraretur, saltem ab initio: at illud non occurrit, quod infelicissima hac de re controversia (quæ variarum Ecclesiastum concordia mirum in modum interrupta) ostendit: Asiani ut decimo quarto die, occidentales autem ut tantum die Dominicæ celebretur, contendebant: & quod magis est, illi traditioni à Ioanne, hi vero à Petro & Paulo latæ suam

Socr. 17. c. 19.

sententiam acceptam ferebant: hanc controversiam pluribus explicat Eusebius histor. lib. 5, quis igitur poterit adduci ut credat, si Paschæ festivitas B. Apostolorum auctoritate fuisse sancita, tam subito varias Ecclesiæ ab ipsorum Apostolorum

stolorum discipulis gubernatas, à precepto tam sancto discessum facere voluisse? in Dominica autem die celebranda unam, eandemque regulam omnes Christi Ecclesias ubique terrarum esse sequutas? Cur non etiam in festo Paschatis, si illud Apostolicā autoritate fuisse institutum, idem fecissent? Non ergo verisimile est ab Apostolis fuisse ordinatum: & tamen non possum quorundam ingenium admirari, qui Paschæ festivitatem, de qua silent Scripturæ, pro divina habent; diem tamen Dominicam, cuius observatio occurrit in Scripturis, pro Ecclesiastica, & humana reputant. Si igitur Paschæ festivitas ab Apostolis non erat instituta, nemo eam jure Dominico à Christo per Apostolos ordinato poterit praeserre.

Neque aliter de felicissimæ Christi nativitatis festo judicandum: cujus solennitas erat anniversaria, sed quo die anni celebranda, incertum.

Chrysostomus (licet ipse (a) auguretur Christum natum in mensa Decembris a de nativitate oclavo kalendas Ianuarias) varias opiniones hac de re profert, sed aliorum sententiam non condemnando, suam sequitur, & (b) unumquemque in suo sensu proprie hom. abundare permittit, usque dum Dominus unicuique revelaverit quod pro certo tenendum erit.

B. Hieronymus (si modo sermo ille de nativitate Domini, qui ejus nomine circumfertur, sit Hieronymi) dicit, *sive hodie Dominus Iesus natus, sive hodie baptizatus est, diversa quidem opinio feratur in mundo, & pro traditionum varietate, sententia est diversa.* ejus Authoris, quisquis fuerat, judicio, erat incertum quo die contigit auspiciatissima Christi nativitas. Literatiss Casanbon. Exercit. ad apparat. Bar. annal. num 68. refert, varias olim in Ecclesia extitisse sententias de Nativitate Christi, quibusdam natum prudentibus sexto Ianuarii; quibusdam decimo nono Aprilis, aliis 19. Maji, nonnullis mense Septembri, plerisque 25. Decembris. Iara diversæ de his festis, quæ pro præcipuis agnoscuntur, sententiae docent, ea nullâ Apostolorum lege fuisse ordinata: aliâs in eorum scriptis præcudubio directa temporis ad eorum memoriam recolendum seponendi occurrit disignatio, sicuti de Dominico observatur; quod tamen nullibi exstare constat.

Præterea si eorum ordinatio ab Apostolis fuisse derivata, ut omnia inter se essent æqualia, aut quod inter illa majoris esset authoritatis, & ponderis, Ecclesiæ aliquo modo innotesceret: sed ex gravissimis Patribus, circâ hoc à se in vicem dissidentibus, contrarium apparet: ideoq; ab illis quandoque aliud alteri præfertur. Chrysostomus festum Christi nativitatis *μητέρων τῶν πατῶν ιορτῶν μου.* vocat. oratione de Philogonio. Greg. Nyssenus (c) hanc sanctam sanctorum fecit. pro sicutatem, & celebritatem celebratum appellat. Greg. verò Nazianzenus (d) feicit. *Basilio.* *paschæ* viciatem, cæteris omnibus, quæ ipsius Christi sunt, ac propter ipsum celebrantur, longè præterendam indicat: quum itaque inter Ecclesiæ Patres non conveniat, de prima horum festorum institutione, de eorumque prærogativis, illorum institutionem Apostolis acceptam non ferendam esse, nemo dubitabit: quibus positis nullâ necessariâ consequentiâ poterit inferri, hæc cum die Dominico esse conferenda, multo minus eidem præferenda.

Ex quibus omnibus apparet, Dominicæ solennitatis à Sabbati, aliorumque diebus, longè aliam fuisse observationem: quia dies Sabbati inter Christianos cessationem à mundanis laboribus non habuit, neque tantâ solennitate à tota Ecclesia, quâ Dominicas, fuit observatus: imò *Sabbatum* apud universam Ecclesiam observatum non legitur: quum tamen prædicta diem Dominicam apud Ecclesiam

clesiam ubique terrarum dispersam semper fuisse solennem ab ipso Apostolorum seculo evincunt, aliaque Christi festa cum Dominico non comparanda, multò minus ei adæquanda, aut præferenda observavimus.

C A P . IV.

Præcipui ex Patribus Dominicae solennitatis mentionem faciunt: ejus auctoritas non pender ab Imperatorum Constitutionibus: quando primum statutum est ut Iudices à litibus audiendis eo die vacarent. Propter ejus observationem Christiani suppliciis erant affecti. Quid sit Dominicam agere.

AD Dominicæ festivitatis celebritatem melius propalandam, ad duo insuper digitum intendam; quibus indicabitur primum diem Dominicam ab ipso Apostolorum seculo in Ecclesia semper fuisse factis peragendis consecratam: secundò eo die toto solitam fuisse Ecclesiam à rebus quibuscumque mundanis feriari: quæ duo ejus solennitatem præ aliis omnibus diebus (quibus hæc non competunt) hominibus veritatem redolentibus satis lucuenter ostendent.

In horum primo demonstrando Dominicum semper fuisse celebratum docemus, ejusque solennitatis & rationes & nomina quæ apud veteres occurserunt, paucis aperiemus. Ad primum illastrandum sufficiat, quod nullus sit alius notæ apud Ecclesiam antiquam, qui amplum huic solennitati non det testimonium. Inter palmarios hujus veritatis testes prodeat B. Ignatius: (a) qui sic jubet: ἵνα τὰς φιλόχεις τὸν κυριακὸν, τὸν ἀπαύγαμον, τὸν βασιλίδα, τὸν ὄπατον πατέρα τὸν ἡμεράν. omnis Christi amator Dominicum celebret diem resurrectioni consecratum Dominicæ, reginam & principem (id est diem præcipuum, ut Constant. M. apud Eusebium de ejus vita lib. 4. c. 18.) omnium dierum.

Iustini Martvr in fine apologiæ se. undæ faciunt, quod τῇ Σάββατῃ λεγούμενη ἡμέρα πάστων τῷ πόλει τῷ ἀρχεῖ πρόστην ιστὶ τὸ αὐτὸν σωματικόν γένεται, die quem vocant soli, omnium tam in pagis quam in civitatibus celebres agebantur conventus: & quid in illis conventibus agebatur pluribus explicat, de quibus postea audiemus. Dionysius Corinthiorum Episcopus, dum Clementis ad Corinthios Epistola meminit apud Eusebium, (a) ait le sacram diem Dominicum celebrasse. Dominicum diem (quem vocat octavum, à creatione scilicet) receniet Tertullianus (b) inter solennitates Christianorum. Idem facit Origines (c) (licet in temporibus, ad ea quæ religionis sunt peragenda, aliâs non laus sibi constet) libro octavo contra Celsum. Eusebius (d), ubi agit de Ebionæis, quos partitione cum Ecclesia dies Dominicos in Resurrectionis Domini memoriam recolere refert, hujus diei facit mentionem: unde colligitur Ecclesiam diem Dominicam celebrasse, licet Eusebius Ebionæos par ratione cum Ecclesia hoc fecisse non affirmasset: atque idem quæ sequuntur docent testimonia.

Cyprianus (e) hujus diei meminit, quem vocat primum post Sabbathum. Basilius M. in prima Sabbathi, quam vocat principium dierum, ait Ecclesiam erectam perficere deprecationes; de sp. Sancto, cap. 27. Chrysostomus (f) dicit via Sabbathorum,

Mentio diei
Dominicæ
observatio-
nis occurrit
apud pra-
stantissimos
ex Patribus.
a Ep. ad
Magnes.
an. 111.

an. 150.

an. 170.

a Euseb. hist.

l. 4. c. 22.

an. 200.

de idol. cap.

14.

c an. 261.

an. 320.

d hist. l. 3.

c. 21.

an. 249.

e Ep. 59.

an. 380.

f Serm. de

Eleem. syna.

rum, sive Dominica Christianos à labore omni cessare, relaxatione, & feriis offerentium annos fieri alacriores. Ambrosius (a) die Dominica post lectiones, atque tractasum symbo- an. 380.
lum, Competentibus (id est, illis qui in fide Christiana instituti Baptismu) pete- a 1. 5. Ep.
bant, Aug. Retract. lib. 1. c. 17. & libro de fide & operibus, cap. 6.) in Bap- 330.
tis in Basilice tradebat. apud B. Augustinum frequens hujus diei occurrit mentio, an. 430.
Ep. 119. c. 13. & in fine librorum de Civitate dei lib. 22. c. 30. item serm. 15, de verbis Apostoli, & alibi saepe. Hilarius ait Ecclesiam in octava die, quæ & ipsa prima est perfecti Sabbati, festivitate lætari; prologo in psalmos. Interfe- an. 440.
rias Valentis, Theodosii, & Arcadii Imperatorum legibus confirmatas, dies solis, quos Dominicos rite dixere majores, numerantur. Cod. 1. 3.

Item Leo & Anthemius diem Dominicum semper venerabilem, & honorandum de- Tit. 12. de
cernunt. ibidem lege undecimā statuit Leo (b), Dominicis diebus omnes ab ope- feriis, lege
ribus videntur. septima.

Possum etiam multo plura ad veritatem hujus solennitatis stabilendam pro- b Leo Confit.
ferre testimonia, in dō omnium qui in Ecclesia Christi in hodiernum diem flo- 54.
ruerunt: sed plura non addam nē lucem soli fænerari videar; & hactenus ci-
tata diem Dominicum Ecclesiae semper fuisse solennem abundè satis declarant:
siquidem Sanctiss. Pares illum pro primario, in dō pro sacro die agnoscunt. In
eo ab Ecclesia à laboribus erat feriatum, in eo celebres agebantur conventus,
sive perfecti Sabbati festivitate lætabantur: in eo Scripturæ tractabantur, Sa-
cramenta administrabantur, in eo deprecations perfecit Ecclesia: proinde
inter palmarias Christianorum solennitates numeratur, & a piis Imperatori-
bus, Dei cultum pro virili promovere studentibus, legibus cautum est, ne ejus
dici sancta solennitas laboribus, aut ulla volupratibus fædaretur.

Sed licet religiosiss. Imperatores diem Dominicam, ut par est, celebrandam Dominici
statuerunt, ridiculum esset inde concludere Dominicam festivitatem ante eorum authoritas
Imperia apud Ecclesiam non fuisse celebrem: Christiani, ut ex prædictis pa- non pendet
tuit, quum nulli erant Magistratus Christiani, (à quorum authoritate Dominici ab Impera-
tions pendet ordinatio) huic festivitati celebrandæ, per totum orbem, quō ve- torum ordi-
nerat Euangelii præconium, operam dederunt: cuius causā variis regnante nationibus.
Diocletiano, ut jamjam audiemus, supplicio sunt affecti. Sed Imperatores facti
Christiani festivitatem prius à Christianis ex Christi autoritate observatam,
suis legibus etiam celebrandam statuerunt, curaruntque nē eam alii mundanis
negotiis, aut carnis voluptatibus fædarent, sed eam non primò instituerunt.
Constantinus M. Imperatorum Christianorum primus, universo Imperio Ro-
mano potitus, subditis, ut religionem Christianam colerent. edicto publico mandavit,
teste Sozomeno: (c) nemo tamen sui compos inde inferet, religionem Chri- c. 1. c. 7.
stianam cum primū mundo innotuisse; licet eam liberè colere, priusquam
ille feliciter Imperii gubernaculo præfuit, non erat integrum: ita de Dominicā
solennitate sensendum, quam antequam Imperatores Christianam fidem sunt
amplexi, non sine multo discrimine coluit Dei Ecclesia: utrum postquam In-
peratores Christianæ religionis evaserunt nutriti, liberè, lege hāc de re ab
Imperatoribus latā, hoc fecerant.

Porrò hec inem offendat, quod ante Constantini tempora publici Iudices Iudices audi-
litibus audiendis etiam Dominicā vacarunt; quod illo regnante illis erat nefas: endis litibus
quasi si Dominicum prius mundo innotuisset, Magistratibus nē publicis judiciis Dominico
eo die vacassent, fuisset interdictum: pientissimus ille Imperator religionem non vaca-
nostram omnibus, quibus poterat modis, promovere ad primè contendit, & runt.
in majorem hujus festivitatis solennitatem, ut omnis juridicus strepitus eo die.

quiesceret, curavit. ante auspicatissimum ejus Imperium publici Magistratus etiam Dominico judicaturæ vacabant. nec mirum: priusquam ille Imperii gubernacula adeptus est, Iudices non erant Christiani, sed eo regnante Christiani

a Sozom. I. omnes ferè Imperii Ro. Magistratus gerere cæperunt: (a) quorum plurimos cap. 8. authoritate, alios senatoriis officiis, multos etiam Consulari dignitate exor- b Euseb. de navit (b). Sed Iudices postquam Christianam veritatem sunt amplexi, summa vita Conil. cum lubentia huic legi de Dominico celebrando se submiserunt; litigantesque à l. 4. c. 1. controversiis in honorem ejus diei respirabant. possum etiam hoc addere, quod necessum fuit, ut lege de Dominico colendo laetare, altera Iudicibus causa- rum cognitionibus eo die interdiceret: cautum enim Romanorum legibus est, à nullo Iudice præsumi debere, ut autoritate suâ ferias aliquas condas. (c) In Iudicium itaque gratiam hanc legem tulit, ut scirent quibus diebus officio sibi ab Imperatore delegato vacarent, aut quibus ab eo ferias agerent: hisce æquâ lance triu- tinatis, apparet, nihil hujus solennitatis honori legem illam de non audiendis li- tibus die Dominico, detrahere, sed potius ad ei astipulandum non mediocriter conducere.

Christiani pro observa- to Dominico supplicio af- fidi. Tandem ut huic capiti finem imponam, quemadmodum vidimus, Patres de Dominico celebrando Ecclesiam piè admonuisse, Imperatoresque, legibus in hanc rem latis, studiosè admodum cavisse, ut populus Christianus eorum admoni- tationibus morem gereret: ita etiam ex illorum temporum Scriptoribus obser- vandum occurrit, Christianos hujus diei solennitatem, quantâ poterant reli- gionis devotione, celebrasse: ideoque apud Gentes, Christiani nominis oso- res, inter quas vivebant, eodem die versus Orientem precantes, in Sols adora- tionis suspicionem inciderunt. (d) ab eo tamen celebrando nullis suppliciorum pæ- nis poterant deterri: sed quum ab Ethnicis in supplicia rapiebantur, illi à Christianis quærebant num Dominicum egissent; ut videre est in actis Martyrum apud Baronium (e): sicut olim sanguinolenti Pontificii, quum alia argu- menta non haberent, quibus obstruerent ora Protestantium, qui summâ cum dex- teritate, magnoque ingenii acumine, fæliciter insigni S. literarum lumine illu- strati, ipsorum deliria refutabant, tamdem hâc quæstione eos erant adorti, ut quid illis animi de Sacramento (ut incongruè loquuntur) altaris fuisset, ex- plicantur: quò tum ex animi sententia prætextum haberent, sub cuius ob- tentu illos, secundum truculentas ab ipsis latae leges, mortis reos pronuncia- rent: ita Ethnici num Collectam aut Dominicum egissent, à Christianis quærebant, & cum se in Collecta fuisse, Dominicumque congruâ (ut B. Dativus) religionis devote- ne celebrasse faterebantur, tum habebant, unde in eos, utpote contra mandatum Imperatoris facientes, diræ mortis sententiam vibrarent: huic tamen quæstio- ni unanimi consensu Martyres responderunt, se Dominicum intermittere non posse, quia Christianerant, & Lex (scil. Dei, ut ipsi Martyres exponunt, num. 51, non Ecclesiæ, ut in margine à Baronio notatur num. 48.) eos de ea agendo admonuisset.

Quid sit, Dominicum agere?

Sed hîc penitus expendere, quid sit Dominicum agere, aut celebrare, erit è re- lectoris, præsertim propter Baronianum candorem in horum Martyrum actis an. 303. n. 39. recensendis: ille per Collectam, Collectionem, & Dominicum in actis Martyrum sa- crificium Missæ intelligi semper contendit; sed qui penitus ipsa acta inspe- rit, Baronii glossema lectori fucum facere facile perspiciet. Dominicum agere & Dominicum celebrare in actis Martyrum idem sonant: hoc autem, ut utat f. lib. 2. in Hieronymi verbis, idem est quasi dicent, se Dominicam diem accepto Domini cor- Galas. pore celebrare: (f) aut secundum Tertullianum, est Dominica solennia celebrare: quæ

quæ (a) à postera Ecclesia Deo statuta solennia vocabantur: ita in Concilio Tarracensi can. 4. illa verò à collecta in unum Ecclesia (teste Tertulliano in loco *ad fugias* *prædicto*) erant celebrata, suntque omnia religionis exercitia (quæ Baronius in epist. usum sui seculi sequutus sub nomine Missæ, Ecclesiæ istius seculi profus ignorat, comprehendit) cultui divino dicata, & die Dominico peracta; in quorum numero S. Cænæ administratio supputatur: quæ primis illis temporibus sæpenumerò singulis diebus Dominicis, sed nunquam absque aliis publicis religionis Christianæ officiis, celebrabatur; de quibus solennitatibus inferius fusi per Dei gratiam, quum de hujus diei sanctificatione agemus. Hoc imprimis presentiarum lectori sufficiat; Martyres à Proconsule interrogatos de Dominico, si Dominicum egisse respondent: Dominicum autem apud Africanos occurrit pro die Dominic. Cyprianus Ep. 33. de Aurelio ordinato lectori dicit, Dominico legit; ubi diem Dominicum haud dubiè intelligit. Quandoque vero pro loco ad Eccleiam convocandum seposito: in Dominicum fine sacrificio venis? inquit Cyprianus de opere & eleemosynis: (b) quandoque etiam pro S. Cænæ symbole: numquid, inquit Cyprianus, Dominicum post cænam celebrare debemus (c)? In c Ep. 63. prædictis B. Martyrum actis vox Dominicum in omnibus illis significationibus accipitur: quum igitur respondent se Collectam Dominicam egisse, quid aliud esse poterit, quam, ut addunt, si ad Scripturas Dominicæ legendas in Dominicum (id est, in Ecclesiam, in privatis licet adibus propter persecutionem convenerant, publicus erat congressus, quia, ut respondent, omnes intererant, & aderat presbytus) convenisse, sive ex more Dominicæ Sacraenta celebrasse? Num. 36. (d) hoc est, omnia d Bar. an. Christianæ religionis mysteria ab Imperatoribus Ethniciis tum temporis prohibita, in cætibus Christianorum diebus Dominicis fideliter esse peracta. nam quum quicquid neganti præcepto opponitur ex naturæ veritæ considerandum est; ideo genuinus hujus phrasis Dominicum agere, Dominicum celebrare, in Dominicum convenire &c. sensus in B. Martyrum actis melius non poterit demonstrari, quam ex ipsissimis Imperiali Edicti verbis: in quibus de comburendis Scripturis, destruendis templis prohibendisque congregibus à Christianis Dominicō celebratō (e) mandatur. Saturninus quia Martyres colligit contra Imperatoris mandata e Bar. an. in supplicium rapiuntur (f): dum itaque ab illis querit Proconsul, quare Dominicum 303. n. 35. egissent &c. idem est ac si quereret, quare cætus (ut exprimit ipse Proconsul) f n. 45 sive Dominicam collectam, (g) in qua quæ pietatis erant agebantur, egissent? Quan- g n. 51. & do autem ejusmodi cætus agebantur, nisi eo tempore, quo congregationes plebium 45. n. 39- fieri solebant? (ut Augustinus de eisdem Martyribus in breviculo collationis tertii diei cap. 4.) hoc est, nisi diebus Dominicis ex mandato Christi, Ecclesiæque consuetudine huic mandato innitente? & in illis Martyrum congregibus omnes religionis suæ ritus, officiaque integrè obibant: quo nomine, ut dixi, accu- f n. 39. santur; scil. quia (b) Collectam Dominicam celebrarunt, (hoc est, in nomine Domini ad Dominum celebrandum die Dominicō convenerunt sive synaxes ege- runt) Dominicum (id est liturgiæ Christianæ officia ab Imperiali editio sub cætus nomine prohibita, ut postea exponunt) cum fratribus celebrarunt (i), nempe ad Scripturas Dominicæ legendas in Dominicum convenerunt (k), & Dominica Sacraenta ex more celebranda (l), idque ex authoritate legi Dei (m). Hæc sunt eximia pietatis officia, summa cum religionis devotione ab illis peracta, licet ab Imperatore erant interdicta, quorum nomine, ut dixi, in judicium à Proconsule sunt vocati: ex quibus cuivis manifestum est, Dominicum agere, sive celebrare, idem apud B. Martyres esse, quod Tertulliano eorum contersaneo (cujus phrasis huic Martyrum augustinus responderet) Dominica solennia sicut celebrare, sive solennia in honorem

Dominis die Dominico peracta. Ex predictis etiam manifestum est apud Ecclesiam Dominici existimam fuisse auctoritatem, quia ejus celebrationem secundum legem Dei sibi prescriptam (licet magno cum vita discrimine hoc erat illis interdictum ab Imperatoribus) intermittere noluerunt Christiani.

C A P. V.

Ratio observationis diei Dominice fuit Christi eo die resurrectio: vocatur prima Sabbati ab Evangelistis & Patribus, & Dominica dies, solis quoq; & quomodo: Sabbatum, & Sabbatum Christianum: quare Patres raro Sabbati nomine sint usi: quid Synaxis apud veteres significet.

Diem Dominicam apud Ecclesiam Christi ab ejus resurrectione solennem semper fuisse, hactenus observata nos docuerunt: jam ad rationes, quibus ad hoc inducti erant primævi Christiani, & nomina, quibus plerumque diem hunc nomenarunt, aperienda descendamus.

Primò una eademque hujus diei solennitatis ratio ubique apud Patres assignatur: deinde iisdem ab illis omnibus, longè licet à se invicem dissitis, non minibus indigitatur: & horum utrumque testimonio priori capite observata testantur. Patres planè diem Dominicum Christianis resurrectione Domini sacratum fuisse, eumque ex illo festivitatem suam habere affirmant. Ita Ignatius, Iustin. Martyr, Const. M. Augustinus &c. locis priori capite citatis. Sed nullibi accusatus, & ad vivum, ut dicitur, magis depicta hujus festivitatis ratio occurrit, quam apud B. Athanasium de Sabbatho & circumcisione: cuius loci (ad quem quoniam prolixus est lectorum remitto) summa hæc est: duplicitis ibi mundi meminit Athanasius, quorum priori salutiferam Christi passionem, in qua Sol non apparuit, finem imposuisse refert, principium autem alterius creaturæ supervenisse, quæ exordium quoque in Salvatore consequuta est.

Hæc fræta ratione (quam omnes alii agnoscunt Patres) Ecclesia diem Dominicum in Dominicas, scilicet, resurrectionis gratiam, hactenus à Christi resurrectione semper in veneratione habuit: resurrectio autem præsupponit Christi nativitatem, & mortem; huc Resurrectio est quasi redemptio nostra consummatio. ideo quum Apostolorum manus à Luca describitur, Act. c. 1. v. 22, vocantur *testes resurrectionis*; non quia de sola resurrectione testati sunt; sed quum Resurrectio (sine qua fides Christianorum esset irrita, teste magno Apostolo, 1 Cor. 15.) sit Euangelii præcipuus articulus, quando de resurrectione testimonium dedisse feruntur, idem est ac si de toto Euangeliō testarentur. Hinc fuit quod veteres Paschæ solennitatem aliis festivitatibus prætulerunt.

ορατ 42 Αὐτοὶ, οὐκτῶν ἡμῖν οὐρανοὶ πανύψεων, ποσὶ ταῦτα τοιούτα παρέχουσαν, οὐτοὶ ταῖς αὐθεωπίκαις μονοὶ οὐχαριστεῖν ἐχομέναις, αὐλαὶ ἡδη οὐτοὶ ταῖς αὐτοῖς Χειροῖς οὐτοὶ αὐτοὶ πλευράσαις, οὐτοὶ αἰσέρας ἡλιοῖς.

Greg. Nazianzenus: *eam festivitatem festivitatem, & celebritatum celebritatem vocat: quam aut tanto ceteris omnibus non solum humana & humi defixa, sed iis etiam, quæ ipsius Christi sunt, ac properè ipsum celebrantur, antecellere, quanto Sol stellis antecellit: quia*

quia nisi resurrexisset, nec nativitas, nec baptismus, nec cætera Christi mysteria essent confirmata, neque fidem fecissent: ideo ejus festivitatis honorem aliarum solennitatibus longè præferendum censet Greg. Nazianzenius, sicut ejus interpreti Nicetæ videtur. dum itaque parentur Patres diem *Dominicum* in memoriam resurrectionis fuisse consecratam, idem est ac si dixissent in memoriam nostræ Redemtionis: quæ R. surrex. est præcipuus articulus Euangeli, ad quod audiendum, & tractandum eo die à rebus mundanis sequestratur Ecclesia.

Alias alii assignant rationes, verum prior illa à nullo omittitur, licet eidem aliæ ab aliis addantur.

Neque minor est apud antiquos Ecclesiæ Patres in festivitatis hujus nominis, quam in detinenda ejus ratione, consentiens animorum harmonia: & in *nunc est* ejus nomenclatura coæsentientes inter se Euangelistas, Sp. Sancti amanuenses, *prima Sab-*

sequuntur. apud quos dupli vocabulo indicatur. primò ab Euangelistis *bati.*

Math. c. 28. Marc. c. 16. Luc. c. 24. & Io. c. 20. dicitur *μία τὰς ὥμβατας*. ita

Act. 20. v. 7. & 1 Cor. 16. v. 2. ut capite secundo observavimus. in quibus locis una Sabbatorum per diem *Dominicum* exponenda est, teste Chrysostomo:

(a) cuius interpretationem sequitur Hieronymus, ejusque rationem exponit ad *a Hom. 43.* Hædibam quæstione quarta: quia inquit, *omnis hebdomada in Sabbathum, & in pri-*

am. & in secundam, & tertiam, & quartam. & quintam, & sex. am dividitur: quam

Ethnici idolorum, & elementorum nominibus appellant: prouinde ex illorum Patrum

sententia una Sabbatorum (per Enallagen numeri pluralis pro singulari, raro enim.

singulariter legitur in Vet. Testamento, quem morem N. Testamenti scriptores imitantur) & *prima Sabbatorum* idem sonant: Sabbathi enim nomen non so-

lum postremum in septimana diem, sed etiam integrum hebdomadam apud

antiquos denotat, quæ à *consummatione* & *quietu* die ob eximiam ejus dignitatem.

Sabbatum nominatur, ut Theophylact. in Luc. 18. v. 2. hoc est, ob hujus

diei reverentiam Hebræi totam etiam hebdomadam Sabbathum appellaverunt.

& in hoc sensu de Sabbatho intelligendus est Pharisæus, ubi summâ inflatus su-

perbia inter alia *διε τὰς ὥμβατας* bū in Sabbatho se jejunare gloriatur: (b) illie per b *Luc. 18.*

Sabbatum septimanam integrum, & non postremum ejus diem per Hebrais- 12.

num intelligamus necesse est: Pharisæi enim (ut eruditissimi Hebraicæ anti-

quæstatis indagatores non solum observarunt, quod etiam cominemorat Epiphanius)

singulis hebdomadibus bina jejunia, secundâ, scilicet, & quintâ institue-

runt (c): dies itaque *Dominicum μία ὥμβατα*, sive *una Sabbatorum*, ut apud Eu-

gelistas, & Apostolum, ita apud lequeutis seculi scriptores audiebat: *passim l. 1. c. 16.*

exempla cuivis eorum monumenta perlustranti sunt obvia.

Atque hæc de priori hujus diei in S. Scripturis vocabulo secundum extat

Apoc. 1. v. 10. Vbi qui prius *μία ὥμβατα*, *prima Sabbatorum* ab omnibus Eu-

gelistis nuncupabatur, cum denominative cum articulo *τὸν νοεραλὸν ἡμέραν* sive *Quare dies*

diem *Dominicum* vocat S. Ioannes: eaque agnominatione apud vetustissimos *Dominicus*

Patres cum Grecos, tum Latinos ab ipso Apostolorum saeculo hæcenus indi-

gitatur: quod qui illos consuluerit, non negabit: ita Ignatius Episc. ad Ma-

gnes. Euseb. cum agit de Ebionæis hist. l. 3. ca. 21. & de Dionysio Corin-

thaco hist. l. 4. c. 22. Cypr. Ep. 59. &c. de servatoris iaque nomine Conſt. M.

aut eum appellat *Dominicum* (d): quia, ut Augustinus, *ipsum Dominus fecit* (e): d Euseb. de

hæc ratio forsitan magni ponderis apud quosdam non erit; quum omnes alios vit. Conſt.

dies fecerit Dominus: sed diem hunc speciali quodam modo fecisse videtur, l. 4. c. 18.

Resurrectione, scilicet, (cuius beneficij commemoratio incessit memorie e.g. ex utro-

Creationis) quæ nostram latitudinem perfecit, à mortuis: vel quia ad cultum qui, q 106.

Domini

Domini nostri Iesu Christi jam tum destinatus erat. hanc utramque rationem ipse Augustinus assignat, quum ait, *Domini resurrecio consecravit nobis Dominicum diem, & ipse videtur propriè ad Dominum pertinere* (a). dies igitur dicitur *Dominicus*, quia Dominus ejus solennitatem instituit, sicuti *Oratio Dominica* sic appellatur, quia eam dictavit Christus, aut *Coena Dominicana*, quia Christus eam instituit: vel quia propter Dominum, ejusque cultum præcipue institutus erat, dum in eo Christus Dominus colitur: alii verò contendunt, eum ita vocari; èo quod per Domini resurrectionem via ad sempiternum Sabbathum aperita sit: sed prior est communior, & à pluribus recepta.

a de verbis
Apostoli
Serm. 15.

Dicitur dies
Solis.
b ap. adv.
gent. ca. 16.

c Dial. cum
Trypb.

d Hier. in
Ps. 117. T. 4

e Ambros.
serm. 61.

f Aug. contr.
Faust. Ma-
nich. lib. 18.

g Aug. in
prefat. in e-
nar. in Ps.

93.
li Ep. 59.

de idol. cap.

Conc. 1. de
Lazaro t. 5.
p. 227.

i in Ps. 47.

k Athana-
sius de Sab.

circumcis. Hom. 23. in
Num.

Quare dies
dominica ra-
re Sabbathum.

vocetur à
veteribus?

Iust. Martyr *solū ipse* *reū ille* vocat, sive diem Solis, non procul ante finem secundæ apologiæ: ejusque sectator Tertullianus (b) se cum Ecclesia *diem Solis* *lætitiae indulgere* scribit: sed in hoc à vocabulo apud Gentiles usitato non discedunt: ad quos eorum uterque apologiam, in qua ita nominatur, inscripsit; quibusque nomina apud Ecclesiam in usu erant ignota: illi enim nomina septem dierum hebdomadis planetarum nominibus discernebant: apud Ecclesiam tamen *Dominicus*, (ita disputans contra Tryphonem Iudaum nomine ad hominem accommodato utitur Iustinus (c), vocatque diem *Dominicam* *pias* *tau* *σαββάτου*. Tertullianus etiam quando cum Christianis agit, *dicit* *Dominica* nomine utitur, veluti libro de corona ca. 3. & lib. de ido'. c. 14.) rarissimè verò Solis audiebat. spurius licet Hieronymus (d) lubentissimè *cum posse diem Solis* *nuncupari* fatetur, *quia in eo lux mundo orta est, & Sol iustitiae, in cuius pennis est sanc-* *tas*: Sermo quoque inter Ambrosianos enumeratus dicit, *diem, quæ Ecclesiæ Do-* *minica est, ab hominibus seculi solis diem vocari* (e): ubi nomen designatur, quo rum apud Ecclesiam, tuin apud alios indigitatur: apud alios quoque Authores dies Solis nuncupatur: sed *Manichæorum* potius, quæm Christianorum hanc appellationem indicat Augustinus: (f) *Vos in die*, inquit ad Manichæos, *quem dicunt Solis, Solem colitis; sicut autem nos eundem diem Dominicum dicimus, in eo* *quod non Solem, sed resurrectionem Domini veneramur: & alibi contendit nè Chri-* *tiani dies Gentilium nominibus nominarent: (g) inclius enim de ore Christiano* *ritus loquendi Ecclesiasticus procedit.*

Præterea alios quoque Patres aliter diem hunc quandoque exprimere non ignoro. Cyprianus (h) cum aliquando vocat *Octavum*, quia ab initio Creationis est octavus, aliquando *primum post Sabbathum*: ita Tertullianus. Basilio est *unus, primus, octavus, de Sp. Sancto* cap. 27. Hilario autem est *octavus, & primus,* *sostomus Iudaos Sabbatho ad otium abutentes perstringit, alios quoque festis diebus (sub Sabbati nomine) vitiis indulgentes acriter pungit. Festa Christianorum vocantur à Ruffino (i) *Sabbata: Sabbata*, inquit, *nostra hostes derident.* de Christianis, non de Iudaicis Sabbathis loquitur Ruffinus. Dicit Athanasius, se Sabbathi diem non ut in prima ætate observare (k). Origeni *Dominica est Sabbathum, & Sabbathum Christianum*: ubi absque dubio de die *Dominico* loquitur Origenes, *circumcis. alioqui omnibus vitæ diebus cessandum esset à rebus secularibus, quod requi-* *Hom. 23. in titur in Sabbatho Christiano, ibidem. In Conc. Foro Juliensi Can. 13. Sabbathum* *Domini delicatum dicitur.**

Sed quanquam Veteres quandoque diem *Dominicam* Sabbathum vocarunt, ab ejus quasi parente Sabbatho Iudaico: quemadmodum in Scripturis Sp. Sanctus Baptismum vocat circumcisionem: eos tamen vocabulo *Sabbati* rarissimè hunc diem insignivisse certum est: præcipue quia Iudeis in *Sabbati* solennitate (cuius observationem ad vitam æternam capessendam necessariam judicabant, ut appetat

apparet ex Tryphone apud Iustin. Martyrem) gloriantibus, Euangeliumque *Dial. cum* contemnitibus se opposuerunt: & sicut Christianis cum Iudeis in festo *Pa-* *Tryphons.* schatis celebrando nihil erat commercii, quod eodem tempore cum illis agere abhorruerunt, teste Socrate lib. quinto *Cap. vigesimo secundo*, ita à nominibus festorum apud Iudeos in usu abstinuerunt, ne (ut B. Augustinus, dum quærit, *Ep. 200.* utrum verus Christianus dicendus sit Iudeus an Istaëlia?) propter ambiguitatem vocabuli, quam non discernit quotidiana locutio, illud preferri videatur quod est inimicum nomini Christiano. Non debemus consuetudinem sermonis humani incepta loquacitate confundere: ob hanc rationem *Sabbati* nomen raro apud Veteres occurrit. Accedit & hoc, quia primis Patribus in vivis & *Sabbatum* & dies *Dominica* observabantur ab Ecclesia, quanquam non eodem modo, ut prius ex ipsis Patribus ostendimus: dum itaque de die *Dominica* sermones faciunt, à *Sabbati* vocabulo erant coacti abstinere, ut ab eo diem *Dominicam* distinguerent: illudque discrienen stricte in aliis rebus etiam observarunt: veluti quod Latinis est *Collecta*, apud Græcos est *Synaxis*, scil. Ecclesiæ conventus, ut vox ipsa sonat: & licet *λόγος τοῦ εὐαγγέλου*, unde etiam vox *Synagoga*, derivetur; primi tamen Christiani de industria (quod eruditiss. *Casaubonis* (a) observat) à voce *Synagoga* abstinuerunt, *a Exercit. 16. ad Bar.* ut Christianas synaxeis à Iudaicis synagogis discriminarent: idèò cætus suos *Synaxeis*, non synagogas appellârunt: & per synaxin Ecclesiæ conventum designari, constat ex Socrate (b) loquente de Alexandrinis, administrantibus *omnia ad Synaxin pertinentia* *δίκαια τοῦ μυστηρίου τιθέντες*: id est, præter mysteriorum celebrationem: ubi aperiè distinguit inter Synaxin & Eucharistia administratio- nem. ita quoque non semel apud Chrysostomum, *Synaxis* nomen genera'le est, quod omnia in Christianorum conventibus fieri solita complectitur, & ab oblatione distinguitur, Hom. 18. in Act. Ap. ubi docet, *in vicorum, & pago- rum Ecclesiis Sacramentum quidem diebus Dominicis tantum solium celebrari, at pre- ces, & hymnos & Synaxes quotidie*. Sed hæc obiter, ut nobis appearat, quomo- do Christianis erat solenne abstinere à vocabulis apud Iudeos in usu: idèò raro leguntur vocabulum *Sabbati* i ussurpasse: verum, ut olim Alexander Hales (c), *qua dies Sabbati indeterminatè sumptus dicitur dies requiei seu vacationis ad Deum, hoc c part. 3.* modo dies *Dominica* potest dici dies *Sabbati* absque ullo Christiani nominis prejudicio, aut qu. 32. Christianorum scandalo.

Plura quoque apud alios Patres hujus diei occurunt nomina, qui tantum obiter, & ex re nata diem illum sic nominârunt: quando autem propriè de eo loquuntur, tum dies *Dominicus* apud omnes audit, quod eorum scripta perlustranti non poterit non innotescere. Atque hæc de ratione observationis hujus solennitatis, ejusque nominibus.

C A P. VI.

Dies Dominicus totus est sanctificandus Deo, & non tantum pars ejus aliqua.

Adversaria, tumultuario licet calamo collecta, hæc tenus commemorat, die *Dominico* Christianis feriandum esse, idq; inde ab Apostolorum seculo fuscè satis ostendunt. Secunda, quam proposui, sequitur quæstio: utrum, scili- **D**cer,

cet, toto die *Dominico* feriandum sit Ecclesiæ? Sunt qui concedunt, *Dominicum* esse sanctificandum, sed non totum, & integrum diem religiosâ pietatis devo-
tione celebrandum contendunt: quorum judicio huic solennitati abundè satis-
factum est, si solummodo pars ejus aliqua, licet exigua, cultui divino dicaretur,
neque aliter de die *Dominico* (in pretio semper apud Christianos habendo) sen-
a *Macrob.* tiunt, quam olim Ethnici de diebus dictis apud illos (a) intercessis: qui erant dea-
Saturn. l. 1. rum, hominumque communes: quibusdam enim illorum horis fas erat ius dicere, quibusdam
cap. 16. autem minimè. verum quis sanæ mentis diem ad hunc modum Deo opt. max. di-
candum esse judicabit? non ita nobis Dominus cæteros hebdomadis dies in
nostrum usum enumetavit: neque diem suum dimidiatim à nobis sanctifica-
tum iri lubens patietur.

b *Levit.*
27.

c l. 3. c. 4.

Dies integer
Deo sanctifi-
candus.

d *De Civi-*
tas. Dei l.
15. ca. 13.

Ibid.

Cauim erat sub lege, ut si quis rem aliquam votō Deo consecrasset, (b) & si
illum postea voti pænituisse, eam que rem venditioni liberæ aut licitationi per-
mittere noluisset, sed sibi reservare statueret: tum quintâ supra ejus rei ordina-
riam aestimationem insuper multaretur levitatis suæ nomine. si nihil ex illis
minuendum sit quæ Deo dicantur, licet semel nostri erant juris, multo minus
quicquam à tempore Deo consecrato detrahere, sed ei aliquid è nostro potius
addere nobis erit integrum: quod enim Deo consecratur, in alium usum non
est immutandum. Idè qui Iudæos Tyberiadem incolentes cum aliis monta-
na inhabitibus conferunt; illos, & merito, his longe præferendos judicant:
illis enim quibus brevior erat dies, de profano ad sacrum addere erat familiare;
hi autem in montibus siti, quibus longior contigit dies, de sacro dementes ad
profanum addiderunt. Si illorum judicio satius sit addere de profano ad sa-
crum, quam de sacro demere, & ad profanum addere, quo in loco habendi
sunt, qui *Dominico*, à Domino per Apostolos in sacros usus consecrato, mul-
tum temporis suffurari, ad profanosque usus applicare non verentur? Sed licet
hîc aliqui veræ pietatis impatiens, nodum, ut dicitur, in scirpo quarunt, pace
tamen horum dixerim: qui saluberrimum *Irenæi* consilium fuerit sequutus, no-
dum non *Gordianum* esse re ipsâ comperiet. Piè monet *Irenæus* (b), in aliqua
quæstione disceptatione susceptâ recurrentum ad antiquissimas Ecclesiæ, à quibus
quid de præsentî quæfione judicandum sit, discatur: sane si consilium venerandi Præ-
tulis hîc sequi lubeat, nodum illum. Antiquorum authoritatibus facile erit
expidire.

Primò quum de sanctificando die *Patres* sermonem instituunt, non alicuius
ejus portiunculæ, sed diei meminerunt: & quorum dies non iisdem apud nos,
quibus apud veteres, terminis constaret? quum in parilitate annorum (qui iisdem,
quibus nunc spatiis, & in prioribus seculis cucurrerunt) modernorum
que dierum omnium, viginti & quatuor horarum diurno nocturnoque cur-
riculo determinatorum, idem cum prioribus spaciis pie doceat Augusti-
nus (d). & quod addit de quadraginta diebus (quibus ingentes continuatae pluviae me-
morantur) non duarum aut paucis amplius horarum spatio definitis: idem de *Domini*
ni sanctificatione possumus salvò concludere. quandoquidem iisdem conste-
horarum terminis, quibus cæteri in septimana dies, non duarum, aut triam ho-
rarum spatio ejus solennitatis ratio judicanda est.

Neque aliter censet *Augustinus*, (si modo inter genuina illius scripta ille-
sermo sit recensendus) qui (e) diebus *Dominicis* tantum divinis cultibus serviendum ja-
Temp. 251. dicat, suadetque, sicut antiqui præceptum erat de *Sabbato*, *Dominicum* religiosâ sole-
nitate celebrare: imò non sine indignatione morem Ecclesiasticum in hoc sequ-
dretantes sugillat, qui unum punctum hujus diti, ut loquitur, ad *Dei officium*, reli-
quum

guumq; diurnum spatium cum nocte ad ipsorum deputant voluptatu. ex gravissima hujus Authoris (quitquis fuerit) sententia dies integer, non diei portiuncula ad sacra Dei officia, idque ex more Ecclesiaz designandus est: & quanquam in definienda temporis periodo, à qua hujus diei sanctificatio incipienda sit (utpote à vespera) ab aliquibus aliis dissentiat, alios tamen in hujus sanctificationis continuatione secum habet consentientes: nam ante illum *Origenes* (a) quibusdam impropereat, qui unam, aut duas horas ex integro die Deo deputant, & adorationem venient in Ecclesiam, vel in transitu verbum Dei audiunt: præcipuam verò curam erga sollicitudinem seculi & ventris expendunt. Idem requirit S. Chrysostomus: cui totus dies

Αλλ' οὐτό τέ εἰσαγετά τάτων ημερῶν μίαν αξιῶ τῷ καιρῷ πάντων ημῶν αὐθεῖναι δεσπότη.

Io. diem sanctificandum indicat Chrysostomus, & quid sub diei nomine intelligat, ipse, sui optimus interpres, nos docebit. *Ab initio*, inquit, *banc*

Ηδη ἐντεῦθεν ἐκ περιμίων αἰνιγματωδῶς θεοσκαλίαν ημῖν ὁ Θεος παρέχει, παρδέσιων τὴν μίαν ημέραν, ἐν κυκλῳ τῷ ἑδομάδῳ ἀπαγαν αὐτούς εἰς αὐτούς. Εἰ αὐτοῖς οὐταντικῶν ἐργασίᾳ.

doctrinam nobis insinuat Deus, erudiens, in circulo hebdomadis dieum unum integrum segregandum, & in spirituali operationem reponendum esse: Hom. 10. in Genes. Ex ejus etiam autoritate appetit, diem integrum, non autem ejus portiunculam, ab aliis rebus, ad ea quæ pietatis sunt spirituali modo peragenda segregandum esse. Idem author apertius pro toto die sanctificando alibi apud auditores serio contendit. Hom. 5. in Math. *μίαν τοῦ ἑδομάδος ημέραν πάντας ὅλην ἀναδίνει*, &c.

Sabbata (secundum Irenaeum b) perseverantiam totius diei erga Deum deservi- bl. 4. c. 30. tionis edocebant: quid aliud sibi vult perseverantiam totius diei, nisi totum diem in spiritualem operationem (ut prius Chrysostomus) reponendum esse? sic ut postea Patres in Concilio Turonensi loquuntur (c): *A servili opere sequestrati an. 8 13. in laude Dei, & gratiarum actione perseverare.* haud aliter, quam ut olim apud Roman. 1. 40. manus diurna Sacra ab initio diei ad medium noctis sequentia protrudebantur (d). Sed nolo d Macrob. lectori tedium parate singulorum Patrum testimonia in re liquida seorsim *Saturn. l. I.* commemorando, quorum scripta qui vel leviter inspexerit, diem integrum ex c. 3. eorum sententia ad sacra religionis exercitia peragenda designandum esse concedet: quod ex regulis de hujus diei sanctificatione, quæ in eorum scriptis occurunt, patebit melius: quarum tres enumerare non gravabor.

Primo Ecclesiam adhortantur, *eo die, quæ ad animæ salutem pertinent, curare*: e Hieron. in (e) ubi, ut sequentibus verbis ostendit, quæ Propheta de Sabba: o loquutus est, Ies. 56. Hieronymus ad eos, quos libertate donavit Christus, accommodat: *Si cui autem sit animo, indagare, quid sit, quæ ad animæ salutem pertinent, curare*: hoc Canon an. 517. 4. Tarragonensis Concilii eum docebit; scilicet, ut die Dominico tantum agant homines ut Deo statuta solennia peragant: quid autem in illis ageretur, prius ex Tarragonensi Concilio audivimus: nempe à servili opere abstinebant, & in gratiarum actione f Turon. 3. ne ad vesperam usque perseverabant (f).

Verum nequis illa pietatis exercitia eo die facienda concederet, quum tamen quod pietatis integrum diem in illis expendendum negaret, ideo secundò addunt Patres, ut sit Domini- præ- co agendum.

^a Hom. 2.
in Num.

præter ea, quæ ad animæ salutem pertinent, nihil omnino eo die aliud agatur. Ita Hieronymus, Augustinus, Concil. Tatracon. locis prædictis: quibuscum a Can. 13. etiam consentiunt Patres in Concilio Foro Juliensi: (a) qui Dominico ad nihil an. 791. aliud vacare, nisi ad orationem, aliaque pietatis munia statuunt. & in Concilio an. 329. Parisiensi statuuntur (b), Christi gratiâ redemptiis convenire, ut eo die quo auctoritatem surrexit, eisque spem resurgendi concessit, ab his que premissa sunt, (hoc est, à mundi, propriisque delectationibus, à ruralibus operibus, ut ibi loquuntur) abstineant, & solummodo spiritualibus gaudiis repleti, & laudibus c. elestibus toto cordis adniſu vacare anno 895. satagant. Eadem restrictionis particula additur in Concil. Tributensi Can. 35. ubi statuunt, diebus Dominicis populi esse sancto Dis servitio tantum desudare. & c Ep. 1. 11. postea addunt: diebus Dominicis tantummodo Deo vacandum. Gregor. M. (c) etiam c. 3. indit. 6. Dominicorum die orationibus omnino insistendum esse indicat.

Tertio non solum diem hunc religiosè custodiendum, & tantum in eo Dei cultui desudandum sentiunt: verum etiam præterea temporis, in quo huic negotio vacandum sit, terminum definiunt, toto, scilicet, die: ita Chrysostom. anno 588. homil. 10. in Gen. & homil. 5. in Matth. sint oculi, manusque vestrae toto illo die d Concil. ad Deum expansæ: (d) hoc, eſt usque ad vesperam in illis peragendis perseverare. Maliscon. 2 Concil. Turon. 3. ca. 40. vel sicut in Concil. Trullano ca. 90. à Vespertino ingreſ- cap. 1. su ad altare Sabbato, usque ad sequentem vesperam in die Dominicico.

Apud Zo- Jam si in ore duorum, aut trium testium constitueretur omne verbum, totius naram. diei sanctificationem requiri prædicta satis evidenter ostendunt: quandoquidem non solum Dominicō à rebus mundanis feriandum, Deoque vacandum, sed præterea nihil, nisi quod pietatis sit; toto die illo, hoc est à primo ad e. us ex- tremum, agendum esse statuerunt Patres.

Neque præter testimonia hæc non contemnenda, rationibus hac in re lubet veritatem stabilire: quanquam non desint, quibus ora secus sentientium, fren- deant licet, obſtruantur; & integra totius diei sanctificatio contra profanæ libertatis nimium sequaces possit vindicari. Veluti, Si dies haberi jubeatur san-ctus, communi sensu sequitur, diem, non aliquot horas, esse sanctificandam. ita Aug. serm. 251. de Temp.

Præterea si sanctitatis ejus diei aliquis esset terminus, priusquam dies ipse determinaretur, tum ejusmodi terminus aut ex facie Scripturis, aut ex Patri- bus eas pie interpretantibus constaret; sed quod nullibi extat, qui poterit mon- strare,

— erit mihi magnus Apollo.

Veteres, quibus visum fuit Sabbato jejunare, quandoque jejunia ad horam nſq; nonam produxerunt, quā elapsā jejunium relaxare, ciboque vires refoci- lare non ſunt veriti, Socr. histor. lib. 5. cap. 22. quandoque ad gallicinium Do- minicæ ilucentis, veluti in Sabbato magna hebdomadæ, ut Epiphanius docet in Panario. Quando igitur Sabbato simpliciter jejunandum esse judicabant, tum nihil de jejunii terminis, priusquam ipsum terminaretur sabbatum, addi- derunt: sed quia apud quosdam omnibus sabbatis per diem integrum à cibo non esse abstinendum erat judicatum, ideo quamdiu eorum jejunium erat continuandum significarunt. Eadem de Dominicī duratione possumus dicere: f. Ecclesiæ religiosā solennitate à rebus mundanis per totum diem non fuisset fe- riandum, tum terminus (sine cuius cognitione, quamdiu sanctificandus esse dies Dominicus, ignoraret Ecclesia, hominumque mentes hæc rrent pendulæ) hujus solennitatis aliquo modo à Scripturis nobis innotesceret, nec eum in- tactum Sp. sanctus præteriſſet; & sanctissimi Patres nihil toto illo die, hoc est,

est, ab ejus ortu ad occasum usque, nisi quod pietatis sit agendum statuisse, prius ex ipsorum scriptis observavimus: Qui dimidiatam **Dominici** sanctificationem zelo religionis perciti repudiārunt.

Tertio si gloria sabbati Iudaici in **Dominicum** (quod à Patribus non negatur) translata sit; non video cur non eodem modo diem hunc interpretetur, quo antiquis Dei cultoribus de **Sabbato** erat præscriptum: Iudæis verò, idque auctoritate divina, erat mandatum, ut per integrum sabbatum ab omni negotio mundano sequestrati, soli cultui divino vacarent: quā facie igitur, aut auctoritate fratris Christiani **Dominicum** suum, aut partem ejus aliquam rebus mundanis, cultu Dei seposito, poterunt locare, viderint quibus ipsorum salus est curæ. Hanc rationem pietentiss. Leo suo calculo, & auctoritate approbat: dicit enim: *Si, qui umbram quandam atque figuram observabant, tantopere sabbati diem Leo confessus venerabantur: ut ab omni prorsus opere absincent, quomodo qui gratia lucem, ipsam tunc. 54. que veritatem colunt, hos cum diem, qui à Domino honore datus est, non venerari par est?*

Tandem idem aequi, *jus* regula postulat, si quod temporis Dominus nobis in nostros usus inducerat, spectemus: cuius larga benevolentia nobis ad hujus seculi labores exantlandos, nostraq; negotia expediunda, concessit sex integros dies. quare itaque nobis hoc aequā lance perpendentibus vel unum in illius laudem, sincerumque cultum, seponere tædio esset? neque hæc absurdum ratiocinandi forma alicui poterit videri, qui Chrysostomum à servulorum erga nos officio ad nostram in Deum observantiam hoc in negotio ratiocinandum observaverit: ille ridiculum esse judicat (a), si servulos nostros in nostris

a Hom. 27
in Ioan.

semper negotiis occupatos velimus, nos vero nullum Deo exhiberemus servitum: & nos ad eundem modum protius diei sanctificatione contendentes dicimus, multò magis ridiculum esse, si dies ad hujus seculi negotia in nostrum usum peragenda concessos

pro integris haberemus, diem à divina auctoritate in Dei cultum sepositum, non integrum, sed partem ejus exiguum divinis cultibus dicandam interpretaremur: ridiculum sane, immo planè impium, nobis, nostrisque negotiis arrogare, quod ad Deum impendere recusamus: à religione alienum judicat Chrysostomus (b) *sex dies in carnalibus consumere, & unum in spiritualibus nolle impendere.*

b Hom. 5.

Kai γὰρ ἐχάτης ἀγνωμασύνης αὐτῷ, πέντε καὶ ἑξήμερας τοῖς θιατηριοῖς ἀπονέμονται, τοῖς δὲ πνευματικοῖς μηδεμίαν ἡμέραν, &c.

ita quoque Leo loco prædicto: quomodo quum ex septem diebus unus in Domini honorem consecratus sit, non illum Domino in violatum conservare, sed ipsum vulgarem facere, religionis non est prorsus dissolue?

in Matth.

Verum non rationibus, sed testimonis (propter querendam præjudicia veritatem hac in re tanquam novitatem condemnantium) agendum est: & qui prædicta summæ auctoritatis testimonia flocci fecerit, rationes licet undequaque validas (more Balænæ (c), ferrum ut paleam, & chalybem ut putre lignum, reputantis) parvi estimabit, proinde huic labori finem imponam.

c Job. 41.

Atque haec tenus pro totius diei sanctificatione veteres stetisse, quam Ecclesiæ

necessariam judicarunt, eorum auctoritatibus instructus edocu: quomodo autem sacra divini cultus exercitia, eo die peracta, ita erant disposita, ut in illis peragendis totus ab antiquis impenderetur dies, quum de *Dominie* sanctifica-
tione verba fecero, per *Dei* gratiam manifestum fiet.

C A P. VII.

Diei Dominicæ ordinatio inter Traditiones non scriptas nequaquam numeranda: à Christo per Apostolos est instituta: Apostolorum supra alios Ecclesia Ministros prærogative: statuta ab Apostolis sunt divina.

Quam Judæi Joannem observassent aliâ utentem formâ doctrinæ, quâm vulgo erat recepta, novamque inchoantem cæremoniam Baptismi, quæ runt quis esset? id est, quâ authoritate hæc nova & prioribus inaudita seculis adoraretur? ut de ea edoceti, quid sibi statuendum esset, tempestivè considerarent. Ita quandoquidem diem *Dominicum* solennem fuisse Ecclesiæ sub Euangeli, ex sacris Scripturis, & Patribus invenimus, ut jam non postremo (sicuti sub lege) sed primo hebdomadis die ad ea, quæ pietatis sunt, animi hominum masculè sint applicandi; Quæritur, quâ authoritate hoc faciat sancta Dei Ecclesia. non enim sic ab initio feriatum est: à quo usque ad felicissimam Salvatoris nostri Resurrectionem, ut dies septimus in unaquaque septimana habeatur sanctus, à Domino mandatum est: & de sanctificando primo cujusque septimanæ die variis quærunt mandatum, quod in sanctis tabulis nusquam extare confidenter satis clamitant: variisque, alioqui magni nominis Theologi, in congerendis argumentis, quibus divinam hujus diei auctoritatem enervare student, magnopere desudant.

Variis ex Pontificiis (licet inter illos aliqui, præsertim ex scholasticis, aliter sentiunt) pro Traditionibus non scriptis (debili quarum auctoritati tanquam solido fundamento plurima ipsorum innituntur deliria) strenuè certantibus, solenne est, inter hujus farinæ traditiones, diei *Dominicæ* observationem recensere: quod fieri non potest, quum ejus mentio in sacro Dei verbo toties occurrat. Huic Pontificiorum errori dum obviam ire studet solidè, pro more suo, literatiss. *D. Whiakerus*, vapulat à *Gretsero*, *Whitakerum* tamen fatiles adversus *Gretseri* ineptias validè tuetur doctiss. *Vedelius* suis in *Ignatium* notis.

Alii divini esse juris ut solennis haberetur dies *Dominicus* contendunt: alii denique Apostolicæ ordinationi hoc acceptum ferunt. Nos diem *Dominicum* solenniter celebrâdum à Deo per Apostolos institutum Deo juvante ostendemus.

Dici Dominicæ observatam fuisse ab Ecclesia Apostolis adhuc in vivis, sacræ Scripturæ testantur, neque de istac observatione multum dubitatur: hoc solum à Christo est de quo (ut dixi) quæritur: Utrum ab Apostolis, aut ab Ecclesia, secundum Apostolos potestatem sibi à Domino concessam, hæc solennitas fuerit instituta? & si

beatis Apostolis adscribenda sit, utrum illi ex se, suâque auctoritate, an ex mandato divino eam Ecclesiæ præscriperint? Quum diei *Dominicæ* observatio apud Christi Ecclesiam etiam viventibus Apostolis increbuerit, eos pro hujus observationis auctoribus censere æquum, & rationi sanæ consentaneum vide-
tur:

tur: quia præcipua Ecclesiastici regiminis cura in eos à Domino est devoluta: quorum unusquisque *αὐτὸς ἀερτίλος θεόδοτος τίτους*, (a) super quod posteri *απόστολος* edificarunt: omnesque alii recentiores Ecclesiæ doctores, quanti quanti erant, *rum prærogativæ*. illis locum cesserunt. Ignatius (b) eo nomine de se dicit *εγώ αὐτός εἰμι οὐαγλάστης*: non ut *Apostolus præcipio*: & alibi epist. ad Philadelphienses adimit sibi a 1 Cor. 3. *Apostolicam* *authoritatem*: neque voluit Ambrosius (c) *Apostolicam gloriam* sibi vendicare, *quam jure diberi illis agnoscit*, quos ipse filius Dei elegit: affir- *v. 10.* *b epist. ad matque, nos, quanto inferiores sumus Apostoli tempore*, tanto illis inferiores esse merito. *Trallens.* (d) Chrysostomus quoque fatetur, *se longe ab Apostolorum dignitate abesse*, neque *se eorum umbra dignum agnoscit*: (e) & merito illos tanquam individuos *cap. 1.* comites ex omnium discipulorum numero sibi adjuxit Christus; sive ut cum *d Serm. 20.* *Tertulliano* (f) loquar *lateri suo adlegavit*. *e Hom. 32.* *in Matth. Marc. 3.*

Deinde speciali *authoritate ad Ecclesiam* (cujus *fundamenta jacere Apostolicae dignitatē est*) (g) ex promiscua omnium gentium multitudine congregandam in- *14.* *structos* emisit: atque adeò ad quasvis nationes sine ulla exceptione à Christo erant emissi: cuius gratiâ in aliqua terrarum parte, quod pervenerant, Ecclesiâ *f Adv. hec. res c. 20.* plantatâ ibi pedem non fixerunt, sed evestigio alio commigrârunt. *g Hier. in tit. 1.*

Tertiū eā *Sp. Sancti* gratiæ abundantia ad ministerium sibi à Domino com- *mandatum* erant instructi, ut *αὐτὸς* veritatem Euangelii prædicarent: *Scio,* inquit Hieronymus, (b) *me aliter habere Apostolos, aliter reliquos tractatores, illos* *sempre vera dicere, istos in quibusdam ut homines aberrare: Vnde doctrina ab Apo-* *stolis Ecclesiæ commendata, prototius Christianæ religionis regula, & cano-* *ne semper erat habita.* *Theophil.*

Quarto Apostoli in Ecclesiæ primordio visibili manuum impositionis signo *Sp. Sancti* dona in alios, in Euangelii doctrina à se instructos, contulerunt: va- *riisque* aliis miraculorum donis (quibus ipsorum vocatio cùm sibi, tum aliis perspicua reddebat) erant instructi. *Matth. 10. v. 8.* & hæc sunt signa, quibus B. Apostolus se veri Apostoli apud Corinthiacam Ecclesiam mouere fun- *ctum docet. 1 Cor. 12. v. 2.*

Horum nomine merito, qui ad eximum *Apostolicæ dignitatis* fastigium erant electi, non tantum ordinis, sed etiam summâ potestatis eminentiâ cæ- *teris Ecclesiæ* *Ministris* erant prælati: atque hinc fuit, ut quæstiones omnes to- *tius Ecclesiæ* negotia spectantes Apostolis (quos in rebus dubiis omnes Ecclesiæ consuluerunt) discutiendæ proponerentur, ut videre est. *Act. cap. 15. v. 2.* & *1 Cor. 7. v. 1.* & quodcumque illi statuerunt, tota undique complexa fuit *Ecclesia; cui religio erat oblatum unguem discedere ab eis, quæ sibi ab Aposto-* *lis erant concredita.* *uel*

Jure igitur si diei *Dominice* solennitas ab Ecclesia vivis Apostolis erat cele- *brata* (quod factum testantur scripturæ, ut capite 2. vidimus) eorum ordina- *tioni* vel in primis ascribenda est: alias sine dubio eam uersa non sequuta fuisse Ecclesia: *quum factum reperiri Apostolorum temporibus, non ab aliis quam ab.* *ipsis fuisse statutum, atque servari mandatum, omnes qui mente valeant, daturus putat* Baronius: neque quicquam consideratione dignum in contrarium assertur; *Anno 58.* nisi quia B. Apostoli de observatione hujus diei nullum singulare mandatum apud Ecclesiam reliquerunt: quanquam qui eorum præxim attenderit, hoc poterit jure negare: *quum illorum exemplum, & praxis vim habeant præcepti.* Sed quis ibit inficias, quædam ab Apostolis in Ecclesia fuisse instituta, quorum usus illis in vivis (Traditiones in Ecclesiam introductas mortuis Apostolis non moror) pro certo apud primævos Christianos invaluit? de quorum prima in- *stitutione,* *n. 88.*

stitutione, aut necessaria postea continuatione, in sacris tabulis nullum extat mandatum: authoritatem tamen horum mandatorum quis elevare audebit? aut ad ea observanda hodiernam Ecclesiam non obligari affirmabit? quia eorum observatio in scripturis commemorata est instar mandati, ex cuius vi ad ea continuanda tenetur Ecclesia. Exemplis res erit clarior. Diaconos ordinarent Apostoli, *Act. 6, & Presbyteros per singulas Ecclesias, Act. 14 v. 23.* in omnium Ministrorum ordinationibus, *χριστον* erat in usu: at ubi de eorum ordinatione, horum institutione, aut de hujus cætermoniæ usu perpetuandis expressum extat mandatum à Christo? & tamen Apostolos in illis peragendis divino spiritu instinctu fuisse actos, Ecclesiamque ad hæc ex vi Apostolicæ institutionis hodiè teneri, nemo ambigit.

Sed ut paucis *B. Apostolos*, & non alios hujus solennitatis authores ostendam, quæ sequuntur sufficiant. Si illis adhuc in vivis erat observata, (quod *S. Scripturæ* satis evidenter ostendunt) merito illorum ordinationi adscribenda est: aut enim per ipsos, eorumque authoritatem, aut per alios Ecclesiæ Doctores sine illorum consensu erat instituta: non datur tertium: quorum posteriorius est absurdum: & à nullo in Christiana fide exercitato unquam admittendum: quia *Apostolica* authoritas (ut fusè satis prius ostendimus) erat in Ecclesia suprema: illorum erat gregi Christiano in omnibus quid optimū factu esset declarare; non verò Ecclesiæ fuit, illis jura, legesque præscribere: cur non itaque ad *Apostolos*, fideles Ecclesiæ fundatores, pertineret, etiam inter alia hanc solennitatem Ecclesiæ commendare; & non ad Ecclesiam, *B. Apostolis* eam præscribere?

Præterea generalis omnium Ecclesiarum in hac festivitate celebranda consensus idem evincit: aliâs quemadmodum in aliis observationibus (ab Apostolis non receptis, sed à postera Ecclesia ad tempus observatis) à se invicem discesserunt: veluti in festo *Paschæ*, in jejunis observandis, &c. ita sine dubio in *Dominica* celebranda contigisset, si divina autoritate per Apostolos accepta eius observatio apud Christianos non inolevisset.

Tertio si Ecclesia Christiana inconsultis Apostolis diem illum celebrandum constituisset, aut qui ex *Judæis*, aut ex *Gentibus* facti essent Christiani, hoc fecissent: at non illi, quibus antiqui sabbati cessatio non nisi per Apostolos innotuit, multo minus ex se suâque autoritate hoc facere tentâssent. Neque cordatus aliquis, quos ab *Ethnicismo ad Christianam fidem* amplexandam invitârunt *Apostoli*, pro huius festivitatis authoribus reputabit: quia illis sabbatizare secundum morem Ecclesiæ non est solenne, nisi quatenus ad hoc ab Apostolis erant instructi.

Quartò si *B. Apostoli* ex autoritate sibi à Christo delegata *Dominicam* non instituissent; sed eius observationem Ecclesiæ iudicio liberam reliquissent, tunc merito diceremus Ecclesiam τὸν βασιλίδα τὸν οὐρανόν: quod tamen præclarum est (ut piè doctissimus *D. D. Pareus*) Christi divinitatis argumentum: nemo enim est Dominus sabbati, nisi qui sabbatum instituit, & cuius sabbatum est, &c. *Sabbatum, est Domini Dei tui.*

Denique si ab Ecclesiæ institutione penderet eius autoritas, tum ab ea, quando sibi visum fuerit, poterit iterum aboleri: sed hoc haecenus ab ipsa Christi ascensione nunquam erat tentatum: quia sublatâ *Dominicâ*, ut publicus Dei cultus corruat, necessum est.

Quum itaque viventibus Apostolis diei *Dominicæ* invaluerit observatio, illis ut primis Ecclesiæ fundatoribus omnino adscribenda est.

Præterea

Præterea si concedatur hæc solennitas ab Apostolis instituta, quærunt alii an *Quicquid ab ideo divino jure nitatur hæc ordinatio?* Nos omisso hæc curiosæ magis quam *Apostolis defensam*, à quibusdam intrunitis, & veterosi ingenii hominibus agitatæ, disputatione, *Num Dei an Apostolorum institutio sit dicti Dominice ordinatio?* eam divina divinum. *authoritate introductam fuisse cum Veteribus summam cum lubentia agnoscimus*: & sanè licet ejus *authoritas Apostolica fuisse institutionis concedetur*, non inde statim sequeretur eam non esse divinam: nisi aliquid in Ecclesia ab Apostolis ordinatum sit, hoc S. Sancto iis non dictante; quod à mentis compote non facilè admitetur: quia Apostoli in rebus omnibus illa tradiderunt Ecclesia, quæ acceperant à Christo, teste S. Paulo 1 Cor. 11. v. 23, docueruntque ex mandato Christi homines Euangelium amplexos servare quæ Christus illis præceperat Matt. 28. v. 20. ita sentit Tertullianus: (a) *Apostoli, inquit, nihil ex a Deo presu suo arbitrio elegerunt, quod inducerent, sed acceptam à Christo disciplinam fideliter nationis script. ad uibus adsignaverunt.* & quorsum Apostolos in sacris suis institutionibus (quas Eccles. 6. *imposuerunt*) divino spiritu minus fuisse agitatos, quam in ipsa Euangelii doctrina promulganda, crederem? *Nullum enim est Apostolicum factum jure Ep. Wintoni non Apostolico, id est, divino, & nihil ab illis factum non dictante hoc in S. Sancto: proin tonensis in de quod fecerunt, divino jure fecerunt, eorumque facta (de quibus quidem constat) non dicta resp. ad epist. folium, vel scripta divini juris esse negari non potest.* Necessarium indicat Apostolus, 1. Petri Mo- ut qui Propheta, aut vir spiritualis sit, agnoscat quod Domini sunt præcepta linei. *quæ scripsit Ecclesiæ. 2 Corint. 14. v. 37. Nihil sanè ab Apostolis erat Ecclesiæ injunctum, quod à Domino non fuit prius præscriptum: quia docturi erant Apostoli quæ à Christo didicerunt: quod summam fide præstiterunt; nec quisquam, qui, quæ spiritus sunt, sapiat, hoc negabit: & tamen quædam ab illis ad tempus instituta agnosco; utpote quorum occasions erant singulares & non continuandæ, quapropter ordinationes illæ sunt mutabiles: quod tamen de die Dominico non potest affirmari.*

Si qui igitur sunt ex Patribus, qui ab Apostolis Dominici institutionem faciam autem, non ita accipendi sunt, quasi eam non pro divinæ, sed humana agnoscerent: quia iidem Patres Deo & Christo eam alibi adscribere non verentur: & B. Apostolos hujus solennitatis non authores, sed S. Sancti amanuenses (hoc est, interprete Leone, (b) *qui divini numinis virtute scripserunt sua de- b Leo Cretæ*) in ea Ecclesiæ proponenda agnoscunt: qua de causa pientiss. Leo statuit *statuit. 54. die Dominicæ feriandum à laboribus, quia hoc spiritui Sancto, & Apostoli ab eo institutum vbi supra. placuit: fateturque cum diem à Dominicæ honore ditari.*

Dies Dominicus itaque ab Apostolis tanquam à fidelissimis Ecclesiæ Christianæ architectis, potestate extraordinariæ, quæ jam non durat in Ecclesia, & Sp. Sancti inspiratione est institutus: ut Christiani autoritate non humana, sed divinæ ad convocationes sanctas, & ad privata pietatis exercitia eo die celebranda obligarentur. *Apostolica gratia*, inquit Ambrosius (c), *mortuos c Hexaem. exiitavit*, quæ quanquam non erat Apostolorum sed Christi gratia, ut ipsi lib. 4. c. 4. fatentur Apostoli Actorum capite 3. v. 12. 16, vocatur Apostolica: quia in ipsis erat effusa, ejusque ope illi mortuos resuscitârunt: ita hæc Dominicæ institutio vocatur Apostolica, non quod sit mera Apostolorum, quæ erant Christiani, ordinatio: sed quia à Christo per illos potestate extraordinariæ instrueros fuit instituta.

Sed hoc solum est, ut dixi, quod *authoritatem hujus institutionis in dubium vocantes mordeat*: quia nullibi locus, in quo ex *authoritate divina solennis hujus diei observatio injuncta videtur, exiit in scripturis: magni quidem acuminis*

minis homines, lucum præ multitudine arborum, ut in proverbio dicitur, *minim observantes*: quorum opinionem consideranti mibi mentem subiit illud Opere imperfecti in Matthæum: (a) ubi Sacerdotes antiqui populum decimas non offerentem vellicantes, cumque in Deum peccantem non corripientes acriter punguntur: *Si quis*, ait, *de populo decimas non obtulisset*, ita eum corripiebant sacerdotes, quasi magnum crimen fecisset, quia parrem decimam alicujus rei, vel *item minimæ non obtulisset*: *si quis autem de populo in Deum peccabat*. aut laedebat alii quem, aut aliquid tale faciebat, nemo curabat eum corripere, quasi nullam culpan fecisset, qui in Deum percabat; & de suo quidem lucro solicite agebant, de gloria autem Dei, & salute hominum negligebant: quorum errorem in hoc ad Episcopos, Presbyteros, & Diaconos Ecclesiæ, ejusdem criminis reos accommodat. in nobis de his judicandum est. Quanto animi fervore & studio ipsissimi hujus dñi authores pro Decimis certant, quas jure divino etiam sub Euangelio Ecclesiæ à Domino indultas clamitant, quum tamen nè unum quidem apertum ei novo Testamento de ~~in~~ harum Euangelii Ministros erogatione testimonium possint producere? at de die Dominico (cujus observatio ab Ecclesia Christiana non semel in scripturis perspicuè satis occurrit) vacillat eorum fides: nec facilè se adduci patiuntur ut credant ejus autoritatem ex verbo Dei posse demonstrari. Num Decimis sint digni qui Deo septimas (si ita liceat) negant, judicent alii; sed in illorum gratiam lege de decimis admisæ, hoc saltem quero, utrum veritati consentaneum sit, Deum Opt. Max. & Sapientissimum (qui sua potestate articulos temporum constituit, Act. 1, v. 7.) voluisse aliquid certi de salario in ipsius cultum administrantes erogando determinare, quum tamen a tempore, in quo peragendus esset ipse cultus, nihil certi apud Ecclesiam relinqueret? Sapientis quidem est, prius de labore, idoneoque ad eum obtemperandum tempore statuere, quam de mercede, quam eum sustinentes remunerandi sunt, determinare. Parabola patrem familias operarios conduxisse refert: sed prius quid illis faciendum fuit significavit, & tum pactus est cum illis de singulis diem denariis. Si Decimas itaque à Deo in Ecclesiæ Ministrorum usum concessas afferunt, Deum tempus, in quo ipsius cultui illis (quibus ex eorum sententia Decima indulxit) vacandum sit, statuisse concedant necesse est: quia cum cultum, tum idoneum ad eum peragendum tempus defigere, ejusdem est auctoritatis.

Jam ad divinam hujus diei institutionem stabilendam minimè recurrendus est ad spuriam illam schedulam, cælitus (ut feriunt tertio tomo (a) Conciliorum Hierosolymas demissam: quia quæ Sp. Sanctus nobis in Scripturis revelavit eam divinam esse omnibus, qui veritatem amplectuntur, demonstrant: & fabulosas hujus farinæ ineptias Pontificiis (quorum, sine illarum fulcimento jam dudum corruiisset regnum) relinquimus: & quid lucis ex novo Testamento a veritatem hac in re propalandam possit adferri, breviter pro instituti nostri ratione perpendemus. Hic tria examinanda veniunt: Primò utrum in cuiusque hebdomadis circulo Ecclesiæ die certo ex Dei instituto feriandum sit?

Secundò utrum Iudaicum sabbatum sit abrogatum?

Tertiò quid primi & septimana diei ferias confirmandas ex sacris novi calendaris tabulis possit adduci? Horum primum obscurius, reliqua vero duo aperte satis ex sacris Scripturis & Patribus occurunt observanda; eorumque unum ex altero dependet: de postremo plurima secundo, tertio, &c. Capitibus observantur ex scripturis, sed veritate in duabus prioribus quæstionibus antiquorū testimoniis manifestatā, nullo negotio quod tertio loco inquirendū est, apparebit.

C A P. VIII.

In circulo hebdomadario diem unum à mundi primordio fuisse sanctificatum: hoc à Iudeis, & Christianis affirmatur. Quomodo Adamo opus fuerit sabbato. Diei septimi apud Ethnicos observati mentio. Authoritates, in quibus Sabbati observatio apud Patriarchas negatur, expenduntur. Quare Ethnici non exprobretur sabbati abusus?

Quod ad primam questionem, scilicet, in systemate septem dierum unum *Homil. 10.* *in Gm.*
*Q*ui in spiritualem operationem (ut loquitur Chrysostomus) seponendum esse, affir-
mate cur vereter? præsertim quum maximorum Theologorum calculis hæc
opinio approbetur, & manifestis veterum testimoniis satis luculenter doceatur.
Ecclesiam Dei cognitâ creationis historiâ ex systemate septimanali diem unum
in ejus cultum semper seposuisse videbimus: cuius rei veritas in tribus Epo-
chis sive annorum juncturis observanda occurrit: quarum prima à creatione
ad Mosen: secunda à Mose ad Euangelium per Apostolos prædicatum: tertia
consideranda sequitur ab illo tempore ad finem seculi: in quibus omnibus è
septembris unum ad Deum publicè colendum semper sepositum invenie-
mus, ita à mundi primordio ad Mosen, à Mose ad Christi Resurrectionem, ab
illâ usque in hodiernum diem factitatum legimus. De harum prima, & ultima
Epocha præcipua hodie agitatur controversia, de secunda vero à nemine du-
bitatur.

In prima demonstranda ante Mosen, imò ab ipso mundi exordio *Sabbatum Sabbathum*
fuisse obseervatum, & sacræ Scripturæ, & venerandi Patres fidelissimi earum in- *ab initio*
terpretes testantur: in cuius rei veritatem primò ipsius Mosis autoritatem ad- *mundi ob-*
ducemus: quæ habetur Genes. ca. 2. v. 2. 3. cuius loci sensum genuinum variis servatum.
exposuerunt, maximè doctiss. Rivetus in Genesin: ejusque expositionem contra
aliter sentientes satis orthodoxè tuerit in sua de Sabbatho dissertatione, cap. 2,
prolepsinque in Mosis textus elucidatione à recentioribus excogitataam remo-
vet: non enim loco prædicto refert Moses, quid Deus fecerit, quando ille
historiam creationis exaravit: sed quid ipse Deus fecerit, postquam stupen-
dum opus creationis erat ad finem perductum: scilicet, quod ipse à novo ope-
re creando cessavit: & lege promulgatâ statuit, ut in ipsius cultum dies septi-
mus seponeretur ab hominibus in memoriam creationis: hoc à Mose refertur:
neque prolepsis illa prædicta, quam ex Christianis optimi non agnoscunt, Ju-
deis fuit nota: & si sensum verborum Mosis simplicem & literalem sequamur,
in nostram sententiam omnia sonant. Quam iniquum est enim quum verba
*omnia ejusdem sint modi, & temporis, *vajecol*, *vajysborb*, *vajebarech*, & *perfecit*,*
*& *cessavit*, & *benedixit*, priora duo restringere ad præsens, posteriora, ut qui-*
dam faciunt, ad futurum post duo annorum millia tempus extendere: nimis
dura sanè hæc verborum esset constructio.

Sed quomodo Iudei locum hunc intellexerint, videamus. De illis refert
Tertullianus, (a) quod affirmat, Deum à primordio sanctificasse diem septimanum re- *a Adv. Iud.*
guiscendo in eo ab omnibus operibus quæ fecit: & inde etiam Mosen dixisse ad populum, cap. 4.
mementore diem Sabbathorum, sanctificate eum. &c. ubi Iudeorum de Sabbatho ob-
servato

servato ab ipsa mundi creatione sententiam profert Tertullianus: deinde secundum Iudeos praeceptum in decalogo de custodiendo ad illam primordialem Sabbati observationem respexit affirmat; scilicet, quia Deus in creatione diem septimum sanctificavit. haec fuit Tertulliani saeculo recepta apud Iudeos opinio, quam ipse contra eos disputans profert, & diem septimum ab initio fuisse sanctificatum nusquam negat Tertullianus.

Neque hoc diffidentur ipsis Iudeis. Titulus psalmi nonagesimi secundi apud **Jonathan**, qui sacra Biblia in Chaldaeum venterat, sic extat. *Law & canonicum quod dixit homo primus pro die Sabbati*. Ex qua inscriptione apparet, veteres Iudeos etiam ante primum Christi adventum sensisse, Adamum Sabbathum observasse: *vixit Ionathas secundum Galatinum*, (a) anno ante Christi nativitatem secundo & quadragesimo. Iosephus literatissimus Iudeus agnoscit, *Deum septimam requieuisse*, & ab operibus cessasse, atque eo nomine Iudeos per hanc diem, quam Sabbathum appellant, vacationem celebrare. fatetur itaque Iosephus Iudeos Sabbatho ab operibus feriari, quia Dominus die septima a creatione cessavit: idem sentit Philo Apostolis contemporaneum

(b) postquam, inquit, juxta perfectas naturam numeri senarii, sequenti du septimo pater honorem addidit: quem nbi laudavimus, mox sanctum appellen dignatus est. item de vita Mosis libro tertio fatetur diem Sabbathi a natura privilegium habuisse, ex quo mundi natalis factus erat: & paulo ante eodem libro ait, *Moses agnum censuit ut omnes ascripti ejus civitatem natura sequentes celebrarent Sabbathum*: agnoscit itaque, Sabbathi observationem esse secundum jus naturae, hoc est, a Deo in creatione naturae fuisse institutam. B. Augustinus (c) quoque dicit, Iudeos agnoscere

b de mundi *E' ταὶ σὲ ὁ σύμπας κόσμος ἐπεφίσιο.*
λιώθη καὶ τὸν ἐξάδρα αὐλαῖμας πλεῖστον Φύσιν, τὸν ὅπισσον ἡμέραν ἐβδόμην ἐσέμυνην ὁ Πατήρ, ἐπανῆσας καὶ ἀγίας ἀεροπλάνων, &c.

*Ἐχθροις καὶ αὐτῶν ἐν τῇ Φύσι
αεροπλάνοις, ἐκ αὐτοῦ τοῦ μόνου ἐστηματεύθη ὁ κόσμος*, &c.

*Ταύτης ἐνεκα τῆς αἰτίας ὁ
πάντα μέχεται Μωϋσῆς ἐδίκαιωσε τὰς
ἐγγεαφέντας αὐτῷ τῇ ιερᾷ πολι-
τείᾳ, θεοροῖς Φύσεως ἐπιμόνοις
παντούς οὐτεν, &c.*

c *Tract. 20.* Deum sanctificasse diem ex quo caput velut a laboribus requiescere. ita Salomon Iarchi in Genes. 26. a quo citatur Rabbi Simson in Ies. 58. Aben Ezra in Exod. 20. Da. Kimch. Manasses ben-Israel in Deuter. 5. omnesque Doctores Iudeorum præter Maimonidem.

Hæc, Iudeos, quibus ex totius mundi incolis Sabbathi observatio optimè ignoruit, Sabbathum ab ipsa creatione fuisse observatum cognovisse, declarant. Ex Christianis etiam varii antiqui, tum moderni, in hac fuerunt sententiae quorum pauca testimonia delibabimus.

d *an. 170.* Theophilus Antiochenus libro secundo ad Autolycum ait, (d) Deum in *Bibliot. Pal.* septimo consummasse opus suum quod fecerat, & benedixisse dicti septimo, & sanctificasse T. 2. l. 2. eum quia in eo quietuisse ab omni opere quod fecerat, &c. non aicit Deum diem septimum consecrare ut postea ab Ecclesia Israelitica tantum sanctificetur: sed quamprimum opus creationis erat consummatum dies septimus fuit a Deo & benedictus & sanctificatus: postea agnoscit diem septimum inter omnes mortales esse celebrem, quem *Hebrei sabbatum*, *Græci diem septimum appellant*, licet nominis causa plerique

plerique nesciunt. quænam autem fuit causa à plerisque ignota? scilicet, sanctissima Dei requies in illo die, ejusque sanctificatio, cuius antea meminit Theophilus.

Tertullianus (a) dicit, Christum legem adimplevisse, dum ipsum Sabbati diem benedixisse. an. 200.

a Contra

Marcion.

Cyprianus (b) facetur sacramentum septenarium numerum à conditione mundi autoritatem obtinuisse quoniam in sex diebus opera Dei patrata sunt, & seprima consecrata quietis, l. 4. c. 12. quasi sancta, & sanctificans, solennitate vacationis honorata, & spiritui sanctificatori an. 250.

b de Spiritu

attulata.

In eadem sententia est Lactantius. (c) Mundum Deus, & hoc rerum naturæ ad. S. scil. 8. mirabile opus sex dierum spatio consummavit, denique septimum, quo ab operibus suis an. 300. requieverat, sicut. hic est dies Sabbati: sanctificationem itaque Sabbati à prima c l 7. de d. v. creationis, & non à Mannæ historia repetit Lactantius. præm. c. 14.

Τὸν μὲν οὐν ἀποτέραν κύριον ποιῶν ὁ Θεὸς κατέπαυσε, Διὰ τοῦτο καὶ τὸ σαββατον ἡμέρα τῇ ἑβδόμῃ ἐτίθεται ὡς τῆς γενεσεως ἔκεινης.

B. Athanasius (d) dicit, Deum, an. 380.

quum priorem creationem absolvisset, & circum quiete dedisse, ac propterea homines illius generationis in die septimo Sabbathum observasse: ubi agnoscit Sabbathum sive observatum à creatione

ad Christum, dicit enim omnes illius generationis homines sabbatizasse: ubi loquitur de toto tempore à mundi exordio ad Christum.

Greg. Nyssenus, (e) Ecce tibi primordii mundi Sabbathum benedictum: nota per illud c de resurr. Christi Sabbathum, hoc Sabbathum, diem requies, cui benedixit Deus supra alios dies.

Ηγίασεν αὐτὸν. τί εἴσι καὶ ηγίασεν αὐτὸν? αὐτὸν αὐτὸν.

Chrysost. (f) Benedixit Deus & sanctificavit diem illum. quid est sanctificavit eum? ab aliis eum segregavit. in Gen. orat. 1. f Hom. 10.

deinde quum docet causam propter quam eum sanctificavit, adjectit: eo quod

Καὶ τὸν αἵτιαν, διὰ ἣν εἰρηκεν, ηγίασεν αὐτὸν, ἀποστήκηκεν, ὅπερ ἐν αὐτῇ κατέπαυσεν δόπον πάντων τῶν ἔργων αὐτῆς ὃν ἡρξατο ὁ Θεὸς ποιῆσαι. ἦδη ἐντεῦθεν ἐκ ἀποιμίων αἰνιγματωδῶς διδασκαλίαν ἡμῖν, &c.

ordinationem mundum teneri diem è circulo septimanali integrum Dei culti i consecrare, patet.

Augustinus in ultimo capite postremi libri de Civitate Dei: dum describit an. 410. perpetuum illud Sabbathum, quo in cælis fruentur sancti, Sabbathi institutionem ad Deum, ab opere creationis, requiem refert:

Idem facit Epistola ad Casulanum: ubi ait, Deum sanctificasse diem septimum, Epist. 86. quando in illo requievit ab omnibus operibus suis, & postea de ipsis observatione populo Hebreo mandasse. agnoscit itaque Augustinus, Sabbathum sicut apud veteres, prius quam apud Hebreos increbuisse; scilicet, primò ab initio ante Mosen, deinde in Ecclesia Iudeorum.

an. 430. Δέδωκεν αὐτὶ δημιουργίας τη
a qu. 21. in ἐδόμη ἡμέρα τὴν διλογίαν· ἵνα
Gen. μὴ μόνη τοῦτο τὰς ἀλλας ἀγέ-
εστιν διαμεινῇ· τὸ μὲν τοι τῆγία-
σεν αὐτὴν αὐτὶ τῆς ἀφώλασεν, πέ-
θεκεν, &c.

Καὶ διλόγησεν ὁ Θεὸς τὴν ἡμέ-
ραν τὴν ἐδόμην. ἐδεῖξεν γὰρ ὅπι
τὸν ἀχρονικὸν τὴν ἡμέραν ποιεῖ τὸ
ποιεῖν ηγήσατο, ἀλλ ἀρμόδιον ἔθετο
εἰς αὐτῶν, &c.

quest. 43. in Τὸν τῶν ὅλων Θεὸν ἐν ἐξ ἡμέραις
Exod. τὰ πάντα δημιουργῆσαι, ἐν τῇ ἐ-
δόμη μηδὲν ποιῆσαι, εὐλογίας οὐτὲ
τάυτην πρῆσαι. γάρ γὰρ καὶ ἐπήγα-
γεν· ὅπι ἐν ἐξ ἡμέραις ἐποίησε κυ-
ριός ὁ Θεός τὸν ψευδὸν καὶ τὴν
γῆν, &c. καὶ κατεπωλεῖν τῇ ἡμέρᾳ
τῇ ἐδόμη, καὶ τῆγίασεν αὐτὴν, &c.

an. 1240.
b part. 3.
quest. 39.
fol. 128.

Alexander Hales (b) ante legem observatum fuisse sabbatum à Patribus affirmat: In eadem sententia sunt varii ex scholasticis.

Jam sic cui animo sit gravissimas prædictorum Patrum sententias secum sup-
putare, sabbati diem ab ipsa mundi creatione fuisse celebrem non diffitebitur:
quia ex omnium sententia sabbatum à Deo erat sanctificatum; neque de Dei
proposito loquuntur Patres, quasi non tūm realiter in Dei cultum fuisse se-
gregatum: sed solum secundum ejus propositum ad hoc erat destinatum, ut post
duo annorum millia in illum finem seponeretur: dicunt enim, quando Deus
creationis opus consummaverat, à primordio, aut à creatione mundi, quando ab operibus
suis requieverat, à creatione ad Christum, &c. sabbatum erat sanctificatum: ac
proinde diem sabbati inter omnes mortales, sive omnes prioris generationis homines,
hoc est, à mundi exordio ad Christum, fuisse celebrem, diu antequam ejus usus in-
valuit apud Hebreos, agnoscunt. hæc omnia rotundis verbis à Patribus affir-
mantur; ex quibus è circulo hebdomadario diem unum ad Deum publicè co-
lendum semper sepositum liquido constat.

Et quemadmodum in hac sententia optimi ex antiquis fuerunt: ita ex neo-
tericis præcipui, qui in Ecclesiis reformatis floruerunt, affirmant, Deum à
mundi exordio diem septimum ad cultum suum inter homines sanctificasse.
hoc luculenter docuerunt D. Wallæus, & D. Rivetus. quorum ille de quarto præ-
cepto cap. 3. gravissimis Lutheri, Zuinglii, Calvini, Bezae, Petri Martyris,
Bullingeri, Zanchii, Vrsini, Gualteri, Aretii, Bonaventuræ, Bertrami, Mer-
ceri,

Theodoretus. (a) dies septimolar-
gicus est benedictionem in creationis lo-
cum, nè solus ille dies præ ceteris ho-
nore careret: posuit autem sanctificavit
eum, pro eo quod est, segregavit. Et
postea: in benedicendo diei septimo de-
monstravit, quod diem non inutilem
& superfluum existimaret, sed ad quiet-
em accommodatum statuit: quis non
videt, sabbatum ex Theodoreti sen-
tentia ab initio in Dei cultum ab aliis
diebus fuisse segregatum? Ita dum
quæstioni, quare non alio die sab-
batum celebrari jussit, respondeat:
quia Deus omnium, sex diebus
universa creavit: septimo verò die ni-
bil fecit, sed hunc diem benedictione
honoravit: quemadmodum subjungitur,
sex diebus Dominus Deus tuus crea-
vit calum & terram, & quievit die
septimo: quibus etiam docet, jam tum
ab initio creationis diem hunc à Deo
quieti & sanctificationi fuisse conse-
ratum.

certi, Antonii Faui, Junii, Parei, Zepperi, Martinii, & Astledii testimoniiis hoc docer. quibus addit *Clarissimus D. Rivetus*, dissertatione de Sabbato cap. 1, Lamberti Danzi, Rod. Hospiniani, Martini Chemnitii, Joh. Gerhardi, Conradi Pfeilen, Henrici Butingi, Bartasi, Goulartii, Tileni, (cum adhuc in casis nobiscum militaret) Morlorati, & Fequernehiiani authoritates.

Hic duo eruditissimi Theologi de Rep. Christiana optimè meriti, tantâ nube testium magnæ authoritatis septi, palam omnibus fecerunt, sabbati observatiō nem ante Mosen in Dei Ecclesia semper fuisse in usu: à quorum sententia, quamvis ex recentioribus uno aut altero contraria nitente, nemo mentis compos ut discedat sibi persuaderi facile patitur.

De qua sententia post illos plura dicere licet hominis frustra seduli videatur, tamen quum hæc opinio tot illustrium Theologorum testimoniiis suffulta, à quibusdam & rationibus, & veterum authoritatibus enervetur, pauca addenda sunt. Ex rationibus, quibus contra receptam à tot eruditissimis viris veritatem insurgunt, hæc, quæ sequuntur, sunt præcipuæ. Primo ante dolendum Adami lapsum sabbato, in quo vires laboribus exhaustæ sint refocillandæ, non erat opus. Secundo, in scripturis de Patriarchis sabbatizantibus nihil legitur. Tertio, si sabbatum à creatione fuisse observatum, Ethnici ad illud observandum fuisse obligati: & alicubi in sacris Scripturis neglecti sabbati à Deo insimularentur, quod tamen in sacris tabulis nusquam legitur. Hæc sunt rationes, quæ maximam probabilitatis speciem præ se ferunt, quibus nullum sabbati ante Mosen usum fuisse in mundo asserunt: quatum duabus primis respondet solidè *Clariss. Vbi supra.* *Wallæus.* Cujus responsori hæc solum addo. Quum Adamus duobus diversæ *Adamo opus* naturæ negotiis uno eoder. que tempore non potuerit convenienter vacare, à erat sabbato. ratione alienum non videtur, illi statum tempus ad utrumque commodè peragendum à Deo fuisse assignatum; quò posset libere Edenis hortum colere, Deique cultum publicum solenniter celebrare.

Præterea quum noctem, in qua quiesceret, illi fælicissima innocentia conditio assignatam credamus, cur non etiam & dies ad divinam Dei operum contemplationem esset constituta? Denique quum ipsi sancti in beatissimo cælorum regno perpetuo fruantur sabbato, non incongruum, aut à conditione Adami alienum censebitur, si illi sabbatum in Paradiso ad Deum colendum assignetur; licet eum sabbatizasse non legimus. quædam in scripturis instituta narrantur, quorum observatio in eisdem statim non occurrit. *Nehem. 8. v. 18.* reduces à captivitate sibi tabernacula fecisse leguntur, in quibus confederant: quod inde à temporibus Ioshuæ in diem istum prius non erat factum: licet illud in lege erat cautum, *Levit. cap. 23. v. 40.* & post legem de Sabbato à Mose traditam, nulla sit ejus observationis mentio in toto Iudicium, &c. libro: nemmo tamen inde concluder, tum temporis sabbatum non fuisse institutum, quia ejus festivitatis observatæ nulla occurunt vestigia. nec Sampsonem, Deboram, neque Iohoshuam sabbatizantes legimus: non tamen eo nomine sabbatum institutum fuisse negamus. ita etiam ante legem in monte datam poterat contingere. & quid si Ægyptios vernas Israelitas septimo die otiosos noluisse ferre dixerimus? forte illi necessitati cedebant, quod etiam Antiochi ætate contigisse narrat Iosephus: (a) quum *Iudeus*, inquit, *diei septimi observationem* sub a de bilo Iudegravissimu pænū interdixisset, brevissimo temporis spatio non in Antiochia tantum, sed in vicinis regionibus sabbatum erat neglectum. Nullibi quoque legitur Adamus Deum publicè coluisse, quod tamen eum fecisse pro certo statuendum est. idem de sabbato ab eo observato possumus judicare: quia si modum cultus habuit à Deo

Deo præscriptum, sicut tempus quoque à Deo definitum ad illum exercendum, jure non potest negari; et si de expresso tempore non legimus: naturali enim æquitati maximè consentaneum est, tam tempus ad cultum peragendum, quam cultum ipsum definite.

Quod ad tertiam rationem ab Ethniciis allatam: quibusdam videtur, si sabbatum à creatione fuisse observatum, tum Gentiles ad ejus solennitatem celebrandam teneri. Sed hoc dupli nominis negant. primo quia nulla vestigia diei septimi observationis apud illos reperiuntur. secundo propter neglectum sabbatum à Deo non arguuntur.

Ad primam respondet Doctiss. Wallæus loco prædicto, licet concederetur ejus mentionem inter Ethnicos fuisse obliteratam, non inde sequi sabbati usum apud Adami aut Noachi posteros non remansisse: ita Wallæus. Hebraicarum antiquitatum indagatores docent ex Maimonide, vitiosam religionem inter ipsa mundi initia inoleuisse, atque incrementa ita accepisse, ut tandem divina pendere everteretur religio: exceptit tamen maximus Rabbinus Chanochum, Melchisedecum, Noachum, Semum, &c. qui Deum Opt. Max. puramente venerati sunt: cuius relationis ipsa sacrarum scripturarum autoritate fretæ veritatem in dubium quis vocabit? si itaque vera & à Deo instituta, hominumque mentibus indita religio in aliis capitibus apud profanæ gentis posteros cœfavit, quid mirum si etiam apud eisdem sabbati observatio non continuata sit: quæ tamen à Dei Ecclesia semper erat observata?

Diem septimum apud Gentiles fuisse celebrem, eosque illum solenni quādam devotione coluisse, (aut ex naturæ instinctu, aut ex traditione à majoribus, à quibus erant prognati, accepta, aut à generali ipsius creationis cognitione) ipsorum scripta disertis verbis ostendunt: in quibus sabbaticæ solennitatis illustria vestigia ea perlustranti facile est invenire.

*Καὶ τὰς ἐθνόμην ιερὰς ψυχάς μόνον
οἱ Εὐραῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Ελλῆνες
ἴσχουσι, καθ' ἣν ὁ πᾶς κόσμος θεοὶ κυ-
κλεῖται τῶν ζωογονυμάτων καὶ Φυο-
μάτων απάντων, &c.*

a Stromat.
lib. 5.

bk. 13. c. 7.

*Septimum diem sacrum non solum
sciverunt Hebrai, verum etiam Graci,
per quem universus mundus circumma-
gitur eorum qua vira gignuntur, &
omnium qua producuntur à natura:
inquit Clemens (a) Alexandrinus.*

quod probat, Hesiodi, Homeri, Callimachi, aliorumque Ethnicorum testimonii, quæ h̄c commemorare supervacuum existimo: quia si quis meæ relationi fidem non habuerit, prædicta Poetarum testimonia apud Clementem cuivis incredulo fidem facere possunt. Eusebius de Præparatione Evangelica (b), ait, *Deum perductis operibus ad finem, diem nobis ad requiem à laboribus concessisse*, hoc variorum Poetarum autoritatibus confirmat, & hæc testimonia de septima cuiusque septimanæ die intelligenda probat Doctiss. Rivetus dissertatione de sabbato, cap. 5.

Dum describit Suetonius Tiberii moderationem etiam erga inferiores exhibitat, inter alia refert, Diogenem quendam Grammaticum Sabbatis Rhodi disputare solitum; Tiberium ut se extra ordinem audiret, non admisisse, ac per servum suum in diem septimum distulisse: ex quo apparet, septimum diem apud Diogenem fuisse notum, licet Doctiss. Casaubonus ad Suetonii locum existimat, observationem hebdomadum, quæ hodiè obtinet, apud Græcos habitam, ante Tiberii tempora vulgo receptam non fuisse: Doctiss. tamen Rivetus loco citato probat variis testimoniiis, Latinis etiam fuisse in usu dies sic distinguere.

Lampridius

Suet. in
Tibero.

Lampridius in *Alexandro Severo* narrat eum *septimo*, quum in urbe esset, ascendisse in *Capitolium*, & templo frequentasse.

Plura testimonia in hanc sententiam occurunt apud eruditiss. *Amesium*, p.m. a l. 2. in medulla *Theolog. lib. 2. cap. 15. sect. 10.* & cum Iosephi (a) contra Appionem testimonio concludam: *nullam fuisse gentem sive Græcorum, sive Barbarorum, aut alibi, apud quam septimi diei, in quo feriari solebant Iudæi, mos non increbuerat: quocum, ut vidimus, consentit Clemens Alexandrinus.*

Morem igitur diem *septimum* celebrandi apud *Ethnico*s increbuisse nulli potest esse dubium; sive, ut dixi, ex naturæ instinctu, sive à Dei ordinatione quæ ad *Adami* posteros pervenit per traditionem. Vt cumque si prædictis Authoribus sit habenda fides hujus solennitatis festum apud totum terrarum orbem innotuisse certum est, quanquam hujus solennitatis causam plerique ignorârunt: quod *Philo de vita Mosis lib. tertio*, & *Theophilus Antiochenus* loco prius citato, observant. *Theophilus* ait, *diem septimum mortales omnes Sabbathum appellasse, & nominis causam plerosque ignorare*: cauta autem illa, quam ignorârunt, fuit Dei requies finito in sex diebus creationis opere stupendo: quod apud *Ethnico*s longo temporis protractu erat obliteratum, licet diem ipsum observârunt, ut ex commemoratis testimoniis appareat. hoc pluribus docet *Irenæus* in fine *Capitis 30. lib. quarti*, quo Lectorem remitto.

Quare Eth-

Postremò quæstioni secundæ satisfaciam, scil. Si *Gentiles* ad *Sabbatum* *nicu non ex-observandum* obligarentur, & ejus observationis mos apud eos increbuisse, probretur quare nunquam in S. Scripturis propter profanatum *Sabbatum* à Deo arguuntur? *Sabbati ab-* *Gentiles* secundum naturæ instinctum ad Deum potentissimum ipsorum *usus?* creatorē colendum, & quæ ac *Iudæos* fuisse obligatos, quis poterit ire inficias? præterea ex *Ethnicis* varios Dei, creationis, & *Sabbati* cognitionem adeptos fuisse, *Clemens Alexandrinus*, *Eusebius*, &c. aperitè nos docuerunt: proinde *vbi supra.* quorsum jure divino ad *Sabbatum* *obsvandum cum aliis hominibus non te-* nerentur, doceat qui potest: nos scimus definitum tempus ad certum cultum peragendum fuisse illis non minus necessarium, quam aliis. Sed quam plurima erant quorum nomine gentes redargueret Deus, de *Sabbato* illis litem non movit: aut quia ejus institutio apud *Gentilium* plurimos (licet non apud omnes) obsolevit, aut quia totum Dei cultum violarunt: cuius causâ illos reprehendit: de *Sabbato* tamen, utpote de tempore cultus, nominatim eos non redarguit: quia *Sabbatum* ad verum veri Dei cultum peragendum solum erat ordinatum: *Gentiles* autem non Deum sed idola coluere; igitur eos Deus. idololatriæ & non ob neglectum *Sabbatum* insimulat: & frustrè *Sabbati* rationem haberent, dum in *Sabbato* idola & non Deum authorem *Sabbati* coluissent: possum etiam hinc addere, omnia peccata ab *Ethnicis* perpetrata in S. Scripturis reprehensa fuisse sigillatim, non constare. Sed huic objectioni pluribus respondet *Clariss. Rivesius*: in eruditissimis cuius responsonibus, qui veritatem non aversantur, non possunt non acquiescere. Atque hæc de rationibus contra sententiam de *Sabbato* à mundi primordio observato.

Iam ad authoritates, quibus hanc sententiam infringere satagunt alii: hæ sunt numero tres. Quarum prima est *Irenæi*, qui lib. 4. cap. 30. refert, *Abraham* sine *Circumcisione*, & sine *Sabbato* Deo credidisse. Secunda est *Iustini Martyris* in dialogo cum *Tryphone Iudæo*, apud quem legitur: *Abel, Enoch triarchas, fine Sabbathi observatione justos fuisse, & post illos Abraham, ejusque liberos ad Mosen sabbatizasse, usque Deo complacuisse*. & postea addit: *ante Mosen celebratione Sabbathi opus non fuisse.* *Dissert. de Sabb. c. 9. sur.*

a. *Adv. Iud.* Tertio loco Tertullianus in medium producitur (a), apud quem neque Adam, & 2. & neque ejus soboles, Abel, aut Noë, aut Enoch labbatizasse legitur. Hi sunt præcipui loci qui in contrariam sententiam proferuntur, quibus antequam respondero, possum dicere, Patrum autoritatibus hoc negantibus, aliorum id affirmantium opposendes esse sententias. Sed nè ita dicendo gravissimos Patres inter se committere videar, primò respondeo: qui prædicta testimonia æquâ lance trutinaverit, facile observabit, Patribus in locis prædictis hoc fuisse propositum, ut docerent, homines per Sabbati Iudaici observationem non fuisse justificatos. hoc primo intuitu ipsa loca perspiciendi apparebit.

vbi prius.

Irenæus loquitur de *multitudine eorum, qui ante Abraham, & Patriarchas, & ante Moysen fuerunt justi, sine hñ (sine circumcidione & Sabbato) justificabantur.* Item nō igitur erat propositum probare, Sabbathum, aut circumcisionem non fuisse justitiae complementum: neque simpliciter loquitur Irenæus de Sabbathi observatione, sed de ejus observatione in ordine ad Iustificationem, quod ipsius verba indicant. Iustino Martyri quoque idem erat animus, qui disputabat contra Tryphonem Iudæum sibi media proponentem, quibus illi à Dei misericordia possit obtingere: (ut loquitur Trypho) inter quæ enumeraat Sabbathum & Circumcidionem, ut sit illi spes aliqua salmis. dum hujus consilio se opponit Beatiss. Martyr, affirmat quod prædicti Patres non sabbatizantes omnes Deo complacerant: non tamen affirmat eis observationem Sabbathi fuisse ignotam, sed per eam Patres non fuisse justificatos contendit: quod etiam qui prædictam sententiam, secundum veritatem longâ authoritatum serie confirmatam mordicus tenent, fatentur.

Ἐλπὶς τοελείπετροι αμείνον
μοιεγες — ποία ἐπ τελείπετροι των
τηρια.

χριστὸν οὐκεβαπίζοντες οἱ τρε-
ωνομασμόντι πάντες δικηγορῶν Θεῶν
ληγένται.

tos contendit: quod etiam qui prædictam sententiam, secundum veritatem longâ authoritatum serie confirmatam mordicus tenent, fatentur.

Venerandis itaque Patribus non erat propositum definire utrum Sabbathum simpliciter erat observatum à Patriarchis, aut non? solum ex ejus observatione justitiam coram Deo non fuisse consequitos affirmant, nec ea de causa eos iudicasse; prout Iudæi, cum quibus Patribus erat negotium, in hac quæsione contendebant.

Neque aliter exponentis est Tertullianus; qui hoc quoque agebat, ut contra Iudæos Patres per Circumcidionem, Sabbathum, operaque legis non fuisse justificatos ostenderet. hoc ipsius verba testantur. dicit enim *Adv. Iud. ca. 2.* qui contendit Sabbathum adhuc observandum quasi salutis medelam --- doceat in præteritum justos sabbatizasse, &c. & inde quæ prius objecta sunt sequuntur: quæ ad hunc modum sine ulla verborum injuria, secundum Authoris scopum intellecta, nihil faciunt contra Sabbathi à Creatione observationem: maximè quum ipse Tertull. (b) ut antea observavimus asseruit Iudæos confiteri ipsam Dei requiem diem septimum à primordio sanctificasse: cuius assertionis veritatem Tertullianus in dubium nusquam vocat: si enim illam pro vera non agnoverisset, tum sine reprehensione hoc in illorum gratiam minimè concessisset; sed unam aut alteram interpretationem adhibuisse ad evitandum vel diluendum locum illum ex Genes. 2. vers. 2. 3; quod nusquam tamen fecit. diei itaque septimi sanctificatio à Creatione, pro qua stabant Iudæi, à Tertulliano conceditur:

b. *Adv. Iud.*
ca. 4.

ex quo elicitur suisse usum sabbati ante legem Mosaiicam, quem etiam ea cef-
sante duraturum concedit Tertullianus.

Secundò igitur respondeo, hæc, & si quæ alia occurunt loca apud Patres, quæ Sabbathum ante Mosem non fuisse observatum subindicant, non tam de ipso sabbato, sive septimi diei observatione, quæm de Judaica ejus observacione, & abuso ad Iustificationem coram Deo, intelligenda esse: contendunt enim aut propter illius observationem vitam æternam Patriarchis non obtigisse; aut illud secundum ceremonias, quibus postea à Iudeis erat celebratum, ante Mo- sen non fuisse observatum; neque post adventum Christi debere observari; quæ à nemine affirmantur.

Tertio Patribus in prædictis testimoniis res erat cum Iudeis *Sabbatum* Iudaicum *Christians* obrudentibus: qua de causa quum Patres sermonem instituant de *Sabbato*, parum honorificè de eo loquuntur, si ipsius *Sabbati* nomen & ceremonias spectemus: si vero rem ipsam, id est, diem *Dominicam* intelligimus, miris elogiis *sabbatum* nobilitarunt: ideo quum contra *Sabbatum* Iudaicum agunt, penitus illud rejiciunt, quando vero situ *Christiano* illud celebrandum statuunt, magno honore illud afficiunt.

Quartò docent *Critici* in *Pattum* monumentis benè exercitati, solenne fuisse *Pattibus* omni virium conatu unum errorem declinantibus, sàpe aut in alium decidere, aut quodammodo decidisse videsi: agticolatum more (ut bellè Doctiss. *Rivetus Prologom. in Crit. sacr. cap. 1.*) qui incurvum arboris stipitem corrigeret studentes modùm nonnumquam excedunt, plantamque ipsam in contrariam, diversamque duducunt formam: ita *Graviss. Pattibus* sàpissimè accidisse sciunt, qui illorum disputationes cum adversariis pervolvèrè: dum enim cum hostibus contendunt, ex ardore eos feriendi, socios interdum etiam oppresserunt. fervor adversus *Manichæos B. Augustinum* transtulit à *Textus explicatione*, & ab iis quæ asserere proposuerat: hoc, finito Tra-*ctatu* ipse *Augustinus, Posidonio*, aliisque secum præudentibus significavit. ita refert *Posidontius in vita Augustini*, cap. 15. & hujus rei veritas sicut in aliis quæ-*stionibus*, ità in hac de *Sabbato* apparuit. dum enim *Tertullianus*, & ante eum *Iustinus Mart.* sententias prædictas de *Sabbato* exposuerunt: illis erat negotium cum Iudeis sabbatum, ut diximus, Chilianis obtiudentibus, quasi sine ejus obseruatione vitam æternam nulli esset adipisci: quem errorem dum *Graviss. Patres* evitare studebant, hanc opinionem de *Sabbato* (si modò in citatis testi-*moniis* hæc fuit illorum mens) toto tempore à mundo creato non observato ad *Moysen*, exponunt: in qua opinione exponenda, licet sibi videbantur Iudeos feruisse; non tamen animadverterunt, se ipsorum sociis incaute vulnera infixisse, qui contrarium pro virili defendere fatigabant: quorum opiniones priùs hoc capite citavimus.

soci sensu eruendus est: ubi de Iudeis ait, *αγαπήσαντες τὸν ὄαυδα τὸν θεόν* ἀλλὰ
ἀγαπήσαντες τὸν κόρην: expectabant agnum Dei venturum, qui tolleret peccata
 mundi: quorum locus posterior prioris interpretationi lucem præbet non ex-
 guam. Ita in examinandis prædictis Patrum testimoniis, quibus *Sabbatum* à
 mundi exordio fuisse observatum negatur, judicandum est: quorum sensus
 ex illis ipsis *Patribus* alibi, aut ex aliis illis coætaneis exponendus est. Si cui ita
 que *Tertulliani* mentem adv. Iud. cap. 2. investigare animo sit, se conferat ad
 a *Tert. adv. Tertullianum* (a) adv. *Marcion.* cap. 12. ubi illum *Sabbatum* à primordio *sanc-
 tum* *Marcion.* l. 4 fuisse agnoscetem reperiet: idem sentire licet de reliquis citatis authoritatibus,
 cap. 12. quarum sensus aut ex aliis ipsorum Authorum, aut ex aliorum scriptorum illi
 contemporancorum locis investigandus est. *Irenæi*, & *Iustini Martyris* verba ipso-
 rum scopum rotundè satis exponunt, ut antea ex illis audivimus, quorum uter-
 que pro hoc solummodo contendit, ut doceatur Patres veteres per *Sabbatum* &
Circumcisionem non fuisse justificatos, nihilque amplius addunt.

C A P. I X.

*Diem unum in septimana etiam sub Euangelio esse sanctificandum. Ma-
 rale quarti præcepti, quod est perpetuum, hoc requirit. Legem Christi
 non abolevit. Quomodo sabbatum dicatur signum inter Deum &
 Ecclesiam.*

HAec tenus de prima Epochæ, in qua à mundi primordio diem unum in cir-
 culo hebdomadario ad Dei cirkum soleñniter peragendum fuisse sepo-
 tum invenimus: de secunda autem à Mose ad Christi Resurrectionem nulla
 dubitat: proinde de ea nihil addam: & ad tertiam Epocham, de qua maximè
 agitur controversia, accedam: utrum scilicet, sub Euangelio in circulo sep-
 manali dies unus sit sanctificandus? Hoc quibusdam magni nominis viri
 negantibus, alii nervosè affirmant: quorum sententiam tot antiquorum testi-
 moniis & rationibus, continuaque Ecclesiæ Christianæ praxi fretam lubentil-
 sime amplector: est enim neque nova, neque inaudita hæc assertio, sed à vatis
 subactissimi judicij Theologis, omnibus piis animis, & in Deitatem pro-
 penè satis manifestata: in qua demonstranda ad moralitatem quarti præcepti
 in decalogo recurritur, cuius morale est perpetuum: est enim unum ex decet
 verbis Dei, ipsius manu exaratis in tabulis lapideis, Exod. 34. v. 28. Deuter. 4
 v. 13: ex quorum albo si expungeretur *Sabbatum*, novem tantum supetesset.
 Morale autem decalogi (quod manet etiam in lege nova. Bonavent. lib. 3. qu. 37
 b qu. 32. fol. 134. p. 781.) ut scitè olim Alexander Hales (b): duobus modis dicitur, uno modo quod
 de ipsa essentia decalogi secundum primam intentionem, & sic vacatio secundum tempus
 aliquod indeterminatè est morale decalogi: alio modo dicitur morale decalogi quod est
 determinandum decalogum, & secundum hoc vacatio die Dominica est morale decalogi
 tempore gratia, sicut dies septima tempore legi, & istud est morale disciplina, id est, ex in-
 stitutione divina: proinde vel ex solo naturæ instinctu concedatur necesse est
 ut homo aliquo tempore vacet Deo: imo ipsa natura dictat sufficientes dies
 ad cultum peragendum seponendos: cuius autem erit dies illos determinare
 nisi illius, cuius sunt dies & nox, Psal. 74. v. 15. ita Alexander Hales, observans

diu indeterminatè, quod aliquo tempore vacandum sit Deo, est morale naturæ & immutabile, as observantia temporis determinati est morale disciplinae, ex addita divina institutione. postea, quando autem tempus illud esse debeat, non erit hominis determinare, sed Dei: quia ejus est certum tempus ad cultum peragendum definire, cuius est ipsum cultum præscribere: ad inferiores quorum est officia erga alios præstare, de idoneo tempore ad hæc præstanta determinare non spectat: superiores quibus hæc exhibenda sunt, aliis quando hisce vacare debeat ex officio, præscribunt.

Neque aliter esse potest: quia si ipsa temporis ad Dei cultum seponendi ratio à divina institutione non penderet, tum pendula hæceret hoc in negotio mens humana; neque nobis constaret quinam dies essent sufficienes: quandoquidem si divina in nos collata beneficia spectemus, non sufficeret integrum vitæ nostræ curriculum huic negotio consecrare: si verò avaritiam nostram, & ignaviam; quotusquisque minutulam temporis particulam sive de negotio, sive otio (inquit Clariss. D.D.G) abscondi pateretur? tempus igitur certum à Deo definiendum est, taltem propter eos qui magni seculo, quam Deo vacant, secundum Hieronymum (a): & né dubia hæceret hominum conscientia, aut Deus debito cultu fraudaretur, ipsa videtur postulare ratio, ut dies certus ab ipso Deo Opt. Max. assignetur: præsertim quum, ut Scotus (b), ad nullum actum tenetur aliquis pro tempore indeterminato, ad quem non tenetur pro aliquo signato: quia si tunc non sit exhibendus Deo cultus, pari ratione nec nunc, eademque ratione de tempore quolibet.

Præterea qui præsentis seculi rationem cum Adami, Patriarcharum, & Iudæorum temporibus conferre non gravabitur, illi æquum & justum videbitur è septem diem integrum in Dei cultum seponere. quare enim Dominus ultiorem libertatem nostri seculi hominibus in ei serviendo indulgeret, quām fuerat illis concessa? maximè quum Dominus revelato Euangelio magis nobis, quām illis sit propitius. porrò si hominum præsentium naturam perpendimus, non minus temporis ad eos, quām ad antiquos instruendos requiri pro certo comperiemus: denique servis, & iis qui sub aliorum degunt imperio, à labore relaxatio hoc seculo, quām prioribus non minus est necessaria. Qui sine præjudicio hæc perpenderit, non poterit negare unum è septem diebus à Christianis, æquè ac prioris seculi viris in publicū Dei cultum esse separandum. Nihil addam de natura Decalogi, fælicissimo Christi adventu nunquam abrogati: legem, cuius opus cordibus hominum, ab ipsa creatione inscriptum, omnes agnoscunt, non irritam fecit in Christum fides, teste magno Apostolo: licet ceremoniam, & typicam ejus observationem, per Christi in carne adventum impletam, desisse fatemur cum eodem Apostolo. Gal. cap. 4. & Col. 2. Hoc testatur etiam Irenæus adv. hæref. lib. 4. c. 31. qui affirmat decalogi verba Deum per semet ipsum loquutum. & ideo permanent apud nos, extensio[n]em, & augmentum, sed non dissolutionem accipientia per carnalem Christi adventum. Ita beatus Augustinus in Psalm. 32. imple legem, inquit, quam Dominus Deus tuus non venit solvere, sed adimplere.

Et sanè Dominicae solennitatem ex vi quarti præcepti in decalogo inolevisse, nemo qui moralitatem istius præcepti secum penitus perpenderit, dubitabit: substantiam enim mandati hisce verbis inclusam (memento ut diem sabbati, id est, quietis, non ut diem septimum, sanctificat) moralē esse, & in perpetuum continuandam, ab omnibus conceditur. verum si Dominica festivitas hujus mandati autoritati non innitatur, tum planè interit illa moralitas: quum jam non

sit aliud hebdomadale **Sabbatum** præter **Dominicam**, sine qua, ut dixi, morale **Sabbati** in novo fædere non maneret. jure igitur, ut habet *Alexander Hales*, *vacan* • *diei Dominicæ est morale decalogi tempore gratiæ, sicut dies septima tempore legi.*

Præterea summa cum ratione dubitaret aliquis quare **Sabbatum Iudaicum** in **Dominicam** fuerit translatum, (quod tamen ultra 1600. annos factum vidimus) si modo ad quartum præceptum observandum, quatenus sit morale, non obligarentur Christiani: quum aliter non opus esset festivitate aliqua, quæ in vicem antiqui **Sabbati** succederet: sed quia lex illa perpetuò omnes **Dei** cultores ad sabbati observationem obstringit, necessariò sequitur, diem, in qua sabbatum sit observandum, positivâ quâdam lege determinandam esse, & in veteri fædere septimam, in novo autem primam ad hoc à **Deo** designari. *non est homini*, inquit *Alexander Hales* quæ. 32. fol. 128, *determinare, sed Dui, quando tempus illud sit, &c.* penes **Deum** solum est idoneum ad ipsius cultum peragendum tempus definire.

Sed prolixè quæstionem hanc de moralitate quarti præcepti apud varios agitatum legimus: inter quos primas obtinet *Clarissimus D. Wallæus*: qui non sine summo Ecclesiæ fructu quid in exaratione illius mandati de **Sabbato** sit ceremoniale, & quid morale copiosè, satis docuit. plura itaque de hac quæstione non addam, sed ad aliorum eruditissimos labores, in quibus quæstio hac perpenditur, *Lectorem remitto*: hoc saltem unicum ex *Doctiss. Theologi* observationibus coronidis loco adponam: quo explicatur quomodo **Sabbatum** sit signum inter **Deum & homines**.

*Quomodo
Sabbatum
signum in-
ter Deum &
Ecclesiam.*

Quum omnibus, inquit, gentibus à natura sit innatum, ut in externo cultu, quo **Numen** colunt, quod pro supremo agnoscunt, symbolum aut documentum aliquod habeant; quod aliis indicaret, quem habeant pro **Deo**: sicut in sacris **Bacchi** observandum occurrit: proinde in divina *Apocalypsi* qui **Deum & agnum** coluerunt, **signum Dei in frontibus habere** leguntur. *Apoc. cap. 14. v. 1.* & qui bestiam adorârunt, *eius characterem ceperunt in fronte aut in manu. Apoc. cap. 14. ver. 9.* quæ nihil aliud erant quâm externa indicia, quibus se aut **Deum**, aut bestiam adorare aperte significant: ita olim à **Deo** **Sabbatum** institutum legimus; ut esset symbolum, seu tessera, quâ in toto orbe palam fieret, quisnam esset **Iudæorum Deus**. ita *Ezech. cap. 20. v. 20. Sabbata dicuntur signa inter Deum & eos, ut sciretur Ichovam esse Deum ipsorum.* quid autem sit quod signo illo indicabatur, **Moses** indicat variis in locis, præsertim *Exod. cap. 31. v. 16. 17. observabunt ita que filii Israëlis **Sabbatum ipsum** per generationes suas fædere perpouo; inter me & filios Israëlis signum est (loquitur de sabbato) in perpetuum, quia sex diebus fecit Ichova cælum & terram, die autem septimo quievit, & recreavit se: quasi dicat; pia sabbati apud illos observatio septimo die recurrente subindicat potentissimum cælum & terræ creatrem illorum esse **Deum**: in hoc sensu dicit Athans. de **Sabbato & circuncisione**.*

Σημεῖον, inquit, ἐστὶ τὸ εἰδέναι τὴν τῆς οἰκείας ημέραν. οὐ τὸ ταύτης πέλας ἀρχέλαςθον οὐν, &c.

Sabbatum est signum, quo sciretur dies, in quo creatio erat ad finem perducta: quo cognito ad creatoris cognitionem ascenderent. idque per sabbati observationem duobus modis consequebantur: primo quatenus unus ex septem diebus erat solennis, sive quia post exantlatos in sex diebus labores, septimo erat quiescendum: secundo determinando quietem illam in postremo circuli hebdomadarii die: utroque modo significarunt Iudæi se nullum alium quâm **Deum creatorum cæli, & terræ coluisse: quia quum finitis sex dierum laboribus septimum sanctificârunt, palam professi sunt se illius **Dei** cultores, qui cælum**

caelum & terram creavit, finitoque labore in stupendo illo opere adorando, septimo die ab operando quievit: quo nomine septimi diei observationem illius injunxit, ut prævium ipsius exemplar cum in operando, tum in quiescendo sequerentur. iussit, inquit Philo de decalogo, *ut quicunque bac*

instituta recepissent, sicut in ceteris, ita in hoc quoque Deum sequerentur, operando per sex dies, septima vero requiescendo, vacandoque contemplationi rerum, & studio sapientiae. & postea: sequere Deum, habes Dei exemplum, & præscriptum operandi sex dies.

*Εκέλθετον οὖν καὶ τὰς μέλλοντας
ἐν πάντῃ ζήν τὴν πολιτείαν καθά-
περ ἐν τοῖς ἄλλοις, καὶ κατὰ τοῦθ
ἐπεάρχ Θεῷ, πρὸς μὲν ἔργον τρέπο-
μένος ἐφ' ἡμέρας ἐξ, ανέχοντας
δὲ καὶ φιλασσόφεντας τὴν ἑδόνην,
καὶ θεωρίας, &c.*

*Ἐπὶ δὲ Θεῷ, προσέδειγμα
περιθεσμίας ἐξω σὸι πρέξεων ἐν
ἔξαρχον αὐτοκέντρον, &c.*

servitutis eductos redemit: quod ex repetitione decalogi colligitur. Deuteronom. cap. 5. v. 15, ubi Moses omisso arguento sumpto à creatione, quo usus erat in decalogo, ab eorum è terra Aegyptiaca liberatione ad sabbatum sanctificandum eos stimulat, scilicet, quia quum servierant in terra Aegyptiaca, Jehovah eorum Deus eos eduxerat inde manu forti, & brachio extento: atque idcirco illis præcepit, *ut diem ipsum Sabbati* (in cuius matutina vigilia ex Aegypto prodierunt, sicut observat literatiss. Junius in notis suis ad Deuteronom. 5. ex capite 12. Exodi & v. 15.) *observarent*. Hæc videtur hujus diei, potius quam cuiusvis alterius designationis fuisse causa. Atque haec tenus de Iudæorum sabbato, quo tanquam documento manifesto se Iehovam hujus universi creatorum, ipsorumque potentissimum ex Aegypto redemptorem colere professi sunt, cuius gratiâ sabbatum pro signo inter Deum & illos habebatur.

CAP. X.

*Dies in quaque septimana sub Euangelio sanctificandus, qui non est se-
ptimus, sed primus. Iudaici Sabbati celebratio. Coloss. 2. v. 16. &
Gal. 4. 10. expenditur: loci quibus Dominus observatio in novo Testa-
mento innititur. Divinam ejus autoritatem Patres agnoscent: neque
potest Ecclesia diem illum mutare, aliumque in ejus locum substituere.*

*S*tato die in unaquaque septimana ad Dei cultum peragendum coepisse: quisnam sit dies à Deo determinatus in ipsius cultum, jam luce Euangelii undeque dispersa, insuper investigandum superest. & quum haec tenus dictum de Iudæorum sabbato, secundò considerandum restat utrum Christiani quartâ lege in decalogo ad sanctificandum hebdomadatum diem unum teneantur, an non? Apud æquos rerum estimatores (inquit literatiss. prædictus Theologus) extra

extra controversiam non poterit non esse, Christianorū æquè esse ac Iudeorum, finitis in sex diebus laboribus septimam sanctificare, ut cum Iudeis se Opt. Max. cæli terræque opificem colere agnoscant. sed quanquam in hoc uterque cum Iudeus, tum Christianus consentiant, quod sex diebus in laboribus transactis, septimo sit quiescendum: tamen in determinatione, sive designatione diei ad factam hanc quietem destinatæ à se invicem differunt. eo enim die, qui Iudeus fuit in septimana primus, Christiani agunt ferias, eumque vocant *Dominicum*, ut se servos Dei probarent, qui summo mane illius diei spiritualem Pharaonem diabolum subegit, & à spirituali servitute suos redemit, excitando *Iesum Christum Dominum nostrum* à mortuis: qui Ecclesiam Christianam non in sublunarem Canaan, sed in spem vivam hæreditatis immortalis conservatæ nobis in cælis regenuit. & ut verbo expediam: Christianus diem *Dominicam* sanctificando profitetur se Christianum, hoc est, *B. Petro* interprete, *credere in eum*, qui *Christum excitavit à mortuis*. hinc facile apparet & Iudeos, & Christianos (licet idem dies apud utrosque non habeatur solennis) eadem ratione fuisse adductos diem septimum sanctificare: qui Iudeis ipsorum libertatem ab Ægypto, mundanique Pharaonis servitute: Christianis autem ab Ægypto Pharaoneque spiritualibus vindicatam poterat in mentem revocare.

Sed nè mihi fortè ab aliquo regeratur, Christianos postremum in septimana diem sanctificando potuisse hoc profiteri: addo præterea eos illud jure non potuisse: si enim more Iudeorum à Christianis esset feriandum, tum spiritualem redemptionem nondum esse perfectā, sed eam se expectare declarassent: præfertim quum Israelis ex Ægypto per ministerium Mosis redemptio erat typus & pignus futuræ nostræ spiritualis per Christum libertatis: hæreditasque terrestris Canaan, quam ex Ægyptiaca servitute liberati petebant, cælestem hæreditatem (quam sanctissimo Christi sanguine redempti expectant) figurabat. quum itaque umbra præsenti corpore evanuit, non credendum est nobis in Deum, futura per typos & umbras prædicantem; sed in eum, qui fidelissimè secundum prædicta à se vaticinia, veritatem ipsam præstitit. ita Augustinus (a) contra Faustum Manichæum: *non diversa, inquit, doctrina, sed diversus tempus; aliud enim erat quo hæc oportebat, per figuratas prophetias prænunciari, & aliud est quo jam oportet per manifestam veritatem redditamque impleri.* quemadmodum apta similitudine hoc illutrat D. D. G. ubi vis gentium, inquit, eadem est omnium astrorum lex, idem motus, licet ab Horizontis differentia varietatis multum accedat: unde dies noster apud Antipodas nox: ita Lex naturæ apud nos & Iudeos eadem; ab Horizontis tamen differentia, ut ita loquar, dum illi veterem, novum nos incolimus orbem, in quibusdam mutationem aliquam admittrit; nempe ad Meridianum eorum venit *Sol iustitiae* die septimæ per creationem; ad nostrum, octavam, per Christi resurrectionem: unde qui festus illis, nobis est profestus.

Quanquam *Sabbatum* translatum sit in diem *Dominicam*, eo tamen nomine signum inter Deum & populum ejus minimè est ablatum, sed in aliud diem translatum: neque res ipsa quæ eo signo significabatur est mutata; sed tantum modus, hoc est temporis circumstantia, & claritas significationis. ad sabbati igitur Iudaico more celebrandi cessationem, dieique *Dominicae* in ejus locum substitutionem ex Scripturis & Patribus demonstrandas festinabo.

Sabbat Iudei *Sanctissima B. Apostolorum scripta, Iudaici Sabbati, æquè ac aliorum festi dies cessationis.* *Sanctissima B. Apostolorum scripta, Iudaici Sabbati, æquè ac aliorum festorum apud eos in usu, observationem à Christianorum humeris esse remotam, Col. 2. 16. testantur. Ita Sanctiss. Paulus, Coloss, cap. 2, v. 16, nè quin igitur nos damnosos cibum*

cibum vel potum, aut respectu Fisii, aut Novilunii, aut Sabbatorum. In illo capite dum recenset Apostolus varias sacræ religionis corruptelas, quas diligenter vitare ère Ecclesiæ esse docet, tres harum species enumerat: quarum prima ex Philosophia, secunda ex humanis traditionibus, tertia verò ex elementis mundi per falsos Doctores erat dedueta: per elementa autem mundi, Mosis paedagogiam intelligit: ex qua versu 16. duas profert corruptelas, utpote de delectu ciborum sub lege prohibitorum, & festorum, sub eadem observatorum, sanctificatione. apud Iudæos varia erant festa: quædam maximi nominis, & auctoritatis quotannis celebrata, nempe Paschæ, Pentecostes, & Tabernaculorum: deinde præter hæc singulis mensibus Neomenias, & unâquâque septimanâ Sabbathum celebrârunt: omnes has festivitates (quæ erant quodammodo venturi Christi umbra, Christusque earum erat veritas, & corpus: hoc est, ea portendebant, quæ postea verè essent à Christo exhibenda) ubi semel venerat Christus, finem habuisse affirmat Apostolus: præsente enim corpore vanescit umbra. *sicut absente Imperatore imago ejus habet auctoritatem, præsente verò non habet: ita & hæc ante adventum Domini tempore suo observanda fuerunt, præsente autem carent auctoritate.* *Ambros. in Coloss. 2.* proinde qui Sabbatho Iudæorum more observando pugnant, teste B. Apostolo, Christum venisse negant: inhiantes enim umbræ corpus ipsum non amplectuntur. sicut quidem tempus quando umbræ erat insuescendum, sed qui umbram ipso corpore præsente sectatur, frustrè est. Sabbathum ergo Iudaicum. (cujus numero multitudinis, *Sabbata*, meminit, quia singulis septimanis celebratur, & raro in numero singulari occurrit, ut prius observatum) ex illo Apostoli loco in Christi adventu cessasse aut Christum nondum venisse credendum est. Idem Apostolus Galatas ad eadem *egena elementa* (id est, legales observationes) saluberrimâ Euangelii doctrinâ repudiata, revertentes acriter pungit, propter dierum observationem, Gal. 4. v. 10. *dies, inquit, observati, & menses, & præstituta tempora & annos.* ubi (secundum Tertullianum contra Marcionem lib. 1. ca. 20, Chrysostomum, Theodoreum, Primasium, &c. in Gal. 4.) per dies Sabbathi Iudæorum, mensium autem nomine Neomenias, per annos, annorum secundum Iudæos computationem, intelligit Apostolus. Sabbathum, Novilunia, reliquosque Iudæorum dies festos, quia legales erant observationes, pseudo-Apostoli urgebant: sed Apostolus, piis visceribus illi fluctuantibus, Galatas tempestivè admonet, nè illis hoc in negotio cederent, & ita ejus in promulgando Euangelio apud illos irritus esset labor. &, Apostolus propriè Galatas reprehendere, quod etiam post agnitam, & receptam Euangelii doctrinam, more Iudaico (quibus non tantum dies propter cultum, sed etiam ipsa in quiete celebratio per se erat religiosa) dicit festos observassent; cuivis Textus *egena* consideranti erit extra controversiam: quasi hujusmodi observatio ad cultum Dei ita esset necessaria, ut eâ neglegât ipsorum salus periclitaretur. neque ita accipienda sunt Apostoli verba, ac si tantum Galatas dies observantes, ut de actionum suarum, more Ethnicorum, successu conjecturam facerent, reprehenderit, ut vult B. Augustinus Epistolâ ad Ianuatum, (licet alibi dubiè Ep. 119. hunc locum interpretatur. primo de Gentilium, deinde verò de Iudæorum c. 7. ritu, Augustinus exposuit, Ep. ad Galatas) item commentaria in Galatas Am- T. 4. brosio ad scripta eodem modo Apostoli locum interpretantur: sed quia dierum observatio ab Apostolo repudiata facta fuit secundum *infirma & egena elementa*, Gal. 4. v. 9, id est, ut diximus, legales observationes, quas Galatæ à pseudo-Apostolis edoceti, serio ambiebant, Apostoli verborum sensus secundum prædictos Patres non potest exponi.

Hæc sacra B. Apostoli testimonia Sabbathum Iudaicum Christi adventu esse abrogatum ostendunt. neque in ejus cessatione docenda à gravissimis Ecclesiis luminibus secessionem facio: nam unanimi consensu Sabbathi Iudaici observationem Christianis non esse imponendam docent. ita B. Athanasius homil.

a Ep. 39. ad Egidum. de Semente, & hom. de Sabbath. & circumcisione: Cyprianus (a) vult octavum diem Christianum esse, quod erat sabbatum, quod secundum illum est quasi Dominica imago. August. Ep. 118. ca. 12. Ambros. in Ephes. 2. Chrysost. in Gall. 1. Tertullianus (b) Sabbathum vocat temporale, quod quandoque cessaret. idem satetur Chrysost. hom. 12. ad populum. Aug. 1. 6. c. 4. contra Faust. Manichæum, & de Genes. ad literam lib. 4 ca. 13. Hū quoque referenda sunt ali Patrum testimonia prius citata, quæ Sabbathi Iudaici cessationi præbent testimonium satis luculentum.

Quum autem sanctiss. Patres afferunt præceptum de Sabbatho Christiani non esse observandum, utrum simpliciter abrogandam esse hebdomarii Sabbathi observationem, an tantum eam non eo modo, & eodem septenario die quo Sabbathum Iudeis erat mandatum, peragendam contendunt? ~~quod~~ consideratione dignum est: & posteriori sequentia exempla innuere videntur.

Cum in septimo die sit nomen, & observantia constituta, tamen nos, inquit Hilarius (c), in octava die, que & ipsa prima est, perfecta Sabbathi festivitate lætamur Sabbathi igitur (cujus in lege occurrit nomen, & observatio erat præscripta non simplicem abrogationem, sed mutationem agnoscit Hilarius: quia factur Christianos Sabbathi festivitatem colere, licet die Sabbathi, id est, septimum ab orbe condito hoc non erat factum.

Dura disputat Tertullianus Sabbathi Iudaici usum Patriarchas non agnovisse Sabbathum tamen concedit, quod vocat æternum, hoc est, quod legem præcessit, eaque cessante duraturum sit, diei enim septimi sanctificationem, quæ afferunt Iudei, à creatione nullibi negat Tertullianus.

B. Augustinus (d) contra Faustum Manichæum, dum docet Sabbathum circumcisionem fuisse figuras, ait, non diversam esse doctrinam (nostram scil. à Iudeorum de Sabbathi observatione) sed diversum tempus: aliud enim erat, quo habebat per figuratas prophetias prænunciari, & aliud est, quo hæc jam oportet per manifestam veritatem redditamque impleri. ubi Aug. fatetur, cum Iudeorum, tunc Christianorum Sabbathi observationem eisdem doctrinæ fundamentis nititur, quanquam eadem apud utrosque temporis habitus consideratio. Imò alibi (e) agnoscit, præceptum de observatione Sabbathi magis nobis injungi, quam Iudeis. Sermo quoque apud Augustinum de tempore 251 dicit, gloriam Sabbathi in diem Dominicam transferri: hoc est, positivam diei septimi determinationem mutari, quam tamen aboleri non affirmat: ubi enim est tantum mutatio, non ibi est alicujus rei extincio: secundum itaque illius Sermonis Authorem lex Sabbatho non evanuit, & cassa reddita est, ut non per illam obligemur ad ullum Sabbathum observandum.

Concedit Origenes (f), oportere Sanctorum quemque, & justum, Sabbathi agere festivitatem, & quomodo hæc agenda sit ostendit: neque tamen de Sabbatho spirituali loquitur, cuius frequens apud Patres occurrit mentio, sed de Sabbatho Christiano, quod jam in vicem Sabbathi prioris successit: quod per opera eo defacienda ostendit. Relinquentes, inquit, ergo Iudaicas Sabbathi observationes, quæ debet esse Christiano Sabbathi observatio, vidamus. Die Sabbathi (loquitur de die Dominica sub eo nomine) nihil ex omnibus mundi actibus oportet operari. si ergo defacta ab omnibus secularibus operibus, & nihil mundum gerat, sed spiritualibus operibus van.

ad Ecclesiam convenias, lectionibus divinis & tractatibus aurem prebeat, non respicias ad praesentia & visibilia, sed ad invisibilia & futura, bæc est observatio Sabbati Christiani. hæc Origenem de Sabbato quatenus à Christianis observatur, & non de spirituali Sabbato loqui ostendunt: aliæ omnibus diebus Christianis vacandum esset à secularibus laboribus; quod Origeni nunquam venerat in mentem.

B. Athanasius ait se *Sabbati diem non ut in prima ætate observare*. quid autem aliud a *De Sabb.*
sibi vult Sabbathi apud Athanasium observatio quam sacræ feriæ ex vi man- & circum-
dati de Sabbatho in decalogo peractæ?

In Sabbatho præcessit imago Dominicæ secundum (b) Cyprianum: ex quo insinuat b *Ep. 59.*
Dominicum nobis esse, quod Iudæis erat Sabbathum, cuius locum, imagine re-
motâ, jam supplet apud Ecclesiam.

Ruffinus pro Sabbatho observando contendit, licet non carnaliter, aut Iu- In Ps. 32.
daicis deliciis. His addatur locus in Constit. Apost. lib. 7. ca. trigesimo septi-
mo, in quo docetur *Dominicam* supplere vicem Sabbathi.

Hæc omnia arguunt, pientissimos Patres de decalogo præceptorum illud de Sabbatho, etiam sub Euangeliō minimè explosisse: ideoque apud illos quandoque Sabbathi nomine indigitatur *Dominica* dies, ut ca. 5. vidimus: concedunt enim Christum adventu suo legem implevisse, non destruxisse, Christianos Sabbathi festivitate lætari, hujus festivitatis solennitatem decalogi præcepto innixam: & pro hoc solummodo stare videntur, ut non eo modo, quo Sabbathum apud Iudæos erat celebratum, à Christianis jam celebraretur: illi Sabbathum septimo die celebrarunt, & gravissimâ pietatis curâ excusâ, otio, mundique deliciis se dediderunt: sed Patres non ita Christianis sabbatizandum docuerunt; quibus est feriandum primo septimanæ die, non carnaliter, sed spiritualiter: longè enim satius purioris Christianismi lumina (ut postea apparet) Sabbatho laborandum, quæ mundi illecebris esse vacandum judicarunt.

Sed licet à Iudaico more in Sabbatho colendo abhoruerunt, unum tamen è septem diebus (ut loquitur Chrysostomus) ad communum omnium Domini cultum, ser- Hom. 2. in viumque collocandum, semper statuerunt: proinde præteritâ Sabbathi Iudaico Io. more observationis abrogatione scripturatum & Patrum testimoniis confir- matâ. Tertiò quid ad diei *Dominicæ* observationis autoritatem asserendum ex eisdem fontibus possit afferri, considerandum supereft: certo enim certius est Apostolum (licet locis prædictis Ecclesiam à Sabbathi festivitate more Iudaico colenda avocet) omnem cuiusvis diei observationem Christianis non interdixisse, aliæ ipse Apostolus diem *Dominicam* cum Ecclesia celebrando (quod fecisse apparet Act. 20.) Ecclesiæ offensam præbuisset; quod de eo cogitare Christiani animi candor non admittet. diem itaque certum ex Apostolorum (quos, ordinariâ porestate quæ adhuc durat in Ecclesia, id ordinasse non credimus) sententia in spiritualem operationem reponendum esse non dubitamus: secus statu tempore viventibus Apostolis Ecclesia non convenister.

Et quando certus statuitur dies, in quo hebdomadatum cultui divino vacandum sit, id Christianismi libertatem non minuit, aut abolet: Christianos tantum dirigit, nè eorum animi in eo observando fluctuant; quod non est Christianam libertatem destruere, sed Christianos in ejus usu recte instruere, quo minus in servitio suo Deo exhibendo labantur: ad Ecclesiæ autem Christianæ hebdomadarios conventus nullus ab Apostolis deputatus est, nisi dies Domini- Apoc. 1. 10
cus: cuius in eorum scriptis primò nomen occurrit Apoc. 1. v. fo. ubi dicit Ioannes se fuisse Spiritu correptum die *Dominico*. & licet eâ agnominatione tum primum in Scripturis indigitatur: tamen priusquam S. Ioannes divinam Apo- calypsin

• calypsin exaraverat, poterat apud Ecclesiam eō nomine significari. nullus Euangelistatum ante S. Ioannem Christum abiret est, sermonem appellat, & tamen eodem Authore teste *αρχή ἡ λόγος*, Ioan. 1.1. ita dies ille sine dubio *χριστὸς ἡμέρα*, dies Dominica prius dicebatur, non ut de recenti aliquo instituto, quod nuperrim apud Ecclesiam invaluisse, sed de re Ecclesiae bene nota: alioquin non sine ulteriori explicatione diem illum ita nominasse, nisi pro comperto habuisse, eum eā agnominatione apud Ecclesiam indigitari. quod diem *Dominicam* celebrem apud Ecclesiam, antequam Ioannes Spiritu corripetur, ostendit. neque poterat adeo solennis esse dies *Dominica Iohannis* tempore per omnes Ecclesias, nisi Apostoli omnes ante illam doctrinam hanc in vulgus sparsissent.

1 Cor. 16.2 Secundo ex Scripturis etiam appareat, diem hunc Eleemosynis colligendis ex ordinatione Apostolica destinatum. 1 Corinth. cap. 16. v. 2. ubi jubet ad primam sabbatorum unumquemque apud se seponere collectam in sanctos, de qua versu priori. primaria quidem illius loci intentio est præcipere de collectis ad pauperum inopiam sublevandam, sed quandoquidem illas die *Dominico* faciendas statuit, dubium non est quin præcipiat ut diem ipsum celebrent: quando enim finem requirit, cur non & media recta ad finem ducentia præscriberet? sine dubio effectum, quod in die peragendum est, diem ipsum præsupponit: & in finis præcepto semper includitur præceptum medi, sine quo finem non assequimur.

Hom. 43. in Corin. B. Chrysostomo hujus Apostolicae ordinationis causas investiganti, tempus illud ad misericordiam exercendam apparet commodum est visum: primò

Ψυχὴ γὰρ αἱφεμόνη μόχθῳ
Ωχλωθεῖσῃ ή Πτηγδειοθεῖσῃ τεσσαρού
τὸ ἐλεῖν ἀγετα, μῆδε τετάρτῳ ή
τὸ μυστεῖον ἐν αὐτῇ καινωνεῖν, γετω
Φρεικήῶν &c.

quia mens à laboribus vacua ad commiserationem facilis impellitur: deinde quoniam celestium sacrorum communicatio eo die habita magna vi homines ad misericordia officia provocabit.

Vbi supra. Tertullianus, Iustinus Martyr, Eleemosynas eo die (sine dubio ex auctoritate prædictæ Apostolicae ordinationis) collectas testantur, quas apud se in hunc diem se posuerunt, ut capite secundo vidimus. hæ collectæ à populo Christiano sponte sua erant oblatæ, quasi, ut Tertullianus (a), pietatis deposita: quæ affirmat Iustin. Martyr *Apologia* secundâ die soli apud Praepositum deponi; unde pupillis, viduis, & hū qui propter merbum, aut aliquam aliam causam egabant, prospiciebatur.

2 apol. adv. gent. ca. 39. Tertiò in sacris Scripturis quoque apparer, eo die cætus fuisse habitos ad verbum audiendum, & Eucharistiam administrandam: quæ intra sacra feriarum munia in primis sunt suppeditanda. B. Paulus, ut secundo capite, septem licet diebus apud Troenses conmoratus est, non nisi primo die hebdomadis discipulos ad frangendum panem congregatos legimus: unde non ineptè colligitur, jam tum Ecclesiam eo die solennes habuisse conventus ad sacra religionis exercitia, in verbi prædicatione, & sacramentorum administratione, peragenda: neque apud posteram Ecclesiam obsolevit hæc consuetudo, (ut postea quum de Dominicæ sanctificatione agemus, docebimus) sed sacra Dei verbi prædicatio eo die ab Apostolis fæliciter inchoata *Aet. cap. 2, v. 1*, semper erat eodem tempore in Dei honorem & Ecclesiae commodum postea continuata.

Ex tribus prædictis novi Testamenti locis variorumque Theologorum testimoniis,

moniis, & scripturarum versionibus concludit Doctiss. Wallæus (a) dicit Domini a in 4. prædicæ usum ad Apostolos esse referendum: & quæcumque in illorum expositionibus up.ca 7. à quibusdam in contrarium sententiam afferuntur, ab illo solidè expenduntur, & refutantur.

Postremò diem Dominicam, Apostolis in vivis, Ecclesiæ ordinariè fuisse solennem, in secundo hujus tractatus capite, ejusque eminentiam supra alios dies, quos ad Dei cultum sequens consecravit Ecclesia, capite tertio ostendimus.

Quum itaque de hujus diei nomine & usu sacræ Scripturæ planè testentur, *Iesus in situ-* (nomen enim ipsum quo perpetuò postea usus est Ecclesia à Divo Ioanne ex-*sio est divi-* primitur Apocal. cap. 1. v. 10.) & quum sacræ Ecclesiæ cætibus, eleemosy-*na.* nisque colligendis ex mandato Apostoli destinetur 1 Cor. 16; tandem quum in eisdem congressibus ad Dei verbum audiendum, & Eucharistia communica-*ndum* ab Apostolo & Ecclesia impendatur Actor. 20: ecquis erit qui ejus autoritatem sacrarum Scripturarum testimonio apud Ecclesiam invaluisse, (de quo tertio loco capite septimo inquirendum suscepimus) jure poterit inficiari? quum beatissimorum Apostolorum & ordinationi & praxi, quæ in Scripturis referuntur, innitatur. Inter traditiones non scriptas, non potest collari: merito igitur in Scripturis ejus observationem nobis commendari affirmo. Quia legimus toties in Scripturis, Apostolos, totamque Christi Ecclesiam eo die cætus unanimiter egisse, cui non supervacaneum videbitur de ejus institutionis autoritate disputare? præsertim quum hoc vivis Apostolis ab Ecclesia factum legitur. *Periculose enim vel dicitur, vel scribitur, Apostolos in quibus- Epiſt. Win-* dam afflatu divino, in reliquo suā prudentiā usos, idque in in quæ scripta reperiuntur. Si ton. rfp. ad in scripturis Apostoli Christianos admonent, nè quodvis dogma ab illis, qui- 3. ep. Petri bus nihil in mandatis dederunt, reciperent, Actor. cap. 15. v. 24; si in omnibus Molinesi. Ecclesiis ordinârunt, quod à Domino receperunt, 1 Corint. cap. 7, v. 7; si Christianorum sit Apostolos imitari, 2 Thessal. 3. v. 7; seque à quovis subducere, qui non ambulat secundum institutionem acceptam ab Apostolis, 2 Thessal. ca. 3. v. 6: æquum sane videtur existimare, Ecclesiam Christianam ubique gentium Dominicam solennitatem sibi obtrudentibus annuere noluisse. Nisi illis præ certo compertum fuisset, hoc oneris sibi à Deo per Apostolos fuisse impositum: deniq; si Ecclesiæ, quæ didicit & audivit ab Apostolis facienda sunt, Philip. cap. 4. v. 9: cur non die Dominicæ erit feriandum; quum Apostolica Ecclesia, eo die suos cætus egerit? & Apostolos, quum ipsorum exemplum in sanctis tabulis nobis repræsentetur, sui imitationem nobis non præcipere quis dixerit?

Atque hæc sunt, quibus adducor, sabbati festivitatem in diem Dominicam divinâ authoritate (quæ à Deo per Apostolos manavit) fuisse translatam, ut credam: solus enim diem *Sabbati, qui Dominus est Sabbati*, potuit mutare. Marc. 2. 28. præterea illud verbo divino nisi omnes sciunt, quod vel totidem verbis in Scripturis explicatur, aut necessariæ consequentiæ vigore ex illis elicetur: & posteriori hoc modo Dominicæ solennitatis institutionem in Scripturis occurtere affimatur à Theologorum optimis, ut fusè & nervosè Clariss. D. D. G. *De die Do-* Primò, inquit, in veteri Testamento parallelum occurrit præceptum, ut no-*minica de-* runt omnes, in decalogo, ex quo cuivis innotescere potest, quod divinæ Ma-*term.* jæstati æquum, bonumque videatur, diem integrum è septem in Dei cultum seponere: deinde praxis Apostolica signum est voluntatis divinæ in hoc negotio: illi diem hunc observarunt, aliisque observandum commendarunt: & si eorum praxis hac in te dubia fuisset, perpetua & constans Ecclesiæ consuetudo

ab ipso Apostolorum seculo (quæ eorum praxin in dubiis illustrat, in apertis confirmat) hoc luculentissimè demonstrat. Nam hæc traditiones non scriptas rejicimus, poterit tamen omnium Ecclesiarum ab Apostolorum temporibus inviolata consuetudo eorum scripta nobis interpretari. Si alicujus loci Paulini interpretationem omnium ejus auditorum calculis comprobata haberemus, quis non hanc aliorum omnium commentariis longè antetulerit? facta æquæ loquuntur ac dicta. quum ergo videamus hanc praxin omnium Christianorum confirmatam, iniqui essemus nimis, & duri, si fidem denegaremus.

usur Hisce eisdem argumentis Ecclesiam veritatem tueri contra ejus adversarios, *Pedo-baptif* docet Clariss. & Literatiss. ille Theologus. veluti in *Pædobaptismo* oblatram *mus justifi* tium Anabaptistarum, quos apertis testimonis ferire non possumus, vesaniam his telis comprimimus. primò ex parallelo præcepto de circumcisione.

Baptismus secundò ex praxi Apostolica: quæ quum aliquanto sit obscurior, consuetudinem totius Ecclesiæ à primævis & heroicis temporibus adjicimus: quæ licet præfractos Anabaptistas non movebunt; apud prudentes, morigeros, & æquos rerum æstimatores valebunt. sacrum baptismum non repetendum, semper statuit Ecclesia: de quo tamen interdicto in sacris tabulis nihil occurrit: sed quia circumcisio (in cuius locum successit Baptismus) non reiterabatur; quia rationi consonum, ut regeneratio non minus, quam generatio sit unica; quia in sanctis literis unicæ tantum traditionis exempla occurrunt; denique quia Orthodoxa Dei Ecclesia ab Anabaptismo haetenus abhorruit; adeo Baptismum non esse repetendum omnes concedunt. Alia non addam. prædicta, veritatem non aspernantibus, *Dominum. diem, in qua, lapis quem spreverant fructores, in caput anguli erat constitutus, efficisse ut in ea exultemus*, declarant. Sed quandoquidem quæstiones de hoc subjecto non agitare, sed aliis eas discutiendas relinquere mihi sit propositum; ad provinciam à me suscepitam redibo; scilicet ad veterum testimonia hac de re enumeranda: ex quibus manifestum fiet, Patres non a fuisse animo: quia diem hunc religiosè observandum contenderunt, & doctrinam, quam hoc afferuerunt, ex sacris tabulis hauserunt. In cuius rei veritatem primò adducemus beatum Athanasium Homil. de Semente, olim præcis bo-

Ps. 118.21 πάλαι μέν τὸν ἡρῷ ἦν τὸν τόνδε χαίροις τὸ τίμιον Σάββατον· μετέθηκε δὲ ὁ κύριος τὸν τὸ Σαββάτῳ ημέραν εἰς κυριακήν, καὶ ἡ ημέρα ἐσμεν οἱ αἱρέται τὸν οὐρανὸν καταφρονήσαντες.

πάλαι μέν τὸν ἡρῷ ἦν τὸν τόνδε χαίροις τὸ τίμιον Σάββατον· μετέθηκε δὲ ὁ κύριος τὸν τὸ Σαββάτῳ ημέραν εἰς κυριακήν, καὶ ἡ ημέρα ἐσμεν οἱ αἱρέται τὸν οὐρανὸν καταφρονήσαντες.

minibus in summo prelio fuit Sabbathus: quam quidem solennitatem Dominus in diem Dominicam transstulit: neque nos ex nobis ipsis Sabbathum vilipendimus.

Vbi primò ipsum Dominicæ festivitatis authorem digito demonstrat, nempe Christum, quem sabbati diem Dominicam transstulisse refert: deinde ne-

De Sabb. & Ecclesiam ex se, aut suâ autoritate translationem illam ordinâsse: non enim, inquit, ex nobis Sabbathum vilipendimus. B. Athanasio itaque judice appetet, Ecclesiam non ex se sed autoritate Christi, quam Dominicæ fuit ordinata, ejus solennitatem colere, eamque honorare, ut alibi loquitur. & nullum moveat, quia circumsc. obs.

dum honorem, quo Ecclesia eam prosequitur, exprimit, non eodem modo de ejus ut Sabbathi institutione loquatur. de quo sermonem faciens inquit, ἡμερὴ οὐδὲ σαπτηλού, sicut Deus præcepit. quum Dominicam autem attingit, solum inquit, πρῶτην τὴν κυριακὴν, honoramus Dominicam: neque dicit hoc honoris ab Ecclesia Dominicæ deferti ex autoritate alicujus divini præcepti. nullum, inquam, hoc moveat; ac si Athanasius Ecclesiæ, & non Christi ordinationi hujus solennitatis

tis institutionem acceptam tulisset: si enim ita gravissimus ille Praeful sensisset, ipse contradixisset, ut ex loco prius citato ex homilia de Semente appareat, in quod non Ecclesiam sed Dominum *Dominicæ* authorem planè agnovit: neque aliud ex posteriori, quā usus est Athanasius phrasī, poterit inferri. quum subditi palam profitentur se Reges, aut Magistratus proprios omni honore prosequi, an ideo concludam eos divinā authoritate ad illud officii non obligari? minime sane: sed hoc paratissimā voluntate erga Principes præstant subditū, quia divinā lege & authoritate ad hoc officii præstandū tenentur: ita Christiani *Dominicum* honorant, quia illud divina hujus festivitatis à Christo institutio (cujus eodem in loco meminit Athanasius) ab illis jure postulat:

Chrysostomus (a) loco prius sūpius citato: diei unius in hebdomadæ curricula ad spiritualem operationem segregandæ, institutionis authorem agnoscit a *Hom. 10.* in *Gen.* Deum.

Quum Eusebius (b) ad divinam Christi potentiam supra omnes gentilium *b Euseb. ora.* Heroas demonstrandam varia colligit argumenta, inter cætera hoc addit: *de laudibus Constantini circa finem.*

Tis τοῖς τὸ μέρες συχεῖον τῆς γῆς οἰκεῖσι, τοῖς τε καὶ γῆν καὶ τοῖς καὶ θελατῖσι, ἐφ' ἐκάστης εἰδόμενοι τὸν κυριακὸν χειροτονίας ἡμέραν ἐορτῶν ἄγειν θησαυρὸν συνιόντας, τοῦρα δεδωκε, καὶ οὐδὲ σωματα παινεῖν, τὰς δὲ ψυχὰς ἐνθέοις παραδεύμασιν αἰαζωπρεῖν ἐπαγε-
νθίσας;

lennitatem Sp. Sancto & Apostolis ab eo institutis acceptam ferr. c *Constitutus.* 54.

Fatetur Augustinus (d) *Dominicum diem Christi resurrectione esse sacramum*: ubi subindicat Ecclesiam non solum à Christi resurrectione eo die celebrandi hanc d *De Civit. Dei lib. 22.* solennitatem occasionem arripuisse, sed eam ipsam Christi resurrectionem Christianis suppeditasse; si *Dominicam autem Christi resurrectione consecravit*, (quod tam in hoc loco, quam alibi term. 15. de verbis Apostoli fatetur) ium Christus, & non aliis pro ejus institutioni: autore reputandus est: ejus enim resurrectio diem illum consecravit: & ex illo (subaudi tempore) babere cæpit festivitatem suam (e).

Porro si Augustinus non credidisset Deum hujus festivitatis fuisse authorem, 119. c. 13. quo jure Vrbicum irrisisset loquentem, ac si, unus *Sabbati*, alter autem *Dominici* fuisse *Dominus*? (f) si eum qui fuit author Sabbati pro *Dominici* authore non habuisset, quod aliter sibi sentire videretur Vrbicus, hoc ei vitio non vettisset Augustinus; quod tamen eum fecisse prædicta testantur. & qui Epistolam illum perlustraverit, videbit eum rotundis verbis agnoscere unum esse *Dominum & Sabbati & Dominici*: p. 389. addit, per *Ciristum factus est dies Dominicus*: p. 383. & dum cruditiss. ille Pater rationem reddit: quare dies vocetur *Dominicus*, (g) g *quest. ex* *hanc assignat*, quia, inquit, illum *Dominus fecit*. & quomodo, quum omnium die- utroq; mixt. rum sit author, illum tamen specialiter fecisse dicatur, prius cap. 4 ex ipso cap. 106. Augustino explicavimus. & post Augustinum hoc Patres etiam explicarunt in.

a Can. 13. in Concilio Forojulensi (a) : Dominus illum sanctificavit per Iesu Christi gloriosam Resurrectionem.

Quid plura? divinam hujus diei institutionem paucis indigitasse sat est, & in re pietatem redolenti satis perspicua haec sufficiunt: igitur ut M. Basilius b Hom. de olim de perpetua B. Mariæ virginitate sermonem conclusit (b): *ea*, inquit, *rum. Christi tiones sufficere existimamus, quia contrarium ferre aures Christianæ non possunt*: ita & generat. *Varia diei tamen autoritatis esse apud æquos rerum æstimatores confidimus* plura non addemus. & licet plurima hujus diei insignia hactenus sunt observata, utpote quia eo die Christus resurrexit, Lucæ cap. 24. v. 6, eo die saepius apparuit discipulis, Ioan cap. 20. v. 19. 26, eo die Apostoli docuerunt, & sacramenta administraverunt, Act. cap. 20. v. 7, eo die divinam revelationem accepit Ioannes, Apocal. cap. 1. v. 10, possum & alia à variis repetita commenorare, utpote,

Leo ep. 81. in hac mundus sumpfit exordium, in hac per Christi resurrectionem, & mors interitum, & cap. 1. vita accepit initium in hac Apostoli prædicandi omnibus genibus Euangelii tubam sumunt, in hac denique à Domino Apostolis. Sp Sanctus advenit. plura Dominicæ insignia extant etiam apud Augustinum sermone 154. de Tempore, aliaque miracula eo die edita referrunt alii. magna quidem haec insignia, sed quia apud quosdam quædam ex illis pro incertis habentur, ad veritatem ex eorum iudicio demonstrandam non satis sunt idonea: tantum quum in perfecta omni temporis periodo celebrandos esse dies aliquos festos, ob insignia quædam Dei in nos collata beneficia, ipsi testentur Ethnici, & quum quicquid à Deo insignius est constitutum, in dignitatem hujus diei (cujus observationis ratio non oritur ex prædictis prærogativis, sed in autoritate Dei instituentis fundatur) sit gestum, facilius adducor ut credam cum antiquis, ejus solennitatem à Deo constitutam esse.

Can. 50. Possum etiam hic pænas quorundam diei Dominicæ solennitatem violantium ex Patribus commemorare. In Concilio Parisiensi ita habetur. *Multi nos* rorū *visu*, *multi etiam quorundam relatu didicimus*, *quosdam in hac die ruralia opera* exercentes fulmine interemptos, *quosdam artuum contractione multatos*, *quosdam* etiam visibili igne, corporibus, ossibusque simul sub momento, *absumptis*, in cinerem subito resolutis, pænalter occubuisse: ut multa alia terribilia judicia existerunt, & hactenus existunt, quibus declaratur, quod Deus in tantæ dici dehonoratione offendatur. hæc tremenda Dei judicia Deum, omnis peccati vindicem, iratum ostendunt (ut loquuntur Patres) contra impios hujus solennitatis violatores: verum si sancta Dominicæ festivitas non esset ipsius Dei ordinatio, severa ejus in hujus violationis reos ira non effervesceret.

Hæc. in Gal. Dominicum diem igitur præ aliis diebus jure æstimatorum, idque ejus solennitatis ratione: quia positivâ determinatione Christi per Apostolos ab aliis in septimana diebus erat segregatus, ut antiqui Sabbati vices suppleret; ad reli- gionem & cultum Dei externum conservandum; cum publicum, nè inordinata congregatio populi fidem in Christo minueret; tum privatum, ut obligarentur omnes ad vacandum meditationibus & piis exercitiis statu quodam die; quod aliâs raro aut nunquam ab hominibus seculo potius quam Deo vacantibus fieret: Ecclesia non propterea Dominicum constitutum est, ut à rebus mundanis feriantes divinis se potest diem totos darent.

Dominicum in alium Postremò solum superest ut huic quæstioni sufficienter satisfiat, utrum sic penes Ecclesiam diem Dominicam abrogare, aliumque in ejus vicem substituere? Sanè qui tam innoxiam consuetudinem tamdiu ab Ecclesia, idque autoritate

tate Dei per Apostolos, receptam immutatione non conturbandam dixerit, erare non videtur: nisi cui visum fuerit, majorem autoritatem, quam quam erant instructi Apostoli, in Ecclesia jam residere: quam instructa, quæ ab Apostolis erant ordinata, posset mutare: ab etiam, nisi major aliqua occurrerit occasio, quam Resurrectio Christi, quam majus miraculū non vidit rerum natura: & Chrysostomus propter *Resurrectionem Christi* diem Dominicam seu primam Sabbathi, vocat (Hom. secundā tomo 6.) *totius humanæ naturæ natalicium*. denique si consuetudo (à qua non semel argumenta ab Apostolo derivantur, veluti i Corin. 11, v. 26.) Ecclesiæ verbo Dei innixa apud Christianos alicujus sit ponderis: quare *Dominica* festivitas celebrata primò apud Hierosolymitanos, deinde apud Troenses, tertiò à Galatis, & Corinthiacis, quartò ab Insulanis Apocal. cap. 1, quintò à Græcis, & Latinis, denique ab universa Ecclesia ubique terrarum Christi nomen profitente: quorsum, inquam, innoxia hæc consuetudo (quæ nihil incommodi, sed plurimum utilitatis secum ad fert) ab ipso Apostolorum seculo huc usque fæliciter continuata, à nobis ad posteros non sit derivanda, non video.

Dum Julius præpostoram Georgii Ariani in Athanasii Episcopatum irruptionem redarguit, hoc utitur argumento: (a) non dicitur istos novos modos *Apol. 2.*

Οὐκ ἔδει πιστὸν κανονομίαν canonum contra Ecclesiam induci: ubi καὶ ἐκκλησίας γενέας. τοῖος γάρ. enim est istiusmodi Ecclesiasticus κα- καγῶν ἐκκλησιασμὸς, οὐ ποῖα non, aut istiusmodi traditio Apostolica? τοῦδε δογματικὴ ποιῶντι; Ita hic dicendum: nullo modo dicitur innoxium morem tam diu in Ecclesia receptum induci: quæ neque Canonibus Ecclesiæ, aut traditione ab Apostolis acceptâ suffulciatur: nullus, qui mente valet, concedat ab Apostolis ordinata posse ab Ecclesia mutari. Fato, ordinationes Apostolorum omnes non fuisse ejusdem generis: aliæ enim ad doctrinam, aliæ autem ad ritus pertinebant, ut observat D. Wallæus capite septimo: illæ sunt perpetuæ, neque mutationi ullo modo obnoxiae: anathema est dicendum ei qui prædicaverit Euangeliū præter id, quod accepimus ab Apostoli, Gal. cap. 1, v. 8: hæ autem quæ ritus aut circumstantias, divini cultus spectant, duplicitis sunt naturæ: aut enim illarum causæ erant singulatæ, neque perpetuo locum in Ecclesia habituræ: ideo ipsæ ordinationes erant variandæ, quia ablata causæ ipsæ cessant ordinationes: aliæ vero ordinationes ritus spectantes non sunt mutandæ, quarum occasionses perpetuò continuantur in Ecclesia, qualis est *μητροπολίτης*: manuum imposito in ministrorum ordinationibus: proinde quum ordinationum ab Apostolis factarum causæ mutantur, ipsæ ordinationes sunt mutandæ, sed manente causâ manent immotæ quoque ordinationes. Quibus consideratis facile est videre, ordinationem de die *Dominica* non esse variandam; quia nulla causa, cuius gratiâ mutaretur, major quam cui innixa est poterit unquam occurtere: neque huc usque ab Apostolorum seculo semel hoc tentavit Ecclesia: superflua igitur, nè quid gravius dicam, est quæstio prædicta, & ulteriori responsione omnino indigna: maximè quum sciamus multa privilegia ad Ecclesiam fundandam necessaria à Deo B. Apostoli fuisse concessa, quæ ab illis ad Ecclesiæ fundatæ Doctores non erant derivata: illa enim erant personalia, neque ab aliis jure possunt vindicari: quod capite septimo pluribus ostensum est.

C A P. XI.

In quibus dicit Dominicæ sanctificatio consistat. Vbi de quiete à laboribus quæstuosis. quos Patres, nè illa die haberentur, studiosè cavebant. locus Chrysostomi, Gregorii, & Concilii Laodiceni explicatur: item Concilii Matisonensis Canon.

Dicem Dominicam sanctificandam esse, idque divinâ authoritate, ex judicio Patrum vidimus. Jam (quod probandum tertio loco suscepimus) in quibus solennis ejus observatio consistat, investigâdum superest. diem Dominicam Christianis in veteris sabbati locum successisse Patribus videtur, proinde, ut loquitur Hilarius (a), festivitate sabbati, hoc est, sicut antiqui Sabbatum observârunt, ut August. serm. de Temp. 251, celebranda eit. Iudaici vero sabbati observatio primò in quiete, dēinde in hujus quietis sanctificatione posita fuisse ex veteris Testamenti scripturis apparet: & harum rerum observatione diem Dominicam veteribus solemnem fuisse, eorum nos docebunt adversaria.

Quatenus Quod ad quietem attinet, eâ non ut per se ad Dei cultum necessariâusa est quiescendum Christi Ecclesia, sed tantum ut ejus administriculo; sine quo cultus à Deo præscriptus Dominico à populo peragi non poterat: dum enim homines hujus seculi negotiis implicantur, rebus ad Deum, ejusque cultum spectantibus, reliquias, ut pat est, vacare non possunt: neque datum est Sabbatum otii causa,

Οὐ π δὲ ς ἔργιας ἐστὶ τὸ Σάββατον, αἷλλα ἡγεμονίας πνευματικῆς ϕωθεος, απὸ αὐλῶν τῶν περιμάτων δῆλον, &c.

Οὐκ ἔργα ἔργιας περιγγυμάτων ἐστὶ τὸ οὐσσατον, αἷλλα γνώσεως καὶ ἔξιλασμα καὶ ἔργιας διπο κακίας πάσης. ἀλλὰ τὰς ἔργιαν οὐν οὐσσατον. Βασιν σέδωκε, αἷλλα πέρος τὸ γνώσκειν αὐτὰς τὰς κατάπαυσιν τῆς κήσεως.

c Macrob. *riis pollui affirmabant, si indictis, conceptrisque, opus aliquod fieret. Numa Pompilius*
Saturnal. *statuit (d), ut omnino in Sacerdotum festis per urbem præcones præcederent, qui ut quiete*
1. 2. c. 16. *d Plusar. in secerent, & ab operibus desisterent, iuberent. decere ille existimabat, Deos colentem à*
Num. Pom. *cæteris vacare: & in colendo Deos, mentem adhibere, ut ad rem ad pieratem*
maximè conducentem. Itaque sine cessatione à mundanis hominum mentes
ad divinum cultum religiosa devotione applicari non possunt. Prohibetur,
c lib. 8. c. 5. inquit Cyrilus (e), die festo opus quod manu exercetur, ut integrius rebus divinis exer-
s in Ioan. cire vos positis.

sed ut abducti à rerum temporalium curis, otium in spiritualibus consumereatur: ut Chrysostom. hom. 1. de Lazaro. Identificant Athanas. de Sabbato & Circumcisione: dicit enim, finem
Sabbatis fuisse cognitionem creationis, & non otium: ut eo die feriantes, Deum, qui creationis opere finito eo die cessavit, cognoscerent. In Aurelianensi tertio Concilio cavetur, ut abstinent à labore rurâi (b), & finem hujus feriationis ostendunt, ut facilium ad Ecclesiam orationis gratiâ eatur. Ideo vel ipsâ naturâ dictante (c), sacerdotes

Cessandum

Cessandum est in die festo ab omnibus secularibus operibus, nihilque mun-
danum eo die, quod ejus sanctificationi poterit esse impedimento, agendum.
ita statuunt antiqui. In mundanis autem negotiis homines vel ad quæstum, vel
ad voluptatem sunt intenti, & ab utroque feriandum est.

Primitus diei *Dominicae* observatio per laborem quæstuolum nequaquam pro- *Quiescendū*
fananda est: qua de causa à veteribus erat cautum, ut Christiani proflus ab à labore que-
omnibus abstinerent, quibus aut corpus fatigatur, aut mens à divinis ad huma- *flusō*.
na alienatur: quod liquidò satis indicat, eos non eo fuisse animo, quo Senecam
olim fuisse refert Augustinus (a). Seneca *Indeōs irrisit, maximè propter Sabbathā, a de Civit.*
septimam etatē suę partem perdentes vacando, & multa in tempore urgētia non agen- *Dei lib. 6.*
do. Christiani ad laborem in ipsorum commodum non ita erant inten- *c. 11.*
ti, ut ab eo ad rem divinam faciendam non possent avelli: nolbant obsequia tem-
porum ipsorum commoditatibus se dare (b).

Dum describit *Origenes* (c), qualis debeat esse *Christiano Sabbathi* observatio: sta-
tuit, nihil ex mundi actibus agendum, & ab omnibus secularibus operibus fe-
riandum, ut prius observavimus capite decimo. ubi locum citavimus, in quo
extat verè aurea & pia Christiani sabbati effigies, quam ad vivum, ut dicitur,
divino spiritu inflatus fælicissimè expressit *Origenes*, & in qua, quæ sunt eo die à
Christianis sectanda, quæque fugienda, belè describuntur: dum terrenis ope-
ribus relictis *Dominico* divinis vacandum docet: quod ut majori cum fructu fiat,
adeunda est *Ecclesia*, in qua iis quæ pietatis sunt vacare suadet: hoc si fideliter
homines præstiterint, se majorem futuræ hæreditatis spei in cælis reservatae,
quæm præsentis vitæ commodorum curam habere, palam omnibus facient.

Αλλ, ὅπις καὶ ἀγεοτι ἔχει, καὶ
πόνων απέλειται —

Fatetur *Chrysostomus* (d), diem *dom. 43.*
Dominicam à negotiis & laboribus esse in 1 Cor.
liberam, requiemque habere: & alibi
(hom. in eos qui ad Theatra concurrunt) eo die seculares curauit tractantes, licet pau- *tom. 5. hom.*
pertatem, vietis parandi necessitatem, urgentesque occasiones prætexerint, accusat. *14.*

Sed licet *Chrysostomus* labore quæstuolum à Christianis *Dominico* non
suscipiendum manifestè censere videatur: dubitatur à nonnullis, utrum secun-
dum *Chrysostomum* toto die, aut tantum quamdiu publici Ecclesiæ cætus age- *Chrysostomi*
bantur, à laboribus feriandum sit? præsertim quum auditoribus à congressu Ec- *locus in hom.*
clesiæ revertentibus, si sacros libros replicaverint, sermonesque de auditis semel 5. in *Matt.*
habuerint, tum demum ad ea, quæ huic vitæ sunt necessaria, curanda procede- *explicatur.*
re, indulserit: sed ipsissima Patris verba, nè aut benevolum lectorem suspen-
sum teneam, aut veritati tenebras offundere videat, apponam: non opportet,

Οὐ γάρ ἔχειν δοτὸ τῆς οὐνάξεως
αὐταχορεύτας, εἰς τὰ μὴ τερπούντα
τὴ οὐνάξει ἐμβάλλειν ἐαυτὸς
τερπίγματα, ἀλλ' ἐνθέως οἰκαδε
ῖλθόντας τὸ Βιβλίον μεταχειρίζε-
σθαι, καὶ τὴν γυναικαὶ τὰ παιδία
περὶ τὰς κοινωνίας τῆς τῶν εἰρη-
μένων καλεῖν συλλογῆς, καὶ τόπε τῶν
βιωτικῶν ἀπίστας τερπίγματα, &c.

inquit, omnino à cætu Ecclesiæ rece-
dentes, contrariis huic studio negotiis
implicari: sed domum continuò rever-
tentes, sacros replicare libros, & con-
jugem pariter liberosque ad eorum quæ
dicta sunt collationem vocare, hisque
altius animo, ac penitus inservis, tum
demum ad ea, que huic vitæ sunt ne-
cessaria, curanda procedere, &c. Beato
Chrysostomo (qui diem *Dominicam* à
labore fore immunem pronunciat,

nec ullis, victus parandi, aut paupertatis evitandi gratiâ, Dominico laborare concessit) nunquam venerat in mentem indulgere aliis, ut mundanis negotiis pie-
tatem impeditibus liberè vacarent : & qui hoc dixerit, nullâ Chrysostomum
injuria afficiet, sed potius qui eum hujusmodi laboribus (quos sâpius fugillat)
ea die susceptis indulgere affirmaverit, ei mendacium affinget : & qui ita asse-
runt, eos gravissimi Patris verba per sinuosas ipsorum interpretationes ad sen-
sum à Chrysostomi mente diversum accommodare, dicere non vereor. hoc
locum citatum observanti, eumque cum aliis quæ apud eum occurunt conte-
renti, nullo negotio fieri manifestum : in quo Chrysost. propositum est, eos
perstringere, qui licet in Ecclesia attente satis audiebant quæ dicebantur, egressi
tamen evestigio secularibus negotiis immiscentes se, devotionis ignem, quem
sermo prædicationis in eis accenderat, extinguunt. huic malo hoc præscribit re-
medium, ut quam primum domum fuerint reversi sacros libros replicare, & eo-
rum quæ dicta erant collationem inter se instituere non gravarentur : quibus
altius animo defixis tum demum ad ea, quæ huic vitæ judicant necessaria, cu-
randa procedere, per illum illis erat integrum, (ut postea refert Beda (a); post
pietatis exercitia completa, carnis curam agere reficiendo erat liberum) sed
alia secularia negotia, quâm quæ ad victimum pertinent, curandi nullam illis
concessit facultatem : quod etiam postea factum à Gunteramno legimus; Ba-
ronius 588.26: quoniam primò phrasis ipsa Chrysostomi (βιωτκῶν πεγγυμάτων)
de rebus ad vitam (ita transfert verba Chrysostomi Anianus, approbante D.
Trapezuntio homine Græco) pertinentibus commodo satis sensu poterit expo-
ni: βίος enim propriè vitam, cui opponitur mors, vel victimum significat; &
βιωτκῶν aliquid ad vitam sustinendam, & victimum comparandum, seu ad hujus
vitæ usum pertinens, nativâ significatione præ se fert significare, unde Clem.
Alexandrino (b), τοῦ βιωτκῶν ζειναί ιπτικούσσι, est, iis quæ ad vitam sunt necessaria,
succurrere: item apud eundem occurrit (c) πάσα τιστκα ὄφικα, quasi omnis vitalis
necessitas: apud Theologos autem (ut observat Stephanus) quum dicitur de ho-
mione, tum τιστκα est secularis, vel qui hujus vitæ secularis negotiis est addictus.
atque ita sâpe apud Chrysostomum occurrit, veluti homil. 9. in Coloss. ἀνέστη
παραγμάτων πάσις οἱ βιωτκοί. & c. & homil. 3 de Lazaro, &c. in eodem sensu apud
d respons. ad Iuliin. Martyrem (d, βιωτκῶς ὄφικας οἱ πάσα οὐλῆς) opponitur, ubi qui in communis
q. 19. vita degit, ab eo qui in secessum abiit, distinguitur. itaque secundum nativam
verborum Chrysostomi significationem per βιωτκὰ πεγγυμάτα quæ ad vitam,
aut victimum pertinent denotantur: quorum sobrio usu nemo Christianus Do-
minico interdicitur.

Quam parum hæc ad secularium negotiorum eo die susceptorum patroci-
nium conducant, sciunt qui S. Chrysostom. inspexerint. Nos disputationem de
proprietate & usu vocabuli præteribimus, quia grammaticæ pulpe est, & aliis
relinqui debet: cætera in medium producemos, quæ ipse nobis subministrat
Chrysostomus.

Secundò Lectorem perpendere rogamus: quod Chrysost. loco prædicto in-
dignatur, à cætu Ecclesiæ recedentes negotiis, quæ studio in Ecclesiæ congressu habito
(ut loquitur) sunt contraria, implicari: sanè si ex Chrysostomi sententia, quæ
mundi sunt negotia salvò poterant tractari Dominico, ea curantes non redar-
guisset, quod tamen eum acriter fecisse ipsius verba ostendunt.

Tertio nimiam indevolutionem, imo prorsus extremam reputat, quinque vel
sex dies in rebus mundanis consumere, & unum spiritualibus non impendere.
qui hæc perpenderit, Chrysostomum noluisse pariem aliquam ejus diei nego-
tiis,

a Centur.

Magd. 8.6.
de ceremon.

b Stromas.
lib. 7.

c p. 500.

d respons. ad Iuliin.
q. 19.

tiis, quæ pietatem non sapiunt, consecrari, facile concedet: & qui san&issimi Patris ad labores ea die suscepitos palliandos autoritate abutetur, licet eum nimia indevotionis insimulare mihi religio sit, eum tamen satis religiosam Dominicæ festivitatis curam non habere mihi dolebit.

Quarò hoc pro lege eodem in loco auditoribus imponit, ut illum unum Vbi supra.

Ἐν τῷ τέττῳ γένεται, χράψωμεν ἐπιτοῖς νόμον ἀκίνητον καὶ τοῖς γυναιξὶ καὶ τοῖς παισὶ τοῖς ἡμετέροις, μίαν τῆς ἑδομάδος ἡμέραν ταύτην ὅλην αἰαπίθενα, &c.

torius hebdomadis diem, quo ad audiendum concurrunt, eorum in eorum, qua dicuntur, meditatione ponerent. qui reliquum diei, quod ab audiendo verbo in publicis Ecclesiæ congressibus supererat, ad meditationem & colloquia de auditis requirit impen- di, nullam facultatem post finitos congressus ad expediunda mundana nego- tia, quibus pia meditatio impeditur, largietur. Si itaque Chrysostomo ju- dice, neque alia studia Dominicæ congressum sunt tractanda, quæ pietatis officiis in congressibus peractis sunt contraria: si ex gravissimo ejus ju- dicio diem unum integrum pietatis exercitiis non impendere omnino irreligiosum judicatur: imò si ab auditoribus opere contendit maximo, ut diem il- lum totum devotioni conlectarent: de quibus omnibus hisce syllabis senten- tiam suam promulgavit: tum sanè à Chrysostomi mente longè erat alienum ordinariis laboribus Dominicæ locum dare. denique si in illum sensum ejus ver- ba, quæ mentionem faciunt βιαννὸς περγυμάτων, rapiantur; (quia quandoque Chrysostomo βιαννὸς est secularis) illud fecit Chrysostomus, quod in alio sensu fecerat Gregorius M., quem male habuit laicorum Dominicæ solennius epulan- tium consuetudo, sed eos lege coercendos non censuit, nè eā latā deteriores fierent: proinde eos ad evitandum schismatis periculum ipsorum ingenio re- liquit, atque ita quod minimè approbavit necessitate temporis coactus permi- sit. ita hic quicquid populo indulserat Chrysostomus, hoc invitus fecit in illo- rum gratiam, quorum animi à terrenis rebus non facile avocantur: quibus in aliquibus cedendo, gradatim eos ad altiora pietatis studia stimularet: illisque indulserat, quod ipse non probavit; nè quid deterius accideret, quasi nolens voluit: quod ad se autem attinet, diem integrum religionis exercitiis con- crandum judicavit, cuius partem, ut vidimus, noluit mundanis negotiis elo- cari: atque ita B. Chrysostomum se ipsum ab inepto quorundam glossemate vindicasse vidimus: nec quisquam est, cuius sensus stupor aut pituita non tar- daverit, qui secūs sentiet.

Indigne etiam fert Origenes (a), quosdam unam, aut duas horas ex integro die Deo a hum. 2. in deputare, & in Ecclesiam ad orationem venire, dum quod reliquum erat diei seculo & ven- tri impenderent: at si liberum fuisset Christianis, finitis congressibus se ad terre- na negotia recipere, injusta fuisset hæc objurgatio; contra quam verissimè poterant respondere, ejusmodi consuetudinem apud Ecclesiam esse, quæ duarum aut trium horarum terminis diei sanctificationem definiret.

Gregorius M. (b) quoque Dominicorum die à labore terreno cessandum judicat. in Expenditur principio quidem ejus epistolæ refert, Antichristum facturum Sabbatum & Domini- Gregorii lo- cum ab omni opere cusediri. sed nè aliquis hæc phrasim inspectā incautè se decipiatur, eis. acsi laborem Dominicæ prohibere Gregorius Antichristi partes esse iudicasse: b Ep. lib. II, notandum est, illum saltēm hoc innuere, quod Antichristus Sabbati æquè ac cap. 3. Dominici sit habiturus rationem, quia, ut opinatur Gregorius, Antichristus erat

Sabbati

sabbati culturam revocaturus : & stylum prioris partis epistolæ contra eos, qui
Sabbati die aliquid operari prohibent, dirigit: neque aliter poterit exponi sensus illius verborum, qui laborem Sabbato lusciendum, à quo tamen **Dominico** abstinentendum, censuit; sed nunquam Gregorio venerat in mentem, requiem à labore **Dominico** die pro Anti-Christi interdicto reputare, quum ipse Gregorius luculenter condemnet laborem eo die suscepsum.

a. Stern. de
Temp. 25 I.

Augustinus : (a) dies ideo *Dominicus* appellatur, ut in eo à terrenis operibus, vel mendi illecebris abstinentes, tantum divinis cultibus serviamus : dantes, scilicet, huic diei honorem, & reverentiam, propter spem resurrectionis nostræ, quam habemus in illa. B. Augustinus, sive quisquam alias fuerat ejus sermonis author Christianis, nè labo-ribus eo die vacarent, planè interdicit, eumque censet divinis cultibus esse honorandum : dies enim qui *Dominicus* appellatur jure Domino est dicandus.

b Euseb. de
vit. Const. l.
4. c. 18.

Constantius M. circa annum trecentesimum statuit (b) cunctos imperio R. parentes diebus de Salvatoris nomine nuncupatis *χριστού*, id est, ut omni opere ferriarentur. ita Sozom. l. 1. cap. 8.

Varia apud veteres occurunt, quibus nullum laborem terrenum quæstus gratiâ eo die suscipiendum indicant; quæ sigillatim percurtere supervacuum est: quum prædicta veritatem omnibus, qui eam non respiciunt, demonstrent.

Sensus Canoris 29. Con. Laod. expensis.

Verum nè in Concilii Laodiceni, ante Constantinitenpota habitu, Canone 29. aliquis se decipiat; aliquid addam ad verum illius sensum illustrandum. In quo Christiani jubentur *τὸν καθημένοντος, ὅντα δύναμην, χαράζειν ὡς κελευθόν*, *ut diem Dominicam honorantes feriarentur (si modo possint) ut Christiani*: ex qua exceptione (si possint) laborem omnibus Christianis Dominicō *ἄνδει τοῖς γενρυῖτι*, exceptis agricolatum operibus, quibus lex civilis concessit indulgentiam, fuisse prohibitum, Zonarę in Can. 29. Conc. Laod. videtur: cuius sententiam laborum eodie susceptorum patroni sequuntur: sed in hoc Zonaram illis, eosque ejus glosfemati adhærentes aliis imponere non dubito.

Primò Christianorum esse, quā Christiani, eo die χολάζει, otari, ipsa Canonis verba indicant: unde laborem die Dominico Christianis illicitum appetat: exceptio autem cuius meminit Canon (ἡμέραν) si possint, respectu habito ad tempus in quo Concilium erat congregatum, potius, quām ad opera (scilicet, autumnalia) peragenda, debet intelligi: Concilium erat coactum priusquām Imperium auspicatus est Constantinus M., quo tempore inferioris tortis Christiani à gentilibus dominis, quibus erant subjecti, & non ex animi sui sententia, ad opera mundana eo die peragenda, sicut aliis diebus, compellebantur: sicut diu post congregatum illud Concilium fideles in theatrali confessu adesse cοgebantur: in cuius remedium ab Africanis statuitur: μὴ ὄφελον πώλητε κενταῦρον τρέστες θραξίαν ἀναγκάζετε, non debere ullum Christianum cogi ad spectacula. In illorum itaque gratiam, qui ab aliis ad laborem cοgebantur, addita fuit illa à Patribus Laodicensi exceptio: non quōd labores eo diē peracti illorum calculo approbarentur; sed propter quosdam aliorum jugo subditos; & severā illorum auctoritate, vel imperio, ut eos Dominis etiam sustinerent, adatios; in horum, inquam, solamen exceptionem apposuerunt; si qui præter animi sententiam ad illud ab aliis adigerentur: licet varii, quibus firmior erat fides, mortem potius subierunt, quām Dominicis festivitatem quōvis modo dishonestarent: sicuti prius audivimus ex Baronio, Diocletiano regnante: atque hunc, quem attulimus, genuinum esse sensum Canonis Laodiceni, varia Patrum ante Concilium Laodicenum auctoritates (quibus Christianis labore terreno inter-

Carthag.
Conc. can.
67. apud
Zosay.

interdicitur) ostendunt: neque hoc nostro seculo (in quo omnes, Deo gratias, Christo nomen dederunt) exinde possunt aliqui prætextum arripere, quo laborem mundanum *Dominico* suscepturn defenserent; quum dominorum æquè, ac servorum jam sit, eo die à laboribus feriari.

Deinde lex illa civilis, cuius auctoritate Zonaræ expositio est innixa, lata fuit à Constantino, (de quā brevi audiemus) quā rusticis ruralibus operibus liberè vacare etiam *Dominico* fuit indulxum. Patres autem Laodiceni ante primum Nicænum Concilium congregati, nullum ad legem, aliquo tempore post congregatum ipsorum Concilium, latam, habere poterant respectum: sed intelligendi sunt, ut dixi, secundum conditionem ipsorum seculi; in quo Christiani, quanquam à laboribus ipsi vacarent, adeos sustinendos ab aliis, qui fidem Christianam nondum erant amplexi, cogebantur.

In Concilio Matisconensi 2. Can. 1. statuitur circa annum 588, nè operibus *Conc. Matiscut in privatū diebus*, ut loquuntur, ab aliquo indulgeatur: hoc enim illis est temerario more diem *Dominicum* contemtui tradere. Sed *Canonis* verba penitus examinanda veniunt, nè à primo eorum intuitu propter sinuolas quorundam interpretaciones lectori imponatur.

Primò Patres, si quis habeat proximam Ecclesiam, eum illuc se recipere statuunt. hæc non ita exponenda sunt, quasi nulli ecclesiasticis conventibus interesse tenerentur, nisi qui Ecclesias haberent in vicinia, à quibus qui remotius habarent, pro lubitu suo possent abesse. Qui principium ejus *Canonis* legerit attentè, hoc animi in eo Concilio Episcopis minimè fuisse dixerit: quibus ex auctoritate *Guntheramni Regis* erat impositum, quibuscumque poterant modis, nè populus Christianus temerario more diem *Dominicum* contemtui traderet, curarent: ideoque omnes Christianos hac de re admonent Episcopi: à qua admonitione neque juridicos, neque rusticos, neque clericos aut monachos eximunt, ut ipsa *Canonis* verba indicant: & merito, quum *Guntheramus* ab eis petiit, ut *Gunter Ep. universa plebi conjunctio devotionis studio eo die congregaretur*, quicumque hanc ad Episc. p. admonitionem acci fecerint, eos canonica levitate, aut legali pænâ corrigit. 704.

Si itaque ex ejus auctoritate, secundum Episcoporum decreti vigorem, nemini ab Ecclesiæ congressibus absentiæ indulserat facultatem, nemo prædictus Canonis verba poterit interpretari, quasi soli, qui Ecclesiæ erant propinqui, illis interesse tenerentur; quandoquidem omnes tam propinqui, quam remoti unâ eademque lege sunt obstricti: quum igitur dicunt, si quis habeat Ecclesiam proximam, idem est, quod omnes ad Ecclesiam concurrant, ut postea in Concilio Forojul. Can. 13.

Secundo nemo admiretur, Patres Matisconenses exercitia diei *Dominicæ* eo Canone recitantes, tantum *Orationum & hymnorum* ibi mentionem fecisse, quasi non essent alia pietatis exercitia priæter orationes & psalmiodam, quibus eo die esset vacandum: de Sacramentis postea in eodem Concilio staruerunt Can. 6. *Guntheramus* quoque Episcopos fideliter admonet, ut *populum sibi divinâ prævidentiâ commissum frequenti prædicatione studerent corrigere*: nulla itaque pietatis officia eo die prætermittenda indicant: neque ea hymnorum aut orationum exercitiis tantum definiverunt; sed hymnorum & orationum forte meminerunt, quia ad plebem *Canonem* dirigunt, cuius erat, hisce officiis vacare, eademque celebrare, non autem verbum prædicare.

Tertio Patres eodem in loco dicunt, *Dominum à nobis non experire, ut corporali abstinentiâ diem Dominicum celebremus*: neque hæc ita accipier da sunt, ac si ad requiem à rebus mundanis vi divini mandati non essemus obligati, & à laboribus

bus mundanis vacatio eo die non esset divina, sed humana ordinatio. Patres ad hoc sunt intenti, ut doceant corporalem abstinentiam, ut loquuntur, die *Dominico* à nobis non solum expeti, sed etiam Deum quætere eam obedientiam, per quam terrenis actibus calcatis ad cælum usque misericorditer nos proveheret. in illa igitur phrasè est Ellipsis, ut appareret ex prædictis, quâ etiam sâpe utitur Sp. Sanctus in utroq; Testamento. veluti, Gen. 32. v. 28, *non Jacob dicitur amplius nomen tuum, sed Israel.* id est, non solum vocaberis Jacob, sed etiam Israel. *I Sam. 8. v. 7. non te spreverunt, sed me:* id est non te solum. *I Cor. 1. v. 17. non me misit Christus ut baptizarem, sed ut euangelizem,* id est, non solum, aut præcipue baptizandis iis, qui Christianam fidem erant amplexi, fuit intentus. ita hâc concedunt, Deum corporis à labore requiem requirere, sed non solum eam expetere affirmant: & omnes certiores faciunt, si saluberrimam ipsorum exhortationem vilipenderint, eos à Deo punitumiri: nulla tamen Dei vindicta illos inse-queretur, nisi mandatum ab eo præscriptum transgredierentur. ex supplicio itaque, quo secundum Patres hujus requiei violatio à Deo afficietur, ostenditur, Deum, ut *Dominico* requiescerent, ab omnibus postulare: aliâs ejus ira in hujus festivitatis sanctitatem laboribus mundanis vel inerti otio fâdantes non effervesceret. Atque hâc laborem quæstuolûm die *Dominico* fugiendum satis evi- denter ostendunt.

C A P. XII.

Quatenus laboribus Dominico sit vacandum, scilicet necessitatib; & pie- tatis: rustici ad sanctificandum Dominicum tenentur: indulgentia à Constantino M. rusticis concessa examinatur: & revocatur; Paulæ factum, & Cœnobitarum praxis apud Hieronymum perpenduntur: item sensus Canonis Concilii Aurelianensis. Manumissiones, & quadam trans- actiones die Dominico licite.

QUANquam laborem ad lucrum spectantem, nullo modo Dominico suscipien- dum à Christianis censuerunt antiqui: ab omni tamen prorsus labore ces- sationem non requirunt; sed eum, quem necessitate ducti suscipiunt, secundum scripturas permitiunt. *Math. 12. 11.* ubi docet Christus ovem quæ *Sabbato in fo- veam inciderit* posse licet apprehendi, erigi, atque extrahi: nullæ enim *Necessitati* leges positæ sunt, quæ quicquid cogit defendit.

Statuitur in Concilio Narbonensi, ut *omnis homo tam ingenuus, quam servus, Go- thus, Romanus, Syrus, Græcus, vel Indæus, die Dominico nullam operam faciat, nec bo- ves jungantur: excepto si in murando (aliter in metendo) necessitas iucubuerit.* *Can. 4.* Laborem itaque necessitate suscepimus permittunt. cuius naturæ sunt variis cas- sus reservati, quorum in *Decretalibus* frequens fit mentio. in quorum numero • est captura piscium, qui nisi tuic capiantur, nulla eos porto capiendi spes re- linquitur: hoc in hæcularum captura appareat, quæ raro, & non nisi certis diebus apparet, quarum capturæ (licet variis casus præsentis necessitatis non videatur) quândcumque apparebant liberum erat intendere. *Decret. Greg. lib. 2. de feriis Tit. 9. cap. licet. & Gregorius Ep. 1. 11. cap. 3.* quanquam pro luxu

luxu animi, & voluptatis ergo, corpus die Dominico lavandum negat, hoc tamen exigente necessitate non condemnat: ubi sub balnearium nomine omnia quæ pro necessitate corporis sunt, permitti appetit.

Neque labor qui pietatis exercitiis impenditur ab aliquibus vitio vertitur: ury potest qui cultum & gloriam Dei directè spectat, eamque promovere (a). An. a Matt. 12. tiquitus, inquit Tertullianus, *lex sabbati opera humana, non divina prohibuit* (b): 5. Vtraque hæc indulgentia ab Eihericis erat labori concessa; Macrob. Saturn. b ad ux. l. 2. lib. 1, cap. 16, ex quorum sententia opera religiosa devotionis ergo aut necessitate aliquâ suscepta etiam die festo erant illis licita.

In alio quoque casu est quædam laboris indulgentia à quibusdam concessa.

A Constantino M. rusticis eo die agrorum culturae liberè vacare permisso est: sed ipsa indulgentia verba apponam (c). Omnes judices, urbanæque plebes, &c Cod. li. 3. cunctarum artium officia venerabili die solis quiescant. Ruri tamen positi, agrorum culturae. Tit. 12. de liberè, licenterque inserviant: quoniam frequenter evenit, ut non aptius alio die frumenta feriū leg. 3. fulciā, aut vineæ scrobibus mandentur, nè occasione momenii pterat commoditas caelesti pro- visione concessa.

Jam si quis, propter illam indulgentiam rusticis ad labores Dominico peragen- dos concessam, opinetur eos ad hanc solennitatem sanctificandam omnino non Rustici ad fuisse obligatos: præcipue quum ipsi etiam Patres Ecclesiæ circa annum trice- sanctifican- simum quintum in primo Eliberitano Concilio de Dominicæ diei celebratione dum Domini canonem statuentes, solum eorum, qui civitates incolunt, mentionem faciunt: *nicum te- cum dicunt* (d): *Si quis in civitate positus per tres Dominicas Ecclesiam non accesserit, nentur.* paucō tempore abstineat, ut corr. p. 11. videatur. Si quis, inquam, hæc ita interprebi- tur, quali ejus festivitatis solennitati vacare, solum erat urbanorum, rusticisque liberum esset ipsorum artibus & negotiis, omni religionis curâ posthabitâ, eo die operam impendere: quasi Dominicæ festivitas esset instar Feriarum, quæ inter Romanos quarundam familiarum erant propriæ, quas ex usu domesticæ cele- britatis obseruârunt (e): aut instar Feriarum imperatiavarum (f), quas Consules vel e Macrob. prætores pro arbitrio potestatis indicunt: quasi Principum & Magistratuum esset Saturn. l. 1. determinare pro potestate sua quorum sit diem Dominicam celebratæ: qui ita sen. cap. 16. ferint, neque legis à Constantino latæ, neque Canonis Eliberitani sensum asse- fibid. quuntur: quia diu antequam Constantinus pia memorie per Dei gratiam Im-

Kαὶ τῇ ἡλίᾳ λεγομένῃ ἡμέρᾳ περιum erat adeptus, omnium qui ἀπόντων καὶ πόλεις ἡ ἀρχὴ με- vel in oppidis, vel ruri degunt, in cun- vόντων οὐδὲ τὸ αὐτὸ συγέλευσις γί- dem locum die solis erat conventus, teste Iustino Martyre, ap. 2. & Origenes νεται. (g) suadet omnibus, ut in Christiano Sab- g hom. 23. bato ad Ecclesiam convenienter, ibique lectionibus divinis, & Tractatibus aurum præbe- in Num.

rent, hæc sunt officia, quibus Christianorum est vacare, à quibus nulli, nè ru- stici quidem eximuntur, sed Ecclesiasticis congressibus tam iusticani, quam urbani interesse tenebantur. Qnibus consideratis, quorum aliquis ex Concilio Eliberitano concluderet, eorum qui ruri degunt non esse etiam Dominicæ fe- stivitati vacare, non video: licet urbanorum in Canone expressa sit mentio, quia Episcopicum Presbyteris (quorum erat reliquis Ecclesiæ membris in Do- minica, celebranda præire) civitates incolebant; & eorum copia paganis illo se- culo ubique non suppetebat: ideo hos Synodi Patres nominatim exprimunt, quibus eorum, qui in verbo laborant, erat copia: & diu post congregatum Eli- berit. Conc. teste Chrys. varii pagi Ecclesiæ non erant instructi. hom. 18. in Act.

Præterea quum indoctos, & incredulos in Ecclesiæ cætum admissos fuisse viuentibus Apostolis constet: Corint. capite 14. v. 23, quorum rustici Ecclesiæ conventibus post Apostolorum obitum interesse non tenerentur, quasi qui terra culturæ operam locassent statim barbariei sacramentum dicerent? Et, quoniam qui tuti degunt, sunt membra Christi & quæ ac civitatum incolæ; cur non etiam cum his, pariter ac illis communionem sui in religionis exercitiis diebus Dominici impetraret Christus? Expressè manifestatur in constitutionibus, quas vocant

a 1. 8. c. 33. Εγράψεθωσαν οι δύλοι πέντε ημέρας, σαββατον. Ἡ χριστιανὸν χρο-

b 1. 7. c. 19. λαζετωσαν τὴν ἐκκλησίαν Δικαιολογίαν τῆς θεοτοκίας.

c de prepar. Euang. i. v. cap. 3. pagis aliquibus præerant Episcopi, tum sane qui eos incolebant, ab Episcopis, omnibus diebus, præsertim Dominicis, ut moriserat Ecclesiæ, in doctrina Christi erudiebantur. fatetur etiam Eusebius (c), viros, & mulieres, seniores & pueros, servos & liberos nobiles atq; ignobiles, doctos simul atque indoctos in omni loco ab ortu solis ad occasum, ubi homines habitant, quotidie fermè ad percipiendam Christi disciplinam confluere.

d Orat. de laud. Conf. e hist. lib. 5. si omnes cuiusvis conditionis aut qualitatis homines ad doctrinam Christianam quotidie erat intenti, tum ruri degentes eam Dominicis non respuebant. imò idem author (d), ut prius vidimus, affirmat, Christum cunctis orbis terrarum incolis, seu terra, seu mari sunt, præscripsisse, ut diem Dominicum celebrarent. non itaque agnoscit Eusebius, tantum nobilium, aliorumque magni nominis esse Ecclesiæ cætibus interesse, à quibus qui servi, & inferioris sint conditionis, excluderentur, sed ait ipsum Dominum aliter omnibus præscripsisse. pientissimo etiam Imperatore Theodosio teste apud Theodoretum (e) servū & mendicis aditus ad

cap. 17. sacrum templum patebant: ac proinde ejus seculo cum aliis Christianis in Ecclesiæ conventu aderant, neque ab eo erant exclusi.

Constant. M. Sed ad examinandam indulgentiam, rusticis ad ipsorum opera Dominicis ex-indulgentia pediunda ab Imperatore Constantino indultam, revertamur. Vbi primo cum rusticis con- eruditiss. Theologo D. S. A. dubitare possumus, utrum aliqua ab eo in rusticis concessa perpen- ditur. rum gratiam fuerit concessa nec ne? quandoquidem Eusebius (qui Constantino fuit contemporaneus, & cui omnia ab Imperatore facta abundè satis innoquerunt) recensitâ legi ab eo latâ de Dominicis observando hujus indulgentiæ non meminit. Euseb. de vita Conf. lib. 4. cap. 18. sed tantum refert Imperatorem mandasse ut omnes ab operibus feriarentur. eandem legem eodè modo refert Sozomen. licet lib. 1. c. 8. & de excipiendis ruralibus operibus apud utrumq; altum silentium. quibus consideratis iure poterit dubitari, utrum unquam hujusmodi

indulgentia ab auspiciatissimæ memoria Imperatore fuerit concessa? Sed age, & indulgentiâ hâc propter autoritatem codicis eam referentis concessâ, ejus rationem & sensum investigemus. Hæc ejus libertatis, si quæ concessa fuit, vera fuit ratio: quia legi de Dominicis observando omnes Imperatori Romano subditos (sive fidem Christianorum essent amplexi, sive nondum eam degustassent) Constantinus subjecit, teste Eusebio (f): quod licet alio argumento non innotesceret, ex hoc poterit iudicari, quia diem illum non Ecclesiastico (ut Baronius g) more Dominicum appellat, sed more Gentilium, solus: inde, inquam, colligi potest, non Christianis solum, sed gentilibus eandem legem ab ipso præscriptam, cuius gratiâ utitur nomenclatura illis peculiari. quandoquidem itaque Gentilibus etiam ex vigore legis à Constantino latæ à laboribus erat fieriandum:

f De vita Conf. l. 4. cap. 19.

g an. 321. v. 12.

riandum: ideo illis ruralia opera curandi facultatem concessit, quum sciret, eos, qui non facti erant Christiani, non facile posse induci, ut Christianorum legibus obligarentur, aliquid in horum gratiam concessit: & illis propter negligetam ipsorum idololatriam satis erat exosus Constantinus: ideo sensim, & pedetentim eos ad veri Dei cultum traducere studiabat, ut Eusebius ubi supra.

Porro libertas ruralia tractandi Dominico solum erat rusticis indulta in casu necessitatis, quod ipsa indulgentiae verba declarant: *nè occasione momenti pereat commoditas cælesti promissione concessa*: momenti occasione potest perire fructuum commoditas, ideo in ipsis colligendis fructibus quandoque potest momenti haberi ratio: nulli itaque labores permittuntur; nisi ad quos sustinendos, ne perirent fruges, necessitate quādam erant inducti: in quo casu laborem etiam mundanum permisum prius invenimus.

Exceptio igitur illa Constantini in patrocinium laboris nullâ necessitate suscepiti adduci non potest: quia tantum in Gentilium gratiam, quibus summa cum lenitate ad fidem Christianam amplexandam persuadere pro virili studuit, & in casu necessitatis, hanc libertatem indulsit; quam ad tempus continuatam postea, novâ lege in contrarium editâ, irritam declaravit Leo, vocat-que illam indulgentiam, diversum decretum ab Apostolis.

Sed quoniam ipse Leo rationi hujus indulgentiae, à Constantino assignatae, aptissimè responderet, ejus verba in lectoris gratiam non gravatè adponam. Quoniam, inquit, *legi, quæ Dominicae resurrectioni diem cessatione ab operibus omnes venerari mandat, legem aliam contradicere conspicitur, quæ non omnes simul operari prohibendos, nonnullisque uti operentur indulgendum esse censet*, (ait enim, omnes Iudices, &c. u. supra in lege Constantini) cuius illius diei de honestationis nulla ratione nütitur causa: (nam quanquam fructum preservatio pretendi posse videatur; nullius tamen illa momenti, reque vera fuius est: quum non agriculturæ diligencia, sed solù virtus, quando frugum largitori visum sit, fructuum abundantiam suppedites): quoniam, inquam, ejusmodi lex in lucem prodiit, quæ Domini culum vilipendat, diversumque ab illis, qui victoriam à sp. Sancto contra omnes adversarios reportarunt, decretum: *statuimus nos etiam, quod SPIRITI SANCTO, ab ipsoque institutis Apostolis placuit, ut omnes in die sacro, quo nostra integritas instaurata est, (loquuntur de die Dominica) à labore vacent, neque agricultæ, neque quicquam alii in illo dñicium opus aggrediantur. Si enim qui umbram quandam atque figuram observabant tantopere Sabbati diem venerabantur, ut ab omni prorsus opere absenserent: quomodo qui gratiæ lucem, ipsamque veritatem colant, hos eum diem, qui à DOMINO DITATVS EST HONORE, nosque ab exiti dedecore liberayit, non venerari par est?* hæc Leo Novell. 54. Leon. Atque ita (secundum commune illud adagium, *discipulis prioris posterior est dies*) quod facilitate nimia, quæ cum Dominica solennitate non quadrat, prius erat concessum, à sequentibus, quibus prioris libertatis incommoda erant perspecta, fuit emendatum.

In variis etiam Conciliis, nè co die opera ruralia exercebentur statutum est. an. 413. veluti circà annum quadringentesimum decimum tertium, uno eodemque anno, omnia servilia, & ruralia opera, ac mercatus prohibentur in Concilio Aleratensi 4. Can. 16. in Turonensi Can. 40. in Moguntino Can. 37. in Rhenensi Can. 35. item in Conc. Autelianensi 3. ubi de opere rurali, id est, agricultura, vel vinea, vel sectione, vel missione, excusione, vel execta sepo judicant statuendum, quo *facilius ad Ecclesiam venientes, orationis gratiâ vacent*. Can. 37. Item in Concilio Narboneensi cap. 4. statuitur, nè boves jungantur. in Conc. an. 589. Anufiodorensi, Can. 16, non licet die Dominico boves jungere, vel alia opera exercere. an. 590.

An. 664.

item Conc. Calibonensi Can. 18. instituimus, ut in ipso die Dominico ruralia opera, id est, arare, messes metere, exactus facere, vel quicquid ad ruris culturam perinet, nullus panitus presumat.

Sed licet hæc labori quæstuoſo diebus Dominici operam non esse locandam **Paula** factum abunde satis ostendunt: quam tam supremâ authoritate Principis, quam Ecclesiæ censurâ erant plectendi qui contrarium fecissent: sunt tamen qui (nullo habitu respectu sive ad cultum Dei, sive ad hominum salutem promovendam) Christianis Dominico quibusvis laboribus, publicis liturgiæ officiis finitis, vacante integrum esse affirmant: ad quam opinionem stabiliendam primò Hieronymi, deinde Concilii Aurelianensis tertii authoritates torquent. **Mulieres** cum **Paula** ab Ecclesiæ die Dominico revertentes operi distributo instantes, vel sibi, vel ceteris indumenta fecisse, narrat Hieronym. in Epitaphio Paulæ ad Eustochium. In Concilio Aurelianensi statuitur, ut die Dominico, quod ante fieri licuit, liceat: ruralibus solum operibus exceptis. hinc quidam colligunt, hominibus à laboribus diebus Dominici non diutius feriandum, nisi dum collectam (ut ibidem loquitur Hieronymus) faciunt.

Verum primo apud se Lector perpendat, utrum Hieronymus eo loci de labore mulierum, quem aliis diebus quam Dominico operibus suis impenderunt, loqui videatur, & num revertentes ex Ecclesiæ apud illum, idem sit ac si dixisset, quando Ecclesiæ non intererant, operi instabant. neque hic Hieronymi verborum sensus caret ratione. maximè quia inquit Hieronymus, **Dominico** tantum ad Ecclesiæ procedebant. & alibi Hieronymus (a) contendit, ut Sabato (loquitur ad eos, quos libertate donavit Christus, non ad Judæos) ea tantum faciant homines, quæ ad animæ salutem perinent. si vero mulieres operibus suis eo die incubuissent, quædam, quæ ad animæ salutem non perinent, fecissent; quod ex Hieronymi sententia illis non erat faciendum. & de aliis loquitur Hieronymus qui diebus Dominici orationi tantum & lectionibus vacabant. Epist. ad Eustochium de custodia virginitatis. sed hoc non dicit Hieronymus: quasi Dominico iis, quæ pietatis sunt, vacare, tantum cœnobitarum (de quibus loquitur) fuisset proprium: aliqui Christiani eo die operam quotidianiis operibus, à quibus soli cœnobitæ feriabantur, navassent; minime gentium: sed S. Pater opera à Cœnobitis Dominico suscepta ab aliis, quæ ceteris hebdomadis diebus suscepserunt, distinguit: in quibus statim operibus, ut loquitur, incubuerunt, illisque completi orationi & lectionibus etiam vacabant: quod quidem & omni tempore completi opusculis faciunt: die autem Dominico, ad nihil aliud, quam quæ pietatis sunt erant intenti.

Secundò si concederetur mulieres istas Dominico ordinariis operibus vacasse, hoc illis fuisset proprium: atque tum quid de facto isto sit censendum apparet ex B. Cypriano: (b) qui dum affirmat **Aquarios** nullo authore aut Christi testamento niti, hanc nobis doctrinam insinuat, scilicet, **quorundam consuetudinem non esse sequendam, nisi prius inquiramus, quem ipsi sequuntur** sunt. cuius gravissimam autoritatem ad mulieres prædictas appositiūm accommodare possumus. nostrum est non solum quid mulieres præsterant sed quâ autoritate ad illud agendum erant instructæ, considerare. si operibus & laboribus quotidianiis Dominico vacarunt; ad ea, neque Christi, neque sanctissimorum Apostolorum authoritatibus, neque legitima Ecclesiæ praxi (quæ ab illis operibus Christianos cohibuit) erant invitatae: & nullum sanæ mentis singularem aliquam consuetudinem, nullâ lege, aut autoritate confirmatam; sed generali totius Ecclesiæ praxi contrariam, aliorum humeris pro lege impositurum credo:

credo: præsertim quum ipse Hieronymus, aliique gravissimi Patres, nihil nisi quod pietatis, aut certæ alicujus necessitatis sit, toto die faciendum statuant, ut prius ex eorum scriptis observatum. nos cum B. Augustino consuetudinem lauda-
mus, quæ contra fidem catholicam nihil usurpare dignoscitur. Ep. ad Ca-
sulanum.

Tertio Carolus M. (a) statuit in suis Constitutionibus, ut die Dominico feminæ ve- a Centur. 8
stius non consuant. religiosissimum statutum pii Imperatoris, Canonum Eccle- ca. 6. de mo-
siae variis autoritatibus fretum, mulierum consuetudini nullâ antiquitate con. ribus Chri-
firmatæ jure præferimus. stianorum.

Denique hoc solum addam, quid si mulierculæ charitatis illud opus fuisse exemplo Dorcadis credebant? Canon Consilii Aureliae.

Ad Concilii autem Aurelianensis (quod erat Provinciale, & tantum 25. E. nensis expens. piscorum) auctoritatem pro omnibus laboribus, ruralibus exceptis, eo die datur. peragendis, mihi respondendum est, ut olim Hieronymus Euagrio, dum quid sit dilectionis inter Episcopum, Presbyterum, & Diaconum ostendens, (b) no- b Hierony- luit unius urbis (id est, Romæ) consuetudinem (ipsius opinioni quodammodo con. wus Epist. ad trariam) sibi proferri, siquidem eo iudice, auctoritas orbis major esset urbe. & ita hinc Euagrium . dicendum : si illorum indulgentia apud reliquam Ecclesiam molevisset, aut ra- tione aut auctoritate aliqua fuisse suffulta, tum hujus Concilij (licet Provincia- lis) sententia alicujus esset ponderis : sed in hoc illorum consuetudo repudia- ta ab Ecclesia undique dispersa, pro lege omnibus non obtrudenda est.

Deinde Iudaicæ Sabbati observations (ut loquuntur) Episcopis in eo Concilio congregatis obviam ire erat propositum. nè Iudaicam potius institutionem, quam Christianam libertatem instituere videantur, hæc concedunt: ipsaque Canonis verba subindicant populo esse persuasum hæc fieri non debere. nihil addam de istius loci (quem Binius depravatum judicat) corruptione: solum quantum ei autoritatis tribuendum sit alij judicent: nobis sufficit, Patres communis consensu diebus Dominicis omnibus Christianis terrenis negotiis, & mundanis laboribus interdixisse, licet quidam suo sensu abundantes aliter sentire videantur.

Postremò, ut huic capiti finem inponam, duo jam supersunt perpendenda in Imperatorum legibus de *Dominico latis*, quæ ejus festivitatē secundum quosdam plurimum officiunt: primum horum in *Manumissionibus*, secundum verò in quibusdam *transaktionibus* *Dominico faciendis* consideratur: & quum horum utrumque officium sit *civile*, ejus gratiâ quædam mundana eo die, quæ pie-tatis non sunt, facienda aliquibus videntur. de utroque hoc officio aliquid ad-dere à nostro proposito non erit alienum.

Emancipandi & manumittendi indulgentia ab Imperatoribus Christianis *Manumissionibus* concessa, *Dominicoque agenda religiosæ ejus solennitati* non poterat obesse, quod *nes die Do-*
ut illucescat, ejus institutionis ratiō paulo altius inquirenda est. Constantinus p. minico pera-
m. legibus, aliisque rebus omnibus cultum divinum promovere studuit: inter genda.
alia libertatem quoque Ecclesiæ legi latâ concessit, ut libertate, sacerdotibus testi-
bis, donati, civium Romanorum numero ascriberentur: ita Nicephorus hist. lib. 7. c.
46. & Sozomenus hist. libro primo, cap. 8. Si quis autem harum *Manumissionum* formam cupiat videre, extat in fragmentis Concilii Toletani: (e) &
in literatissimi *Ustelli* notis in *Canones Africanos* Can. 64. quod lectorem re-
fero: quia mei est instituti tantum aliquid de tempore, in quo *Manumissiones* ^{c Conc. T. 3.} p. 566.
siebant, attingere: quod ex historicis, & Imperatorum legibus die *Dominico*
contigisse vidimus: idque præcipue in honorem Ecclesiæ, & Religionis Chri-
stianæ incrementum: dum illis sub Episcopis in Ecclesia peractis, Episcopi

majori in pretio à populo haberentur: donec (quod bene observat Doctissimus Iustellus) ut antea in templo Feroniæ deæ seivi manumittebantur, ita postea ex Imperatorum Constitutionibus in Ecclesia cum libertate civitatem Romanam sunt consequuti: haud secùs, quām sicut apud Aegyptios cubitus, quo inundatio Nili notari solet, non amplius, ut moris erat, ad fana Gentilium, sed ex illo tempore ad Christianorum Ecclesias delatus est; Sozom. 1. ca. 8. ad hunc modum Imperator divinum cultum in legibus condendis impensè curabat, ad quem ampliandum illam etiam de Manumissionibus *Dominico* in Ecclesia facendis sancivit.

Præterea non sine magna difficultate servi, quos plerumque domini inviti dimiserunt, libertatem acquirebant, ut Sozomenus: ideo (ut inquit Zonaras in Can. 88. Carthagin.) servi ad Ecclesiam confugerunt: & si Episcopus æquum a Soz. 1. 9. statuisset, manumittebantur. statuit igitur Imperator, (a) *ut omnes qui in Ecclesiis essent sacerdotum libertate donati, in Remp. Romanam ascriberentur.* & protractu temporis postea ut hoc fieret Synodi Patres Imperatorem monendum esse duxerunt. Conc. Carthag. can. 88. officium autem libertatis (cujus, unctione in gloriam Dei cedentis, amantissimus erat Imperator) Deo erat gratum; & charitatis ergo eo die (cujus sanctitatem charitatis opera non dedecorant) quoque peragendum.

Possum & alteram causam, in fragmentis Concilii Toletani designatam, commemorare; Putabant quidam se rem Deo gratissimam, animisque ipsorum salubertimam facturos, si in Ecclesia alicujus sancti, sub præsentia Episcopi, vel sacerdotum ibi consistentium, ac nobilium laicorum, ante cornu altaris illius Ecclesiæ, servos per chartam absolutionis, & ingenuitatis, ab omni vinculo servitutis liberos dimisissent: Verum hæ superstitionæ Manumissiones in remedium animæ, ut loquuntur, circa annum quadringentessimum à Christo observabantur: sed prior illa à Zonara, Sozomeno & Nicephoro commemorata, vera fuit causa cur primum pientiss. Imperatores Manumissiones die *Dominico* peragendas curârunt: quas solennitati *Dominicæ* non obesse vidimus.

b Cod. 1. 3. Tit. 12. leg. 11.

Ut Manumissiones hanc solennitatem non obscurant: ita quædam transactio-
nes die *Dominico* licet. neq; ei poterat obesse, quod Leo, *Dominicæ* festivitatis acerrimus defensor litigantibus inter se (b) *vicariâ pænitudine conveniendi facultatem* *Dominica die indulxit, quâ pacta conferrent, & transactio-nes loquerentur.* hæc officia, quæ sunt charitatis, *Dominicam* solennitatem non possunt labefactare: vult enim sanctiss. Leo, ut adversarii liberè, & non timentes unâ convenient, vicariâque pænitudine (quam legis interpres exponit pro pænitentia, quæ per vices redire debeat: hoc est pædies *Dominicos*. vel vicaria pænitudo est quam unus ab altero vicissim expectat) sibi in vicem reconcilientur: ad quam reconciliationem faciendam pacta conferre, & transactio-nes loqui liberum erat: sed omnia hæc ab Imperatore non in mundanum aliquem finem, sed ad amicitiæ amissæ redin-
tegrationem erant concessa: quod honorem festivitatis non poterat obscurare: in qua quæ ad pacem & concordiam pertinent erant permissa: tum enim quasi Mat. 5. 24. *munus coram altari relinquentes, abibant, ut prius reconciliarentur invicem, & inde ve-nientes munus offerebant;* quæ reconciliatio sine pactorum, & transactio-num, quarum nomine à se invicem erant divisi, mentione non poterat fieri. Atque hæc de rebus mundanis, præcipue vero de laboribus quæ stuolis *Dominico* fugiendis.

C. A. P. XIII.

Dies Dominica per crapulam non profananda: Servi à Dominice sanctificatione non sunt avocandi: Dominico non jejunandum: utrum Ambrosius eo die solebat convivari?

Quemadmodum per labore*m* ad commodum nostrum spectantem solemnis
hujus diei observatio non profananda est; ita neque nostrum *est* in eo vo-
luptatibus, aut mundi deliciis indulgere: *dies festos*, inquit Primasius in Gal. 4,
in luxurias & epulis non celebramus: & meritò: (a) *Si enim prohibetur die festo opus*, a *Cyrill. lib.*
quod ad vitæ necessitatem manu exerceatur, *ut integrius divinis rebus vacare possimus*, 8. *in 10. ca.*
nonne posteriori jure prohibita sunt ea, *quaæ non nisi cum peccato committi possunt*, & gravi 5.
offensione Dei? Christianorum itaque est neque per crapulam, neque per ludos
religiosam hujus diei observationem fædere. In celebrandis festis commissa-
tiones & ebrietatem pro virili varii ex Patribus fugillant.

Greg. Nazianzenus (b) quum modum, quo festa Christianorum sunt celebra, describit, monet ne lætemur *corporis splendore, non vestium permute-* b orat. 48. in Julianum

Πρῶτον μὴ ἀδελφὸι πανηγυεῖ-
ζωμένοι μὴ Φαερότην σώματα, 2.
μηδὲ ἐθῆται εἰς αλλαγαῖς καὶ ποικι-
λίαις, μηδὲ καρμοῖς καὶ μέθαις, ὡν
κοίτας οὐδὲ λγείας τὴν καρπὸν ἐμά-
τελε, &c.
concentu plausibus que personent: hic enim Genitilium festorum celebrationis mos est.
&c. ubi omne genus luxuriaz à Christianis in ipsis in festis a movendum cen-
set, non solum quia corpus cibis distentum, & vino obrutum facile proruit in
venerem, sed quia ita Eiunis, (quibuscum Ecclesiæ in festis celebrandis nihil
debet esse commune) hoc erat solenne.

Dies festi non sunt exauriendis Bacchi calicibus celebrandi, sed retrorvando spiritu-mentis, & repurgando corde: qui enim ventri & Baccho litat, magis ad iram commovet præsidem celebritatis. Scholion 5. in Ioannis Climaci gradum decimum quartum de gula.

Aegrè tulit **Cyrillus**, quām plurimos inter Christianos diebus festis *aut ludis*, *illiberalibus*, *crapulæ*, *choreis*, *aut aliis mundi vanitatibus* se dare: affirmatque hæc *ut* *vitia* in nullum alium finem tendere, quām in irrisiōnem nominis divini, & *diei prævaricationem*: & qui hæc sectantur *gravius peccare*, *quo sanctiori* *tempore hisce dent operam*: *siquidem diem festum non possunt celebrare* *qui ventri, & voluptatibus habendas laxant*.

Duobus argumentis magni sanè nomenti & authoritatis S. Chrysostomus auditoribus suaderet diem Dominicum spirituali honore colere: primò à variis bonis, quibus eo die potiti sumus: deinde à felici liberatione à malis: tandem ad media, quibus spiritualis ille honor solet impediri, removenda descendit, hom. de Ele-
mosyna 2.1.
S. P. 819.

Servi a diei Dominicae sacrificatione non avocandi. non convivando, non vinum profundendo, nec ebrietati vacando: ejus judicio hujusmodi facinora diei Dominicæ honori non parum detrahunt: horum tamen nomine in hac ætate plurimi (præsestitum quibus opulentior contigit fortuna) reprehensionem justam evadere non possunt: qui supra modum Dominicæ crapulâ se ingurgitantes, servulos domi detinent, ut cibum more solito lautiorem ad ipsorum inexplebilem luxuriam satiandam parent; eisque ad Ecclesiam ad animas facio vitæ pabulo alendas prodeundi facultatem concedere gravantur.

Serm. 33.

Vbi supra.

Doluit olim Ambrosio aliquem Christianum jejunii tempore se vulos ad Ecclesiam fortassis festinantes ad venandum secum perirabere, quia sic voluptatibus suis peccata accumulat aliena, ne sciens reum se futurum tam de suo delicto, quam de perditione servorum, cur non etiam nobis æquè dolendum, quam videamus, variis, se pro Christianis mundo venditantes, de Christianorum servorum salute promovenda non magis esse sollicitos: dum illis Dominicæ publicis Ecclesiæ congressibus interdicunt, ut ipsorum inserviant libidini? maximè quum, ut inquit Ambrosius, non respiciunt, quod et si servi sunt conditione, gratia tamen fratres sunt; etenim Christum similiter induerunt, iisdem participant sacramentis, eodemque, quo & domini, utuntur Deo patre.

B. Paulus omni carnis genere in æternum usque abstinere voluit, quam ut ejus esca fratri esset offendiculo, 1 Cor. 8. 13. religio erat Davidi aquam à fortissimis militibus, non sine summo ipsorum virtus discrimine, à cisterna Bethlemitica haustam, vel semel gustare, 2 Sam. 23. quanti ergo facinoris maculam sibi inurunt, qui servorum (quos à publico Ecclesiæ congressu domi detinent, ut ipsorum vanitatibus inserviant) animas tanto discrimini exponunt? facinus quidem potius Baccho litantibus, quam Deo festum agentibus dignum.

Cap. 50.

Hom. 10. in Gen.

In Concilio Parisiensi hoc idem facinus Patribus doluit, quia licei dies Dominicæ utcumque à quibusdam dominis venerando custodiri videbatur, à servis tamen eorum servizio pressis, perraro debito honore coli invenirentur. utinam religio Christiana vel hujus facinoris maculâ fædata hac ætate apud variis non male audiret! saltem illos, qui à publicis pietatis exercitiis aliis absentia sunt authores, per Christum obtestor, ut cum servis domi detentis facere non graventur, quod à suis

auditoribus petuit Chrysostomus: nempe ut de *auditibus cum absentibus colloquia instituerent*, quò ex illis audiarent & discerent, quantum sibi ipsi damni fecerint, ob corporalem cibum semet ipsos à spiritu subducentes. hoc

illi perpendant, qui sibi subditos à spirituali cibo se subducere cogunt, ut corporalem cibum in ipsorum usum præparant.

2 distinct. 5. Nullo modo Gregorius (a) consuetudinem laicorum diebus Dominicis sacerdoti, denique lenius epulantium probavit, à qua non poterant facile dimoveri.

Interea non me fugit apud veterem Ecclesiam variis Canones extare de non Dominicæ habendis jejuniis die Dominicæ. quanquam jejunium per se, & suo genere, ut non jejunans opus Dei mandato contrarium, vel quod contra ejus verbum pugnet, non condemnârunt: quia ejus illustria in utriusque fæderis regulis varia suppetunt exempla; eo tamen die jejunia relaxanda judicârunt.

b Ep. ad Phil. Africanis, qui Dominicæ jejunat, non catholicus, Ignatio (b) est *zeugmatizans*, Christi intercessor: imò hujus jejunii observatoribus in Gangreni Concilio An. 324. Can. 18. anathema indicitur, ejusque naturæ prohibitions apud veteres sunt fre-

frequentes : quarum causam Zonaras (a) videtur attigisse, dum ait, *jejunis, a in Can.*

Αἱ τῶν ηγετῶν ἡμέραι πένθος *tempus marori esse dicatum, festivam* ^{52. Conc. in} *αιτιαν* *έπαθχοσι, &c. τὸ δὲ πανη-* *auem celebritatem hilaritati, & leticie.* *Trullo.*

γωρίζον χαριονής εστι. *idem docet in Can. 18. Concilii Gan-*

grensis. Quoniam itaque dies Dominica

Resurrectione Christi à mortuis consecrata, dies lætitiae est Ecclesiæ: idèò ex- ^{Aug. p. 86.}
ultabundi Christiani eo die Deo gratias egerunt, jejuniumque relaxarunt, &
ab omni ritu quæ mortorem aliquem inferret, abstinuerunt. ad hoc etiam
erant excitati technis hæreticorum resurrectionem Christi negantium; inter
quos Manichæi diabolico spiritu perciti hunc errorem diffundere studentes, ut
Christianorum gaudium ob saluberrimam Christi resurrectionem extingue-
rent, diei Dominice jejunia suis sectatoribus præscriperunt: quorum, aliorum-
que idem statuentium erroribus, ut obviarent orthodoxi, jejunium omni Do-
minico relaxandum curabant.

Verum licet Canones ab Ecclesiæ in hæreticorum detestationem editos non reprobamus; quod in illis hac de re erat cautum, à Patribus & non ab Apostolis statutum affirmamus: secùs B. Augustinus (b) errasset quum dixerat, *quibus diebus non oporteat jejunare, & quibus oporteat, præceptio Domini, ut Apostolorum non definitur* & si vera Apostolica fuisset illa ordinatio, nullâ occasione oblatâ. *Dominico jejunare licitum fuisset Ecclesiæ. sed aliter censet Hieronymus, (c) c Epist. ad dum optat omni tempore (non Dominicum excipit) possimus jejunare, dicitque Paulum & cum eo fideles Dominico jejunasse, neque tamen eos hæreses Manichææ insimulat. & quia Canones prædictos ab Apostolis statutos non legitimus, idèò apud Ecclesiæ eorum usus obsolevit: quia sicuti impia vesania hæreticorum fidem Christianam adulterantium, varias in externo Dei cultu ceremonias statuendi Ecclesiæ dedit ansam, quibus & illarum virus extinguerent, & Christianorum animos in suscepta semel veritate melius confirmarent, quæ, ut priusquam hæreses caput exseruissent, non erant in usu; ita illis extinctis earum invaluit desuetudo.*

Igitur quæ de interdictis Dominicis jejunis apud veteres occurrunt, meam sententiam de crapula eo die fugienda gravissimis spectatis. Patrum sententiis confirmatam non enervant, neque contra me quicquam faciunt: jejunare & crapulâ ingurgitari longo à se intervallo distant: inter quæ extrema datur tertium, scilicet prandium sobrium, & modestum: cuius usum Christianis die Dominicis nemo negabit, nisi cui cum Vrbico (d) non jejunare inekriari videatur. ipse d August. Augustinus (e), qui menâ usus est patrâ & frugali, hominem miraculosè ad ep. 86. pristinam valitudinem Dominio restitutum, se in prandio secum excepisse e Possid. de refert (f): quia hospitalitatem exhibuit, ut Possidonius. *vita Aug.*

Arbogastes in convivio à Francorum Regibus exceptus, & interrogatus utrum (g) sciret Ambrosium? respondit se virum nosse, ab eoque diligere, atque frequenter cum illo convivari solitum. hoc quidam interpretantur ac si vicitasset divus Ambrosius lautè die Dominicis (quo die, & Sabbato, & quum celebrarentur natalitia Martyrum, eum prandere solitum narrat Paulinus) quoniam eo die viri Clarissimi ab eo excipiebantur: sed non refert Paulinus Ambrosium Dominicis Arbogastem Comitem convivio excepisse: apud Paulinum Arbogastes se cum Ambrosio frequenter convivari ostentat, utrum tamen verum in hoc dixerit, incertum est, licet Baro:ius (h) pro vero referat, neque diei in quo h. an. 375. hoc convivium agebat meminit. Arbogastes quoque se ab Ambrosio diligere n. 24.

Idem.

a Poffid de
vita Aug.
cap. 27.b an. 484.
n. 142.

c Ep. 86.

Ibidem.

gloriantur, sed parum necessitudinis Arbogasti Comiti cum Ambrosio intercessisse facile est augurari, quum factilegium ejus odio habuerit Ambrosius: quo nomine incensus Arbogastes vovit te de Ecclesia Mediolaniensi stabulum facturum, Clericosque sub armis probaturum. utrum itaque quæ de convivio dixerat erant vera, incertum est: fortè Regi, qui magni fecerat Ambrosium Mediolanensem Episcopum, poterat insinuare se apud eum alicujus esse pretii, ut majoris à Rege aestimatetur. utcumque sit, quum ipse Ambr. (a) ad convivium in sua patria invitatus nunquam adfuerit, an veritati consentaneum poterit videri, eum voluisse alios ad convivium invitare Dominico, qui aliorum conviviis ipse interesse renuit?

Postremò si concedatur Ambrosium Arbogasten Comitem convivio exceptisse, an credibile alicui erit, qui austera consideraverit Ambrosii vitam, corpus eā disciplinā coercētis, (ut Paulinus ibidem) adeò ut jejunium custodiret assiduum, eum Dominico conviviis exercitia religionis, sive publica sive privata, impedientibus se voluisse commaculare? minimè quidem prandere Dominico, sicut Ecclesiaz consuetudo postulavit, fortè poterat: sed minimè credendum, graviss. Patrem eo die ita laute vicitasse, quo minus quæ pietatis erant, posset procurare: de cujus naturæ conviviis nobis hic sermo est: in quorum numero censendum illud, cujus ex Gregor. Turonensi meminit Baronius (b): qui refert, Presbyterum quendam Episcopatum Avernensem post obitum Sidonii Apollinaris invadentem, adveniente die Dominico præparato epulo jussisse cunctos cives in domo Ecclesiaz invitari: facinus quidem authore dignum, ut, qui Episcopi sedem contra Ecclesiaz Canones ambitiosè invassisset, Dominicam etiam solennitatem suo convivio facti cultus officia impediente conspurcaret: illicitum cujus exemplum neminem, qui quæ Christi sunt sapiat, sequiturum confido. Ego autem cum B. Augustino (c) concludam, nullum posse jure iniciari, Christianum die Dominico posse prandio, modesto, & sobrio refici, & cum gravissimo illo Patre affirmabo Dominico Deum impenitibus non esse luxuriandum.

C A P. X I V.

Ludi dte Dominico ex variorum Patrum, & Imperatorum sententia omnino non habendi: quatuor genera spectaculorum à Patribus damnata, & Dominico non agenda: idque non tantum dum sacri agebantur congressus.

d Hieron. in
I. 58.e Hom. 32.
in Ioan.

Qvi epularum luxuriis, temulentis conviviis, & nequissimis ebrietatibus satiantur, Deo diem Dominicum devotè consecrare non possunt: ita qui luxuriantes voluptatibus se dedunt, ad ejus sanctificationē sunt inidonei (d): quia diem sanctum Domini suis commaculant voluptatibus: voluptas temulentæ est comes individuus, & intemperantia fit plerisque lasciviendi causa, sicuti in proverbio dicimus, *Alvo benè repleto succedere eboreas:* has magno animi fervore, sanctissimoque zelo apud veteres sinceræ pietatis amicos damnatas legimus: quibus Dominico negat vacandum Chrysostomus homil. de Eleemosyna: neque mirum: nam Chrysostomo (e) omnia secularia spectacula sunt satanae festa,

festis, à quibus auditores abstinere hortatur: acriterque pungit parentes (a) filios ad spectacula adducentes, & ad doctrinam non adhortantes. a Hom. 3. in
Ioan.
Ægræculic Cyrius (b), ut priori capite vidimus, Christianos festis diebus ad ludos, spectacula, & choreas currere, quia ex ejus sententia hæc sine divini nomini irrisione, & dici prævaricatione agi non possunt, petulantibus enim saltationibus sanctitas festorum miserè fædatur: ideo Imperatores optimi Leo & Anthemius (c), statuunt: dies festos Majestati altissimæ dedicatos nullis voluptatibus (quas postea in earum detestationem vocant obscenæ) contaminandos. dicunt etiam; Domini-
cum diem ita semper honorabilem decernimus, & venerandum, ut à cunctis excursionibus excusetur, &c. & postea: nec hujus tamen religiosi dicti oria relaxantes obscenæ quam patimur voluptatibus deineri. Nihil eodem die sibi vindicet scena theatralis, aut Circense certamen, aut ferarum lachrymosa spectacula: & si in nostrum ortum, aut natalem celebranda solennitas inciderit, differatur. Ammissionem militiæ, proscriptio-
nemque patrimonii sustinebit, si quis unquam HOC DIE FESTO spectaculū in-
teresse, vel cuiuscumque Iudicis apparitor, prætextu negotii publici seu privati, hæc, quæ
hæc lege statuta sunt, crediderit temeranda.

Idem erat animus Patribus (d) in Concilio Carthaginensi, qui ne ullo mo- d Can. 67.

Ινα τὰ θεωρία τῶν θεατρικῶν do spectacula in Dominico, aut aliis
παραγγελίων τοῦ την κυριακῆς, &c. κα- diebus festis peragerentur, curabant.
λούστιας, &c. Et in densissimis Papatus tenebris
ad eū solennis erat hujus diei splen-
dor, ut ne Cimmeriæ quidem tenebræ Antichristianismi eum potuerint ob-
ruere. Ideo cætum est provincialis Concil. Coloniensis partis nonæ Canone Circa annum
decimo; ut ab his abstineretur. quamobrem, inquiunt, cupimus hisce diebus (de fe- 1536.
stis loquuntur) prohiberi nundianas, claudi cauponas, vitari commissiones, ebrietates,
sumptus, lites, lusus improbos, choreas plenas insanis, colloquia prava, cantilenas turpes:
breviter omnem luxum: nam hisce, & quæ hæc ferè semper consequuntur, blasphemias ac
perjurias nomen Domini profanatur, ac Sabbatum (quod nos admonet ut quiescamus per-
verse agere, & bene facere discamus) contaminatur.

Item in Concilio Mediolanensi tertio: prohibeat diligenter Episcopus, atque an. 1573:
omnino efficiat, ut non modo non saltationes, & choreas, verum neque commissiones, in
honorem Sanctorum ludi, aliæve profaneæ actiones, ab eorum festorum dierum piorumque
institutorum cultu alienæ, ullo quovis modo, etiam illorum prætextu, occasioneve introductæ,
publicè iis ipsis diebus fiant.

Si homines in Cimmeriis Antichristianismi tenebris educati instar noctua-
rum limpidum Euangelii lumen declinantes, veritatis tamen splendore, Do- pro
minica festivitati illustre testimonium non poterant non prohibere: ideoque
quæ ejus sanctitati poterant obesse, condemnârunt: utpote choreas, quas
plenas insanias clamitant, & lusus improbos, quibus sabbatum, in quo à male
agendo Christianorum est cessare, lædatur: si nullo modo sub quovis prætextu
saltationes, choreasque fieri permittrunt: quæm horrendo male-feriati hujus
seculi libertini se exponunt judicio? qui jam Ecclesiæ facie sacro Euangelii
lumine fæliciter illustrata, sanctitatem hujus diei, voluptatibus, ac tripudiis
in ineptias diffusis, à Patribus toties condemnatis, habendas laxando, pessundare
non verentur. haud aliter quæm si properarent in hæretica Heicetarum castra
transire (e): qui cæteris in rebus Ecclesiæ autoritatem sequentes, in Monasteriis tum e Damasc.
monachorum cætu Deum, adhibitis tripudiis, & saltationes, laudibus affiebant. facinus de hæret.
quidem hæreticis potius, quæm Christianis dignum: quod ad saltationum Dominio

patronos, uti semel Literatiss. Mortonus in sua Catholica Apologia libro 2. cap. 14. refert de Tolletio, appositè accommodabimus. Tolletus *hominem teneri sub mortali ad sanctificandum festum, sed non teneri ad BENE SANCTIFICANDVM* affirms: contrà clamat Mortonus, & jure, quæ (malum) *hæc sanctitas, quæ BENE careat, sine quo Deo nulla actio grata esse possit?* ita horum (dum *Dominicum* sanctificandum concedunt, sed de *Bene* sanctificando non laborant) sanctificatio hujus diei, profanatio potius, quæm sanctificatio censenda est. ab me miserum? hinc tam longa sacrosancti Euangeli prædicacione digni fructus? dum profusissimè carnis voluptatibus *Dominico* servitur. non ita primævi Christiani, quorum animæ jam sunt in requie, *Dominicum* celebratunt, quibus erat religio ejus solennitatem quævis occasione intermittere.

a De dec. 3. chordis in. 3. & Tract. 4. in Ioan. Si in fetiis nobis à licitis, & necessariis laboribus, abstinentem, an ideò illicitis, vanis, & in honestis operibus vacandum? absit; melius Augustihol(a) iudice Iudæorum fæminæ die *Sabbati lanam facerent* quæm in Neomenis suis saltarent: item in Psalmum 39; *præstat fodere, quæm in Sabbato saltare.*

b Aug. de vera relig. cap. 2. Verùm hæc non ita exponenda sunt, quasi B. Augustinus laudasset laborem quæstuosum eo die suscepsum: sed gravissimus ille Pater scopum eorum, qui potius justo & licito labori, quæm illicitis vanitatibus incumbunt, commendat: sicuti alibi refert (b) de Socrate jurante per carnem, lapidem, & quicquid iuraturo esset in promptu; non quod Socratis factum approbasset, sed quia hæc ratione populares suos voluit erudire, quamvis neutrum sit rationi consentaneum, satius tamen esse Dei honores ad Dei opificium transferre, quæm ad opera manum hominum. ita quanquam labori quæstus gratiâ suscepso *Dominico* non sit vacandum, sed tantum divino cultui; satius tamen esse judicavit beatiss. Pater laboribus aliis diebus licitis, quæm vanitatibus semper illicitis, & à Deo severè condemnatis eo die operam impendere; licet neutrum cum solennitate illius diei quadrabit.

c Tertull. adv. gent. cap. 35. Si quis agrum die *Dominico* colat, sacri otii violator est, an ideò si reliquæ agriculturæ inebriatur, aut scortatur, diei *Dominici* sanctimoniam profanasse non censembitur? si omnis profanitas, & carnalis delectatio ab Ecclesia exulare deberet, tum maximè quum homo se ipsum ad Dei cultum peculiariter applicat. si indecorum, & à publici gaudii religione prorsus alienum Tertulliano visum fuit, dies Cæsarum nataliciis dicatos eâ vanitate celebrare, quâ Ethnici in hujusmodi festis abutebantur, quum (c) *solennes Principum dies, quæc alias dies non decent, non poterant decere*: quo spiritu feruntur, quibus saltationes impudicæ, ludibra, obscenæ, aut insana tripudia die *Dominico* in honorem Domini consecrato licita videbuntur? an malorum morum licentia pietas erit? occasio luxurie religio deputabitur? potius cum Tertulliano dicendum, ut *veræ religionis hominum est, Cæsarum solennia, ita & Dominicum conscientiæ potius quæm licentia celebrare*. & si cui tripudia præcuerint, ab eo opere contendeo maximo, ut ad spiritualia tripudia, quorum d. boni. 1. de laeminit Chrysostomus, (d) animum applicet: *quibus plurimum adest decoris, & modestia, quibuscum Christianis est saltandum, non ad cibare, tibiæque modos: ipsi enim debent esse tibiæ, cibæ, aræque Sp. Sancto, & quæm alii choros ducunt diabolo, hi in Ecclesia versantes præbent se ipsos organa, vasaque*

Lazaro t. 5. p. 220.

Tῆς ἀνάτολης, τῆς μεθύσιων, απολλαγῆς χορειας, καὶ σκιρτήματος ἐσκιρτήσατε πνευματικά, πολλαὶ οἰσταξίας ἔχοντες, καὶ μετέχετε χρεώντες οὐκ ἀκριτον ὀκχέεοντος, &c.

αλλὰ καὶ αὐλός ἐγέρεσθε καὶ κι-
νέσσετε τῷ πνεύματι τῷ αὐτῷ, καὶ
τὸ αἷλον τῷ Διαβόλῳ χορδῶνταν,
ὑμεῖς ὅργανα καὶ σκεῦη πνεύμα-
την κατασκευάσαντες, ἐκατέστησαν
τὸ στέντζα Διαβόλον εἰδώκατε τῷ
πνεύματι κρέσσον τὰς ὑμετέρας ψυ-
χὰς οὐ τὸ πάρ' ἑαυτὸν χάρει ἐμ-
πενῆσαν τὸ ὑμετέρας Διαβόλους.

Τί γὰν μακαριωτέρον τὸ τὸν αγ-
γελῶν χορέαν ἐν γῆ μιμεῖσθε;

diabolicas hom. 55. in Gen. quia ubi saltus lascivus ibi diabolus adeſt. Chrys. hom. 49. in Math.) animum non intendet; sed animam tristi peccatorum onere ex-
haustam horum tripudiorum spirituali gaudio refocillabit: seque ad celebra-
dum aeternum illud Sabbatum in caelis cum omnibus sanctis perpetuum usque
observandum, paratiorem redder. & hanc esse solennitatem Christianorum
festis dignam pluribus ostendit Gregorius Nazianzenus.

Αγαλάσσωμὸν ὑμνυς ἀντὶ τυμ-
πάνων, ψαλμωδίαν ἀντὶ τῶν αι-
χρῶν &c.

Εἰ καὶ ὁρχήσασθε δεῖ σε, ὡς πα-
τηγεριστὴν καὶ Φιλέορον, ὁρχήσου-
μεν, αλλὰ μὴ τὸν Ηρωδιάδον
ὁρχήσιν τῆς αἰχνήμονος, οὐ τοὺς ἔργους
Βαπτίστανταν, αλλὰ τὸν Δα-
βὶδ, &c.

itineris sancti ac Deo grati agilitatem volubilitatemque mystice designari exstimo.
hæc ille.

Idem suadet Ephrem Syrus, cuius testimonium hinc ascribi metetur (c): fe-
stivitates, inquit, Dominicashonoremus divinè, non mundanè, sed spiritualiter, non more
Gentilium, sed Christianorum: non choreas ducamus, non tibin et citharis auditum effemini-
nemus --- vos parvi pariter ac magni, viri, et feminæ Christiano more festa Dominicæ cele-
bremus in psalmis et hymnis, et canticis spiritualibus melodisque angelicis. beatissima illa
antinula hæc cecinit de Dominicæ festivitate, quoru omnium apud Chrysosto-

μum extit ratio: (d) orationum, inquit, in 1 Cor.
tempus est, non ebrietatis, et quidem
semper: maximè vero in Solennitatibus.
Solennitas enim propriea instituta est,
non ut turpiter vivamus, neq; ut peccatis
abundemus, sed presentia tollamus.
&c.

saque spiritui animasque exhibent, seu
musica instrumenta que Sp. Sanctus
pulsaret, moveretque, cordaque ip-
sorum prebent velue organa, quibus
gratiam suam inspiraret. hæc sunt illa
Angelorum tripudia (a) (¶ quid a Basil. Ep.
beatus esse poterit, quam in terra tri-
gorum.

Angelorum imitari?) à Sp.
Sancto approbata, & Christiano no-
mene digna: quibus qui Dominico dili-
gentem navabit operam, ad impudici-
cas illas toties damnatas saltationes si-
ve choreas (quas Chrysostomus vocat

diabolicas hom. 55. in Gen. quia ubi saltus lascivus ibi diabolus adeſt. Chrys. hom. 49. in Math.) animum non intendet; sed animam tristi peccatorum onere ex-
haustam horum tripudiorum spirituali gaudio refocillabit: seque ad celebra-
dum aeternum illud Sabbatum in caelis cum omnibus sanctis perpetuum usque
observandum, paratiorem redder. & hanc esse solennitatem Christianorum
festis dignam pluribus ostendit Gregorius Nazianzenus.

pro tympanis assumamus, psalmodiam in Iul. 2.

pro turpibus et flagitiis cantibus, plan-
sum graiarum actionis et canoram
mansum actionem pro planisibus thea-
tricis, gravitatem pro risu, prudentem
sermonem pro ebrietate, decus et hone-
statem pro deliciis. quod si etiam te, ut
festum animo laeto celebrantem tripudia-
re convenit, tripudia in quidem, sed non
Herodiadis tripudium, sed Davidis ob-
arca requiem saltitantis. quo quidem

c orat. 48.

c Serm. de
cruce Dom.

tempus est, non ebrietatis, et quidem
semper: maximè vero in Solennitatibus.
Solennitas enim propriea instituta est,
non ut turpiter vivamus, neq; ut peccatis
abundemus, sed presentia tollamus.
¶

Hæc, aliaque multo plura apud veteres testimonia ostendunt, omnem carnalem mundanorum oblectamentorum (quibus Sp. Sancti igniculi , sacris pietatis exercitiis Dominico die excitati suffocantur) consecrationem, quâ sive divinus cultus impediatur, aut ejus fructus intercipiatur, longè ab Ecclesia Christiana exulare debere. certo enim certius est, ut olim Ruffinus (a), quando otiosi & negligentes sumus , quando cælestibus desideriis agnitione non attollimus , quando ab amore Domini refrigescimus , quando diem expendimus in fabulis, in cogitationibus pravis, magis tunc vacamus diabolo, quam Deo . & postea. Sabbatho nostra hysteres derident, quando nos maligni spiritus otiositatibus, & vanitatibus vacare vident.

a in Is. 45

b Symposia-

con l. 4. qu.

5.

c Polydor.

Virg. de in-

vent. reram

l. 6. c. 8.

d Tert. de
spectac. c. 29.a Tert. de
spect. c. 1.4. genera
spectaculo-
rum anti-
quitus.f ap. adv.
c. 38.g Tertullian.
de spectac. c.
22.

Si Plutarchus (b) Iudeos ipsorum Sabbatho Bacchum colere exissimabat, cù quodd tunc poculis & comedationibus certarent, ebrietatisque se totos darent (eoque nomine Sabbathum vocasse à οὐρανῷ, quod Bacchum aut filium Bacchi significat:) quanto verius hoc de variis in Ecclesia hodie diceret, si eos Baccho, Veneri, ludis, & insanis choreis indulgentes observaret: & hæc tamen scelera passim cù summa Christiani nominis ignominiâ impunè grassantur: nihil enim est flagitii quod non maximè sacro Dominico die perpetretur: dum (c) bona pars hominum orium festorum dierum non ad orandum, non ad divina scripta audienda, cuius rei causâ datum est sed ad omnifariam bonorum morum corruptelam augendam, indies magis magisque consumit: dictitans se animi gratiâ id facere, quasi plane sensiens cum Platone, qui ob illud ipsum Deum ejusmodi festa sacra instituisse ajebat. eamdemque querimoniam in expositione orationis Dominicæ repetit, dum explicat petitionem quartam: lugetque, hodie non aliud fere tempus magis dari omnis generis ludis, choreis, amoribus, compotationibus, aleis, pactionibus, aigue nundinis.

Hæc abundè satis ostendunt, Chorea, ludos, & spectacula cum ab Imperatoribus tum à Patribus interdicta, nè omnino Dominico haberentur; quod qui illorum sanctissima decreta, authorum gravissima monumenta perlustraverit, non ibit inficias. Tandem tamen, nè quibusdam (quos (d) Scenice doctrine delectant, & voluptatibus magis, quam pat est, animos relaxant) videatur, non omnia, sed quædam hujus fatinae ludorum genera fuisse interdicta, idque tantum dum sacri Ecclesiæ congressus agebantur, quasi populo Christiano quibusdam saltationibus & spectaculis, etiam die Dominico, publicis Ecclesiæ congressibus finitis, uti liberum esset: quibus videtur, (e) nihil obstatre religioni in animo, & in conscientia, tanta solertia exirresecus oculorum & aurium: quasi non Deus offenderetur oblectatione hominum; quâ salvo erga Deum metu, & honore suo, in tempore & loco frui scelus non sit: nè aliquis ita hæc senserit, aliquid quod ad genuinum prædictarum prohibitionum sensum magis illustrandum faciat addam insuper.

In primis hoc scire operæ pretium est, apud veteres spectacula, ludos, & certamina esse eodem in genere: spectaculorum autem quatuor genera à Tertulliano recitantur, scilicet, (f) circi insanias, theatri impudicitias, arenæ atrocias, xysti vanitas: in Circo quadrigæ inter se invicem certantes currebant, in theatri agebantur scenæ, & impudicæ fabulæ erant recitatæ; in arena ferarum & gladiatorum erant commissions: denique in xystis horum ludorum erant præludia, dum in gymnasiis athletæ exercebantur, & cursorum velocitas comprebabatur: unde authores administratoresq; spectaculorum, (g) quadrigarios, scenicos, xysticos, & arenarios, appellat idem Tertullianus: ad hæc spectaculorum genera, quæcumque ab Antiquitatis indagatoribus de eis observanda occurserunt, referuntur; & omnia hæc à veteribus sunt improbata, præcipue verò à Tertulliano & Cypriano in libris quos dedita operâ de spectaculis ediderunt: in quibus idololatria eorum origo (quia primum religionis nomine inter ceteros titus superstitiones instituta sunt) variaque obscaena concupiscentiae incitamenta ex illis profluentia recitantur, & condemnantur.

Imj.

Imperatoribus vero Christianam fidem amplectentibus, alia, præter spectacula in Circo, aut Theatro acta, desissæ videntur: atque hinc fuit quod gravissimi Patres ludorum osores, dum adversus spectacula scribunt, non tam aliorum, interesse non quam horum duorum meminerint: & in ea, à quibus omnes Christianos avocantur, frequentissimè stylum satis dentatum dirigunt: neque per eos norum. sanctissimis Ecclesiæ membris quovis tempore, multo minus sacro die Dominico, illis interesse erat indultum. hoc citati prius de spectaculis libri me tacent ab- undè testantur.

Καζόλες ἀπαγόρειδη ἀγία καὶ οἰκειωπικὴ αὐτη σύνοδος, &c. *Sancta, & universalis Synodus in Trullo (4) prohibet eos, qui dicuntur, mimos, & eorum spectacula, deinde venationum quoque spectationes, easque quæ fiunt in scena, saltationes perfici: neque tempus in quo hæc prohibenda sunt, ab illis designatur, sed dicunt quod Synodus τοῦ πατέρος ἀπαγόρειδη, omnino prohibet: quæ omnino prohibentur, nullo tempore agenda sunt: nam (ut Canonem exponit Zonaras) fidelium est ex præscripto Euangelicæ disciplinæ, & non remissè vitam instituere, ἀλλὰ τὸν ἀγίον ἀγίον, ut Santos docet: ea omnia igitur per quæ animus minimè necessariâ remissione laxari potest, & unde risus immoderati excitantur, vetita hujus Canonis decreto fuerunt.*

Iam si ex illorum sententia neque mimorum, neque scenicarum saltationum quovis tempore facienda sunt spectacula, multo minus die Dominico. quod etiam τοῦ πατέρος ab Africanis in Concilio Carthaginensi statuitur. idem B. Chrysostomus, Cyrillus, Ephraemus Syrus, Greg. Naz. variique Patres docuerunt; idem sanctissimi Imperatores Leo, Anthemius, aliique statuerunt, quorum testimonia prius in hoc capite sunt recitata.

Sed licet hujus rei veritas pluribus sit demonstrata, tamen eo usque (b) enervat Cypr. de sua est Ecclesiasticus discipline vigor, & ita omni languore vitiorum precipitatur in peius, ut jam spectac. non vitius excusatio, sed auctoritas detur: unde idem nostro, quod olim Cypriani sc. Nulla mun- culo evenit, ut non desint vitiorum assertores blandi, & indulgentes patroni, qui præstant vitiis dana volu- auctoritatem. hi prædictam veritatem tot illustribus veterum testimoniois confir- ptates Do- matam dupli citate, ut diximus, impetrunt: & mundana spectacula solùm minico ha- duabus de causis a Patribus interdicta fuisse contendunt; aut quia ex se, sive que bende. natura erant obscena, ideoque nunquam licita; aut quia tempore, quo publici Ecclesiæ congressus agebantur, erant habita: secundum illos honesta & sobria cho- ree, ut loquuntur, non obstantibus prædictis canonibus & statutis, maximè post Ecclesiæ cætus finitos, possunt salvò peragi. (c) quam sapiens argumentatrix, inquit c de spectac. Tertullianus, sibi videtur arrogans, presertim quum aliquid de gaudio seculi metuit amittere: c. 2. arguta hæc indeoles, si usquam, in hoc diluto effugio appetet: an qui dies Maje- stati altissimæ dedicatos nullis voluptatibus occupandos statuunt (ut Leo & An- vbi prius. themius) locum ullum his assignare voluisse credendi sunt? & quanquam hæ voluptates postea cædem in lege obscena vocantur; cuius tamen consequentæ vigore poterit inferri, ideo esse quasdam voluptates non obscenas, quæ illo decreto non prohibentur? nova & inaudita hæc voluptatum prohibitatum distinctio ejus auctoribus relinquenda est, quæ Leoni & Anthemio, nullis vo- luptatibus sanctitatem ejus diei commaculandam statuentibus, erat ignota: & quam Ecclesiæ ignorasse apud Minutum felicem fatetur Octavius, dum re- spondit Cæcilio Christianis vitio veienti, quod abſincentia spectaculo, & pompis, quas Cæcilius tū Ethnicus honestas voluptate appellabat: ab illis Christianos se co- hibere fatetur Octavius; & Christianus Octavius malas voluptates, quas Cæcilius Ethnicus honestas nuncupavit, agnoscit. hoc omnibus argumento est, Christianos (quorum

Hæc, aliaque multa plura apud veteres testimonia ostendunt, omnem carnalem mundanorum oblectamentorum (quibus Sp. Sancti igniculi, sacris pietatis exercitiis Dominico die excitati suffocantur) consecrationem, quæ sive divinus cultus impediatur, aut ejus fructus intercipiatur, longè ab Ecclesia Christiana exulare deberet. certo enim certius est, ut olim Ruffinus (*a*), quando otiosi & negligentes sumus, quando cælestibus desideriis animum non attollimus, quando ab amere Domini refrigerescimus, quando diem expendimus in fabulis, in cogitationibus prævis, magis tunc vacamus diabolo, quam Deo. & postea. Sabbatho nostra hysteresis derident, quando nos maligni spiritus otiositatibus, & vanitatibus vacare vident.

a in ss. 45

b Symposia- Si Plutarchus (*b*) Iudæos ipsorum Sabbatho Bacchum colere exissimabat, *con l. 4. qu. 5.* cò quòd tunc poculis & comedationibus certarent, ebrietatique se totos darent (eoque nomine Sabbathum vocasse à οαββάζιο, quod Bacchum aut filium Bacchi significat:) quanto verius hoc de variis in Ecclesia hodie diceret, si eos Baccho, Veneri, ludis, & insanis choreis indulgentes observaret: & hæc tamen scelera passim cù summa Christiani nominis ignominia impunè grassantur: nihil enim est flagiti quod non maximè facto Dominico die perpetretur: *c Polydor.* *Virg. de in-* dum (*c*) bona pars hominum otium festorum dierum non ad orandum, non ad divina *l. 6. c. 8.* vent. rerum scripta audienda, cuius rei causâ datum est sed ad omnifariam bonorum morum corruptelam augendam, indies magis magisque consumit: dictitans se animi gratiâ id facere, quasi plane sensiens cum Platone, qui ob illud ipsum Deum ejusmodi festa sacra instituisse ajebat. eamdemque querimoniam in expositione orationis Dominicae repeatit, dum explicat petitionem quartam: lugetque, hodie non aliud fere tempus magis dari omnis generis ludis, choreis, amoribus, compotationibus, aleis, passionibus, aique nundinis.

d Terti. de
spect. c. 29.

Hæc abundè satis ostendunt, Chorea, ludos, & spectacula cum ab Imperatoribus tum à Patribus interdicta, nè omnino Dominico haberentur; quod qui illorum sanctissima decreta, authorum gravissima monumenta perlustraverit, non ibit inficias. Tandem tamen, nè quibusdam (*quos (d) Scenicae doctrinæ delectant*, & voluptatibus magis, quam par est, animos relaxant) videatur, non omnia, sed quædam hujus farinæ ludorum genera fuisse interdicta, idque tantum dum sacri Ecclesiæ congressus agebantur, quasi populo Christiano quibusdam saltationibus & spectaculis, etiam die Dominico, publicis Ecclesiæ congressibus finitis, ut liberum esset: quibus videtur, (*e*) nihil obstatere religioni in animo, & in conscientia, tanta solaria extrinsecus oculorum & aurium: quasi non Deus offendetur oblatione hominis; quæ salvo erga Deum metu, & bonore suo, in tempore & loco frui scelus non sit: nè aliquis ita hæc senserit, aliquid quod ad genuinum prædictarum prohibitionum sensum magis illustrandum faciat addam insuper.

a Terti. de
spect. c. 1.4. genera
spectaculo-
rum anti-
quitus.
f ap. adv.
gent. c. 38.
g Tertullian.
22.

In primis hoc scire operæ pretium est, apud veteres spectacula, ludos, & certamina esse eodem in genere: spectaculorum autem quatuor genera à Tertulliano recitantur, scilicet, (*f*) *circi insania*, *theatri impudicitia*, *arenae atrocitas*, *xysti vanitas*: in Circu quadrigæ inter se invicem certantes currebant, in theatris agebantur scenæ, & impudicæ fabulæ erant recitatæ; in arena ferarum & gladiatorum erant commissiones: denique in xystis horum ludorum erant præludia, dum in gymnasiis athletæ exercebantur, & cursorum velocitas comprobabatur: unde authores administratoresq; spectaculorum, (*g*) *quadrigarios*, *scenicos*, *xysticos*, & *arenarios*, appellat idem Tertullianus: ad hæc spectaculorum genera, quæcumque ab Antiquitatis indagatoribus de eis observanda occurserunt, referuntur; & omnia hæc à veteribus sunt improbata, præcipue vero à Tertulliano & Cypriano in libris quos dedita operâ de spectaculis ediderunt: in quibus idololatria eorum origo (quia primum religionis nomine inter cæteros ritus superstitiosos instituta sunt) variaque obscenæ concupiscentiæ incitamenta ex illis profluentia recitantur, & condemnantur. *Imq.*

Imperatoribus vero Christianam fidem amplectentibus, alia, præter spectacula in Circo, aut Theatro acta, desisse videntur: atque hinc fuit quod gravissimi Patres ludorum osores, dum adversus spectacula scribunt, non tam aliorum, *interesse non quām horum duorum meminerint*: & in ea, à quibus omnes Christianos avocandos judicant, frequentissimè stylum satis dentatum dirigunt: neque per eos *norum*. sanctissimis Ecclesiæ membris quovis tempore, multo minus sacro die *Dominico*, illis interesse erat indultum. hoc citati prius de spectaculis libri me tacente ab- undè testantur.

Καὶ οὐδὲ ἀπαγόρευτη ἡ ἀγάπη καὶ οὐκεπιθυμητὴ αὐτην τοιούτη, &c. *Sancta, & universalis Synodus in Trullo (a) prohibet eos, qui dicuntur, mimos, & eorum spectacula, deinde venationum quoque spectationes, easque quæ sunt in scena, saltationes perfici: neque tempus in quo hæc prohibenda sunt, ab illis designatur, sed dicunt quod Synodus *καὶ οὐδὲ ἀπαγόρευτη, omnino prohibet*: quæ omnino prohibentur, nullo tempore agenda sunt: nam (ut Canonem exponit Zonaras) fidelium est ex præscripto Euangelicæ disciplinæ, & non remissè vitam instituere, *αλλὰ τοιούτην ἀγάπην, ut Sanctos dices*: ea omnia igitur per quæ animus minimè necessariâ remissione laxari potest, & unde risus immoderati excitantur, verita hujus Canonis decreto fuerunt.*

Iam si ex illorum sententia neque mimorum, neque scenicarum saltationum quovis tempore facienda sunt spectacula, multo minus die *Dominico*. quod eriam *καὶ τὸ πτῶτον ab Africanis in Concilio Carthaginensi statuitur*. idem B. Chrysostomus, Cyrillus, Ephræmus Syrus, Greg. Naz. variique Patres docuerunt: idem sanctissimi Imperatores Leo, Anthemius, aliique statuerunt, quorum testimonia prius in hoc capite sunt recitata.

Sed licet hujus rei veritas pluribus sit demonstrata, tamen eo usque (b) enervat Cypr. de *tus est Ecclesiasticus disciplina vigor, & ita omni languore vitiorum precipitatur in peius, ut jam spectac.* non virtus excusatio, sed authoritas detur: unde idem nostro, quod olim Cypriani sc- *Nulla mun-* culo evenit, *ut non desint vitiorum assertores blandi, & indulgentes patroni, qui prestant virtus dana volu-* *authoritatem*. hi prædictam veritatem tot illustribus veterum testimoniorum confir- *ptates Do-* matam duplii ariete, ut diximus, imperunt: & mundana spectacula solùm *minico ha-* duabus de causis a Patribus interdicta fuisse contendunt; aut quia ex se, suâque *bende*. *naturâ erant obscena, ideoque nunquam licita; aut quia tempore, quo & publici Ecclesiæ congressus agebantur, erant habitâ: secundum illos honesta & sobria cho-* *reæ, ut loquuntur, non obstantibus prædictis canonibus & statutis, maximè post Ecclesiæ cætus finitos, possunt salvò peragi.* (c) *quām sapiens argumentatrix, inquit c de spectac.* Tertullianus, *sibi videtur arrogantia, presertim quum aliquid de gaudio seculi metuit amittere: c. 2.* arguta hæc indoles, si usquam, in hoc diluto effugio appetet: an qui dies Maje- *stati altissimæ dedicatos nullis voluptatibus* occupandos statuunt (ut Leo & An- *vbi prius.* themius) locum ullum his assignare voluisse credendi sunt? & quanquam hæ voluptates postea eadē in lege *obscena* vocantur; cuius tamen consequentæ vigore poterit inferri, ideo esse quasdam voluptates non obscenas, quæ illo decreto non prohibentur? nova & inaudita hæc voluptatum prohibitarum distinctio ejus authoribus relinquenda est, quæ Leoni & Anthemio, nullis vo- *luptratibus sanctitatem ejus diei commaculandam statuentibus, erat ignota: & quam Ecclesiæ ignorasse apud Minutum felicem fatetur Octavius, dum re-* spondit Cæcilio Christianis vitio veitenti, quod *abstinerent à spectaculo, & pompis,* quas Cæcilius tū Ethnicus *honestas voluptatis* appellabat: ab illis Christianos se co- *hibere fatetur Octavius; & Christianus Octavius malas voluptates, quas Cæcilius* Ethnicus *honestas* nuncupavit, agnoscit. hoc omnibus argumento est, Christianos (quorum

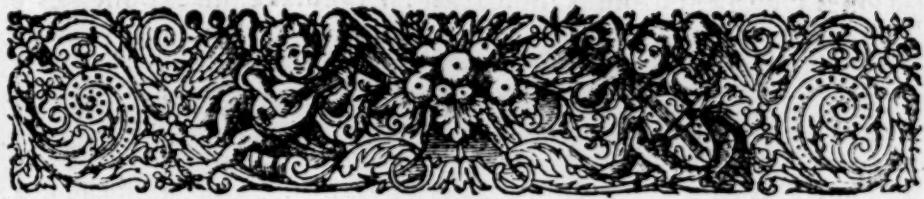
(quorum causam contra Cæciliū agit Octavius) voluptates spectaculorum & pomparum pro malis reputasse: & meritò (quum, uti Græcis in proverbio est, *simia est simia, licet purpura vestitur*) spectaculorum voluptatibus, cuiuscumque fuso dealbentur, *Dominica* non foedanda est pomparum sive spectaculorum voluptates in prædicto Imperatorum decreto ab effectu obscenæs denominari nulli non apparet: qui enim eas sectantur in obscenos mores plerumq; labuntur, & vocabulum *obscenitatem*, non ad voluptatum distinctionem, sed detestationem ab Imperatoribus additur: veluti quum Apostolus 1 Pet. 4. 3. abominandam idolatriam, aut quisquam alias abhorrendam ebrietatem dixerit: an idèò, qui mente valeat, concludet, esse quemdam simulachrorum cultum licitum, aut ebrietatem minimè abhorrendam? nihil minus: optat B. Chrysostomus (a) ut *ludi & tripudia omnino cessarent*: de quibus nunquam sine summa animi detestatione verba facit, audacterque ipsam saltandi artem condemnat: quam qui exercet, si interrogatur, cur aliis artibus omisis, huic operam navaret, eam (b) *turpem, & injustam esse minimè negaret*. si igitur hujus voluptatis ex conscientiæ dictamine, ut Chrysostomo videtur, ars turpis & injusta est, ubi sobriæ illæ & modestæ choreæ, de quibus loquuntur, locum inveniant, viderint qui *cas Ecclesiæ cōmendant*: & illis *choræ ducere* tantum de lascivis choreis exponentibus, nos *choræ agere* de quibusvis saltationibus, commodâ satis loquendi formâ, interpretabimur: aliâs B. Cyprianus (c) Davidem in *conspicu Dei choros egisse* non affirmasset, nisi aliquis crederet B. Martyrem, quod illi nunquam venerat in mente m, regio Prophetæ lascivæ aut obscenæ saltationis notam inutere voluisse. & si qui tunt, quibus choreæ videantur sobriæ & modestæ, per me suo sensu illis abundare erit integrum: saltem cum Octavio Christianæ religionis defensore optimo, aliisq; purioris Christianismi luminibus, eas pro obscenis & malis voluptatibus reputare mihi idoneum videtur. Deniq; saltationū, quas vocant sobrias, patroni proferant aliquod è probatissimis Authoribus testimonium, quo aliquæ saltationes diebus *Dominicis* defendantur, & tunc illis fidè habebimus, hujusmodi saltationes à Patribus non fuisse interdictas: quod dum fiat, cum veteribus non choreas ducendas, aut tibiis & citharîs auditum effeminandum dicemus. Antiqui ea voluptatū genera, quæ tum erant in usu, diris devoverunt; si eorum seculo, quæ hodiè à mundo magni æstimantur, & quasi sobriæ reputantur, caput exseruissent, eodè zelo, sanctoq; spiritus fervore sine dubio eas condemnâssent, ut pote quæ solennitati *Dominica* essent contrariæ, ejusq; sanctitatem interturbarent. interea quum apud B. Cyrrillum, *ludos & choreas*, Leonem & Anthemium *omnes voluptates*, Patres Colonienses *ludos & choreas*, in Concilio Mediolanensi *salationes* damnatas, ab Octavio *spectaculorum voluptates* pro malis habitas, & Chrysostomum *choros diabolo ducentes* fugillasse vidiimus: hæc mun-dana spectacula (quæ voluptatum fomes, quorumq; ars, teste M. Chrysostomo, est turpis & Christiano nomine indigna,) *Dominico* non esse agenda affirmamus.

Non vacan-
dum tripu-
diis post fini-
tos Ecclesia
congressus.
d Tert. de
spectac. 11.
sæc. 25.

c Chrys.
Hom. 2 T. 6.

Præterea neq; prædictæ prohibitions ita sunt exponendæ, quasi tripudia, & spectacula tantum, dum sacra pietatis exercitia *Dominico* in publicis congressibus haberentur, sint vetita: quibus ad finem perductis qui volunt, operam illis licite poterant impendere: illud equidem aliud non esset quâm (d) *ex Ecclesia Dei in diaboli Ecclesiam tendere*: sed opto avertat Deus à suis tantam exitiose voluptatis cupiditatem: toto die feriandū esse Christianis. Cap. declaravimus, & postea, Deo volente, quædā quæ pietatis sunt finitis Ecclesiæ cōgressibus à Christianis esse agenda, docebimus.

Atq; ex prædictis diem *Dominicam* nullis voluptatibus foedandam invenimus: *εποντας γο τοιο ιμιεγα μότια πημανη πημη* (e) *spirituali enim honore hunc diem venerari oportet, non convivando, non vinum profundiendo, non ebrietati choreisque vacando, &c.*



DIES DOMINICA.

LIBER II.

IN QVO

Quæ ad diei Dominice sanctificationem requiruntur,
ex antiquorum monumentis fusè declarantur.

C A P. II.

Dominica solennia erant & publica, & privata: publici Ecclesia congressus die Dominico: quorum mentio occurrit frequentius in sequenti quam in prori Ecclesia: nocturni conventus; & quare aboliti: antelucani, diurni, matutini cætus, & vespertini.



VÆ libro præcedenti recitavimus, diem Dominicam solennem semper fuisse Ecclesiaz, & quæ ejus solenitatem plerumque apud hujus seculi homines impediunt, ostendunt: jam ad illa, in quibus solennis ejus sanctificatio conficit, accedimus: non enim solum à laboribus, & voluptatibus eo die feriandum, sed etiam cultui divino nobis vacandum est: neque quies in Dominico mandata nostris affectibus, ludis, voluptatibus, aut peccatis, sed soli D E O colendo dicanda est: quod pia Apostolorum Ecclesiæ eos insequutæ praxis ostendit.

Erant apud antiquos Dominica solennia (4) quæ in Ecclesia peragebantur; & quæ sint, idem author eodem capite explicat: scilicet, scripturarum lectio, psalmi cantus, adlocutiones, & petitiones: per adlocutiones autem quæ in Ecclesiaz cætu proferuntur, non battologia (ut vult Pamelius in illum locum) in Missa frequenter iterata (veluti, Dominus vobis, pax vobis, oramus, gratias agamus Dominus, &c. quæ in Missæ officiis ad naufragium repetuntur) intellegendæ veniunt: sed Tractatoris sermones ad populum de scripturis in congressu lectis, per adlocutiones

locutiones apud Tertullianum indicantur: scripturas enim exponentes populum sunt adlocuti exhortando, admonendo, &c., ut postea apparet: & in nostro sensu vocabulum *adlocutionis* occurrit apud Cyprianum de lapis scitio-ne prima.

Extant quoque illa officia *Dominico* peragenda apud Clementem. Constitut. p. 2. cap. 59.

Solennia *Dominica*, quibus diem hunc honorabant, sunt munia ad pietatem spectantia: quorum alia juris erant publici, alia privati: illa ab omni Ecclesia in publicis cætibus, hæc verò à fidelibus Ecclesiæ membris, publico cætu finito, domum reversis agebantur: postulat itaque hic locus ut aliquid de publicis Ecclesiæ congressibus diebus *Dominici* habitis, addatur. In quibus describendis primò eorum usum percrebuisse apud Dei Ecclesiam ab Apostolorum seculo, docebimus; deinde quid in illis ab Ecclesia agebatur inquiremus: tertio non nihil de locis, in quibus agebantur, addemus.

*Publici con-
gressus die
Dominico.*

Totum licet diem *Dominicum*, seu primum hebdomadæ diem sacri cultus exercitiis (ut lib. priori, cap. 6. vidimus) antiqui destinârunt; certis tamen horis publicos agebant conventus, & quod supererat temporis in sacris etiam privatim transegerunt: unde facile est observare, solennem, & religiosam diei *Dominicae* observationem fuisse cum publicam, tum privatam: publica in publicis Ecclesiæ conventibus erat peracta: & Christianos, quocumque terrarum loco egerunt, quoties per persecutiones illis erat integrum, solitos fuisse in unum convenire ad ea quæ pietatis sunt tractanda, ex variis novi Testamenti locis ita clarum est ut testimonio non egeat. Cætus hi sine stato tempore quâlibet septimanâ, & loco commodo agi non poterunt: diem autem *Dominicam* ad eos peragendos destinatam invenimus, idque Apostolis in vivis, fideliterque ministerium sibi à Domino delegatum obeuntibus: nullo enim die solennior, atque celebrior populi conventus in Ecclesia esse solebat, ad conciones audiendas, sacram communionem percipiendam, quam die *Dominica*: & hanc fuisse consuetudinem antiquissimam, duobus prioribus capitibus praecedenti libro probavimus.

*In Lev. l. 2.
cap. 9.*

*In sequenti
frequentius
convenerunt,
quam in pri-
ori Ecclesia.*

*Dominico
duplex con-
ventus Ec-
clesie.*

*Nocturni
conventus.*

Ecclesia itaque diem, ut inquit Isychius, *Dominicum* diuinâ conventibus sequentem est: in quibus cultus Dei religiosè celebrabatur: ad quem expediendum, quoties commode poterant Christiani, in unum convenetunt: hoc tamen, congressus Ecclesiæ observaturo, notandum est, posteræ Ecclesiæ in *Dominico* plures convenerunt, quam prioris congressus ab historicis, aliisque eos attingentibus recitari: non quia prior Ecclesia, si propter persecutiones quotidie occurrentes illi liberum fuisse, toties conventum non egisset; præsertim quum primos Christianos de toto die sanctificando acriter (libro 1. cap. 6.) contendisse vidimus, sed quia diris persecutionum flammis impedita toties conveniebat, quoties occurrit occasio: posteris verò Christianis sub Imperatoribus Christianis sèpius convenire liberum erat: ideoque eos *Dominico* duos egisse conventus legitimis: quorum illo diem inchoârunt, hoc autem eum terminaverunt: eoque nomine illum *Matusium*, hunc verò *Vespertinum* postea nominarunt: sed quæ, & quot horæ utrique horum conventuum impendebantur non satis constat: quia non erat idem ubique conveniendi modus, sed pro necessitate, & Ecclesiæ utilitate, tam nocturnos quam diurnos habuerunt conventus.

Apostolus nocte dieque docuit Ephesios, Acto. cap. 20, v. 32, apud Troenses sermonem ad medianam usque noctem protraxit, Acto. cap. 20, vesperi convenetunt Corinthii, 2 Cor. 11, circa enim cænæ tempus, aut post, erant in unum coacti: verum

verum, ut dixi, nocturnos conventus indixit necessitas: quia Christiani metu Tyrannorum consternati interdiu salvò convenire non poterant.

Nocturnos congressus sequentis seculi Christiani retinentes (ut & alia multa, ex quibus immensa superstitionum rituum, quibus splendidissima veritatis facies è tenebris erumpentis fæde obscuratur, colluvies emanavit) dixere Vigilia; & in jejunia noctis ferias præcedentis verterunt: in quibus aliquando usque ad median noctem perseverabant, teste Hieronymo in parabola Virginum. *Vigilia.* in *Mat. 25.* quandoque etiam à media nocte cætum inchoaverunt. ita apparet ex Basilio, qui in alio templo officium obivit, priusquam ad illos à media nocte congregatos, ejusque adventum expectantes, accessisset: sed hodie ob flagitia in nocte *Basil. in 114* nū vigilia perpetrata, merito abrogata censet *Psal. T. I.* Bellarm. de cultu Sanctorum lib. 3. cap. ultimo.

Nocturnorum conventuum inter alios meminit Tertullianus libro secundo ad uxorem cap. 4; quibus ait Ethnicum maritum non pati libenter Christianam uxorem interesse: Milites jussu Constantii Ariani Imperatoris *B. Athanasium*, populo secum nocturnum agente cætum, apprehensum veniunt. Theodor. hist. lib. 2. c. 13.

De antelucanis quoque cætibus extant testimonia, (qui nocturnis sunt annumerandi) Tertulliani de corona militis cap. 3: & Epistola Plinii secundi ad Trajanum eosdem recenset apud Tertullianum. *ap. ad Trajan.* *cap. 2.*

Nos nocturnis, antelucanisque cætibus præteritis, de diurnis inquiremus: ubi quamprimum potentissimorum Imperatorum autoritate pacem Ecclesia erat adepta, ordinarios cætus ad cultum Dei exercendum, die habitos invenimus: & in eum finem certæ aliquot diei horæ ad publica pietatis munia peragenda erant destinatae: religiosissimi enim Patres opere cavebant maximum, ut neque se, neque populum ipsorum curæ commendatum continuis laboribus, omni relaxandi curâ posthabitâ, fatigarent: & consultius, cœbò docere, quād diu, judicarunt: quasdam itaque ex totius diei horulis ad publicos congressus selegerunt.

Julianus, nominis Christiani desertor, Grecos eodem modo, quo Christiani vivere instituisse fertur; ideoque inter alia certas certarum horarum & dierum preces ad morem Ecclesie feligendas esse statuit; Nicephori. histor. 10. cap. 21. quod nunquam fecisset, si quædam diei horas in peculiarem hunc usum feligere apud Ecclesiam (ad cujus amissum Ethnicos instituere conatus est) familiare non fuisset: sed quibus diebus, aut quibus dierum horis preces ab Ecclesia ad Deum erant effusæ, à Nicephoro non additur, solum quasdam ad hoc officii horas selectas fuisse narrat. Militum turmâ stipatos Arianos, ipso die Dominico in orthodoxos una congregatos, sœvientes, paucos invenisse testatur

Kai ολίγες ορῶν οχρέες, οι χαρά ταλαιπώλοικον άγα την ωραν *Athanasius (a): plurimi namque do-* a *Athanas.* *μην propter diei horam se receperunt: ap. 1.* *αιαχωρήσαντες ηρας.* *hoc est, propter finitos, quos statim horis agebat Ecclesia conventus: sive ut loquitur Tertullianus (b), propter transacta solennia, & dimissâ plebe: sed neque b de anima Athanasium, neque Tertullianus horas in quibus ab Ecclesia erat conventum, de- cap. 9. lignant.*

Matutinatum horarum in quibus convenit populus meminit *Ambrosius* libro *Matutini* quinto epist. 33, ubi, quod lectorum erat ex psalm. 78, venerunt gentes in hæredi- congressus. *suum Dei*, matutinis horis postea auditóribus revocat in mentem. Zeno etiam

a Nt. 12. Majum & antistes, licet proiecta erat a statu (a), matutini hymni, & reliquo sacro ministerio, vel a liturgia, semper intereat, nisi morbo fuisse impeditus. In matutinis congressibus administrabatur Eucharistia: quod apparuit ex Cypriano (b), dum eorum improbat consuetudinem, qui mane aquam solum offerebant, ne vinum redolerent: cuius rei gratia illud sacrificium vocat matutinum. in congressibus matutinis psalm. sexagesimus tertius erat Deo decantatus. teste Clemente Constitut. A post. lib. 2. c. 59.

c Can. 18. Matutini congressus agebantur circa horam nonam. ideo in Conc. Laod.

ap. Zos. / Τιμὸν λειτουργίαν παντούς καὶ τὸν
ταῦς εὐνάτους καὶ ἐν ταῖς ἑαυτέραις γί-
νεσθαι ὁ Φείλειν.

(c) statuitur Lyturgiam debere fieri in nonis, & vesperis. & sub meridiem plerumq; hæc celebritates solvebantur: ut testatur Chrys. orat. de Philogonio.

con.

Vespere quoque conventum est ab Ecclesia, hymnos enim statutos tam in vespertinos quam in matutinos congressus habuerunt. Nicephor. hist. lib. 12. cap. 47. Clem. Constit. ap. libro 2. cap. 59. Cæsariæ, Cappadociæ, & in Cypro (d) Episcopi & Presbyteri sacras Scripturas sunt interpretati die Dominicæ àī περὶ ιανίας, semper circa vespeream: neque indecorum, Chrysostomo judice, poterit videri; si Ecclesia tempore pomeridiano cætum egerit: immo eo teste,

Τόποι μάλιστε περιόχεις μη τιμὸν τροφῆς σωματικῆς διπόλα-
σιν, τιμὸν πνευματικῶν ἐσίστων ἑα-
τοῖς προστίθενται, ἵνα μηδὲ μη τιμὸν
πλησμονὴν τῆς σωματικῆς προφῆτης,
ραθυμήσασα η̄ ψυχὴ εἰς ὄλεθρον
τινὰ σκέπτεσθαι.

tunc potissimum convenientum est, sumptuque cibo corporali spiruuale convivium debet proponi, ne post satieta-
tem cibi corporalis, anima torpere incipi-
piens, perniciem sentiat. ita Chrysostomus in fine homiliæ decimæ in Genesin: idem facit homilia nona ad populum Antiochenum. & alibi laudat pransos in Ecclesia convenisse, homi-

liâ decimâ ad populum Antioch. denique absentes à pomeridianis congressibus sæpius fugillat. hom. 10 in Gen. Plurimi ex antiquis pomeridianis cæ-
tibus perhibent testimonium, quod quum de tempore Scripturarum Tractati-
bus assignato agemus, Deo volente, manifestum erit.

Ep. 63.

Impræsentiarum lectorem admonuisse sat est; eos, si qui sunt, sibi aliisque im-
ponere, qui negant vespertinos congressus ab Ecclesia fuisse habitos ante Conc. Tarragonense, anno scilicet, Christi trecentesimo septuagesimo. Clem-
entis Constitutiones, quæ ab omnibus pro antiquis habentur, eorum memine-
runt. Cyprianu, ut vidimus, ægre tuit matutinas cænas à nonnullis delicatulis
saporem vini redolere nolentibus spretas fuisse, vespertinas non item: illi, in-
quit, aquam manū solam, quoniam tamen ad cænandum veniebant, mixtum calicem offere-
bant: unde non sine judicio Doct. Gouartius agnoscit Pamelium fateri quo-
dam bis in die solitos offerre Cypriani seculo: licet perperam hoc ad missas pri-
vatas apud Pontificios in usu referat Pamelius. In Cencil. Laodicensi (quod fuit
habitum ante primum Conc. Nicænum) tam vespertinæ, quam matutinæ
liturgiæ (de publico vero in Ecclesia congressu loquuntur Pares) fit mentio.
in Ecclesia matutinorum & vespertinorum delectationes (dum dies in orationi-
bus Dei inchoatur, hymnisque ejus clauditur) pro maximo misericordiæ signo agnol-
imus. cit Hilarius. Varii etiam Patrum pomeridiani Tractatus, quod postea recense-
bimus, vespere Ecclesiam convenisse nos docebunt: verum primæ vi Chri-
stiani

stiani, ut diximus, eo seculo persecutionum feracissimo s^{er}pius noctu convenerunt, & adversariorum malis artibus impediti interdiu c^{on}atum agere tard^{er} poterant, ut docent Basil. epist. 63. Tertull. de fuga capite ultimo. inde itaque factum existim^o, quod duplicis conventus apud prioris Ecclesiarum Christianos rara occurrat mentio.

Atque h^{ec}, Christi Ecclesiam publicos egisse c^{on}tus, oculos à veritate non occiduntibus testantur. sed quum molarem detractionis nostro s^{ecundu}m facili^m varii infigant, ut vix quidquam literis possit mandari (quoniam labore, & studio non exiguo sit comparatum) quod malevolorum invidiā non inchoetur, & tandem non pariat contemptum: propterea hoc solum adde, ne forte à quibusdam regeratur, quae de congressibus observavi, non solum mihi conventus diebus Dominici habitos, de quibus mihi futurus erat sermo, sed adeos etiam, qui in aliis diebus, præterquam Dominici agebantur, esse applicanda. quod non diffiteor. hoc saltē affirmo: si aliis diebus post meridiem coire religionis ergo illis erat in animo, multo magis Dominica in hunc finem deposito hoc fecisse existimandi sunt: & ex citatis varia testimonia congressum eo die habitorum mentionem faciunt: denique quod in congressibus aliis diebus peractis factum narratur, idem in c^{on}tibus Dominici factitum legimus: quoniam omnia ubique quae in his, in illis congressibus non agebantur: ut in libro primo capite tertio observatum est.

C. II. p. II.

Quid in publicis Ecclesiarum congressibus sit actum. Scripturarum lectio: quae scriptura legit solita: etiam humana scripta in Ecclesia cetero recitata. Ordo in Scripturis legendis. Scripturarum lectores plerumque Diaconi. Qui dicebantur antiquitus Audientes. Scripturarum lectores stabant in conspectu totius populi.

Publicis Ecclesiarum congressibus observatis, secundò quid in illis actum sit, repetamus. In illis solummodo pietatis exercitiis Ecclesia erat intenta, quorum varia apud Tertullianum lib. de anima cap. nono, Iustin. Martyrem (a), alioſ. que reperiuntur. Chrysostomus (b) dicit fuisse in sacris c^{on}tibus, conventus fratrum, sacra doctrinam, preces, divina leges, auditorium, sive cum Deo colloquium. Et cum eos qui in hominibus sermonem. Hesychius (c), Sancta est oratio, sancta divina Scriptura lectio. Et fissa tamen interpretationis auditio: sancta, ut breviter dicam, omnia, quae in Ecclesiis Dei secim. convenienter. dum legem ejus dicuntur aguntur. & omnia h^{ec} ad verbū ministerium, publicam Tab. 8. cap. 8. Dei nominis invocationem, & sacramentorum administrationem sunt referenda. ita nobis predicti. boni ex sacris scripturis, puriorique Christianismo constat: quibus totius ferè Dei c lib. 7. in cultus officia absolvuntur. h^{ec} recensentur Act. cap. 2. v. 40. licet ordo in illis Levit. c. 24. peragendis non indicatur. Sancto Paulo Troadem delato peculiaria quedam acciderunt, in quorum descriptione B. Lucas diligenter admodum versatur; & ante omnia inter illa Ecclesiastici c^{on}tus exemplum cum omnibus suis circumstantiis commemoratur Act. cap. 20: in quo conventu primo cōpcionem sacram habuit Paulus, quam ad medianam usque noctem protaxiseratque finita. demum peracta fuit C^{on}greſsio Domino instituta. nunquam Apostolus verbum

bum prædicasse, aut sacramenta administravisse absque solenni Dei invocatione credendum est.

Vitâ sanctis Apostolis hæc eadem Dominica à sequenti Ecclesia sunt observata, quod paucis iam iam indicabo. itaque non sine ratione, publica pietatis munia illo die peragenda, hisce tribus definiti.

Quibus describendis primò occurrit divinum illud pietatis officium, **verbū Ministerium**, (vocabulum huic seculo satis familiare) sine quo quæ pietatis sunt faciliiter expediri non possunt: neque alia ad pietatem munia spectantia sine eo spad. veterem Ecclesiam agebantur. in publicis itaque pietatis officiis delineasdis in primis de eo verba faciemus, sub verbi autem Ministerio die Dominis habendo, cum verbâ lectio, tum ejus explicatio intelliguntur.

Scriptura-
rum lectio.

a Tertull. ad
nn. l. 2. c. 6.

Que scrip-
ture Aposto-
lorum seculo
legebantur.

b Euseb.
hist. 5. c. 8.

c ap. 2.

Primo quoties erat Ecclesia in unum coacta, sacrae Scripturæ legebantur. in qua periocha describenda ad tria digitum intendam: scilicet primò indicabo quæ Scripturæ in Ecclesiæ cætu legebantur; secundò quorum erat hoc officii obiret; tertio aliquid addam de loco ex quo Scripturæ erant recitatæ in Ecclesiæ congressu.

Et variis auribus eonstat scripturas fuisse lectas (a), de quare interlectione sunt fermenta fidei: idque variis magni nominis viris videtur, ad Iudæorum exemplum: quibus solenne fuit singulis Sabbatis in Synagogis Mosen, & Prophetas legere; Act. cap. 13. v. 15. & 15. 21. hæc Iudæorum consuetudo, cærimonialibus omissis, non solum Apostolis profuit, qui eâ occasione passim in Synagogis ex Mose & Prophetis Christum prædicaverunt; Act. cap. 13. v. 15. & cap. 17. v. 2. 3. sed etiam ab Apostolis Christianis, quoties Ecclesia convenebat, erat commendata: nempe ut scripta antiquorum Prophetatum à Prophetis modernis legerentur, & exponerentur. 1 Cor. cap. 14. v. 29. Origenes quoque testatur (sicut in causa; propter quam hoc ab Apostolis Ecclesiæ etat ut juncuntur, definita, hallucinetur) Apostolos ordinavisse, ut Iudaicarum historiarum libri Christi discipulis in Ecclesiis legerentur. ita initio homiliaz decitiae quinta in Iosuham.

Præterea non solum veteris Testamenti scripta legi solita, Apostolis in vivis, sed etiam Euangelistarum de historia & Concionibus Christi, sunt qui colligunt ex 2 Cor. cap. 8. 18, ubi de Luca inquit Apostolus, misiimus cum Tito fratrem nostrum, cuius laus in Euangeliō per omnes Ecclesias. ubi secundum eos non inepit oblietandum est, iam tum Euangeliū Lucae in Ecclesiis legi solitum fuisse. Thessalonicenses Paulus adjurare non veretur, ut Epistola ad illos exasta, omnibus sanctis fratribus recitaretur, 1 Thess. ca. 5. v. 27: petitque ab Ecclesia Colosensis; ut epistolam Laodiceam scriptam legerent: eam autem quam ad ipsos miserae, apud Laodicenses recitatetur, curarent: Coloss. cap. 4. v. 16. & Eusebius ex Clemente refert Petrum Euangeliū Marci in Ecclesiis legendum statuisse. ita Euseb. hist. lib. 2. c. 4. idemque author (b) ex Irenæo afferit. Marth. suum Euangeliū Hebræis proprio illorum sermone edidisse, Paulo & Petro Romæ verbum prædicantibus.

Post Apostolorum obitum non solum Prophetarum, & Euangeliistarum; sed ipsorum Apostolorum quoque scripta in Ecclesiæ cætibus recitabantur; ut dixi ex 1 Thessal. cap. 5. & Col. cap. 4.

Tὰ δοτομημούσματα τῶν δοτο-
γόλων οὐ συγχραμματα τῶν δοτο-
Φηλλωνιαγινάσπεστη.

Iustinus Martyr (c) in congregati-
bus die Solis ait & Prophetarum, &
Apostolorum scripta fuisse lecta. idem
deinceps

deinceps alii agnoscent. *Origines* (a) quum opéra Christiano Sabbato peragen- a bom. 23.
da recenset sacrarum lectionum in congressibus meminit, ubi & *Lectiones & in Num.*
tractatus recenter. & in *Exodus* homilia septima ait, *Dominum nostrā Dominicā &*
semper magna (scilicet quum cælestia eloqua sunt lecta, ut postea explicat) *de*
cælo pluere; unde concludit, *Christianorum Dominicam Iudæorum Sabbato esse*
præterendam. *Tertullianus* (b) *Ecclesiā ad divinarum lectionum commemorationē* b ap. adv.
nem cogi fatetur. & alibi in eis *Dominica solennia* sacras *scripturas* legi affirmar. de gent. c. 39.
anima cap. 9. Hujus lectionis meminit *Cyprianus Epistola trigesimā tertiā*, in
qua scribit ad *Clerum & plebem* de *Aurelio à se lectore ordinato, ad legendum in*
Ecclesia Euangēlium, &c. *Eusebius* (c) agnoscit in *Ecclesiis* cum veterem, tum c de prepar.
novā in *scripturam lectam.* *Ambr.* in *epist. ad soror.* *Ep. 33.* *Aug. de Civit. Dei*
lib. 22. cap. 8. + *inscr. ap. 2011.* *omnibus obiectis & scriptis & ecclesiis* *scriptis* *quæ mutu*
Euang. li. +
cap. 1. +

Hæc, utriusque fæderis Scripturas lectas fuisse ostendunt, & Canone quin-
quagesimo nono Concilii Loadic. ^{cu} τῇ ἐκκλησίᾳ
ακαρόντες Βιβλία, ἀλλὰ μόνον τὰ
κανονικὰ τῆς κατενῆς καὶ παλαιᾶς
Διαθήκης.
idem cavetur. Carthaginensis Concilii canone vigesimo septimo apud Zona-

Ἴγα ἀκήλος τῶν κανονικῶν χε-
ρῶν μηδὲν ἐν τῇ ἀκηλησίᾳ αἴστη-
σθωσκήτη.

ram : ut exira canonicas scripturas
nihil in Ecclesia legatur sub nomine di-
vinarum scripturarum. solum Tobiz,
Judith, & Esther libros adduunt.

Dissimulandum tamen non est, non solum Apostolorum, Prophetarum, sed etiam variorum (qui pietate erant insignes, magnæque apud Ecclesiam authoritatis) scripta in Ecclesiæ conventibus quondam fuisse recitata. Apud Eusebium (d) Clementis Epistolam ad Corinth. die Dominico lectam refert Dionysius Corinthiacus: *Efrænum* Edissenæ Ecclesiæ diaconum ad tantam claritudinem pervenisse, ut post lectionem scripturarum, publice in quibusdam Ecclesiæ ejus scripta recitarentur, testis Hieronymus in Catalogo scriptorum Ecclesiastico-
rum. Martyrum passiones etiam in ipsorum festis legebantur; Conc. Carthag. Can. 50. sed commentarii, in quibus Martyrum certamina describuntur, pet eos tantum dies, quibus ipsorum memoria anno vertente celebrabatur, erant perlecti, teste Zonara in Concil. Carthag. can. 50. & ejusmodi humana scripta quæ in Ecclesia legebantur, præcipue de psalmis, & cantationibus in laudem Dei ab illis excoigitatis, intelligenda sunt: horum meminit Eusebius libro 5. cap. 28. & lib. 2. cap. 17. postquam etiam zizania astuta diaboli pullularunt in Ecclesia, sub horum scriptorum prætextu hæretici falsa seminarunt dogmata, quod observant Patres in Trullo, can. 2. in Constitutionibus Clementi ad scipit, quibus adulterina quædam, & à fide aliena erant adjuncta: cui malo ut tempestivè occurrerent Patres, sæpius statuerunt nullos in publico Ecclesiæ congressu, nisi sacrarum Scripturarum libros legendos: nedum ut per eos plurima vaniloquorum hominum somnia quæ aulu temerario in star delitamento-
rum muliercularum efficierentur) inter divinas Scripturas, ut postea usi eve-
nit, legi unquam fuisse integrum: quia, ut vidimus, nihil præter Scripturas legi in Ecclesiæ statuerunt.

De ordine vero, ad cuius amissum omnis apud veteres Scripturarum legio erat disposita, pauca ex eorum monumentis occurserunt observanda. utrum, scilicet,

Scilicet, apud primitivam Ecclesiam fuerint selectae Scripturarum partes, quas legerent: an (ut Iudeis in ipsorum Sabbatis erat familiare) ordine ipsa Scripturas legebant Dominicas recurrentibus dum illud operis absolvissent. hoc, inquam, non satis constat: solum quascumque scripturarum partes legerunt, eas in populi usum explicauit, ut praesentium temporum necessitas requirebat.

Text. ap. c. 39. Ambr. lib. 5. ep. 33.

Sed postea ordinem in Scripturis legendis fuisse observatum apparet. Beatus Augustinus ordinis a se observati in lectionibus scripturarum tractandis, a Tract. 6. in meminit in proemio epistolae Ioannis. & addit (a) anniversariam solennitatem post passionem Domini librum *Actuum Apostolorum* omni anno recitari, refert quoque plenum vigilium primum omni anno legi solitum *novissimam* *hebdomadam* immixtamente *passione Christi*, universo populo intento. Tract. 13 in Ioan. & præterea etiam quatuor varia Festa erant in Ecclesia constituta, certæ & peculiares quædam scripturarum lectiones singulis diebus festis erant recitatae, quæ ita erant annuae ut alia non esse possint. August. in proemio epist. Ioan. Idem apparet ex Chrysostomi sermone in eos qui tantum in festis conueniunt. qui inter pestivum judicat in *Pentecostes* solennitate incepturn antea Textum continuare, omissa beneficiorum per id temporis in Ecclesiam collatorum commemoratione; & Textum exacta Pentecoste sumptum prosequitur.

Testimonia pro sacrarum Scripturarum lectionibus in Ecclesiæ congressu recitandis in re satis perspicua plura non addam, ne multa replicando fastidium legenti faciam: secundum, quod proposui, in cand. di Lectoris gratiam commemorabo, nempe quia antiqui in suis conventibus sacras Scripturas legendas judicarunt, ideo quosdam ad particularem illam provinciam subeundam, quos *Lectores* vocarunt, designavisse. Cyprianus (b) Saturum lectorum in Ecclesia ordinavit. Clero & plebi Aurelium Confessorem, a se Lectorum constitutum nuntiat. Epist. 33, & Celerino lectoris munus designavit. Epist. eadem.

Diconi legunt scripturas. Quanquam autem quibusdam hæc oblata fuit provincia, plerumque tamen Diaconorum erat in sacratissimo Ecclesiæ congressu scripturas legere. Hieronymus Sabinianum, qui post solicitationem virginis ad stuprum (c), *Euangelium quasi diaconus lexitasset*, objurgavit. Sozomenus lib. 7. cap. 19. & Nicephorus lib. 12. capite 34. testantur apud varios hoc munus in Diaconos fuisse translatum: & Diaconi judicantur digni legere quæ *Christus in Euangelio loquutus est*, Conc. Vafens. 2. capite 2. atque inde Optatus hypodiaconus apud Cyprianum epist. 24. vocatur *doctor Audientium*. Audientes, de quibus plura postea, dicebantur recens admissi, quasi fidei Christianæ tirones, ab audiendo: qui licet ad sacram Eucharistiam non erant admissi, lectioni scripturarum poterant interesse, ideoque *Lectores* horum dicuntur doctores.

Audientes qui erant. In variis etiam Ecclesiis soli sacerdotes, diebus autem solemnibus Episcopi hanc provinciam obierunt, ut Sozom. hist. lib. 7. cap. 19.

Lectores stant in conspectu populi. Postremò qui Scripturas legerunt stabant in pulpite, seu Ecclesiæ tribunali, ut Cyprian. ep. 34. id est, eminentiori aliquo loco, unde lectiones recitabantur: & locum illum metaphorice vocat Cyprianus tribunal: fuit enim tribunal locus excelsus è quo jus tribubus reddebat. ita qui religionis officia in Ecclesiæ casu publicè obibant, non fuit à populo præsenti in angulum Ecclesiæ relegatur, ubi divini cultus officia secretò, instar fascinoris secum musitantis quæ profert, celebraret (ut jam agitur in Pontificiorum Ecclesiis): sed in conspectu omnium altâ voce, cuius omnes qui aderant, erant capaces, protulit quæ dicenda

cenda vel legenda habuit: ut olim sanctus Ezra fletis in suggestu ligneo, quem fuerat ad hanc rem, ut coram congregacione liberè eloqueretur, Neh. 8. ita Cypriani seculo qui legit præcepta, & Euangelium Domini, loci altioris celstite subnixus, plebi universæ erat conspicuus, quo melius Scripturarum lectio ab auditoribus observatur, lectorque in altiori loco constitutus ab omni populo circumstante conspiceretur. Euseb. Cypr. ep. 34. bius fatetur, scripturas in ædibus Deo per universum orbem constitutis, ita publicè legi, ut ab omnibus audiantur. de præparat. Euang. lib. 5. cap. 1. & Constit. ap. lib. 2. c. 57. statuitur ut lector ex loco edito legat.

Illud etiam erat reverentiae erga scripturas indicium, ut olim apud Iudeos Nehem. cap. 8. v. 5. proinde quoniam apud Alexandrinos Episcopus, dum recitaretur Euangelium, non surrexit, ut insolens in Ecclesia factum recitatur. Sozomen. 7. 19.

Atque hæc de publica scripturarum lectione singulis diebus, maximè verò Dominicis, apud veteres in usu.

C A P. III.

Scripturarum diebus Dominicis explanatio, quæ vocabatur *Tractatus*. Quorum fuerit hanc provinciam obire: qui apud veteres Clerici: Episcopi, quasi speculatores, superinspectores, superintendentes. Episcopi Scripturas interpretantur: idem fecerunt Presbyteri, Diaconi, Catechisti, & quandoque etiam homines privati.

Qum ad conditoris intelligentiam, non oīi causā datum sit Sab'atum, ut Ahab nafus de Sabbatho & circumcisione, idè ad hoc omnes antiqui intenderunt nervos, ut quibuscumque poterant modis Ecclesiæ cognitionem eo die suis laboribus auctiorem redderent. In hunc finem congregatâ Ecclesiâ sacræ Scripturæ (unde rerum divinatum omnis fluit cognitio) distinctè legebantur: quarum lectiones sequuta est earum explicatio. hoc Apostolo adhuc in vivis apud Ecclesiam erat in usu. dum modum in Ecclesia prophetantibus præscribit, jubet ut curam habeant, ut quæ loquerentur, homines in pietatis studio promoverent, dum ad illud operis (a) five exhortationem, five consolationem adhiberent: neque apud sequentem Ecclesiam prophetandi usus obsolevit: ut passim 3. observatu facile est apud Patres.

Post Apostolorum, & Prophetarum scripta, Præpositus orationem, quâ populum in Scripturas struit, & ad imitationem tam pulchrarum rerum cobortatur (b), habet. Lectiones lectas interproprietas interpretatur Ambrosius (c), & ad præsentem populi usum accom- modat. Origenes ait, Christianos lectionibus, earumque explicationibus populum b Iust. Mar. bortari ad pietatem erga Deum Opt. Max. cæterasque virtutes pietatis comites individuas. ap. 2. contra Cels. lib. 3. Post scripturarum lecta solennia ventum est, inquit (d) Aug., c Ep. 33. l. 5. ad mei sermonis locum. idem ubique ex Patrum Tractat. appetet.

Hæc Scripturarum explicatio apud nos Concionis, apud antiquos autem Tra- Dei lib. 22. Etatus agnominatione indigitatur. Suadet Origenes aurem divinis lectionibus & Tra- cap. 8. Etatibus præbere, hom. 23. in Num. Ambros. lib. 5. ep. 33. & Cyprian. de bono pu- dicit. Et qui scripturas explicarunt vocabantur Tractatores. Hieronym. adv. errores

errores Ioan. Hierosolymitan. dicit, se aliter *Apostolos*, aliter reliquos *tractatores* *habere*. & epist. ad August. *Tractatores* vocat, qui *Scripturas sanctas* interpretantur. August. ep. 11.

In sectione de scripturarum *Tractatibus* explicanda primò quorum erat eas interpretari; deinde modum quo usi sunt in illis explicandis considerabimus. Tertio aliquid de tempore, in quo hisce intenti erant veteres, addetur.

Clerici unde dicitur. De ipsis *Tractatoribus* primo loco dicendum est. Quibus sermonis administratio in *Scripturis* à Deo demandata est, hi nomine *Patribus* satis familiariter vocantur *Clerici*, sive in *Clerum adscripti*, vel quia *Matthiā sorte electus est*, quem *primum per Apostolos ordinatum legimus*, (ita August. in *Psalm. 67.*) vel quia *sunt de sorte domini, ipsum pro sorte & hereditate sua cum filiis Levi in perpetuum possessuri*. ita August. prologo in *Psalm.* si modo Augustini sit illa præfatio. eandem ferè **ad Nepotian.** rationem reddit Hieronymus, qui ait, *de sorte domini sunt, & quia ipse dominus fors, id est, pars clericorum est*. Omnes quibus aliqua in *Philippensium Ecclesia* publica procuratio erat commissa, sub *Episcopū & Diaconū* comprehendit *Apostolus Philip.* cap. 1. v. 1. ubi sub *Epitcoporum nomine*, qui docendi munere præcipue fungebantur, intelligit: ministrantes verò alios diaconorum nomine subiunxit.

Episcopū nomen. *Episcopū* nomen est generalis appellatio ad omnes in Verbo Dei laborantes, & curæ animarum intentos significandes. unde ipse *Apostolatus* dicitur *interventus*, Act. cap. 1. v. 20. & vocabulo *interventus* homines sermonem ex Dei verbo administrantes bellè designantur. significat enim & *intelligenter* attendere, sicut pastores gregibus (ut *Iacobus Genes. capite 32. v. 38, 39, 40.*) quò feras ab ovibus abigant; & more excubitorum vigilare. Ezech. cap. 3. v. 17. *Speculatorum dedit te domū Israēli*, nè scilicet appropinquarent adversarii, qui ei exitium intentarent. ita *Hebr. ca. 13. v. 17.* doctores *Euangelii* dicuntur *excubare pro animalibus Ecclesia*. hos divina *Scriptura speculatores appellat*, qui (a) *speculantur actus omnium*, & qualiter unusquisque cum suis in domo, qualiter in civitate tum civibus vivat, intentione religiosæ curiositatis explorant. ubi egregiè *Episcoporū* sive *speculatorum* partes depinguntur. *Ambrosius Episcopos interpretatur superinspectores* libro de dignitate Sacerdotali cap. 6. Hieron. verò contendit eos verissimè *superintendentes* appellari, è quod *superintendunt in omnem creaturam*. & *Epistola ad Euangrium græcum* vocabulum *interventus* reddit *superintendentes*. hæc ergo vocabula non perfundoriam quandam *inspectionem*, quæ solum cognoscendi causā suscipitur; sed significat diligenter & accuratam *Episcoporum* ad vigilantiā, ut de mediis ad gregem alendum, & vitam piè instituendam necessariis possint providere: ut *Alipius, quem oves pascuæ Domini regentem, sollicitus vigilans excubium pastorem agnoscit* August. ep. 35.

Sub *Episcopi* titulo cum *Episcopi*, tum *Presbyteri* comprehenduntur. Et licet sint, qui *Presbyterū* ab *Episcopo* non distinguant, ego tamen cum August. orationis, prectionis, & postulationis voces exponente, eligo in hū verbū *hoc intelligere*, quod omnīs vel penī omnīs frequentat Ecclesia. ep. 59. igitur quin secundū Ecclesiæ consuetudinem, sive secundum honorum vocabula (b) quæ Ecclesiæ usus obtinuit, *Episcopatus Presbyterio maior sit*: præcipuum in Ecclesia Ministerium *Episcopi* titulo jā designatur. *Episcoporum* erat vel in primis congregatā in unum Ecclesiā sicut in Ps. 36. cras *Scripturas interpretari*: eoque illorum potestatem ab antiquis nomine conc. 3. de *Cathedræ* (quia præcipue in docendo consistit) indicatam censeo. Optatus (c) prius 3. parte Ps. *mam Ecclesiæ dotem ait esse Cathedrā*, quā significatur, Ecclesiæ potestatem esse circa finem. instrudivam; & hac de causa August. (d) fatetur, *cathedra Mosis, Christi & cathedralm successisse*,

successisse, id est, Christi Apostolos, Moysis & Prophetarum interpretibus successisse.

Episcoporum igitur est populum ipsorum curæ commendatum instruere. & hanc facultatem illis adeò necessariam existimat Hieronymus (a), ut a *adv. Iovi-*
uibus virtutum conscientiâ Episcopo frui prodebet, ni valeres populum sibi creditum in-
struere. & Hilarius (b) se officiū necessitate Ecclesiæ Euangelicæ prædicationū Ministe-
rium debere agnoscit. proinde Athanasius (c) Dracontium ad Episcopatum (ad Trinit. non
quem erat electus) capessendum hâc ratione excitavit, quia populus ex quo procul ab
Episcopis factus est, ut cibum illis ferret ex scripturarum doctrina, expectabas. neque initio
illud officiū summi Episcopi declinârunt, sed potius Episcopum à concionibus absti-
nere Gregorio M. (d) facinus prorsus indignum videbatur, dicitque cum fine sonitu contum.
prædicationis incidentem mortuum, ibidem. d *ep. libro 1.*

Quum præcipuæ itaque Episcoporum partes doctrinâ terminentur, (ad quâ *ep. 24.*)
 ex necessitate officiū obligantur, & sine qua licet vitam alioquin piè instituerint, Episcoporum titulo non sunt adornandi) primum ac principale eorum ministerium erat Dei verbum (solum omnis Ministrorum in Ecclesia doctrinâ subiectum, *Lucæ cap. 24. v. 27.*) dum Ecclesia ad id audiendum erat congregata, interpretari. hoc summâ cum laude, magnoque Ecclesiæ fructu vigilantissimos veteres Episcopos fecisse, eruditissimi eorum Tractatus, qui inter ipsorum opera extant, testantur.

Sed non solum Episcopis, verum etiam Presbyteri ex officio incubuit sacras Presbyteri Scripturas in publico Ecclesiæ congressu explicare. ita *1 Petr. cap. 5. v. 2.* ideò Scripturas à Patribus in Ecclesia secunda illis assignatur cathedra. ita *Clemen. Alexandr. explicans. Et. om. lib. sexto. Origenes (e) ait, quosdam sui seculi diaconos primas cathedras eorum, e Tract. 24.* qui dicuntur *Presbyteroi, ambire.* si illis erat assignata cathedra, tum eorum erat po- in *Matth.* pulum in Euangelii doctrina instituere: si eorum non fuisset Ecclesiam verbi pabulo, sacramentisque nutritre, quare B. Paulus eos jussisset (f) attendere ani- f *AB. 20.* munum ad semet ipsos, & eorum gregem, in quo spiritus illos constituit Episcopos, ad pascen- v. 17, 28- dam Ecclesiam Dei. Augustinus (g) adhuc presbyter vivo *Valerio Ecclesiam ver-* g *Poffid. de* bis & sacramentis ædificavit. Mos erat Alexandriæ, ut (licet unus omnibus vit. *Aug. c. 5* esset præpositus) Presbyteri Ecclesias separatim retinerent, populumque sibi commissum ad conventus cogerent, *Sozomen. hist. libro 1. capite 14.* cumque congregatum pro concione docerent. *Nicephor. lib. 8. capite 11.* Neque hæc Presbyteris Alexandrinis populum docendi adempta fuit potestas, donec Arius presbyter de doctrina differens insolitam introduxit. *Sozom. 7. 19.* Narrat Socrates, Presbyteros æquè ac Episcopos Cæsariz, Cappadociæ, & in Cypro Scripturas interpretatos, libro 5. capite 22. In Concilio Vasensi secundo presbyteris, anno 529. non solum in civitatibus, sed etiam in omnibus parochiis verbum faciendi datur potestas. Canone 2. Etiam prætenti Episcopo hoc erat illis faciendum. Constitut. ap. libro 2. capite 57.

Presbyteris igitur commissa est mysteriorum Dei dispensatio sicut Episco-
 pis. præfunt enim Ecclesiæ Christi, & in confectione Dominici corporis & sanguis. anno 816.
 non consortes sunt cum Episcopis, similiter & in doctrina populorum, & in officio prædi-
 candi. *Conic. Aguisgran. 1. cap. 8.* hæc, aliaque multa, apud veteres Presbyteris
 publicam verbi prædicationem commissam ostendunt, atque ob hanc causam
 duplum illi honorem debet ex Apostoli sententia certum est. 1 Tim. 5. 17

Tertiò quandoque Diaconi commissa fuit hæc de Scripturis tractandi pro- Diaconi quo-
 vincia: nam primò licet eleemosynarum collectiones & dispensationes pro- que scriptu-
 curabant; postea vero alia obierunt munera: penes illos fuit totius ordinis in ras explicâ-
 M 2 sacratissimo rursum.

sacratissimo Ecclesiaz conventu conservandi solicitude: quare Diaconus non ad sacerdotium, sed ad ministerium dicitur consecrati. Concil. Carthagin. 4. capite 4.

Verum alia, quam ab initio commissa illis erant munia, Diaconis obtigisse certum est; &c ad sublevandam aliquam Ministerii partem Ecclesiā crescente adhibere cœperunt in scripturis Stephanum & Philippum. Diaconos de scripturis disseruisse, Euangeliumque prædicasse legitimus. Act. 7. & 8. & ille Philippus erat unus ex septem Diaconis. Act. capite 21, v. 8. ita censet Augustinus quoque. Qui ex utroque mixtum quæst. 101. & Concilii Ancyran canonæ secundo dicuntur ~~ambiguntur~~, prædicare: quâ facultate, si in tormentis per ignaviam sacrificeassent, privantur ex autoritate illius Concilii.

Catechista idem faciunt. Quartò Catechistis etiam publicè in Ecclesia docere quandoque indulsum legimus. Origenes nondum presbyterii gradum adeptus, ut scripturas aperiret in publico Ecclesiaz Cæsariæ Palestinae congressu, rogatus est per Alexandrum Episcopum Hierosolymorum, & Theodistum ejusdem Cæsaris Ecclesiaz Episcopum. item Euelpis à Leone Episcopo Larandorum, Paulinus à Gesso Episcopo Iconensi, & Theodorus ab Attico Episcopo Synadorum, hæc leguntur apud Eusebium hist. libro 6. cap. 20. Origenem quoque inter Alexandrinos scripturas interpretatum refert Nicephorus libro 12. capite 34. Neque mirum, quum privatis hominibus aliquando verbum Dei annunciare permisum sit, scilicet, quando non sunt ad id officii deputati, qui illud obeant, nec alijs aliunde ibi media fidei adhiberi possunt. Hoc summa cum laude, magnoque Ecclesiaz commodo præstiterunt Ædesius, & Frumentius apud Indos. ubi nullo tum Ecclesiastico munere functi, cætus publicos convocarunt, & divina mysteria obierunt. Refert etiam Theodorus, mulierem Iberos ad veritatem Christianæ religionis traduxisse, hist. libro primo capite 24. Sed hoc extraordinariè factum fuisse nullus dubitat, quia secundum ordinem in Ecclesia observatum non erat hæc illis commissa provinciæ: quanquam aliquando Episcopi consueverunt, quos inter laicos cognoivissent idoneos, ut utilitatem aliquam populo scripturas interpretando & docendo afferrent, eos hortari, ut etiam se præsentibus hoc ministerio fungerentur. ita Eusebius ubi suprà.

Theodorus.
L. 1. c. 23.

C A P. IV.

De modo Scripturas explicandi apud veteres in usu. Tractatus à precibus inchoatus. Tractatum Textus. Scriptura lecta in populi usum applicata. Tractatores quandoque stabant, quandoque sedebant. Post Tractatum sequitæ preces: illis finitis Psalmus Deo decantatus.

HI sunt quibus Scripturarum interpretatio ab antiquis erat commissa: quibus declaratis nonnulla de modo ab illis in earum explicationibus observato commemoranda supersunt.

Primò de Scripturis tractaturi populum salutârunt, ita Optatus contra Parmenianum libro v. Et qualis fuerit illa salutatio, docetur in Constitut. Ap. libro octavo capite 5. item Chrysost. hom. tertia in Coloss. scilicet, *Gratia Domini nostri Iesu Christi, & Charitas Dei Fati*, & *communicatio Sp. Sancti cum omnibus yobis*

yobū, &c. postea verò Episcopis recepūtum diverso ritu à Presbyteris populum salutare ; quod prohibitum fuit in Conc. Bracarensi 1. can. 21.

T. 2. Conc.

Hāc salutatione præmissā, utrum sine ulteriori oratione ad Deum, Tractatum sint aggressi, à quibusdam dubitatur, sed si Charitatis convivia apud Christianos in usu, non sine orationis officio peragebantur ; priusquam enim discubuerunt, oratio ad Deum erat prægustata, canâque ad finem per ductā, oratio convivium diremit, si, inquam, eorum convivia sine ad Deum orationibus non erant celebrata, multo minus sacrarum Scripturarum expositio nem Dei nominis invocatione non præmissā aggredi erant ausi. sed hoc est, de quo Lectorem admonuisse non pigebit, Antiquitatis industriam adeò incru-riosè hāc sacrorum partem attigisse, penè ut parum sit, quod hac de re antiquorum commentationibus hodie proditum inveniamus : neque hoc mirum aut insolens : hoc seculo variæ eruditissimorum Theologorum Conciones publici sunt juris, quæ non nisi orationibus ad Deum effulis recitantur, & tamen nullæ earum exemplaribus impressis præfiguntur. Idem licet sine aliqua veritatis injuria de veterum Tractatibus augurari : quos sine dubio non absque precibus ad Deum præmissis pientiss. Patres aggressi sunt ; quod quorundam testimoniis jam jam manifestabo.

Tert. apol.
ad. gent.
c. 39.

Tām precan-
di quam do-
cendi studiū
commenda-
tur verbi
Ministri ex
sententia A-
postolorum
Act. 16. 4.

Pia viri cuiusdam sancti oratio extat apud Chrysostomum (a). Scio, inquit ^{a Hom. 10.} B. Chrysostomus, quendam virum sanctum sic orasse. Ante hoc verbum nihil dicebat. ^{in Coloss.} nempe. *Gratias agimus pro omnibus beneficiis tuis, quæ à primo usque ad præsentem diem nobis indignis sunt collata: pro in quæ scimus & nescimus: pro manifestis, pro non manifestis: quæ opere facta sunt, & quæ sermone: quæ voluntariæ facta sunt & involuntariæ. Pro omnibus quæ facta sunt nobis indignis, pro afflictionibus, pro recreationibus, pro geena, pro supplicio, pro regno celorum. Rogamus ut conserves animam sanctam, puram ba- bensem conscientiam, finem dignum tuâ clementiâ. Qui sic dilexisti nos ut unigeni- tum filium dares: dignare nos esse dignos charitatem. Da in sermone tuo sapientiam, & in timore tuo, unigenite Christe, tuam inspira fortitudinem. Qui pro nobis dedisti unigeni- tum, & sanctum iuum emisisti Spiritum in remissionem peccatorum nostrorum, si quid vo- lentes vel inviti peccavimus, condona, & nè reputes. Recordare omnium, qui invocant nomen tuum in veritate. Recordare omnium qui bene & secus nobis volunt. Omnes enim sumus homines. Deinde adjectâ fidelium oratione, veluti quâdam coronide, & pro omnibus colligatione, factâ prece hîc cessat, &c. hæc ille.*

Prædicta oratio præsente Chrysostomo fuit recitata, sed ubi, aut quando, ex loco citato non satis luculenter constat. Mihi sanè, absque aliorum præju- dicio, videtur fuisse recitata à quodam Tractatum de verbo Dei aggredienti: maximè quum eum, à quo habita fuit, vocet ἄγιος ἄρδεος : deinde hac oratione erat usus quando sermonem incipiebat ; ante enim illam nihil dicebat : tertio de frequenti ejus usu loquitur Chrysostomus, quum etiam ille coram adfuit : sed laicis præsente aliquo è clero sæpius orandi copia nunquam facta fuit ; multo minus quando aderat D. Chrysostomus, qui tamen fatetur se cum ἄγιος ἄρδεος audivisse. Quartò tota orationis forma perspicue satis indicat eam pu- blicè fuisse habitam : in ea enim sive gratias agit, sive petitiones ad Deum emittit, non solum sui ipsius, sed & aliorum causam agit, semperque plura- liter loquitur. Quintò eam protulisse videtur respectu habito ad verbum ; petit enim sapientiam in verbo. Denique nihil, priusquam eam adhibuit, addidit, ἄδειος τέλος τῆς πρώτης ἀριθμητικῆς. verum non credibile est istius seculi homines in ordinariis colloquiis tanto zeli fervore erga Deum flagrasse, ut oratione ad Deum non præmissâ ea non ordirentur. Hæc sunt quibus adducor ut credam.

prædi-

prædictam orationem publicè habitam fuisse in ipso verbi Tractatu. sed judicium sit penes cordatos.

Preces dici solitas à toto cætu, postea quām in suggestum doctarus, Præses concendisset, indicat Basilius M. hoc enim concionis suæ initium ipse sibi facit. *precibus eorum* qui *Dominum diligunt, opus habeo, ut opiniari Dei ac Christi ipsius gratia, sanctum ac bonus spiritus admonet nos, & doceat, quecumq; à Domino audierit, ac mente nostram in vitam pacis, & sermonem sanctum ad fidei adificationem dirigat.* Basilius de Baptism. Eodem proœmio utitur Augustinus dum ordit ut sermonem decimum quintum de verbis Apostoli: non solum Cyprianus (a) verba, que de Scripturarum fontibus veniunt, proculit, sed cum ipsis

verbis preces ad Deum, & vota sociavit, ut tam sibi quām auditoribus & sacramentorum suorum thesauros aperires, & vires ad implenda, que cognoscerent, tribueret. Hæc ostendunt, Beatissimum illum Martyrem in suis de scripturis Tractatibus preces ad Deum effusisse, ut sibi & auditoribus quæ diceret, essent usui: sine enim Dei misericordia omnis pastoris vigilantia est inanis. idè suis Tractatibus Cyprian. preces adjunxit ad Dei misericordiæ implorandæ, ut audita verterent in opera. imò de Scripturis tractaturo, priusquam illud aggrederetur, preces adè necessarias iudicat August (b), ut nullus ex ejus sententia barum debeat esse docto, antequā orator, ipsaque horā ut dicat, accedens priusquam exerat proferentem linguam; ad Deum levet animam sicutem ut eructet quod biberit: & postea cap. 30, apud populum dicturus oret ut *Dens* det sermonem bonum in os ejus, &c. & quod ab aliis doctribus petiit Augustinus, summā cum devotione præsticit, Deum, quum loquutus erat ad populum, perobinxè rogando, ut (c) quæ vera & apta essent in sermone, profirret, & que auditores intelligerent, quibusque fidem haberent.

a de bono
prudicitia.

b de docto.
Christianæ
l. 4 c. 15.
& ca. 30.

c de verbis
Dom. serm.

51.
Tractatum
erat.

c l. 5. ep. 33

Deinde precibus finitis ipsum Tractatum sunt aggressi: & plerumque ex Scripturarum lectionibus tum recitatis solebant ad auditores verba facere. Tertullianus (d) ait Scripturarum lectionem in cætu proferri, prout temporam qualitas d ap. 6. 39. cogit aut præmonere, aut recognoscere. hoc est, Scripturas lectas ad temporum qualitatem accommodabant. ita Iustinus Martyr ait, Præsidem oratione sua populum instruere, ad imitationem rerum in Commentariis Prophetarum & Apostolorum lectorum. ap. 2. Ambros (e) historiam Iob, prophetiamque Ionæ lectas ad auditorum usum applicavit. Augustin. Tractat. in Io, capite 12, & 13. Atque idem patet ubique ex ipsis Tractatibus, Origenes dicit sibi propositum esse breviter auditores ex his que recitata sunt admonere. homilia 8. in Levit. Athanasius principio orationis de Semente, *Audivimus, inquit, jam quomodo Iesu ibat per sata, & quomodo aridam manum sanaverat: quapropter mihi rectum videtur si pauca in lectionem Euangelii differamus.*

Quandoque etiam illum Scripturæ locum interpretati sunt, quem populus sibi explicari anhelabat, quod M. Basilii ad populum de Christi Baptismo

tismo (a) sermonem habituri verba testantur. dicit enim, se pietatis eorum in a de Baptif.

Τὸ Πτίμυμα τῆς ὑμεῖρας ἐν
χριστῷ οὐλαβίας τῷ τῷ οὐχ τῷ τῷ
οὐαγγέλιον τῇ Κυρίᾳ ἡμῶν ἵνα
χριστὸς ἐνδοξοτέτες Βαπτίσματον
οὐαθύμοις ἴδε ζάμιν.

Christo preceptum de glorioſiſſimo Chri-
ſti baptiſmate prompto animo accepiffe,
¶ pro mediocritate ſua ad dicendum ſe
paratiſſimum agnoſcere.

Tertio in Tractatibus hoc erat illis *Scriptura ad curæ*, ut quæ legebantur in populi *populi uſum* uſum applicarent. ita Tertull. ap. capite 39. Iustin Martyr Ap. secunda dicit, applicanda. Præſidem auditores exhortari ad imitationem rerum lectorum: nec immerito; Concionari enim secundum Isyehium in Levit. libro 2. capite 9. est *populum ex- b Serm. ad*hortari. Origenes contra Cels. libro 3. Christianos Scripturas lectoras enarrasse, *facit libro 5. Epift. 33. & illud officii ſe expleviſſe arguendo, increpando, & ad- ſus qui in ſe- monendo fateretur Chryſtoſtomus (b).* *monendum ad*

Præterea Tractatores Scripturas explicantes quandoque ſtabant. 1 Cor. 14. *conveniunt.* quandoque verò ſedebant: Epilcoporum enim (quorum erat præcipue de 2.8. p.8. Scripturis tractare) ſolium erat in medio Ecclesiæ poſitum, ex cuius latere Tractatores utroque ſedebant Presbyteri. Conſtit. ap. libro ſecundo capite quinquagesimo ſtabant, ſeptimo. Chryſtoſtomus dum concionem habuit ad populum ſedebat in ambone, quandoque ſeu ſuggeſtu, ut moſ ejus erat. Nicephor. lib. 13. cap. 4. Ipſe Chryſtoſtomus fateſedebans. turſe in ſolio ſedere ac docere. homilia de non contemnenda Ecclesia t. 7. p. 891.

Omnes populum doceentes ſedebant Optati ſeculo, licet Hieronymus quorundam. Epilcoporum ſupercilium, ſæculi typum redolentium, qui veluti in ſpecula aliquæ Hieron. in conſtitui, vix dignabantur videre mortales & alloqui conservos, perſtrigit. & inter Gal. 4. portentosos Samoſateni mores Epilſola Concilii Antiocheni hoc numerat, quod non contentus mediocri, ut diſcipulus Chriſti, gradum ſibi in Ecclesia & thronum ad morem Principum bujus ſeculi conſtruxerat. Eusebius hilt. 7. capite 24. Præpoſito- Orat. 26 in rum, ſublimibus thronis inſidentium, theatrisque iſpis ſupercilium ſublimius plagam gran- atollentium, ſuperbiam ſugillat quoque Greg. Nazian.

Quarid quemadmodum Tractatus à precibus inchoaverunt, ita eis ad finem Tractatum perductis populum ad Deum invocandum excitarunt. hoc fecit Athanasius precib. con- quum ſermoni de ſemente finem imposuit. Cæterum, inquit, quia & ſermoni noſter cludunt. ſatis proceſſit, ſurgentes & nos iſpi extenſamus manus ſanctas, ut in veſcato rerum omnium Deo, iphus per Chriſtum Dominum noſtrum auxilio perfruamur. idem fecit Basilius, ut appetat ex fine ſeptimæ homil. Hexaemer. Finita, inquit Iust. Martyr, Præpo- ſiti oratione omnes conſurgimus, & precatioſes profundimus. ap. 2. Post ex- poſitionem ſacerdotes per ordinationem manus ad cælumlevant. Isychius in Levit. libro 2. capite nono.

Oratio beati Auguſtini, quam poſt ſingulos ſermones atque Tractatus ha- buit, extat in fine Commentariorum in pſalmos his verbis. Converſi ad Dominum Deum Patrem omnipotentem: puro corde ei, quantum potest parvitas noſtra, maximas atque veras gratias agamus, precantes toto animo ſingulari- m mansuetudinem ejus, ut pre- cies noſtras in beneplacito ſuо exaudire dignetur: inimicum quoque à noſtris actibus & co- gitatiōnibus ſuā virtute expellat, nobis fidem multiplicer, mentem gubernet, ſpirituales cogi- tationes concedat, & ad beatitudinem ſuam perducat. Per Iesum Chriſtum filium ſuum Dominum noſtrum, qui cum eo vivit & regnat in unitate. Spiritus ſancti Deus, per omnia ſecula.

secula seculorum. Amen. extat quoque hæc eadem oratio sermone 30. de verbis Domini.

• Denique finitis precibus hymnos Deo canebant. statuitur in Concilio Tole-
Post Tractat. tano quarto can. 11, circa ann. 671, ne ante, sed post Euangelium prædicatum
psal canunt. canantur hymni. ita Basilius, neque ad psalmodiam instituebantur, priusquam ad
Ep. 63. ad Deum factâ confessione, tandem de oratione surgerent. idem docet Chrysostomus ab
Neocesarien. exemplo Christi hom. 83. in Matth.

C A P. V.

*Num nuda Scripturarum lectio in Ecclesiæ congressu sit veri nominis
prædicatio? Et quomodo Scripturarum lectio possit
dici prædicatio.*

HÆc sunt de gravissimis laboribus à Patribus in continuis sacrarum Scripturarum Tractatibus exantlatis præcipue observanda: quos qui serio observaverit; nullo negotio illi apparebit, pientissimos, & in populum instruendo laboriosissimos Patres non eo fuisse animo, acsi ad populum Christianum in Scripturarum intelligentia instituendum sufficeret nuda earum recitatio, absque ulteriori ulla explicatione in populi usum suscepta: quod varii hujus seculi Tractatores urgere non erubescunt. Qui autem hoc afferunt, aut nulla facultate ad Scripturas interpretandas pollut, aut eos ad id officii (cui præ incuria desunt) summâ cum solertiâ, magnoque Ecclesiæ emolumento subeundum, Spiritus Sanctus idoneis instruxit donis. illos pro nuda Scripturarum lectio stare, laboriososque de illis tractatus declinare, non magis miror, quâm vulpem (ut in fabula est) abscissam caudam (cujus defectum sibi dedecori verè existimabat) aliis vulpibus ad caudas (quasi illis oneri & vitio essent) abscondendas persuadentem ita illi ad scripturas exponendas inidonei hanc facultatem alii non invidere non possunt. si horum oculus (Matthæi capite 20. v. 15.) ex quo tempestivè trabem illis eximere conducit, non sit malus, ipsi viderint.

• Quod ad hos qui à laboribus in scripturis explicandis posse se salvò cohibere judicant, quanquam facultate non contemnenda ad illud onus sustinendum à Deo sunt instructi, eorum desidiam sine animi dolore perpendere, & admirari nequeo: & tamen pro Scripturis pugnant, haud aliter quâm si Scripturarum lectionibus, quas summo in pretio se apud alios habere gloriantur, nihil illis esset charius. postquam horum indolem apud se Literatiss. Theologus D. S. A. serio perpendit, illi animum subiit, quomodo Livio Thucydidis scripta commendanti vitio verterit Aurelius Fuscus: siquidem Thucydidis scripta laudavit, non in Thucydidis gratiam, sed quia putavit se facilius Sallustium vincere potuisse, si prius ipsum Thucydidem præferret: ita aliquis, licet non emunctæ naris, hisc facile poterit horum indolem subolere: nudam sacrarum Scripturarum lectiōnem Ecclesiæ commendant, non quia ipsa delectantur, sed ut sub hoc prætextu se opponant necessariæ earum explicationi: cui alios, dum se dedunt otio, gnaviter operam navare non sine stomacho observant.

Scripturarum in Ecclesiæ congressu lectiones, nemo est adeò perficitæ frōntis,

ties, qui negat esse necessarias ad populi fidem, & intelligentiam ampliandam: & qui scripturas legit, eum quodammodo eas prædicare non diffiteor: quum possit quisquam vel manu aut scriptione euangelizare, hoc est, annuntiare: sed *prædicationis* vox h̄c magis strictè accipienda est: sub qua post Scripturarum lectiones (apud Ecclesiam Dei semper in usu & in pretio, ut prius demonstratum est) & earum interpretatio, & ad Auditores applicatio, comprehenduntur, quibus usi sunt Patres Scripturarum lectionibus finitis, sicut citata capite præcedente testimonia nobis manifestum fecerunt. neque aliter loquuntur Scripturæ. dicitur enim *Act. 15. v. 21.* *Singulis Sabbathi Mōsen, quum est lectus, prædicari.* *Act. 15. 21.* quia moris erat Iudæorum Scripturas lectas interpretari, *Nehem. 8. v. 4, 7, 8.* legem lectam ad populum interpretati sunt seniores è genere Levitico. hujus consuetudinis meminit Philo Iudæus, qui fuit Apostolorum coætaneus, apud Euæbiū de præparat. *Euang. lib. 8. ca. 2.* *quum Sacerdos, inquit, aut è sentribus unus legem recitat, ut ixas oratoryū: sigillatim exponit: (eo vocabulo utimur, quando pleniorē alicujus tui expositionem, vel commemorationem afferimus) idque per totum diem septimum.* Et, si plura, quam nuda Scripturarum lectio, ad constituendum idoneum novi fæderis Ministrum non essent requisita, Beatus Paulus ad Euangelium prædicandum lega ione à Domino potitus, serio apud Deum non egisset, ut *os aperiū n, & ad illud prædicandum liberum, ei concederet,* quod tamen toto corde prætulit. *Coloss. capite 4. v. 3.* ubi quiddam amplius, quam facultatem Scripturas legendi rogasse existimandus est. & quum Dominus specularorū cæcitatem apud Isaiam perstrinxit *Ies. cap. 5. 6. v. 10,* quos vocat *canes avidissimos se ipsos pascentes, qui docere nesciunt,* an tantum ignorantiae scripturas legendi notam illis inurit? Si præterea nihil ab Euangeli Ministro requiratur, quam Scripturarum lectio, tum qui eas semel in sacratissimo Ecclesiæ cætu recitaverit, illas statim prædicasse dicendus est, quasi provinciam pu'chri Tractatoris abundè explevisset. & ita tandem qui levioris criminis reus coram tribunali in iudicium vocatus, & secundum quorundam regnorum consuetudinem obsoletis Canonibus innitentem, distinctè partem aliquam sacrarum Scripturarum à Iudice sibi oblatam legerit, ut suplicio miiori afficiendus capit is judicium propter peritiam in legendō evadat; cur iste speculator satis acutus, & idoneus non sit judicandus, non video; quia legit ut clericus. atque *οὐδονούσι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας* (ad quam provinciam subeundam, si Paulum consuluerimus, respondet *τοῖς ιανδοῖς;* 2 Cor. cap. 2. v. 16.) secundum illos nihil aliud erit, nisi verbum veritatis distinctè legere. tandemque religiosa adolescentum in Literatiss. Academiis, quò se ad provinciā Euangelicæ prædicationis obeundam paratores reddant, educatio frustra erit.

Quam parum hujus sententia propugnatores distent à *Gnostica.* *h̄is ipsi videntur: illos Christianorum cognitioni ita adversantes testari: Damascenus, ut.* *vanum & minus necessarium laborem esse dicant eorum, qui in divinis Scriptis aliquam exquirunt scientiam.* *De heres.*

Sed quis erit divinæ cognitionis cupidus, quem harum ineptiarum non taxabit? & de prædictis quid judicandum sit, utrum, scilicet, Scripturarum lector, earum prædictor apud Ecclesiam meritò, proprièque audiet, sit penes cordatos judicium: quum prædicatio non possit univocè de simplici Scripturarum lectione, & de earum interpretatione & applicatione prædicari. prædicatio enim lectionem habet præviam, sed Scripturarum lectio in se non continet earum explicationem. Nihil addam de diversitate verborum *επύστω, καὶ* *εργάζεσθαι, καὶ ποτε επεγγίγεσθαι, επεγγίγεσθαι.*

C A P. VI.

Tempus antiquorum Tractatibus assignatum; quamdiu scilicet, durabant. Tractatus non erant longi. Plerumque ad horam: sed ad horam non erant alligati: ante finem Tractatus nulli erat exeundum.

Ad pleniorem de factis Scripturis Tractatum elucidationem aliquid de tempore ab antiquis ipsorum Tractatibus assignato tertio loco addendum est: de quo duplex occurrit quæstio: primò quamdiu durârunt eorum Tractatus, secundò quoties hebdomadatim hoc erant aggressi.

Tractatus non erant longi.

a Aug. epist. 11. b hexam. hom. 8.

De dURATIONe suorum Tractatum Patres parùm erant solliciti: ideoque ad horam, quandoque ulterius conciones produxerunt: & eos in Tractatibus non fuisse longos, ex Origenis, omniumque aliorum Patrum (qui apud populum in longum verba non protraxerunt) tractandi modo observandum occurrit. consultius enim multò judicârunt crebrò docere, quamdiu: illudque de Scripturis tractantibus erat curæ, de quo olim Augustinum admonuit Hieronymus (a), scilicet, nè sermo in longum protractus careret intelligentia: noverant satis sermonis sapientiam non minus auribus esse inimicam, quamvis immodecum corpori cibus. ut Greg. Nazianz. orat. 42. igitur nè fastidium sermonis Auditóribus ingrata prolixitas pateret, cavebant. hâc consideratione motus M. Basilius (b) Maturinæ concioni finem imponit, nè ad vespertinum conventum auditores habetiores redideret.

chom. 3. de Lazaro t. 5. p. 242.

Præterea doctrinam factam paulatim instillandam esse judicârunt propter intelligentiæ in populo defectum: quod similitudine à matre infantem lactantem ad solidum cibum adducere parante declarat Chrysostomus (c). illa simul multum meti infantis ori non infundit, nè statim à puero quod tuit infusum, refundatur: ideo mater paulatim infundit, & quod traditur, statim à puero absque molestia transmititur. ad hunc modum Patres uno eodemque tempore multa auditoribus non proposuerunt, nè quæ proposuissent ex auditorum animis effluxissent; elegerunt potius distinctis temporibus quæ dicenda habuerunt proponere. Chrysostomus quoque homil. 15. in Genesim hanc eandem rationem assignat: nempe, ut melius audita apud se rependerent.

hom. 2. de verbis Iesu, 2. 5. p. 138. Num.

Sed licet in longum sermones non protraxerunt, doctrinæ tamen sermoni tempus erat præfinitum, ut neque docentes se ipsos verborum multitudine, neque auditores delassarent (d). & qui moram concionis integræ quasi horæ spatio fuisse determinabit, non errabit. ut apparet ex Basilius concione secunda in Psalm. 14. ubi dicit se hæsternâ die apud eos sermonem sub horæ spatio absolvere non posuisse, & quod supererat in sequentem diem distulisse. Origenes (e) hominēs fugillat mundanis poterant, & ad orationem in Ecclesia veniunt, præcipuam verò curam erga soliciu- dinem seculi & ventris expendunt ex quibus quamdiu Ecclesiæ conventui intere- rant datur observare, unâ, scilicet, aut duabas horis.

f Srr. 11. de abominando in Sp. Sanctum peccato verba faceret, quia hanc quæstionem, vñb. Dom.

Faretur Augustinus se studiosè evitasse, nè in sermonibus ad populum de quam omnium maximam judicavit (f), intra horæ (scilicet publici congressus) spatiis

spatium absolvere non poterat. idem appareret ex Chrysostomo, quum sanctorum communionem, & congregationem relinquentes objurgat, præsertim quia centum sexaginta octo horas habente hebdomade, unam sibi segregavit Deus, & hanc in secularia, & ridicula consumerent. homil. de Eucharistia. & alibi hom. de non contemnenda Ecclesia t. 7. p. 891, meminit duarum horarum in quibus est Ecclesiæ spiritualibus vacandum. idem t. 5. p. 523.

Sed ad horæ spatium non ita erant alligati, ut nullâ occasionis necessitate *Ad horæ oblatâ sermonem* ditius apud populum non continuare potuerint. quod *Auct. tractatus* *gustinus de continuandis jejunis contra Vrbicum* respondit, hûc referentem non alligati. dum est (a): ille, si aliqua necessitas oriatur, urgentiori actioni prandium non esse præf. a Ep. 86. *rendum* cœluit, quod confirmat exemplo Ecclesiæ Act. 20, beatum Paulum sermonem usque ad medium noctem protrahentem audire non gravantis. Idem sanè de Tractatibus (qui urgenti aliquâ necessitate, more solito diutius prolongari possunt) judicare, à Christiana fide quis judicabit alienum?

Vtrum sive longi, sive breves eorum erant Tractatus, qui de auditorio egressus fuisset, antequam Tractator concionem ad finem produxisset, Ecclesiæ censuræ erat obnoxius. ob hanc causam ultimam mysterii orationem non expectantes severè vellicat Chrysostom. & alibi ab omnibus contendit nè quisquam ex Ecclesia exiret, priusquam dimitteretur. si enim ante dimissionem exierat, ut fugitivus rationem depositebatur. hom. de non contemnenda Ecclesia. In Conc. Carthag. 4. can. 24. cœetur, ut qui Sacerdote verbum faciente exivisset, terribili excommunicationis censurâ notaretur, videatur can. 28. Conc. Aurelian. 1. an. 507. item can. 47. Con. Agathensis an. 306.

*Ante finem
Tractatus
non exē-
dum.*

*hom. 83. in
Matth.*

Denique quia ad finem usque Tractatus Auditoribus ex Ecclesiæ cœtu non erat exēendum, Tractatoribus finitis Tractatibus in precibus fundendis tulerunt operam, ut prius capite 4. demonstratum. hoc saltem addo: quod Chrysostomus auditores commendavit, ejus admonitiones summa cum alacritate accipientes, neque earum prolixitate offensos, sed summo rigoris tenore perpetuum audiendi desiderium, usque ad finem servantes. in principio homiliae 15. in Genesim.

C. P. VII.

Singulis diebus de Scripturis tractabant antiqui: neque alios diligenter docentes ab ea in docendo diligentia prohibuerunt.

Secundo loco non inutile erit investigare, quoties in circulo hebdomadario, hoc factum ab antiquis legimus, sive quoties de Scripturis tractare apud populum solebant Patres. Cui quæstioni paucis respondeo, dicoque eos ad hoc operis singulis diebus (quoties obtulit se occasio) se accinxisse, præcipue vero Dominicis, in quibus huc labori sustinendo bis non defuerunt, quando per persecutiones illis erat liberum.

Sed quum ob quorundam præjudicia res ad credendum difficilis videatur, ipsissimis testimoniosis gravissimorum Authorum agemus, & utrumque ex eorum archivis per Dei gratiam edocebimus.

Primò singulis diebus habuerunt ad populum conciones, quod eorum tractatus perlustrantem non latebit. quoties enim in initio illorum Tractatum *diuersus de* *hac*

Scripturis
zoñtārunt
ansiqui.

hæc phrasis occurrit, *hesternus sermo* ? Ambr. de Sacramentis lib. 3 c. 1. item lib. 3. cap. 1. item serm. 92. quem ad eundem modum incipit.

Chrysostomo necessarium videbat ut Episcopus quotidie sermonem faceret, & hujus diligentiae fructum indicat, ut ipsa *assuetudine preceptionis sermo-*

Αγάγη τῷ διδασκαλῷ στέι- nem auditorum animi retinere possent.

ρῶν καθ' ἐκάστῳ ἡς εἰπεῖν ἡμέ- Chrysost. de Sacerdotio libro 6. & quod oneris aliorum humeris gravissimus Pater hoc in negotio imposuit, illud licet portatu difficile, Pharisaiacā tamen austeritate ipse non declinavit, quod ejus sermones ostendunt.

Τῇ χθεσὶν ἡμέρᾳ, ἐορτῇ τῷ θεο- Hesternum diem, quum esset festum satana, fecisti festam spiritus, quia multo cum animi studio recepisti quæ à nobis dicebantur, &c. hom. de Lazar. διαβόλῳ τῷ, επινοιᾷς ὑμεῖς ἐορτῇ πνευματικῷ, μὲν πολλῆς τῷ εὐροίᾳ τοῖς πάρημῶν δεσμάμνοι λόγυσ, καὶ, &c. Homilia trigesima quarta in Gen. dicit, didicisti heri eximiam Patriarchæ modestiam.

Homilia vigesimā secundā in Gen. sic incipit. *reliquias hesternæ mensæ vobis hodie propono. hujusmodi præfationes in illis homiliis tæpissime occurruunt.*

Homilia ad populum quintā, *Efisi heri, & nudius tertius de hac vobis loquutus sum materia, nequa tamen hodie, neque cras, neque perendie eadem persuadere, &c.*

Homilia decimā tertia ad populum. ab eodem principio, & iisdem proclamis, quibus heri, & nudius tertius capi, & hodie incipiam.

Hæc aliaque multa apud eum observanda, cum quotidie de Scripturis tractandi apud populum officium implevisse ostendunt. Greg. Nyss. oratione secunda de 40 Martyribus mentionem facit eorum, quæ die præcedenti loquutus est ad populum, & oratione eam sequenti in ilorum memoriam revocat quæ heri declarabantur.

Augustinus concionem secundam in psalmum sexagesimum octauum, sic incipit. *posterior pars psalmi de quo hesterno die loquuti sumus charitati vestrae, hodie mibi explicanda remanserat.* Tractatu decimo sexto in Ioannem hesterni laboris meminit. & hesternæ lectionis Tractat. 18 in Ioan. item Tractat. 21. vige- simum secundum Tractatum. Inquit ad hunc modum. *nudius tertiani, & hesterni diei sermones redditos vobis, sequitur hodierna Euanglica lectio, &c.*

Cyprianus quotidianis Euangeliorum Tractatibus conatus est auditoribus suis fidei & scientiæ incrementa præstare. Nicephorus Alexandrum divinis institutionibus quotidianæ Ecclesiastici hilarasse affirmat. hist. 1. 8. c. 3.

Atque hæc de quotidianis Ecclesiæ Doctorum laboribus, in Scripturatum explicationibus exaltatis: quorum tanta fuit diligentia, in greges, ipsorum curæ commendatos, vitæ paulo fideliter alendo, ut à continuis Tractatuum laboribus non abstinerent. non rerum secularium procuratores, cathedrâ reliet (quod Cypriano de lapsis sect. 4. dicit) ut postea, tum temporis evaserunt; aut nimia stipendiorum copiâ luxuriabantur: sed ut præcipue eorum partes doctrinâ terminantur, ita diligentissimam huic officio, laborioso licet, operam impendere non gravatis sunt: atque quo frequentius officiosiusque munere ad populum prædicandi defuncti sunt, eo majori honore ab omnibus bonis affiebantur, secundum Canonem Apost. 1 Tim. 5. v. 17. quem piè obseruavit Theodosius Junior. Socr. l. 7. c. 22.

Nec ullibi apud Antiquos memini me legisse, cuiquam fuisse interdictum (qui

(qui facultate prædicandiarib[us] Ecclesia minime privatus, aut ejus censuræ non fuisset subiectus) nè, quoties convenienter poterat, populum sibi cōmissum in Scripturarum cognitione instrueret. Cyprianus, se absente, Præbyteros, ut ipsorum, & ejus parib[us] in grege Christi instituendo funderentur sério, rogat. Epist. 5. & Præbyteros assiduis exhortationibus singulos corroborantes laudat. Ep. 40. Clerus Romanus Carthaginensem ad constantiam in munera sui functione, Christianos ad perseverantiam in confessione fidei, & idololatriæ detestationem animare, argumentis è sacris Scripturis de promptis hortatur, Cypr. ep. 3. Sed neque Cyprianus, neque Romani Carthaginenses Præb[er]tos à diligent[er] hujusce munera functione prohibent: verum eos omni oblatâ occasione ad id præstandum stimulant. hoc eleganter & nervosè docet sanctus Chrysostomus homil. 15. in 2 Tim., dum omnes Ecclesiæ doctores (quos ita appellari, quia docent, contendit) excitat ad laborandum in verbo & doctrina, eosque pungit, qui dicunt sermonem ac doctrinam opus non esse: quia ex ejus sententia, non parum ad ædificationem Ecclesiæ confert, si qui Ecclesiæ præstant doctrinæ gratiâ polleant; sine qua plurima Ecclesiæ disciplinæ peribunt, non itaque graviter doctrinæ incumbentes vituperat, sed honore magno afficiendos iudicat.

CAP. VIII.

M. Dominicis diebus solebant bis de sacris Scripturis tractare.

Veteres singulis, commoda oblatâ occasione, diebus de Scripturis tractasse, ipsorum nos docuerunt monumenta: sed ad hoc operis, ut dixi priori capite, præsertim Dominicis se accinaxerunt: (a) sponseret enim eos qui Ecclesiis presunt, a Can. 19. in omnibus quidem diebus, sed præcipue Dominicis, omniū clericis, & populū docere pie- Concil in rati, & recte religionis eloqua. Trullo.

Et quemadmodum singulis diebus Scripturatum explicationibus operam faciunt, ita ad sermonem spiritualem omne diei tempus idoneum esse iudicarunt. Chrysostomus homilia 10. in Gen. imò eo iudice, licet nox ingrue- ret, spirituali doctrinæ non præjudicat: atque hinc est, quod antiquos non, solum tempore matutino, sed etiam vespertino (utroque enim tempore cætus agebat Ecclesia, ut capite primo ostensum est). Scripturas explicavisse legimus. hoc ipsorum verba nos docebunt.

Ex initio secundæ homiliae Basilii apparet, unam ex istis concionibus manè *Duplices* habitam fuisse, alteram autem post meridiem: dicit enim, *mora perpansis in Tractatu die ad Mixpōis ἐγενέσθαι παρεγένετος* *verbis à primo diluculo tracta, &c.* Domini- *ρήμασιν, &c.* *hexacem, homil. 2, eamque secundam co.*

Oι τοι της ἐπέρεας ἐνέργειας λόγοι διποταπέρας παρεγένετος *καταληφθήσεται, &c.* *ea vesperam prīmæ diei interpretatur, inquit, hi nostri de illa respera firmo- nes, ab hac vespere sibi occupari, hic orationi nostræ finem imponunt hexacē- dium.*

meritis homilia secunda circa finem. Et hanc homiliarum partem alteram
τὸν μὲν ἐωθίνην τὸν τριημέριον, ^{matutinum alimentum, alteram re-}
τὸν δὲ ἐπεργάτην, &c. ^{pertinente latitudine auditoribus aequaliſſe,}
dicit initio tertiae homiliae.

In fine septimæ homiliae adiutorum auditores gratias agere, & de eis inter se
Οὐαὶ τῷ ἐωδέν, καὶ οὐαὶ τῷ τῷ
ἐπέργαστῷ λαζαρίῳ, &c. ^{sermones facere quia hodierno die manu}
^{• & circa vespere eius oratio illis ob-}
^{zulisset.}

In conclusione octavæ homiliae convivio matutino finem imponit, ne
Αὐλαὶ τῷ μέτρῳ ἔσω τῆς ἐω-
θίνης ἐσιάσεως, ἵνα μὴ ὁ ὑπερβάλ-
λων κόρῳ ἀμβλυπέργες υμᾶς πέδοι
τὸν τῶν ἐπεργάτην. δοτόλαυσιν κα-
ταγήσῃ. ^{fatigatus sermonis exuperans auditores}
^{ad vespertinas sumendas epulas hebeti-}
^{res redderet.}

hom. 9.

In initio sequentis homiliae eodem
die habita, dicit orationem suam
epulas in aurora auditoribus apposuisse. &
illa oratio habita fuit circa vespertinam
eam enim ad hunc modum concludit. *Silentium ecce nobis ad vespere scens imperat tempus, sole jamdudum ad occasum missus. hic igitur & nos orationem hanc nostram ad torum quietem deducendam esse censemus.* omnia hæc M. Basilium duplum de Scripturis Tractatum eodem die habuisse testantur. meminit enim tam vespertini, quam matutini laboris in eo officio obeundo a se suscepit.

Negat Basilios licet Magnos in diligentia scripturarum tractatione cedit M. Chrysostomus: qui dicit, *quod hodie diximus, admodum simile est ei, quod hodie adhuc dicere decrevimus.* hom. oportet hæreles esse. locus ille satis evidenter ostendit Chrysostomum uno eodemque die duplum habuisse sermonem. & si non, nisi tamen in die Ecclesiæ ad audiendum Dei verbum convenientium esset, quæ facie Chrysostomus auditores post carnalem mensam ad spirituale convivium ve-
nire detrectantes redargueret? quod eum non semel fecisse reperimus. ita hom. decima in Gen. & hom. nonā ad populum. econtra huic admonitioni morum gerentes laudat, quia *pransi in Ecclesia convenienter.* homilia decima ad populum.

Initio orationis 67 T. 6. græcæ editionis, ~~ταῦτα δοθεῖσα τοῖς οἰκτίνοις οὐλήσας~~, &c. dicit, se fatigatum laboribus matutinæ sermocinationis, reliquias tamen reponere (licet in post meridiem) & Flaviani præsentia mirifice recreatum. hæc testantur eum eo die bis concionatum, secus Flavianus Episcopus tempore pomeridiano ad eum audiendum non adfuisse.

Qui initium secundæ Concionis Augustini in psalmum 88. inspexerit, idem August. fecisse concedet. jubet enim auditores ad reliqua psalmi, de quo in matutino tempore loquutus erat, animum intendere.

Objet.

Hisce Patrum authoritatibus (multo licet plura apud eos occurrant) contenti, plura non addemus: & qui hæc æqua lance trutinaverit, gravissimos illos Authores bis de Scripturis tractandi eodem die labores sustinuisse nullo negotio conperiet. Jam si a iquis (eius palato antiquam Semitam ad æternam animæ salutem rectâ tendentem natiueanti, novamque anhelanti prædicta non arriserint) mihi objecerit, ex prædictis testimoniis non constare Patres duplices illos labores in Scripturis enucleandis, & tractandis Dominico sustinuisse, quod mihi erat probandum: Sanè qui ita dixerit, mihi multum negotii

Res.

negotii non faceret, neque meam opinionem de Patrum laboribus in hunc sensum declaratis, enervabit: nisi prius demonstraverit, Ecclesiam omnibus diebus præterquam *Dominicis* cætus (in quibus hos habuerunt sermones) vespertinos egisse; eosque in aliis diebus plus quam in *Dominicis* sanctificandis laborasse: quod eum ex gravissimis eorum scriptis demonstratum ad græcas Calendas confido.

Præterea si aliis diebus, in quibus etiam laboribus mundanis vacare Ecclesiæ fuit permisum, toties Scripturis interpretandis operam dederunt, à recta ratione quis adeò erit alienus, ut credat eos noluisse tantum laboris huic negotio *Dominicis* diebus (in quibus ab omnibus aliis feriantes soli cultui divino erant intenti) impendere? multo potius & rectius meo judicio dicendum est; si aliis diebus Scripturarum Tractatibus bis se dedissent; eos, si illis arrisisset occasio, sæpius *Dominico* huic labori consecrare se voluisse: ut olim *Sisinnius* interrogatus, quare bis in singulos dies in balneis publicis, quum esset Episcopus, se lavaret? respondit quoniam tertio non possum. ita antiqui Ecclesiæ Episcopi bis diebus *Dominicis* Scripturarum explicationibus serè erant intenti. & si justam aliquam occasionem ulterius hoc agendi nanciserentur, laborem tertiam, aut quartam vice non defugissent: ut videre est ex illo apud *Augustinum* sermone: quum duplum in Scripturis explicandis prius obivisset, novam oblatam occasione (qua erat extraordinaria) idem eodem die tertiam vice præstiterit, quisquis fuerit illius sermonis author. sic enim incipit: *Non miramini fratres charissimi si hodie ter sermonem Deo auxiliane perfecero.* serm. 33. ad fratres in Eremo.

Basilii cum matutinas, tum vespertinas conciones prius vidimus, eum quoque bis ante meridiem concionantem legimus. In principio hom. habitæ in psalmum 114. se excusat, quod paulo tardius ad eum expectantes à media nocte accesserat, rationemque reddit, quia priusquam ad eos venerat, in alio templo verba fecerat: vigiliæ tamen istæ tantum à media nocte ad meridiem usque erant continuatae.

Atque hæc, sæpius uno eodemque die Patres Tractatus habuisse de Scripturis, ostendunt.

C A P . I X .

Tam in veteri, quam in novo Testamento in Sabbatica solennitate celebranda lectionem Scripturarum sequuta est earum interpretatio, expenditur utrum apud Iudeos ante captivitatem Babyloniam legis interpretatio in ipsorum Sabbatis fuerit in usu?

SVNT qui prædictis testimoniis non contenti, querunt præterea exemplum alicujus Pastoris in verbo prædicando laborantis sive in veteri, sive in novo Testamento sibi proponi, qui duplum laborem huic operæ in Sabbatis impendisset. Horum ingenium non possum satis admirari, qui à suscepia opinione se dimoveri non patiuntur, & malunt sibi oculos eruere, quam videre quod, velint nolint, videre cogantur. Sed agè si modo horum expectationi poterit ere. satisfieri, & quid lucis ex ipsis Scripturarum fontibus ad huic quæstioni respondendum possit afferri, perpendamus.

Ex.

Ex utroque Testamento constat, in publicis Ecclesiæ cætibus post Scripturarum lectiones, earum interpretationes fuisse inseparabiles, hoc capite 3. ostendimus. ita Nehem. cap. 8. v. 5, 6, 7, 8, non solum legem Dei in publico congressu ex planate legerunt, verum etiam sensum expoluerunt. proinde nulla Scripturarum recitatio ad dandam populo intelligentiam *Levitis* sufficeret non videbatur: aliâs à laboribus a luce usque ad meridiem continuatis in illis exponendis abstinuissent. ita in Iudæorum cætibus in novo Testamento commemoratis, Scripturarum lectionem semper exceptis earum explicatio. vide Lucæ cap. 4, v. 20. Act. cap. 13, v. 15. habita sacrorum librorum lectione, qui doctrinâ pollebant, eas deinde sunt interpretati. ita Act. cap. 15, v. 21, legimus, Mosen oppidatim habere, qui ipsum prædicent, quum in Synagogis per singula sabbata legatur: cuius Scripturæ sensum ex Philone Iudæo exposuimus; & hæc, congregata Iudæorum Ecclesiâ Scripturas & lectas, & interpretatione illustratas fuisse docent.

Expenditur
utrum inter-
pretatio legi
fuerit in usu
ante captivi-
tatem Babilo-
niam.

Objec.

Sed aliqui, ut hoc responsi eludent, morem illum Scripturas interpretandi diebus sabbati apud Iudeos non increbuisse sub priori templo, hoc est, ante captivitatem Babilonicam, contendunt: siquidem in Scriptis Mosis, in quibus extat sabbati institutio, priusquam in terram Canaan in Babilonia sunt reversi, nullibi ejus occurrit mentio: neque ut opinantur extat mandatum aliquod, cuius vi sacerdotes ad interpretandum legem sabbatis successivè recurrentibus obligarentur: quæ sententia à quibusdam cum plausu accepta est.

Resp.
Sabbati san-
ctificatio non
in mero otio.

a Deut. 5.
12.

Si vera sunt, quæ dicunt, tum tota Iudeorum in sabbatis feriandi ratio in mero otio, aut à laboribus feriacione ex mandato Dei consistebat: quod facile nemo admittet: quum non solum in veteri sabbato otium à Deo erat populo Iudaico injunctum, sed sanctitatem à feriantibus à laboribus requisivit; aliter diem, in qua feriendum, sanctificandam non statuisset, quod tamen fecit (a): Observa, inquit Moses, diem Sabbathi, ut sanctifices illum, quemadmodum præcepit tibi Iehovah Deus tuus: quies in sabbato à Deo mandata non erat pars propriæ dictæ, sed adminiculum ejus sanctificationis, ut ex Patribus lib. priori

b hom. 1. de
Lazaros 5.
p 227.

Oὐδὲ δὲ σὺ δέξιας ἐσὶ τὸ Σάβ-
βατον, αλλὰ ἐργασίας πνευματικῆς
ταῦθεοις απὸ αὐτῶν τῶν πρα-
γμάτων, &c.

c hom. 23.
in Num.
d de Sab.
circumcis.

Imò ait eodem in loco, Iudeorum fuisse vacare audiendis divinis sermonibus. ita etiam *Origenes* (c) fatetur divinæ legis lectorem vel doctorem ab opere suo sabbatis non desuisse, & tamen sabbatum non contrainavisse. Quod autem erat lectoris vel doctoris legis opus, cui vacabant, nisi ut populum in ejus intelligentia instruerent? item *B. Athanasius* (d) ait; *Sabbatum otium non designat, aut minuit, sed cognitionem conditoris intelligentie. non otii causâ datum est sabbatum, quia cognitio magis necessaria est quam otium. otiosos illos in sabbato culpabat, cù quod illud quod proprium est sabbati, non habebant, Σαββατον*

Οὐκέτι δὲ σέργιας οὐραῖς τὸ Σάββατον, αλλὰ γνώσιν μὴ τὰ πνευματικά, πνευματικὰ τὰ δέξιας ταῦθεν. — γνώσεις ἀεὶ δὲ σέργιας εὑρετικὴ εἴδοτη τὸ

Σαββάτον. ὡς εἴναι μᾶλλον τὸν γεω-
στὸν αἰαγκαιοπέραν τῆς δέξιας. —
δέγεντας γὰρ αὐτὸς ἡν τῷ Σαβ-
βάτῳ ἡπάτῳ, ὅπερ ἔχετε τὸ ἴδον
τῷ Σαββάτῳ.

Chrysostomo & Origene ostendimus.

Beato Augustino satius videbatur Iudæorum fœminas lanam texere, illorum masculos terram fodere, ut prius ex illo observavimus, quām ut à labore feriantes tempus tererent in ludicris: secundum quem aliquid amplius ad sabbatum sanctificandum, quām merum otium erat requisitum, otii scilicet sanctificatio, sive quietis ad publicum Dei cultus exercitium consecratio: quæ in quibus potius, quām in divinæ legis recitatione, ejusque verborum sensus explanatione, orationibus, aliis pietatis exercitiis, poterat observari?

Sabbatum, inquit Theodoret. (a), otium præcipiebat, sed non omne otium: quan- a in p. 91.
doquidem spiritus opus multiplicabat. & quod fuit illud opus spiritus in sabbato in mul-
tiplicatum postea exponit; quum ait, precibus & hymnis dare operam jubebat.
hæc ostendunt aliquid amplius, quām otium in sabbato à populo fuisse re-
quisitum. f.

Secundò die sabbatorum Biblicus Textus publicè non fuisse recitatus, ejusque sensus elucidatus: tum nulli præter Sacerdotes & Levitas, aliosque la- In Sabbatho
crificia ad Sacerdotes offerentes, loco ad sacrificandum Deo destinato sabbatis erat convo-
tenebantur interesse: quid opus enim erat ut sacrificantibus tantum adessent? catio sancta.
sed contrarium apparet ex ipso Textu Levit. cap 23, v.3. ubi solennitas sab-
bati indicatur. statuit Deus, ut convocatio sancta sit. si autem convocatio sab-
batis à Deo erat requisita, tum erat populi & quæ ac Sacerdotum, communi-
cætui adesse; quo ad finem perducto celebris illa benedictio in populum con-
gregatum à Sacerdote fuit pronuntiata. Num. 6.23. f.

Terçò si nulla fuisse legis recitatio, ejusque explicatio in usu apud Iudæos Levitarum
sub priori templo, tum ad nihil aliud Sacerdotes obligabantur, nisi ut offe- erat legem
rendis sacrificiis operam darent. verum sacrificia Scripturæ testantur, Levitarum docere.
fuisse judicia Dei, & legem Israelem docere, & quæ ac suffitum ad altare ap-
ponere, Deuter. cap. 33, v. 10. ubi duo Levitis munera assignantur. primò ut
populum in lege & judiciis Dei instituerent, deinde ut suffitum ad altare ap-
ponerent. Si verò populum in lege non instruxissent; tum præcipuum curam
erga minùs principale, altero munere neglecto, quod erat præcipuum, impen-
dissent. & nisi populus in legis sentia fuisse institutus, plane ignorasset in f.
quem usum sacrificia à Deo erant ordinata. Sed Aaron, ejusque liberi ad
docendum statuta Dei filios Israëlis à Deo separantur ab aliis. Levit. cap. 10, v. 11.
quod fideiter præstiterunt, cum privatum (quoties aliquis eos de quavis ob-
latâ quæstione consuluit, Deuter. cap. 17, v. 9, 10.) tum publicè. totum enim
Israëlem erudiebant in verbo Dei, 2 Chron. cap. 35, v. 3. illaque provinciam ante, b Mat. 21.
quām post captivitatem Levitis ex officio incubuit, ut omnium instruerentur scien- Marc. 12. &
tiæ, quod lex ex illorum ore requireretur. Mal. cap. 2, v. 7. at quando uberiori cum
fructu scientiam legis divinæ in populi ædificationem promerent, quām in 13.
publico Ecclesiæ cætu diebus sabbatorum coacto? siquidem aliis (b) diebus, in
quibus laboribus vacabant, hoc non poterant præstare. Christus ministerium
semel auspicatus frequenter in templo docuit. quare populus Zachariam victi- Luce 22.
mas 18. Ios. 5.7.8.

a *Lac.* 1.8, mas offerentem expectasset (a), si conciunculam quandam & benedictionem 9, 10. ex ipso priusquam exirent, audire non illis fuisset soenne? In templo inter medios Doctores sedet Christus, audiens, eoque interrogans: quod indicat morem fuisse Doctoris in templo turbam docere. Si sabbatis itaque lex Dei in populi usum non erat enucleata, & præter sacrificia nulla alia pietatis exercititia à populo erant requisita, quia in re sabbatū erat supra alios dies a nobilitate? aliis enim quam sabbatorum diebus sacrificia offerebantur; immo bini agni unoquoque die in holocaustum jugiter erant oblati, *Num.* 28. non solo itaque sacrificiorum cultus, supra alios dies, in quibus etiam sacrificiis vacabant, sabbatum erat insignitum: sed præter sacrificia legis quoque interpretatio, in ea- que serua ac pia exercitatio, aliaque pietatis exercititia acofferunt: quorum nomine dies sabbati præ aliis septimanæ diebus sanctior habebatur. & psalmus nonagesimus secundus in hunc finem erat exaratus, ut in Ecclesia sabbato, quo agebatur convocatio sancta, à populo concineretur.

Quarto idem evincit questio proposita à marito Shunamitidis à Regum capite 4, v. 23. quærit ille ab auctore quare proficeretur ad Prophetam eo die, quem neque eternum, neque sabbatum? qui dies ordinarii erant ad consulendum Deum, ejusque verbum audiendum, secundum Clariss. Iunium. idem quoque Lyra in illum locum, hoc dixit, inquit, quia illis diebus homines frequen- tius ibant ad Prophetam, ad audiendum verbum Dei. quia Prophetarum non erat sacrificiis vacare, propterea qui ad Prophetas se contulerunt, hoc fecerunt ut ab eis in lege & voluntate Dei erudirentur, at quando hoc melius quam sabbato fieret? Clariss. Cumens ex autoritate Rabbi Aben Ezra affirmat sabbatis oracula fuisse consulta. de Repub. Hebræor. lib. 2, c. 24.

Quinto si Scripturarum recitatio, earumque dilucida interpretatio à Deo non fuissent præscriptæ, tum Christus, & post eum Apostoli, qui legi interpretandæ sabbatis fideliter incubuerunt, illæstprærias insimulandi sunt: siquidem Deo in sabbato vultum obtulerunt, quem illis in mandatis non dederat.

Synagogarum usus ante captivitatem Babyloniam. Denique quod ante captivitatem Babyloniam Synagogarum usus apud Iudæos inotaverat, colligitur ab ipso Mose *Levit.* c. 26, v. 31. ubi Hebræi per sanctuaria Synagogas, in quibus à populo hebdomadatum in sabbatis habebatur congregatio, intelligunt. de quarum ruina & vastatione Ecclesia cum Deo expostulat *Psalmus* septuagesimo quarto, v. 7, 8. cuius psalmi inscriptio ostendit ipsum psalmum Davide regni gubernacula administrante fuisse exaratum; inscribitur enim ad Asaph: aut igitur per Asaph (qui cum Davide cantus conscriperat, *2 Chron.* cap. 29, v. 30.) erat exaratus: aut ejuscuræ commendatus; qui unâ cum filiis recitatur inter eos, qui sacrâ cantiones canebant, *1 Chron.* cap. 25, v. 2. Si igitur Asapho superstite tum longè ante captivitatem Synagogæ erant in usu: at in quem finem erant institutæ? in quibus sacrificia (quæ nullibi nisi Hierusalem ædificato templo fas erat offerre) non erant oblatæ: sed in illis populus in lege Dei per Levitas ubique in Israele dispersos, alioisque ad id munieris & officii à Deo delegatos, erat eruditus.

Quibus consideratis penes alios esto quid de incetta eorum conjectura dicendum sit, qui contendunt nullam aliam sub priori Templo legis interpretationem in usu fuisse, præter eam quam Prophetæ extraordinariæ vocati suscepserunt: quâ opinione semel admissâ, non facile erit prædicta incommoda evitare, ut ex penitiori eorum inspectione cuivis apparebit: quorum conjecturæ cum bonâ eorum venia, & Iudaicorum & Christianorum ea de re authoritates san-ctis literis innixas opponimus.

Flavius

Flavius Iosephus (cui secundum D. Cunæus post sacrorum voluminum scriptores. *de Rep. hebr.* prima debet esse fides) Iudæorum causam agens contra Appionem in sua apolo-*1. 3. c. 1.*gia (quæ etiam teste Clariſſ. Cunæo usque ad miraculum erudita est) disertis verbis *lib. 2. contra* adſiſtmat, Moſes non ſemper legem nos, neſecundò vel ſepiuſ audire voluſiſſe, ſed in una: *Appion.* quaque ſeptimana alia opera retingueſtes ad legem audiendam congregari precepit uni- versos, tamque perfecte condidere, &c. ita ille, ſi Moſis ſoculo invaluſit illa ordi- natio de hebdomadali ad legem audiendam & perdiſcendam conuentu, tum longè ante exilium Babylonioſe.

Philo Iudæus dum ludicra, ſidendaque ſpectacula morum, ſaltatorum- *de vita Mo-* que proſliganda contendit; ait, morem fuſſe ſabbatis Philosophiæ operam *ſu. l. 3.* dare principe antecende, ac docente, quæ opus factò aut dicto eſſent, reliquias audientibus: ex quo etiam nunc eos philosophari ſabbatis more patrō affi- mat: oratoriaque in civitatibus pro ſcholis virtutum agnoscit. Iudæis itaque merito patrios ritus referentibus potius, quam alijs de illis augurati- *nt*ibus ha- benda fides eſt.

Inter Christianos varijs oppidò eruditij Rēpublicam Hebræorum traſtan- tes idem docuerunt, inter quos Carolus Sigomius de Republ. Hebræorum libro quinto, capite decimo. item Cornelius Bertramius pagina nonagesimā ſextā. Clariſſ. Cunæus (cui multum debet Ecclesia Christiana propter labores in hebraicis antiquitatibus explicandis) ait, rectam ſabbatorum obſervationem poſitam fuſſe in dictorum omnium, factorumque ſanctitate, atque in cultu divino, precibusque: omnia quæ legiſ recitationem, ejusque aū populi captum interpretationem habitam ſabbatis aperte declarant; alijs neque dicta, neque facta ſanctitate clariuſſent: aut quomodo ſine ſanctarum literarum elucidatione ad preces ſabbatis pīe cōcipiendas Iudæorum animi fuſſent inſtructi? imo facetur Literariſſ. Cunæus, Levitas legum omnium, & rerum humanarum, divinarumque ſumma ſcien- tiam in Synagogis per Iudæas oppida populo tradiſſe: & quando majori cum fructu, quam ſabbatis hoc p̄ræſtarent Levite? ut verbo expediam, quam- quam Talmudicam ſacrarum Scripturarum interpretationem, quam antiquam Iudæorum Eccleſiam ignorasse fatemur, tum temporis inoleviſſe negamus: hoc tamen de vocali Levitarum interpretatione Scripturarum affirmare non poſſumus.

Sed ut ad propositum revertamur, congregatā Iudæorum Eccleſiā in veteri Testamento Scripturas & lectas, & enucleatas, ipſo Sp. Sancto teste invenimus, licet de periodo temporis, quam earum interpretatio diebus ſabbatorum incepit, quidam dubitare.

Quod ad Eccleſias in novo Testamento ab Apoſtolis plantatas, quam diu perſecutionum turbine earum pax erat interpellata, una non poterant coīre, niſi ſumma cum diſſicultate: qua de cauſa ut diximus cap. 1, aliquando noctu, aliquando interdiu ſuos egerunt conuentus, neque iterum per totum diem illis cætum agere erat integrum: ob quam cauſam Tertull. (a) Christianorum eſſe a *de fuga in* judicat, ſi interdiu Dominiſa ſolennia celebriſſi (propter perſecutiones de quibus perſecut. cap. loquitur) non poſſunt, tum debere noctu fieri. ſi non per ſingulos, ſaltem per tres. hæc ultimo. docent, Eccleſiæ non fuſſe perniſiſſum eſe ſeculo, ſalvò & quoties volebant, interdiu ad pietatis exercitia peragenda ſeſe colligere, qui itaque à nobis du- plicis in Scripturis enucleandis laboris (flagrante perſecutionis flammā, cuius ſeculū illud erat feracifſiſſum) exemplum aliquod flagitaverit: ab illo me edoceri cupio, num Christiani durante perſecutione hiſ ſhoguls diſchus Domini- m̄ cætus egerint? ſi enim illis conuenire fuit integrum, cur non aequē ad

a de bono
pudicitiae
scđ. 1,

Scripturarum interpretationem, atque ad preces Deo fundendas (quum hæc munia ab Apostolo sint conjuncta 1 Corin. cap. 14, & fideliter à Cypriano (a) Scripturas explicante observata) convenisse credendi sunt? maximè quum moris erat Ecclesiæ, quoties Scripturæ erant recitatæ, eas interpretari. hoc ex Iustino, Origene, Tertulliano, Ambrolio, Augustino, aliisque non contemnendæ authoritatis Patribus cap. 4. fuisse satis ostendimus.

Iraque quum in Iudaicis, Apostolis, aliisque Apostolos in sequutis Ecclesiis Scripturarum lectionem in sequuta sit earum expositiō, necessariò videtur sequi, si illis Dominico coire erat permisum, tum duplicem de Scripturis adhibuisse Tractatum: cuius in eorum congressibus frequens fit mentio: & pro certo constat ex continua Ecclesiæ praxi, ab ipsis Apostolorum temporibus preces & lectiones unā fuisse deputatas, quæ cum matutino, tum vespertino tempore celebrarentur. Nemo igitur à ratione judicabit alienum, dicere, interpretationem eorum, quæ lecta erant, fuisse in sequutam: quoniam lectiones ad populum instituendum habebantur. at quomodo sine interpretatione in Scripturis lectis populus fuisse institutus? Eunuchus, quæ legerat, nisi aliquis dux viæ illi fuisse, se non potuisse intelligere respondit Act. 8. 31. imò de lectionibus solebant haberit tractatus, ut prius dictum.

Idem quoque calamitosa illorum temporum, tot diris persecutionibus excitatis, postulavit conditio: Christianæ fidei cultoribus assiduæ exhortationes ad crucem Euangelii ergo patienter tolerandam erant per necessariæ: neque existimandum est, solertissimos Pastores ab ipsis Apostolis, Apostolicisque viris Ecclesiæ præpositos operam non dedisse, ut quoties poterant, populum sibi commissum in fidei negotio instruerent. B. Cyprian. (b) se panas pati profitetur, quum ipse singulos aggredi, ac secundū Dominum, ejusq; Euangelii ministerium cohortari non poterat, dum exilio erat multatus. si dolori fuit vigilansissimo huic Episcopo, quia exilio impeditus, singulos ipsius inspectioni & curæ commendatos sanctissimis exhortationibus ad pietatem & patientiam stimulare non potuit, sanè quum plebi adfuit, si coram illa per lectorum nudam Euangelii lectionem recitari curâisset, licet cohortationibus suis populum non excitavisset, ut opere expleret quod in lectionibus audivisset, re ipsa Episcopum fidelem se exhibuisse nunquam putasset. unde meritò D. S. A. subactissimi judicij viro absurdum videtur cogitare, primævos Episcopos fideliter suum ministerium impletentes, nudâ Scripturarum lectione absque ulla apud populum explicatione fuisse contentos: quam si Episcopus non explevisset, licet innocens & absque scandalo vitam degeret, illam absque sermone conversationem, quanquam exemplo prodeisset, silentio nocere, indicat Hieron. epist. ad Oceanum. hanc itaque diligentissimi Ecclesiarum inspectores, nisi urgente aliquâ necessitate præpediti, nunquam intermisissent: proinde apud illos Scripturarum lectiones, earum sequuta est explicatio, quoties conventus ab Ecclesia habitus.

C A P. X.

Preces ab Ecclesia die Dominico effusa: conventicula pro Ecclesiis. Preces tantum ad Deum: eas Praeses incipit. Populum ad eas fundendas preparat. Surfum corda. In precibus fundendis omnium qui aderant erat una

una vox precabantur ut illis suggestis Sp. Sanctus. Quomodo hac consuetudo fuerit mutata. Pro quibus oret Ecclesia. Preces in vernacula lingua. Sicut corporis in precibus fundendis. Vox Amen.

HAec tenus de verbi Ministerio, quo solennis siebat Dominici observatio. sequitur secundum officium eo die ab Ecclesia peractum. Hoc in Precibus consistit. & Ecclesiam in suis cætibus una Deum orâsse testantur Scripturæ. præcepit S. Paulus in Ecclesiis fieri obsecrations, deprecations, interpellations, gratiarum actiones, 1 Timoth. cap. 2. v. 1. & Apostoli cum suis unanimiter perseverasse in deprecatione, & observatione dicuntur Actor. capite 1. v. 14. Ecclesia Hierosolymis collecta legitur perseverâsse in doctrina Apostolorum, & communicatione, fractione panis, & precationibus, Act. 2. 42.

Preces etiam inter pietatis officia eo die celebrata à Patribus ubique recentur: congregata plebe ad Dominica solemnia peragenda non solum Scripturæ legebantur, sed etiam petitiones erant delegatae, videlicet ad Deum. Tertull. ^{Preces ab Ecclesia consigilata habentur.} grigata habde anima cap. 9. item A pol. capite 39. dicit Ecclesiam coire in cætum, ut ad bise. Deum quasi manu factâ præcationibus ambiamus orantes, hoc est, ut collectis omnium precibus, quali quodam spirituali exercitu, uno humili impetu Deum adeamus, eumque nobis & aliis propitium reddamus, ut exponit Clariss. D. Zanchius. Recitatis in cætu Ecclesie Prophetarum, Apostolorumque scriptis, illisque à Præside explanatis, omnes consurgentes ad Deum preces profuderunt Iustini seculo (a).

Quum Julianus Græcorum mores ad instituta Ecclesie accommodare studuit, inter alia (b) certas certarum horarum & dierum preces ad morem Ecclesie instituit. Affirmat Arnobius Christianos in suis conventiculis precibus fuisse usos libro 4. 10. 21. cont. gent.

Quo loco Arnobius loca publicis Christianorum congressibus ad divini Convenicu- verbi interpretationem, preces Deo fundendas, & sacram Eucharistiam ad- la quid? ministrandam, assignata appellat Conventicula. quemadmodum Lactantius (c), c. 5. c. 11. dum crudelitatis cuiusdam in Phrygia meminit, qui universum populum pariter cum ipso conventiculo concremavit. ubi loquitur de loco, ubi ipsa pietatis exercitia in suis congressibus obivit Ecclesia.

Harum quoque precum meminit alibi Arnobius lib. 1. ubi dicit, collatis precibus Christianos Christum adorare, ab eoque justa, honesta, & auditu ejus condigna depositere. Christianorum esse diebus festis templa Dei frequentare, & inter alia pietatis officia, orationibus insistere, agnoscit Cyrillus lib. 8. in Io. cap. 5.

Omnia hæc ostendunt Preces in usu fuisse apud Ecclesiam in publicis congressibus: sed Christiani in unum coacti non solum erant precibus intenti, ut vult Zonaras in Can. 16. Conc. Laodic. capitibus enim præcedentibus ex Ecclesiæ adversariis observavimus, in publico Ecclesiæ cætu Scripturas cum letas, tum interpretatione fuisse elucidatas ab Episcopis, ~~Episcopis~~ quisque ad hoc ^{al} officii delegatis.

In precibus hisce recitandis octo præcipue commemoranda veniunt, quæ ^{Preces tantum} cogniti non sunt indigna. Primò omnes preces à primævis Christianis ad Deum erant effusæ, quia sciebant se (d) ab aliquo alio, quod orabant, non conditum. ^{ad Deum.} d. Tert. ap. sequituros, ideo ad Deum orationibus respiciebant, quum ipse sit, qui solum petra præstet. cap. 30.

E'gām dīlē dīuadīa, cōdīgī rūn & extrema est infusia, ab iis qui non
mūlō dīlē wīlō dītēdīgī.

fūnt dīlō rānguam à dīlō pēcere. Clem.

Alexandr. Strom. lib. 7.

Solum itaque Deum tum temporis coluerunt Christiani. Martyres autem ut discipulos & imitatores Domini suspiciebant. Euseb. histor. lib. 4. cap. 14. neque idololaticus sanctorum cultus tum in Ecclesiam irrepererat: quod copiosè satis (frendeant licet Pontificii) eruditissimi nostri Theologi docuerunt. ideo de eo nihil amplius addam.

Prefectus
preces ince-
pit.
a apol. 2.
b l. 2. contr.
Parm. ep. c. 8
C orat. 21.

Secundò Preces in Ecclesiaz congressu effusæ, ab eo qui cæteris præterat inchoabantur, quas pro virili profudisse ait Iustinus Martyr (a): quo nomine Proterius Alexandrinus Episcopus *parvus* hīs xī *ἀρχόμενος* Mediator Dei & bonum (licet August. (b) neminem bonorum & fidelium Christianorum ferre affirmat. Parmenianum ponentem Episcopum mediatorem inter Deum & populum) nuncupatur à Niceph. hist. l. 15. c. 17. & hoc laudi ducit Episcopis Greg. Nazianz.

Ψυχῶν περιστοιαν δίξασθη (c) quod animarum curam, gubernationemque suscipiant, mediatoresque inter Deum & homines agant. apol.

pro fuga, quod tamen tantum censeo de illis affirmari, quiccum Mose stant in ruptura, ut avertant iram Dei, ne populum perdat. Psal. 105. v. 23. Ipsi Imperatores fatentur in sua ad Dioceselin Asiam epist. (d) Episcoporum precibus bella sedari, incursiones Angelorum areri, & pestiferos demones repellere. hæc omnia illis ascribuntur, non quod procurabant; sed precibus apud Deum serio egrent, ut hæc mala ab Ecclesiis ipsorum curæ commendatis averteret: quorum orationibus ex immensa sua misericordia Deus annuit. ita censuit Chrysostomus, qui refert, Episcopi esse partes, ut pro civitate tota, immò pro universo terrarum orbis legatus intercedat, deprecatorque sit apud Deum, quo erga homines propitius fiat.

Prefectus po-
pulum ad
preces paravit
Exhortatio tur,
ad virgines.
Num. Pom.

Quum autem Præpositus se ad preces cum populo parabat, priusquam eas
præparatio orationem præcedat, necessarium censet Ambrosius, ne qui Deum prece-
re. innotuit. ut videre est in Pythagoricis, non sicut in omnibus homines (f) per transsum
f. Plutar. in adorare Deos immortales, sed mente ad id parata pergere suadentibus. proinde
quum Imperator circa auguria, & sacrificia versabatur, clamatum est, hoc age;
quæ vox quotquot sacrificiis intererant, ut devotâ mente ea expedirent, para-
bat. non enim in transcursu quasi sacris operandum est.

Sed veritatem hæc in re, quorū anitī fælicissimo Scripturarum lumine
sunt illustrati, magis perspicuè observarunt. ideo populo Christiano erat
persuasum, ut omni carnali & mundanâ cogitatione abjectâ toto corde pre-
cibus incumbenterent (g), nec animus quidquam tunc, quam id solum, quod præcurretur, co-
gitaret. & in hunc finem Sacerdos ante orationem præfatione præmissa parabat fra-
trum mentes dicendo, SV R S V M C O R D A: & dum respondit plebs,
H A B E M V S A D D O M I N V M, admonebantur, nihil aliud se, quam Dominum
cogitare debere. & hæc generalis erat præparatio, quæ populi ad quævis reli-
gionis officia mentes excitabantur, & ad ardentiorem invocationem etiam eā
auditā erant præparati.

In precibus
omnium una
vox.

Tertiò populi animis ad hunc modum ad Preces effundendas excitatis, hoc
consideratione dignum est, quod omnium qui unā aderant, erat *minus dīnōs* *ignōs*

una communis oratio, quam una mente, & fide in Iesum inculparā, protulerunt. ita Ignat.

Tὸ ἀθροισμα τῆς ὁμοίας αὐτοῦ μίαν ὥστε ἔχον Φωνὴν τὴν κοινὴν καὶ μίαν γνώμην.

vit Athanasius Apol. ad Imperatorem Constantium, ut omnes unam, can-

demque sine dissonantia vocem red-
derent.

Καὶ μίαν, καὶ τὴν αὐτὴν μετὰ συμφωνίας τῶν λαῶν γίνεσθαι τὴν Φωνὴν.

neam, & publicam. addit Apostolos Act. 1. 14. perseverasse in orationibus unanimes, dum orationis sua & instantiam, & concordiam declarant. precibus enim à pluribus conceptis facilior apud Deum patet aditus iuxta illud Matthæi capite 18. ver. 19.

Neque mirum alicui poterit videri, unam eandemque fuisse totius Ecclesiarum in unum congregat̄ orationem, quam unam in Ecclesia vocem esset oporteat.

Καὶ γὰρ μίαν ἐν σκηλησίᾳ θεῖ φωνὴν εἶναι αἰτία, καθάπερ ἐνὸς ὄντος Σώματος. Διὰ τὸτο καὶ ὁ αὐτογνώσκων μόνον φθέγγεται, καὶ αὐτὸς ὁ τὴν ὅπεροποντὴν ἔχων αὐτεχεπι σιγῇ καθήμενος, καὶ ὁ φάλλων φάλλος μόνος, καὶ πάντοις ὅπεροποντοι, ὡς εἴξεντος σώματος ή Φωνὴ Φέρεται, καὶ ὁ δημιλῶν δημιλεῖ μόνον.

Καὶ ὁ προφετῶς διχρός ὁμοίως καὶ σκηλησίας οὐσία ΔΥΝΑΜΙΣ αὐτῷ αναπέμπεται.

tas non recitasse, ad quarum nudam recitationem tanto conamine non erat opus. Iust. Mart. ap. 2.

Neque aliter esse potest, quoniam novā occasione oblatā continuo novæ, occasione respondentes requiruntur ~~occasiones~~; & ob hanc causam eadem semper esse non possunt. hoc pro more suo bellè docet. Tertullian. sunt inquit, de orat. c. 9. quæ perantur pro circumstantia cuiusque, præmissâ legitimâ & ordinariâ oratione (logitur de Dominicâ oratione) quasi fundamento. accidentium jus, est desideriorum jus superfruendi extrinsecus orationes. liberum est ex Tertulliani sententia Christianis pro se nata preces ad amissim præcandi formulæ à Christo præscriptæ formatæ ad Deum emittere. ita Divus Augustinus epist. 121. ad Probam, dicit, liberum esse alii atque alii verbis, eadem tamen in orando petere, sed non de! et esse liberum alia dicere. hoc est, possunt aliis verbis in præcibus uti, quam quibus usus est Christus in oratione quam Ecclesia præscripsit; verum animus non debet esse intentus

ep. ad Magnesianos. Clemens etiam

Alexandr. (a) dicit, orationibus dedicatis habere velut unam vocem com-

munem, & unam mensuram. hoc opta-

Constantium, ut omnes unam, can-

demque sine dissonantia vocem red-

derent.

Cyprianus de oratione Dominica

agnoscit Ecclesiarum orationem esse commu-

nem, & publicam. addit Apostolos Act. 1. 14. perseverasse in orationibus unanimes,

dum orationis sua & instantiam, & concordiam declarant. precibus enim à pluribus

conceptis facilior apud Deum patet aditus iuxta illud Matthæi capite 18.

ver. 19.

qui prælegit, loquitur solus, & ipse qui

Episcopatum tenet, sedet interim si-

lens: qui psallit, psallit solus, & ubi

omnes succimerent, elevat uno ore vox

defensur, & qui verba populo facit,

solus facit, inquit Chrysostomus. Hom. 36. in

item Homil. 18. in 2. Corinth. ait, 1 Cor.

comunes preces fieri à Sacerdote & alii,

omnesque unam dicere orationem.

Quaridius sunt præcibus prout illis Tert. ap. 30.

Sp. Sanctus suggestit, sine monitore, quia Preces à Sp.

de rectore orabant. hoc est, Sp. Sanctus illis ad preces piè concipiendas viam Sancto sug-

monstravit, & ex eis in strictu sine alio monitore orabant. ipso panis & vini gælla.

quā diluti oblationes preces, & gra-

tiarum actionem Praefectus pro virili

emisi. si, quantum pro virili sua po-

tuuit, orabar, videtur preces conscrip-

tas non recitasse, ad quarum nudam recitationem tanto conamine non erat

opus. Iust. Mart. ap. 2.

E'gām dīlā dīuādīc, tōdīlā rām
pūlō Dōmū wīlō Dōmū dīrēdīz.

¶ extrema est infelix, ab iis qui non
sunt dīlā rāngām à dīlā pētērē. Clem.
Alexandr. Strom. lib. 7.

Solum itaque Deum tum temporis coluerunt Christiani. Martyres autem ut discipulos & imitatores Domini suspiciebant. Euseb. histor. lib. 4. cap. 14. neque idololaticus sanctorum cultus tum in Ecclesiam irrepererat: quod copiosè satis (frendeant licet Pontifici) eruditissimi nostri Theologi docuerunt. ideo de eo nihil amplius addam.

*Præfatis
preces inci-
pit.*
a apol. 2.
b l. 2. contr.
Parm. ep. c. 8
C orat. 21.

Secundò Preces in Ecclesiæ congressu effusæ, ab eo qui cæteris præterat inchoabantur, quas pro virili profudisse ait Iustinus Martyr (a): quæ nomine Proterius Alexandrinus Episcopus parvus dīlā rīgārō Mediator Dei & bonum (licet August. (b) neminem bonorum & fidelium Christianorum ferre affirmat. Parmenianum ponentem Episcopum mediatorem inter Deum & populum) nuncupatur à Niceph. hist. l. 15. c. 17. & hoc laudi dicit Episcopis Greg. Nazianz.

d Theod. 4.7
Propriæ ipsorum
virtute hac

ds Sacer. l. 6.

Ψυχῶν περιστοῖς δέξαδη (c) quodd animatum curam, gubernationemque suscipiant, mediatoresque

μετοίτοις θεοῦ καὶ αὐτούς, &c. inter Deum & homines agant. apol. pro fuga. quod tamen tantum censeo de illis affirmari, quicquid Mose stant in ruptura, ut avertant iram Dei, ne populum perdat. Psal. 105. v. 23. Ipsi Imperatores fatentur in sua ad Diocesem Asianam epist. (d) Episcoporum precibus bella sedari, incursiones Angelorum areri, & pestiferos demones repellere. hæc omnia illis ascribuntur, non quodd procurabant; sed precibus apud Deum serio egerunt, ut hæc mala ab Ecclesiis ipsorum curæ commendatis averteret: quorum orationibus ex immensa sua misericordia Deus annuit. ita censuit Chrysostomus, qui refert, Episcopi esse partes, ut pro civitate tota, in modo pro universo terrarum orbis legatus intercedas, deprecatorque sit apud Deum, quo erga homines propitius fias.

*Præfatis po-
pulum ad
preces paravit
Exhortatio
ad virgines.
f Plutar. in
Num. Pom.*

Quum autem Præpositus se ad preces cum populo parabat, priusquam eas

est aggressus, populum prævio quodam sermone præparabat. ut enim (e) animæ

preces paravit præparatio orationem precedat, necessarium censet Ambrosius, nè qui Deum prece-
e Exhortatio tur, cum tentare videatur: quod vel hominibus solo Naturæ instinctu ductis

ad virgines. innotuit. ut videre est in Pythagoricis, non sinenibus homines (f) per transfigum

f Plutar. in adorare Deos immortales, sed mente ad id parata pergere suadentibus. proinde

quum Imperator circa auguria, & sacrificia versabatur, clamatum est, hoc age;

quæ vox quotquot sacrificiis intererant, ut devotâ mente ea expedirent, para-
bat. non enim in transcurso quasi sacris operandum est.

g Cypr. de
orat. Domi-
nica.

In precibus
omnium una
vox.

Sed veritatem hac in re, quotutani animi fælicissimo Scripturarum lumine sunt illustrati, magis perspicue observarunt. ideo populo Christiano erat persuasum, ut omni carnali & mundanâ cogitatione abiectâ toto corde pre-
cibus incumbenterent (g), nec animus quidquam tunc, quam id solum, quod preccaretur. co-
gitaret. & in hunc finem Sacerdos ante orationem præfatione præmissa parabat fra-
trum mentes dicendo, SVR SVM CORDA: & dum respondit plebs,
HABEMVS AD DOMINVM, admonebantur, nihil aliud se, quam Dominum
cogitare debere. & hæc generalis erat præparatio, quâ populi ad quævis reli-
gionis officia mentes excitabantur, & ad ardentiorem invocationem etiam eâ
auditâ erant præparati.

Tertiò populi animis ad hunc modum ad Preces effundendas excitatis, hoc

consideratione dignum est, quod omnium qui unâ aderant, erat una dñis agnus

una

ratio communioratio, quam una mente, & fide in Iesum inculpare, protulerum. ita Ignat.

Tò ἀθροισμα τῆς ποιησίας αὐτού
κατέδρων μίαν ὥστε ἔχον Φωνὴν
τὴν κριτὴν καὶ μίαν γνώμην.
vit Athanasius Apol. ad Imperatorem Constantium, ut omnes unam, ean-
demque sine dissonantia vocem red-
derent.

Καὶ μίαν, καὶ τὴν αὐτὴν μετὰ
συμφωνίας τῶν λαῶν γίνεσθαι τὴν
Φωνὴν.

νενομησίαν, & publicam addit Apostolos Act. 1. 14. perseverasse in orationibus unanimes,
dum orationis sua & instantiam, & concordiam declarant. precibus enim à pluribus
conceptis facilior apud Deum patet aditus juxta illud Matthæi capite 18.
ver. 19.

Neque mirum alicui poterit videri, unam eandemque fuisse totius Ecclesiæ
in unum congregata orationem, quum unam in Ecclesia vocem esset oporteat.

Καὶ γὰρ μίαν ἐν σκηνησίᾳ θεοῦ
Φωνὴν εἶναι αἰτία, καθάπερ ἐνὸς ὅγ-
ιζο Σάμανθω. Διὸ τόπο καὶ ὁ αὐτού-
γνώσκων μόνον Φθέγγεται, καὶ
αὐτὸς ὁ τὴν ὀπίσκοπὴν ἔχων αὐτε-
χεπι στηγὴ καθίμει θω, καὶ ὁ ψάλλων
ψάλλει μόνον, καὶ πάντοις ἀποχώ-
σιν, ὡς εἴ τοι σόματος η Φωνὴ
Φέρεται, καὶ ὁ δριλῶν ὁμιλεῖ μόνον.

Καὶ ὁ προφετεὺς Διοχετεὺς ὁμοίως καὶ
διηγεστέας ΟΣΗ ΔΥΝΑΜΙΣ
αὐτῷ αὐτούς πειται.

tas non recitasse, ad quarum nudam recitationem tanto conatim non erat
opus. Iust. Mart. ap. 2.

Neque aliter esse potest, quoniam novā occasione oblatā continuo novæ,
occasione respondentes requiruntur occasiones; & ob hanc causam eadem
semper esse non possunt. hoc pro more suo bellè docet. Tertullian. sunt inquit, de orat. c. 9.
qua perantur pro circumstantia cuiusque, præmissâ legitimâ & ordinariâ oratione (lo-
quitur de Dominicâ oratione) quasi fundamento. accidentium ius, est desideriorum ius
superstruendi extrinsecus orationes. liberum est ex Tertulliani intentiâ Christianis
pro re nata preces ad amissim precondi formulæ à Christo præscriptæ formari
ad Deum emittere. ita Divus Augustinus epist. 121. ad Probam, dicit, liberum esse
alius atque alii verbū, eadem tamen in orando petere, sed non de' et esse liberum alia dice-
re. hoc est, possunt aliis verbis in precibus uti, quam quibus usus est Christus
in oratione quam Ecclesiæ præscriptit; verò animus non debet esse intentus

ep. ad Magnesianos. Clemens etiam
Alexandr. (a) dicit, orationibus dedi- a Stromat. 7.
caros habere veluti unam vocem com-
muniem, & unam mensem. hoc opta-
vit Athanasius Apol. ad Imperatorem Constantium, ut omnes unam, ean-
demque sine dissonantia vocem red-
derent.

Cyprianus de oratione Dominica
agnoscit Ecclesiæ orationem esse commu-
nem, & publicam addit Apostolos Act. 1. 14. perseverasse in orationibus unanimes,
dum orationis sua & instantiam, & concordiam declarant. precibus enim à pluribus
conceptis facilior apud Deum patet aditus juxta illud Matthæi capite 18.
ver. 19.

qui prælegit, loquitur solus, & ipse qui
Episcopatum tenet, sedet interius si-
lens: qui psallit, psallit solus, & ubi
omnes suocommuniunt, velut uno ore vox
definita, & qui verba populo facit,
solus facit, inquit Chrysostomus. Hom. 36. in
item Homil. 18. in 2. Corinth. ait, 1 Cor.
conunnes preces fieri à Sacerdote & alii,
omnesque unam dicere orationem.

Quarò usi sunt precibus prout illis Tert. ap. 30.
Sp. Sanctus suggessit, sine monitore, quia Preces à Sp.
de rectore orabant. hoc est, Sp. Sanctus illis ad preces prie concipiendas viam Sancto sug-
monstravit, & ex eis in instantiū sine alio monitore orabant. post panis & vini gressu.

quam diluti oblationem preces, & gra-
tiarum actionem Prefectus pro virili
emisit. si, quantum pro virili sua po-
tuit, orabat, videtur preces conscrip-

tas non recitasse, ad quarum nudam recitationem tanto conatim non erat

ad alia petenda, quām quæ nobis in illa oratione exposuit Ch ist us.

Præterea Episcoporum erat, aliquando, quæ sibi à populo erant impetrata, Deo in orationibus commendare (a), atque hac de causa eisdem precibus uti semper non poterant, quia novæ occasiones, ut dixi, novas requirunt orationes: præsertim quum Chrysostomo teste eorum eras apud Deum precari ut mala cuique imminenſia diverſeret, proinde quum eadem mala semper non occurrant, de Sacer. l.6. prout status populi ipsorum curæ commendati requirebant, semper preces fundebant Episcopi.

Quomodo
hac consue-
tudo fuerit
b. de Baptij.
cont. Donat.
l.6. c. 25.

Primò igitur preces secundum temporis qualitatem erant adhibitæ, hominum mentibus ad precandum devotæ à Sp. Sancto dispositiæ, postea vero (quando astutia diaboli variæ in religione obrepplerant errores) protractu temporis evenit, ut preces contra fidem (sive ut loquitur B. Augustinus (b), quidam in precibus loquuntur sunt contra regulam fidei) ab aliquibus invehementur, prospicien- te Ecclesiâ huic errori triplex adhibitum erat remedium. & primò cautum fuit, ut nulli pro arbitrio precum formulas contexere, quas in publicis convenientibus recitaret, liceat, sed eadem (hoc est, interprete Zonara, diuturnâ consuetudine usurpatæ) re-tincentur in quoque conventu. ita Conc. Laod. can. 18.

an. 397. Deinde statutum erat, ut de precibus, quibus in congressibus uterentur, cum instructionibus fratribus conferrent. ita tertio Concil. Carthaginensi. can. 23. erat cautum.

an. 416. Tandem definitum erat, ut nullæ aliæ preces, vel orationes, dicerentur in Ecclesia, nisi quæ à Synodo erant approbatæ. (Concil. Milevit. 2. can. 12.) ne forte aliquid contra fidem, vel per ignorantiam, vel per minus studium sit compositum. utriusque remedium, secundi, scilicet, & tertii, occurrit mentio in Concilio Africano. Can. 70. T. I.

Can. 23.

Sed & in prædictis Africaniis Canonibus utrum Venerandi Patres loquantur de compositis orationum formulis in publicis liturgiis, an de precibus, quas eo tempore, quo ad dicendum prodiit, qui de Scripturis erat tractaturus (quod solenne fuit Tractatoribus, ut cap. 4. ex Patribus audivimus) concepit, incertum est. ad illas potius, quām has eos fuisse intentos, quibusdam magni nominis videtur: quandoquidem citata Canonum verba statuunt, quibus orationum formulis uterentur, quorum esset sacra administrare, quando altari afflaretur. Ita Concil. Carthag. ubi de Scripturis tractaturi non stabant. Episcopi Scripturas interpretantis solium erat in medio Ecclesiæ, ut prius ostendimus. Hoc itaque à Paribus sanctum, nè crescentibus hæreticis, suaque heterodoxa dogma-ta spargentibus, populo Christiano eorum praxin non satis attendenti ab hæreticis imponeretur. maximè quia eo seculo Canones erant sancti unaquæque factio certas precationum & hymnorum formulas in vulgus spargebat, quibus homines in fide non satis exercitatos, sed incaute ipsorum somnia exosculantes, quum in unum congregarentur, ad se allicerent: ut Chrysostomi

g. 40.

c. Socr. l.6. seculo non multo post habita prædicta Concilia evenisse narrant historici (c). e.8. Nicoph. ut horum, inquā, conatibus statim obviam iredetur, nè hæretici liturgiarum for-lib. 13. c. 8. mulas, cum doctrina ab Apostolis accepta non congruentes, in vulgus sparge-rent; statutum est in publicis liturgiis (quæ ab uno aliquo minime erant præ-scribendæ) ut nulli fas esset uti aliis orationum formulis, nisi quæ aut prius erant in usu (scilicet antequam heterodoxismi nubecula splendidam veritatis faciem obscuravit) aut subactissimi judicii fratum calculis essent approbatæ, aut tandem auctoritate cujusdam Synodi confirmarentur. Milevitanos Patres loqui

loqui de hujusmodi precibus, ipsa Canonis titatis verba declaratant. consultatur lotus, extat Tomo Conciliorum primo pag. 600.

Præterea hanc horum Canonum causam fuisse apparet ex conditione temporum, in quibus erant sancti. tum enim tam Arianismi, quam Pelagianismi vulneribus graviter laborabat Ecclesia. ipsa etiam ratio citatos Canones minimè restringere suadet ad preces conceptas ab eo qui Tractatoris locum apud populum obivit: siquidem illæ prout Ecclesia necessitas postulabat, semper erant concipiendas (ut prius nos docuit Tertullianus:) quo nomine semper eadem esse non poterant: sed pro te nata, & ut necessitas populi, pro quo Tractatoris erat sacrificia labiorum Deo offerre, postulavit, erant variandas.

Econtrà verò si de Tractatoris precibus loquuntur Canones, hoc tum observatu non erit indignum, quod Graviss. Patres in illis sanctionibus non sibi proposuerant, omnibus & quibuscumq; Tractatoribus leges in precibus concipiendis præscribere: sed solum iis qui in sacris non erant oppidò instructi: loquuntur enim de quibusdā, qui Patrem pro filio, vel filium pro Patre nominant: quique sibi preces aliende descripserunt. ita Conc. Carthag. abi suprà, nè hīc in Religione minus excitatis aliorum fraude, & astutia imponeretur, statuunt, ut cum prudentiorib; fratribus de precibus, quas descripserant, sermones habeant priusquam eas coram populo profertent.

Idem quoque dicendum ad Milevitaniorum Canonem; quo cavetur, nè aliquid contra fidem per ignorantiam, aut per minus studium sit compositum. & tamen ex istis sanctionibus ipsi instructiores fratres ad precum formulas, nisi ab aliis approbaras, non restringuntur. satellitibus quasdam preces, quibus usi sunt Dominico, præscriptas à Constantino M. legimus; nullus tamen inde concludet, ceteros Christianos nullas nisi præceptas ad Deum fudisse preces. aut igitur de Liturgiarum orationibus, aut de Tractatoris, ad preces concipiendas præ ignorantia inuidorei, orationibus intelligendi sunt Canones citati, & non de aliis.

Quinto in precibus ad hunc modum conceptis Deum orabant pro rebus iusti, honesti, & ejus auditu digni; Arnob. cont. gentes lib. 1. & hæc in omnium gratiam depolcebant; non solum pro familiaribus, sed etiam inimicis, pro Imperatoribus & subditis, aliisque omnibus serio apud Deum in precibus agebant; ita Arnob. libro 4. pro se ipsis, & omnibus ubique gentium, ut Iustinus Martyr. apologia secundâ. pro Imperatorum salute, ut Tertullianus apol. capite 30. pro eorum ministris, pro statu seculi, & rerum quiete; Tertullianus ibidem. præcipue verò pro Ecclesia, quia ictus populus Christianus unum sunt. Cypr. de orat. Dom.

Sexto hæc preces erant conceptæ lingua vernacula. hoc pro omnibus contra Celsum Christiani nominis protervum adversarium nos docebit Origenes. contra Celsum lib. 8. ubi notum facit omnibus, quod germane Christiani non usitauit quidem in sacra scriptura Dei nominibus utantur inter precandum, sed Graeci, Romani Romanis singulique precantur propriâ lingua. Deumque celebrant pro viribus: & omnium linguarum Dominus omnibus linguis precantes exaudit, tam varie loquentes, haud secus quam consonos, ut ita dicam, & unius vocis homines intelligens. ubi docet, Christianos quocumque terrarum loco degerent, in precibus fundendis non alio, quam vulgari ipsorum idiomate fuisse usos.

Septimò aliquid de situ corporis in precibus concipiendis addere à re nostra

P non

Euseb. de
vita Conf. 1. 4. c. 18.

Pro quibus
ores Ecclesia.

a lib. 2. ad Simplicia-
num q. 4. non erit alienum. ubi in primis, quod egregie obseruat Augustinus (a), ani-
madverte erit operæ pretium: non esse præscriptum quomodo corpus ad orandum
constituatur, dummodo animus Deo præsens peragat intentionem suam. additque, quol-
dam stantes, alios flexis genibus, alios jacentes orâsse stantes orationem fuisse re-
fert Iust. Martyr ap. l. 2. Quando, inquit Cyprianus (b), stamus, ad orationem vi-
gilare & incumbere ad preces tuto corde debemus. Sed genibus flexis orationes ad
Deum effusas sæpius legimus: & hunc orandi, seu statum, seu ritum, anti-
quissimum & cōmuissimum fuisse omnibus seculis appetit. Clem. Alexandr.
Stromat. 7. dicit orantes se abjecere in terram. Christiani milites gemibus humi
positis (ut Christianis solenne est quum orant) se ad preces Deo offerendas
com posuisse dicuntur apud Euseb. hist. 5. cap. 5. Arnebius (c) etiam affirmat,
lib. 1. Christianos quum collatis precibus Deum adorant, prosterni: sive ut posteâ, genu nixo
procumbere quum orant. preces, inquit Epiphanius in fine Panarii, imperat Ecclesia
cum omni fiducia. & geniculazione in ordinatis diebus.

Sed die Dominico in memoriam Dominicæ Resurrectionis de geniculis non
adorant, tâque immunitate à die Paschæ in Pentecosten usque gaviss sunt antiquitus. ita
d de corona Tertull. (d) iust. Martyr q. 115. Quem morem alicubi lapsum, omnibus locis re-
militum. c. tinendum statuit Canon vigesimus primi Concilii Nicæni. licet pro tempore
3. quod interlabitur à Pascha ad Pentecosten in littore Tyri positis genibus ado-
ravit S. Paulus; Act. 21. 5. post enim dies Azymorum navigavit à Philip. is,
Act. cap. 20. v. 6. & festinabat agere Pentecosten Hierosolymis, Act. 20. 16.
Tyrum autem in itinere suo versus Hierosolymam pervenit, ubi de geniculis
Deum cum aliis adoravit.

Quomodo potes ad orientem. In precibus, inquit, fundendis hoc illis erat curæ, ut summâ cum reveren-
tiâ totum componeretur corpus, & sive ad meridiem, sive ad alias cæli plagas
facie conversâ orandum sit, dicit Basilius nullâ scripturarum autoritate esse
determinatum, licet levibus argumentis ad id mori veteres facie ad orientem

Basil. de Sp. conversâ precabantur. veluti quia oriens est alius creaturæ paribus præstabilior, homi-
num scilicet opinione, Iust. Mart. qu. 118. sive quia lux cognitionis veritatis, quem
admodum sol, oritur in oriente, Clem. Alexandr. Strom. 7. sive quia antiquam requi-
rimus patriam, videlicet, paradisum, quem consecravit Deus ad orientem. Basil. de Sp.
Sancto cap. 27, &c. Sed quanti faciendæ sint hujusmodi bellæ rationes, meum
non est determinare; sit penes Ecclesiam judicium. Ex prædictis patet, Chris-
tianos versus orientem facie conversâ Deum orâsse. eoque nomine Ethnici
Christianos Deum versus Orientem precantes criminabantur, quasi solem ado-
rarent. Tertull. apol. 16. Sed Christianis tale mandatum à Deo in scripturis
non extat; hæc erat traditio quam posteri à prioribus acceperunt & tamen
non fidei, sed duntaxat ritus seu consuetudinis erat traditio: certoque constat,
Deum non minus exaudire precantes conversos in meridiem aut occasum,
quam in orientem.

Amen. Postremo finitis precibus tota populi congregatio acclamabat Amen. Iust.
lib. 2. ad Mart. ap. 2. Athanas. Ad Imper. Const. Ad similitudinem, inquit Hieronymus,
celistis tonirru (quod intelligendum est de multitudine eorum qui sacrâ inter-
erant) amen reboabat.

Hæc sunt, quæ præcipue de precibus, sive Dominicis, sive aliis diebus con-
ceptis, apud antiquos observanda occurunt.

C A P. XI.

De Psalmis & Hymnis de Dominico cantatis. Apud Occidentales Ecclesias seruit hymnorum usus inolevit, licet aliter sentias Baronius. Vnde desumpta hymnorum materia.

SVb precibus, de quibus hactenus, sacri etiam hymni, semper in usu apud Ecclesiam, comprehenduntur. psalmos enim in Ecclesia recitandi consuetudo, est quædam ad Deum deprecatio. *Ἄληγδια παράκλησις ἵτις πρὸς τὸν Θεόν.* Zonar. in can. 75. Conc. in Trullo.

B. Paulus non semel psalmorum, hymnorum, spiritualiumque cantionum, quibus fideles cum gratia in corde Domino canebant, meminit Coloss. 3. v. 16. *Hymni in & Ephes. 5. v. 19.* verum licet in utroque loco variis, non de publicis in Ec- publico Ecclesia cantatis hymnis, sed de privatis videatur loqui Apostolus: in publico *τελεταίαν* Ecclesiæ conventu eam suos habuisse hymnos extra controversiam est: *de cantati.* quod testatur ipse Paulus i Cor. 14. v. 26, quum ait, *quoties conveniunt, unusquisque vestrum canicum babet*, &c. ibi de hymnis in sacris Ecclesiæ congressibus recitatis. Apostolum loqui nulli dubium est. ideo B. Augustino (a) visum fuit a epist. 119. Ecclesiam habere de hymnis, & *psalmū canendū ipsius Domini, & Apostolorum docu- mēta, exempla, & præcepta.*

Ex Philone meminit hymnorum Eusebius, quos ab Ecclesia recitari affirmat. histor. lib. 2. cap. 17. varios conscripsit Nepos, quibus tempore Dionysii usi sunt fratres. Euseb. 7. cap. 24. In publicis cætibus psalmos & hymnos de- cantatos Tertulliani æ. ate ipse testatur, apol. cap. 39. & alibi quum *Dominica solennia* recenseret, dicit psalmos cani. de anima cap. 9. Plinii secundi verbis ad Trajanum, seculo amplius ante Tertullianum, agnoscit (b) *Christianos habuisse b* Tert. apol. *cætus antelucanos ad canendum Christo & Deo.* Trajani autem temporibus Ephelum cap. 2. redit: Ioan. Apostolus, qui imperii gubernacula retinetit Domitiano in insulam Patmon erat relegatus.

Christiani dignitate festivitates suas in psalmis, hymnis, & canticis spiritua- libus honorabant Ephrami seculo (c). dum docet Gregor. Nazianzenus (d) c Serm. de quomodo festa Christianorum sint celebranda, jubet *hymnos pro tympanis suis.* *Cruce Dom. mētris, psalmodiam pro turpibus & flagitiosis canibus, &c.* (e) *propterea ut canticis suis* d orat. 48.

Hymnos nocturnos ad reprimendam Arrianam opinionem (f), siveque in p. Socr. 6. 8. fide confirmandos excogitavit Chrysostomus. atque Ecclesiam Catholicam, principio psalmodiæ, hymnorumque canendorum inde sumpto, sacris canti- tenis uti, fatetur Nicephor. lib. 13. c. 8. homilia post redditum Chrysostomi (f) f hom. post testatur Ecclesiam ejus seculo hymnis usam fuisse. Basilius Ponti urbes circum a redditum 28. iens populum in unum coite docuit, ac hymnis, psalmis, & orationibus va- care. Ruffin. histor. Eccles. libro 2. capite 9. & Basil. epistola ad Neocæsarienses 63.

Ex quibus appetet, cantandi morem, maximè in Orientali Ecclesia, jam inde ab Apostolis observatum fuisse: & quo magis crevit Ecclesia, psallendi usus quoque crevit.

Occidentales seruit cantum receperunt. licet Baronius eat inficias, an. sexa-

gesimo

gesimo sectione 33. secundum quem Damasus non canendi ritum, quem ab ipso institutæ sedis exordio in R. Ecclesia dicit coauisse, sed psalterium ex translatione septuaginta duorum interpretum ex oriente, ab Hieronymo tum Hierosolymis agente, accepit Damasus. sed Baronium in hoc deceptum, lectori fucum facere, ipsa Damasi verba demonstrabunt. quanquam Baronius de veritate hujus epistolæ, cui fidem facia ipse liber Pontificalis Conc. T. 1. p. 496, dubitet. Damasi epistola ad Hieronymum petit, ut *Greco-rum psallentiam* (non psalterium 72. interpretum, ut vult Baronius) *ad se dirigeret, præsertim quem apud eos nec psallentiam nos teneretur, nec hymni decus in illorum ore cognosceretur.* Damasc. ep. 3. ad Hieron. Liber quoque Pontificalis (a) dicit p. 496. *Damasum constituisse, ut psalmi interdiu nocturne canerentur per clericos.* si ab ipso institutæ sedis Romanæ (ut vult Baronius) exordio psalmorum cantus in ea coauisset Ecclesia, quâ facie affirmabit liber Pontificalis, Damasum constituisse, ut *psalmi cantarentur*, quod longè antea Damasum factum clamat Baronius *quod tamen liber Pontificalis Damasi constitutioni ascribit.*

b. Confess. l. 9. c. 7. Ambrosium Mediolanensem antistitem canendi hymnos & psalmos primum apud occidentales populos instituisse, refert Augustinus (b): neque hoc longè abhorret ab eorum sententia, qui hoc Damaso ascribunt; erant enim *syzygous*, & quod ab uno erat incepit, alterius ope poterat confirmari, ita Polyc. Vergil. lib. 6. ca. 2. *Vt cumque morem illum canendi apud Mediolanenses viguisse planum est: nam Iustina Ambrosium persequente, plebs in Ecclesia excubabat, & tum ut psalmi & hymni canerentur, secundum morem orientalium parium, ne populus mœrorum radio contabeseret, institutum est, & ex illo in hodiernum retentum, multi jam & pene omnibus gregibus, & per cœtræ orbis, imitantiibus, tenebatur quoque Paulinus in vita Ambrosii Iustine tempore hymnos in Ecclesia Mediolanensi celebrari cœpisse, & hujus celebritatis devotionem non solum in illa Ecclesia, verum per omnes penè Occidentis provincias manasse.* refert.

Aug. Conf. h. 9. c. 7. In explicandis cantatis ab Ecclesia antiquitus hymnis primò hymnorum materiam, deinde cantandi modum investigabimus. Quod ad ipsos hymnos attribuet, eorum sonos divina eloquia suavi voce decantata animarunt, ideoque materia, quandoque psalterium cantabant Davidicu. August. confess. lib. 10. cap. 33. Ita Theodoreus a Flavinianum & Diodorum hymnos Davidicos canendos tradidit. hom. de verb. disce, hist. lib. 2. cap. 24. Chrysostomus dum indecorè cantantes vellicat, ipsa Esiae 1. T. 5. decantatorum Davidicorum psalmorum verba in se canendum prolatæ recenset. divina Prophetarum cantica. Augustinus gloriatur in Ecclesia sobriæ psalli. p. 128. ep. 119. cap. 18.

Tertullianus ait unumquemque in Christianorum casib[us] post manualem aquam de scripturis sanctis, vel de proprio ingenio provocari in medium Deo canere. apologia capite 39.

Quandoque etiam psalmi in Ecclesiæ cœtu cantati erant ab Ecclesiæ Do-
ctoribus conscripti. Socrates macminis psalmorum à Chrysostomo conscriptorum lib. 6. c. 8. Eusebius à Nepote, hist. lib. 7. c. 24.

Conc. Laod. can. 59. prohibetur ne priuati psalmi in Ecclesia dicantur, ideo B. August. loco predicto viro veritatem Donatistis, qui reliquis Davidicis psalmis, hymnos proprio ingenio excoigitatos concinerent.

C. A. , X I I .

Cantandi modus in Ecclesia erat ad vulgi captum, modestus & sobrius: incommoda suavioris vocis in canendo. Utilitas benè moderati cantus. Hymni modò ab uno, modò à variis decantati. Antiphona. Organa. Quomodo nullus erat licitum cantare in Ecclesia, nisi ad hoc adscriptis. Cavebant à Musica fracta. Musica apud Pontificios in usu censura.

*S*ecundo loco de cantandi modo apud Christianos in ipsorum cætibus usitato hoc observandum est, licet ubique canendi viguerit usus, eundem tamen cantandi modum ab omnibus non fuisse frequentatum: saltem unicè cæbant veteres ut cantus à populo inteligerentur, & nè dulcedine vocis in canendo sine pio cordis affectu deciperentur. Corinthii linguarum dono præcellentes in vulgo ignotâ lingua canebarunt, sed Paulus errorem illum abrogavit, iussisseque unius nota lingua, ut populus possit accinere, Amen, 1 Cor. 14. v. 15. neque aliter cantentes in corde Domino, se invicem cantionibus, laudibus, & spiritualibus canentes commoverent. quod tamen ex Canone Apostolico erat Ecclesiæ injunctum. Coloss. cap. 3. v. 16. Ephes. cap. 5. v. 19. quæ docent, omnem canendi artem in Ecclesia debere ex Apostoli sententia ordinari ad vulgi captum.

Cantus ad vulgi captum.

Ita quoque erat in usu apud Ecclesiæ sequentem. B. Athanasius tam modico sexu vocis lectorem psalmi faciebat sonare, ut pronuncianti vicinior esset, quam sonanti, teste Augustino Confess. libro 10. capite 33. S. Hieronymus B. Pauli testimonio fræsus (1 Corint. cap. 14. v. 15. ubi dicit Apostolus, psallam spiritu, psallam carmine) in dicendo psalmum, (a) non dulcedinem vocis, a Hieron. ep. sed mentis afflictionis observandum docet: præstat enim Deum laudibus hymnisque ad Russic.

Αλλὰ δι' ἑταῖρων καὶ γυναικῶν, οὐχ οὐκ οὐ γενονται αὐτεῖς Φωνὴ, αλλὰ οὐς οὐδεὶς καὶ καθεπωτεῖ οὐ γοῦς. colore, non docanturis voce sonorâ, & tinnitâ, sed modularis in animo puro, quem solum Deus aspicit, ut olim Philo de plantatione Noe. Africani divi-

επηχύον καὶ αὐαμέλεψε, &c. na. Prophetarum cantica in Ecclesia. (b) so- b Aug. ep. briè psallebant, quum Donatistæ christites suas ad canticum psalmorum humano ingenio compofitorum, quasi tubas exhortationis inflammarent. ubi dūplici nomine Donatistas velicit Augustinus. prīmò quia lacris Prophetarum canticis relictis se ad hymnos ipsorum ingenio excogitatos cantandos reciperent: deinde quia non ad Ecclesiæ morem sobriè, sed quasi superbiâ inflati psallerent. utrumque illis virtus vertit Augustinus. quæstiones ad Justinum Mariytem simplicem can- tionem in Ecclesia agnoscunt. qu. 107.

Suavioris in canendo concensus incommoda refert Augustinus: quem olim Incommoda amplius cantus, quam res quæ canebatur, novit: cuius rei gratiâ penaliter se suavioris vocem peccatis agnoscit, seque maluisse cantantem non audire: delecta io enim cui in canendo.

a Conf. l. 10 (a) carnis sue cum sefellit, & plus musicis oblationibus permisit, quam par erat in
c. 33. Ecclesia.

Ad evitanda hæc incommoda psallentes pâni bonis àrântiis nixpud, nec inordi-
natâ vociferationib; uii, nec nuptiam ad clamoresq; urgente statuitur in Conc. in Trullo
can. 75. neque à pietate aut rectâ ratione aliena est a Zonara assignata hujus
Canonis ratio. est, inquit, *Vadmodia nupas. nos. eccl's. his. psalmodia quædam ad*
Deum deprecati, quâ veniam peccatorum votis supplicibus imploramus. supplicantibus
verò humili habitu incedere par est; sed clamores & inconditæ vociferationes,
nón demissionis atque modelliæ, sed audaciâ elati, ac temerè exultantis animi
sunt argumentum. hæc Zonaras.

b lib. 3. in Epes. c. 5. Idem plane sentit Hieronymus (c), secundum quæm Deostan voce, sed corde
cantandum est, nec in Tragedorum modum guttux, & saepe dulci modulamine collinien-
dæ, ut in Ecclesia Theatrales moduli audiuntur, & canica, sed in timore, in opere, in
scientia Scripturarum.

Nullus Chrysostomo melius vellicat indecorum cantandi modum à Thea-
tris mutuatum, & clamoribus nihil certi significantibus. focus est insignis,
Chrys. hom. quem, licet sit prolixus, in lectori gratiam apponam. Sunt, inquit, quidam qui
i. de verbis contemnentes Deum, ac Spiritus eloquia pro vulgaribus ac profanis ducentes, incomposi-
Esaiæ 5. 5. tas voces emittunt, nihilque mediis se gerunt hy quos habet insania, toto corpore tumultu-
p. 128. tuantes ac circumacti, moresque præ se ferentes à spirituali statione alienos. Miser &
infelix! oportebat te cum tremore ac reverentia angelicam glorificationem resonare, cum-
que terrore confessionem reddere conditori, ac per hanc delictorum veniam postulare. Tu
vero nimotum & saltatorum mores hic induci, dum indecenter manus jacta, pedibus sub-
fultas teroque circumageris corpore. Et qui sit, ut non meius, neque horrescas hæc au-
diens adversus talia eloquia? non cogitas ipsum hic invisibiliter adesse Deum, qui unius-
cujusque motum metitur, & conscientia rationem habet? non cogitas quod Angeli huic
stupenda afflunt mensæ, cumque reverentia banc circumvallant? Verum tu ista non cogi-
tas, quoniam ea quæ in Theatris audiuntur quæ spectantur mente tuam obscurâunt,
& idem quæ illuc geruntur, in Ecclesiæ ritu inducunt, idem clamoribus nihil certi signifi-
cantibus animum incompositum evulgat? quomodo ergo veniam postulabu delictorum tuo-
rum? quomodo in domum tuam recipies Dominum, qui usque adeo contemptum offeras pre-
cationem? MISERE RE MEI DEVS, inquit, ac mores a misericordia alienos
declarat. Clamus, SERVAT M E. & speciem à salute alienam exprimit. Cur se ex-
tendunt manus ad supplicationem, quæ fœnix ad sublime factantur, & indecorum circum-
aguntur, quæ vehementis clamore, violentique spiritus impulsu stritam habent nihil
certi significantem? annon ista quidem partim multitudinarum in trivis metreticam artem
exercentium, partim vero eorum qui in theatra vociferantur, sunt exempla? &c. hæc
sunt quibus gravissitus ille Patet inconditas in hymnis & cantapdis voces nihil
certi significantes perstringit, utpote quæ Theatrica potius quam Dei Ecclesiæ
deceant; quia ab illis mutuatae sunt; & longè alienæ à Dei Ecclesiæ; in qua
omnia cum timore peragenda propter tremendam Dei uniuscuiusque in Ec-
clesia motum observantis presentiam. imò inconditas in psallendo voces ha-
bet pro animi incompositi indicis: quæ infanos potius, quam humilios
peccata Deo confitentes, veniamque à Deo demissè implorantes, ducant.

Vilitas bene
moderata
cantus.

Sed si quis sit, qui utilitatem cantus moderati, liquidâ voce convenienter
tissimâque moderatione constantis, audire cupiat, legat Augustini Confessio-
num librum decimum & cap. 33. quum reminiscer, inquit, lachrymas meas, quas
fudi ad cantus Ecclesiæ, in primordiis recuperatae fidei meæ, & nunc ipso commovor
non cantu, sed rebus quæ cantantur, magnam hujus institutum agnosco. & alibi
Confess.

Confess. lib. 9. cap. 6. ait, quantum ad Deum flevit in hymnis tuis, suave sonantis Ecclesiae tue vocibus commotus acriter. Voces ille influibant auribus meis, & aliquabatur veritas tua in eorū meū, & ex eo aēstuabat inde affectus pietatis, & currebant lachrymæ, & bene mihi erat cum in hæc ostendunt, Augustinū eum in Ecclesia cantum approbasse, qui ad ædificationem spectat: cuius ope animus auditoris magis ad Deum eveneretur, (qualis erat cantandi modus Mediolanensis, de quo hic loquitur Augustinus) non qui tolummodo aures oblectaret, neque verba, quæ in cantu proferuntur, audiri, aut intelligi permisiteret. hujus farinæ cantus cum lenocinio quodam vocis molliter prolatus auribus non renatis est oblectamento (inde enim sequitur carnis delectatio, (a) cui mensura invrandam non a Aug. conf. oportet dari:) sed ad commovendum animum, unde placidi pietatis affectus ex. 1. 10. c. 33.

Deinde in cantandi modo tum temporis apud Ecclesiam in usu observandum quoque, quandoque ab uno, quandoque à choro, quandoque ab omnibus unà psalmos fuisse cantatos.

Primo in unum psallebant omnes. ita Chrysostomus (b): qui dicit, b Hom. 36.

Kai zæg μίαν ἐν ἐκκλησίᾳ οἵτινα omnia omnia vocem, unumque cor in 3 Cor. 14. φωνὴν εἶναι, κατάπερ ἐνὸς ὀντός psallit, fuisse. addit etiam ibidem; quis psallit, σώματος, &c. psallit solus; (hoc est, cantandi hymni. verba recitat, primusque in canendo cæteris patet, ut brevi postea Basiliū verba nos docebunt) & ubi omnes succinuerunt, velut uno ex ore vox defertur.

Quum B. filius (c) sibi modum in psalmos cantando describit, ait nunc c Epist. 63: in duas partes divisus alternis succinentis psallunt, deinde uni ex his hoc munere dato, ut ad Neocesar. quod cantandum est prior ordinatur, reliqui succinunt, (sed psalmi diæ hujus varietatem dicit ordinatam, ut subinde precibus quoque intersertis nocti; tedium fallerent) illucescente die omnes velut uno ore, ac corde uno psalmam Deo offerunt.

Morem Antiphonorum, id est, alternis per responsionem carminum concinendorum, non solum apud Antiochenos, sed etiam in aliis Ecclesiis, Ecclesiastice histore scriptores ducent ab Ignatio: quem carmina antiphona primum instituisse ferunt. ita Socrates hist. 6. 8. & Nicephor. 13. 8. licet variis judicis non mediocris hoc verissime non videatur: quoniam hymni responsorii, aut Antiphona, tanti non sunt, ut eorum causa necesse fuerit Angelos è cælo descendere, & præcipientes apparere, (quod prædicti scriptores rationem Antiphonarum investigantes, affirmant) quum psalmis & hymnis tum non caruerit Ecclesia. quod Plinii secundi epistola ad Trajanum testatur: Trajano autem Imperio gubernacula tenente martyrium passus est Ignatius. & post Ignatium multo tempore erat una vox omnium in Ecclesia dum preces ad Deum erant effusæ, una omnium erat oratio; quum hymnos cantabant; velut ex uno ore vox erat delata; ut prius audivimus ex Chrysostomo (d).

Antiphona.

d Chry. hom.

Harmonicae modulationis inventionem apud Syros tribuunt Ephraimo Syro. 36. in 1 Cor. Sozom. 3. 15. Theodoretus autem hoc acceptum fert Flaviano & Diodoro: Harmonici qui choro in duas partes divisso, hymnos Davidicos alternè canendis tradiderunt: illi cantus aumorem Antiochenum sunt sectati; quem Theodoretus dicit postea ad ultimas iher. terrarum plágas pervagasse, lib. 2. 24.

In Occidentalibus Ecclesiis hoc Damaso R. Pontifici ascribit Platina (e): e in vita cuius opinio convenit cum ipsius Damasi Epistola ad Hieronymum, & cum Damasi libro Pontificali, ut prius commemoravimus.

Vigilianum.

Organa.

Vitalicum primum R. Pontificem cantum ordinavisse, adhibitis (ut quidam volunt) ad consonantiam Organis, refert Platina in ejus vita. verum aucto-
res responsionum, quisquis fuerat, ad orthodoxos, quae Iustino Martyri adjecte
sunt (a), dicir, in Ecclesia suo tempore sublatam consuetudinem cantandi per
instrumenta in anima, retentasque simplices orationes eo nomine, quis cant-
ione, crepitacula, & organa magis decreto videantur patros, & insipientes, quam Ec-
clesiam.

Leo secundus hymnos ad meliorem concentum rededit. ut Platina in vita
Leonis.

Quomodo
nullus nisi
quibusdam
cantare in
Ecclesia fue-
rit licitum.
b. an. 60.
n. 28.

Hom. I. de
verbis Esiae.

Abhorruit
Ecclesia à
Musica fra-
gia.

lib. 4. ep. 44.
In. Can. 22.
Conc. Laod.

Musica apud
Pontificios
censura.

Nd aliqui, præter quodam ad cantandum adscriptos, in Ecclesia psalle-
rent, cautum erat canone decimo quinto Laod. Concilii: cuius canonis ratio
hæc à Baronio (b) assignatur, quia, inquit, quum populus promisus cantaret cum
clericis, imperitia cantantium sepius accidibat, ut harmonicam illam, Ecclesia dignitati
congruentem, cantionem, incomposito vocum sono variè corrumperent. ideo interdictum fuit
ab Ecclesia populo, nè alii præter certos ad hoc opus assignatos, psallent. ad conjectu-
ram hanc confirmandam recurrat ad Chrysostomum. idem facit Binius Conc.
T. I. in notis in Conc. Laodic.

Quæ fuerat vera Canonis Laodiceni statuendi ratio mihi non constat. &
post Conc. Laodicenum prius observata testimonia nobis ostenderunt popu-
lo Christiano fuisse solenne in Ecclesia una cum aliis psallere: sed ad Baronii
conjecturam stabiliendam nichil. Subsidii afferit Chrysostomi locus à Baronio
citatius. in illo enim loco (de quo prius hoc capite adivimus) sanctiss. Chry-
ostomus tantum inadecorum cantandi modum, à Theatris, mimis, &
saltatoribus mutuatur, & clamoribus nihil certi significantibus constan-
tem vellicat. sed populo in Ecclesia cantandi facultate non interdicit. hoc, qui
Chrysostomi locum à Baronio citatum perlustraverit, non negabit. tandem,
at, jubilationem non prohibemus, (contrarium à Baronio, ejusque sectatore Bini-
o affirmatur) sed vocem nihil significantem, non vocem laudis, sed vocem absurditatis,
& inconditam, manus in cassum teneisque sublatas in aerem, pedes supplentes, inde-
coros, effeminatosque cantus, qui sunt eorum, qui in Theatris, & hypodromiis
sciantur, lusus. hæc Chrysostomus, quæ longè differunt ab eo, quem protu-
lit Baronius, sensu: quod magis evidenter etiam apparet ex fine illius homi-
liae, in quo auditores adloquitur, ut placidâ, contradicâque voce ad Deum ac-
cedant, neque eorum manus incompositu motibus assollantur, sed conjuncte Deo exhibeantur.
quibus bene observatis, quæ facie Pontifici Chrysostomum populo canen-
di in Ecclesia facultatem denegantem potuerunt allegare?

Jam ex prædictis facile est observare, Patres Musicam, quam vocant fra-
ctam, in vocis potius fragore, quam spiritus fervore consistentem, non ap-
probasse; quasi nihil ex tali Musica Deo laudis, aut Ecclesiæ utilitatis acces-
sister. ideo eâ prætermissa simplicem cantionem Ecclesiæ præscriperunt. Gregorio M.
dispicuit, quod qui ad prædicationis officium, sacra, ministerium eligerentur, reliquæ
illâ provincia, ad cantus se reciperent. in Synodo R. tempore Mauriti habitâ. no-
luit Gregorius ut tantum temporis daretur cantibus, & prædicationi nullus
ferè relinquatur locus. docebat etiam Zonar. Lectores in Ecclesia potius canendi
cure quam sacrorum librorum lectioni rectare.

Tandem quid sit de R. cantilenis ad exactos omnis Musicae generis mode-
los concinnatis sentiendum, alii judicandum relinquunt: quum licentiam ab
illis in hymnis adornandis Musicae indultam copiosè satis depinxerit Corne-
lius Agrippa ab ipsorum professione non alienus. hodie, inquit, tanta in Ecclesiæ
Musicae

Musicæ licentia est ut etiam unâ cum Missæ ipsius canone, obscenæ queque cantumculæ interim in organis pares vices habeant; ipsaque divina officia, sacra & orationum preces conductus magno ære lascivis musicis, NON AD AUDIENTIVM INTELLIGENTIAM, NON AD SP1RITVS ELEVATIONEM, (ad hoc aures Pontificii arrigite, qui psalmos numeratis, at non intellectos rudere gaudetis) sed ad fornicariam pruriginem, non humanis vocibus, sed bellumis strepitibus cantillant, dum hinniunt discantum pueri, mugunt alii tenorem, alii latrant contrapunctum, alii boant altum, alii freudent bassum. faciuntque ut sonorum plurimum audiatur, verborum & orationis nihil intelligatur, sed auribus pariter, & animo, judicii substrabitur auctoritas. Hæc ille qui vobiscum in castis militavit, de vanitate scientiarum in fine capit 6. c. 2.

Atque hæc sunt, quæ de duobus pietatis exercitiis sub Ministerio verbi & Precibus comprehensis, Dominico peragenda commemoranda habui.

CAP. XIII.

Sacramentorum die Dominico administratio.

Tertium inter publica religionis exercitia, quo solennis erat diei *Dominice* apud veteres observatio, in sacramentorum administratione sequitur. quæ (licet ad diem *Dominicam* non erant alligata) sacris tabulis attestantibus *Dominico* erant administrata. *A& 20. v.7.* primo die hebdomadis congregatis discipulis ad frangendum panem Paulus differebat cum eis, &c. ubi fractio panis non de convivio domestico sed de sacra Cæna exponenda est, ut lib. 1. c. 2. ostendimus. protracto enim sermone ad medium usque noctem, panem accepit B. Paulus. (hoc collatio septimi versus cum undecimo evincit) non autem illâ noctis tempestate ad panem quotidianum frangendum convenerunt discipuli. sed statuendum est S. Cæna inter illos celebrandi indictum fuisse diem solennem, qui futurus erat omnibus commodior. atque ille erat primus in septimanâ dies, quo Ecclesiam unâ convenisse locus ille satis evidenter ostendit. eamque eodem loci convenire ad *Dominicam* cænam edendam docet Apostolus *1 Cor. 11. 20.*

Eucharistiam (sive convivium *Dominicum*, ut Tertull. lib. 2. ad Vx. ca. 4.) *Dominico* ab Ecclesia administrari solitam testatur Iustinus loco toties superius citato. ita Chrysostomus hom. 18. in *Acta Apost.* *apol. 2.*

Catechumenis (quos Competentes, id est, in fide Christiana institutos, baptisatum petentes vocat) *Dominico*, post lectiones atque tractatum, in baptisteriis Ecclesiæ symbolum (quod de Baptismo intelligimus, sine quo nullus ad Eucharistiam erat admissus) tradidit Ambrosius. *Ep. lib. 5.* *sp. 33.*

Sacramenta die *Dominico* fuisse administrata, nemo dubitat; de quorum administratione prolixam narrationem ex eruditissimis Theologorum (quorum hoc seculum per Dei gratiam satis uberem metit messem) locos Theologis

giæ communes ex professo tractantium commentariis eruendam relinquo: nè Lectori in his bene exercitato actum agere videar: quasi post Homerum *Iliada*, ut in proverbio est. 1

C A P. XIV.

Quorum fuerit omnibus Liturgiæ officiū interesse, & quorum non. Catechumeni, Audentes, Competentes, Tænitentes, eorumque varii gradus; scilicet, alii Lugentes, Audentes, Substrati, Consistentes, Eucharistiæ participantes. Quibus officiis horum erat interesse, & quibus non.

Recitatis jam officiis in publicis Ecclesiæ congressibus peractis, operæ erit pretium Lectorem admonuisse, universa Ecclesiæ membra omnibus his officiis simul non semper interfuisse. quod ex penitiori personarum, ex quibus consistit Ecclesia, observatione jam jam indicabimus: cuius rei observatio, quoniam omnium oculis non obvia est, neutiquam silentio prætereunda nobis videtur.

Universus populus Christianus in Ecclesia olim tribus gradibus distinguebatur. erant enim κατοχέρδος, μεδόντος, & μεταρρυθμούσος, Catechumeni, Fideles, & Penitentes; atque hominibus in omnibus illis gradibus constitutis Liturgiæ officia quædam erant propria, ad quæ admissi à cæteris excludebantur. dum interea cæteris fideles omnibus unà intererant.

Catechumeni erant qui primò fieri Christiani cupiebant. quos Origenes (a) vocat recens admissos, sed nondum lustrationis symbolum assequutos. Vocantur autem Catechumeni, quia quamdiu erant in hac classe ab aliis voce erudiebantur in Christianæ fidei elementis. ἐν την μετανοίαν ἀγέλη κατοχέρδος, inquit Clemens Alexandrinus (b), fine Catechismo nulli datur credere; vel ad fidem perducendi

a contra Cels. l. 3.

c Clem. Al. primò Catechismi doctrina imbuebantur. ἡ προκατατάξεως την μετανοίαν (c) catechesis dicit ad fidem. dogmata autem in quibus erudiebantur Catechumeni exstant in Constitut. Apol. libro 7. capite 40. scilicet, instituebantur in tremendo Sanctissimæ Trinitatis mysterio, in Creationis & divinæ providentiae stupendo opere, præcipue verò generis humani, & in universali futuro judicio, &c. omnia quæ compendiosè recitantur ab Augustino libro de fide & operibus, cap. 6 ubi Catechumenos admonet, ut audiant quemadmodum fideles fieri, ac vivere debeat. postea ut audiant, quæ fides, & qualis debeat esse via Christiani. in illis itaque priusquam Baptismum appetebant erudiebantur baptizandi.

d in Catal. Qui hujus ordinis homines in Christianæ fidei elementis instituebant, beato Hieronymo (d) sunt κατοχέρδοι magistri, inter quos annumeratur Origenes. Euseb. Histor. lib. 6. c. 8. Hieron. in Catal. Ecclesiæ script. in Origene. item Pantænus. Euseb. libro 5. cap. 10. fatetur Hieronymus (e) se Gregor. Nazianz. & Didymum in Scripturis sanctis catechistas habuisse.

Jam si quis scire desiderat ad quæ publicæ liturgiæ officia Catechumeni erant admissi; hoc non potest observari sine eorum distinctione, eujus apud vetores variis

variis in locis occurrit mentio. Catechumenorum alii *Audientes*, alii vero, *Competentes* dicebantur. illi ab audiendo verbum sortiti sunt nomen; quia re-
cens tantum admissi erant, quasi tirones, sive candidati fidei Christianæ. ideoq;
inter *Auditorum* *tirocinia* deputabantur, ut loquitur Tertullianus (a), dum in audi- a 1. de penit.
torum non admissi, sed *ἐξετάσθησαν*, ut Dionys. Areopagit. de Hie- cap. 6.
rarch. libro, capite 3, *extra templi ambitum*, hoc est, interprete Zonara (b), *ἐξετάσθησαν*
ἰκανοίς cō *τῷ σάρκας*, *extra templū in porticu*, *stabant*. ubi consistentes secundum b *In can. 11*
Ecclesiæ consuetudinem sacram psalmorum modulationem, divinamque *cōne*. Nic. I.
Scripturarum recitationem in Ecclesia factam (nullus enim (c) sive gentilis,
sive Judæus, sive hæreticus ab auditu verbi erat exclusus) sive Episcopi ad po- c *Cone. 4.*
pulum de iis erudiendis concionem (Zonar. in *Can. 19. Laodic.*) tantum au- *Carthag.*
diebant. neque ad sacra opera, quæ deinceps in Ecclesiæ congressu sequeban- *can. 84.*
tur, erant admissi. ita Dionys. Areopag. Eccl. Hierarch. lib. p. 94, & 96. *Ecce*,
inquit Augustinus (d), post sermonem fit missa Catechumens (id est, dimittebantur
Catechumeni) manebant fideles

d *Serm. de*

temp. 137.

Nullis itaque *Audientibus* ad ullum aliud sacrum patebat aditus, quād ad *temp. 137.*
divinarum Scripturarum recitationem, quā peractā priusquam adorationem se-
composuit Ecclesia, aut sacramentum Eucharistiaæ esset administratum, di-
mittebantur. & quia Scripturarum recitationi in publico Ecclesiæ cœtu factæ
illis adesse erat indultum, ideo *Lectores* eorum dicuntur *doctores*. ita Optatus
apud Cyprian. (e) *Doctor audientium* audire, quia postquam erat *Lector* ordina- e *epist. 24.*
tus, ejus fuit in congressibus Ecclesiæ Scripturas legere.

Catechumeni qui erant *Competentes*, hi in fide Christiana benè instituti baptis-
tum petebant (f). & quandoque à *Catechumenis* distinguuntur apud Am- f *Aug. Retr.*
brosium lib. 5. ep. 33 dimissis, inquit, *Catechumenis* (id est, illis quos vocant *1. I. c. 17.*
Audientes) *symbolum aliquibus* dedi in baptisteriū. quia, ut dixi, benè instituti in *competentibus*
fide Christiana, quasi *firmi baptismum* petebant. Augustinus sermone de tem-
pore 116.

Audientibus dimissis praecatio in catechumenos *Competentes* in genua provo-
lutos recitabatur à Diacono. Concil. Neocæsariensi. can. 5. tandemque post-
quam illud (*οἱ κατηχέμενοι τετίθενται κατεχούμενοι* exite) erat pronuntiatum, *Fide-
libus* ad sanctam Eucharistiam se præparantibus, egrediebantur, ut Zonar. in
can. Conc. Neocæs.

Oratio in
Catechum.

Pulcherrimæ orationis verba in *Competentes* pronuntiatæ unæ cum perspicua
eorum per D. Chrysostomum explicacione, extant apud Chrysostomum,
homilia secunda, in 2. Corinth. ubi Diaconus omnes admonet, ut instanter
pro *Catechumenis* orent; dum inquit, *Stemus honestè, oremus intenti, ut mis-
ericordissimus & miserationum Deus eorum orationes exaudiat, ut cordium ipsorum aures
aperiat: ut audiant quæ oculus non vidit nec auræ audivit, nec in cor hominis ascenderunt,
& infillet ipsis verbum veritatis: ut timorem suum in ipsis seminet, & confirmet fidem
suam in animis eorum: ut justitiae Euangelium ipsis revelet, ut det illis mentem divinam,
castam cogitationem, vitam cum veritate conjunctam: perpetuò quæ ipsis sunt cogitare,
quæ ipsis sunt sapere, quæ ipsis sunt meditari. In ipsis lege die ac nocte morari. Inten-
tius adhuc pro ipsis rogenus ut eripiat eos ab omni malo, & aburdo negotio, ab omni pec-
cato diaboli, & omni obfidione adversarii: ut dignetur eos in tempore opportuno lavare
regenerationis, & remissione peccatorum: ut benedicat introitus & exitus eorum. omnem
vitam ipsorum; domos eorum & habitationes. filios eorum ut eos augeas & benedicas, at-
que ad mensuram etatis perductos sapientiam instruas: ut omnia quæ ipsis præposita erunt,
ad utilitatem dirigas. Angelum pacis petue o Catechumeni. Pacifica vobis omnia que-*

proponentur. *Pacificum hunc diem, atque omnes vita vestra dies postulate. Christianos, vestros fines, quod honestum est, & quod utile, vos ipsis Deo viventi, ac Christo ipsius commendate, &c.* Quibus pronuntiatis jubet eos Diaconus surgere, eosque varus præceptis instructos dimittit.

Atque hæc sunt *Liturgiæ officia*, quibus interesse fas erat *Catechumenis*. Secundus gradus eorum qui erant in Ecclesia, sequitur, scilicet *Fidellum*, qui omnibus *Liturgiæ* partibus ordine *Capitibus* præcedentibus recitato peractis intererant. neque antequam omnia illa officia ad finem erant perducta, ulli in hoc gradu constituto ab Ecclesiæ cætu discedere erat integrum, ut prius cap. sexto hujus libri observavimus, proinde de illis nihil est quod addam amplius.

Tertius autem gradus erat eorum, qui *penitentes* sive *panitentes* dicebantur. hi Christianæ religionis doctrina imbuti, tacroque Baptismatis lavacro semel tinti ipsorum nomina Ecclesiæ albo adscripterunt, sed in manifestum aliquod scelus (cujus nomine commune jus fidelium amiserant) prolapsi, ab Ecclesia spiritualibus vinculis erant ligati, usque dum sufficientia suæ resipiscitæ signa declararent.

Horum durante publicæ pœnitentiaæ tempore (quod Episcoporum judicio erat definitum can. 7. Concilii Ancyranæ) variæ erant classes, variaque illis in Ecclesia assignabantur loca. sine quorum observatione non facile erit indicare quibus Ecclesiasticæ Liturgiæ officiis illis interesse fuerit integrum, & quibus non. durante enim pœnitentia ab Episcopis præscripta, omnium officiorum cum reliquo Ecclesiæ corpore non facta fuit illis copia.

Pœnitentium gradus. Pœnitentium genera, sive classes quinque occurunt apud veteres. alii *Lugentes*, alii *Audientes*, alii *Substrati*, alii *Subsistentes*, alii qui tum demum perfectè ad sacram corporis & sanguinis Domini perceptionem admittabantur. Tres horum gradus recenset Zonaras in canonem 8. Conc. Ancyranæ. quartum autem addit idem Author in canonem 4. ejusdem Concilii, sed omnes pœnitentium gradus simul extant apud Baronium anno 263. numero vigesimo nono. item Centur. Magdeb. 3. capite 6. Hi gradus recensentur à prædictis historicis ex Gregorii Neocæsariensis cognomento *Thaumaturgi* (si tamen Gregorii sit, quod quibusdam non videtur) canone, sive epistola, quam Græci vocant canoniam.

Horum primus gradus erat *agiblariæ* sive *præfetus*, in quo *Lugentes* admisso peccato stabant extra Ecclesiam. Zonar. in canone 5. Conc. Neocæsariensis. ubi cum luctu & lachrymis ingredientes orabant, ut pro se benignam Dei misericordiam elicerent. *Fletus*, inquit Thaumaturgus apud Baronium, *seu luctus est extra orarii portam*, ubi peccatorem stantem oportet *Fideles* ingredientes orare, ut pro se precentur. *Petas*, inquit divus Ambrosius (a), *reus veniam lachrymis, petas gemitibus, petas populi totius fletibus, ut ignoscatur.* hi dicitur à Tertulliano, libro de pœnitentia, capite 9, *Presbyteris, & charis Dei ad geniculari.*

Sed hic Lectorem admonuisse non pigebit, bene à Pamelio in suis in hunc Tertulliani locum notis esse observatum, locum illum in quibusdam editionibus mendo laborare. quidam enim habent, *Presbyteris & aris Dei ad geniculari*, quam lectionem aliqui arripientes, utpote ipsorum delitacioni congruentem, *Bell. de missa* hoc testimonio freti ad geniculationes ad altaria defendere satagunt. ita *Bellarminus*, aliique cum eo sentientes. quorum commentum, quantumcumque est, nihil est. nam in eo illos hallucinari ex ignorantia Ecclesiasticæ consuetu-

suetudinis, meridianâ luce clarius est. quomodo enim poterant Pœnitentes aras. Dei adgeniculari, quum nè intrâ septa cleri (ut omnibus in Ecclesiasticis antiquitatibus utcumque versatis satis notum) multo minus ad aras usque tum temporis illis pervenire erat permisum: sed extra auditorium, ut prius ex Thaumaturgo & Ambrosio audivimus, constituti, ad ingredientium genua provoluti, apud illos serio cum lachrymis agebant, ut pro se Deum obsecrarent. *Lugentes itaque charis Dei servis cum presbyteris, tum aliis Ecclesiam* ingredientibus solebant adgeniculari, quia (a) eos ambiebant, obsecrabant, ad a Ambr. de genua prosternebant, osculabantur vestigia. postea, patrocinium sanctæ plebis fibi ad Deum Pœnit. lib. 2. requirebant. hoc enim in negotio Fabiola nobis erit exemplo: quæ ab Hiero- c. 10. nymo (b) refertur *cunctis vulnus suum aperuisse, dum dissipata habuit latera, nudum caput, clausum os, neque ingressa erat Ecclesiam Domini, sed extra castra cum Maria sorore Moi* b Epitaph. separata confedit. hoc fecit dum in ordine Pœnitentium staret ante diem Paschaæ *Fabiola*. in Basiliæ Laterani, totâ urbe Romanâ spectante, Episcopo, Presbyteris, & omni populo collachrymantibus. ut Hieron. ibid.

Demophilum (quia Presbyterum, quod hominem ad Sacerdotis genua procidentem clementer exceperisset, calce abjecerat) redarguit Dionysius Areopagita (c). Refert quoque Eusebius lib. 5. cap. ultimo, Natalium veritatis confessorem quandam seductum, sed ad Ecclesiam demum reversum, cilicio. *sac. c ep. ad Dem* coque induitum, cum magno macro & lachrymis ad Zephyrini Pontificis pedes se abjecisse: & mophilum: non modo clerci, sed ad laicorum etiam genua se provolvisse, ita ut Ecclesia Christi misericordis illum commiserata lamentis una se dederet.

Ex quibus apparet, pœnitentes in hoc gradu constitutos nullis Liturgiæ officiis cum reliquo Ecclesiæ corpore comunicâsse; multoque minus ad aras (si diis placet) usque processisse, quibus adgenicularentur. Sed hæc obiter.

Porrò utrum hic pœnitentiaæ gradus à primitiva Ecclesia Pœnitentibus fuerit præscriptus, an verò ab eis suapte sponte iusceptus, à quibusdam dubitatur; secundum quos pœnitentiaæ gradus qui primis seculis erat spontaneus, tertio postea seculo Pœnitentibus ab Ecclesia erat injunctus. Vt cumque; unusquisque horum graduum fuit dispositio quædam quâ ad sequentem parabatur Pœnitens. sed nos in hisce gradibus explicandis Thaumaturgum sequemur.

Secundus Pœnitentium gradus erat *ἀπόλετος*, sive *auditionis*. hi intra portam in loco, quem *σάπονα*, sive *prodomum* aut *porticum templi* vocant, stabant; *Audientes* audientes Scripturas (id est, *lectionem ligni*, *Prophetarum*, & *Euangelii*, *Constit.* Apost. lib. 2. ca. 39.) & doctrinas ex iacris Scripturis petitas: indigni tamen judicabantur, qui orationibus Ecclesiæ interessent. *Baron.* ubi prius. ita *Zonar.* in can. 11. *Conc. Nic.*

Tertius horum gradus erat *πενitentia*, vel *humiliationis*: quum qui pœnitentiam agebant intra Ecclesiæ lepta post suggestum, sive umbonem, (à *Findelium* loco separati, sed in conspectu eorum) stabant, ubi præter sacrarum Scripturarum recitationem, *Euangelii explicationem*, *orationemque* in se, & in *perfectos Catechumenos*, id est, *Competentes*, recitatam, nullis sacris intererant; ex quoque tempore post exitum *Catechumenorum*, recitatis in eos orationibus, egrediebantur. can. 19. *Concil. Laodic.* *Baron.* ibid. *Zonar.* in can. 4. & 5. *Conc. Ancyran.*

Hic pœnitentiam agentes *mæsti* stabant, & nondum facti particeps *Eusebista* post ipsorum scelus admissum, cuius nomine ab Ecclesia spiritualibus vinculis erant ligati, cum planctu, & lamentatione semet ipsos interram

• pronos abjeciebant. atque hujus prostrationis gratia vox ~~in~~ huic gradui assignatur. Tum ex adverso lamentabundus Episcopus accurrens, consimiliter humi cum ejulatu collabitur, ac tota denique Ecclesiae multitudo lachrymis suffunditur. Post haec Episcopus primus exurgit, ac jacentes erigit. & quantum satis est pro peccatoribus pœnitentiam agentibus precatus eos dimittit. Haec *Sozomenus* de Ecclesiae Romanae consuetudine libro 7. capite 16. ubi eum de *Pœnitentibus substratis* loqui manifestum est. formula orationis in eos proleta (postquam pro eis Ecclesiam orare admonuit Diaconus) ab Episcopo extat in *Constit. Apol.* lib. 8. cap. 8, & 9. quæ peracta exiverunt ex cætu Ecclesiae.

Subsistentes. Quartus gradus erat *subsistens*, ubi qui pœnitentiam agebant dicuntur *subsistens*; quia cum *Fidelibus* consistunt, neque cum *Catechumenis*, aut *Substratis Pœnitentibus* egrediebantur. *Baron.* ibid. Hic cum *Fidelibus*, orationibus intererant, sed ad sacram Eucharistiam non erant admissi. *Conc. 1.* *Nic. can. 11.* dicuntur orationum cum populo, sed absque oblatione, participes. ita *can. 12.* ibid. *Zonar.* in *can. 4, & 5,* *Conc. Ancyran.* quo nomine *D. Ambrosius* se non posse offerre dicit, si vellet *Theodosius* assistere. *Ambr. ep. 28.*

Postremus Pœnitentium gradus erat eorum qui, expleto pœnitentia tempore ab Ecclesia sibi præscripto, perfectè recipiebantur ab ea; & post prædicta Liturgiæ officia, quibus aderant *Subsistentes*, etiam ad corporis & sanguinis Domini participationem cum reliquo *Fidelium* corpore erant admissi. de quibus *Zonaras* in *can. 4, & 8,* *Conc. Ancyran.* Sunt qui quartum Pœnitentium gradum à quinto non distinguunt. sed *Subsistentes* ab his *can. 11, 1 Conc. Nic.* distinguuntur, ubi *χειρισθεὶς κοινωνίης τῷ λαῷ τῷ προσδοκῶν, absque oblatione participes orationis cum populo.* atque ita in postremo constituti gradu Pœnitentibus in quarto constitutis erant superiores, quia mysteriorum participatione nra cum *Fidelibus* sunt dignati. verum tamen ut ingenuè fatear, in hoc potius pœnitentia exiit, quam pœnitentium gradus attendendus est.

Jam qui animum applicaverit ad prædicta *Venerandæ Antiquitatæ* adversaria secum penitus perpendenda, facile erit illi observare, quorum fuerit omnibus divinorum exercitiis adesse, & qui ab eisdem, aut eorum aliquibus ex consuetudine Ecclesiae fuerint exclusi, dum interea *Fidelium* cætus, postquam erat in unum sémel congregatus ~~fecerat~~ omnia prædicta officia pie, & summa cum animi devotione obibat. Verum de his pauca in transitu dixisse satis est.

C A U B. q X V.

De locis in quibus Ecclesia publici congressus peragebantur.

Cætus ab Ecclesia congregatus ad pietatis officia peragenda observavimus. & quid in illis factum fuerit vidiimus. Tertio de locis, in quibus agebantur hi cætus, aliquid addendum superest. requiritur enim locus ubi populus Dei, collectus in eis, quæ ad publicum ejus cultum pertinent, se exerceat. Et loca quædam cultui divino destinata necessaria esse, neminem dubitaturum confido: nam sine illis publici cætus *Fidelium* (quorum usus prius est indi-

(catus

catus) ad Deum colendum agi sine incommmodo non possunt. Requirit itaque hic locus, ut aliquid de illorum nominibus, situ & usu, aliisque circumstantiis loca hæc describentibus, addatur. verum labori in annotandis hisce adversariis parcum, nè instar anseris inter olores gingrientis, de subiecto ab aliis subactissimi judicij viris feliciter transacto, ba butire videar. alii provinciam in periocha hac delineanda summâ cum laude administrârunt. maximè Dodifff. *Hospinianus* vir reconditæ eruditioñis, & varia lectionis, in eruditiss. Tractatu de Templis. in quo, quæ de locis ad publicos Ecclesiæ congressus destinatis cognitu necessaria sunt, describuntur. quod mihi hac vice indigitasse sat est.

Atque hæc de publicis religionis exercitiis die *Dominico* ab Ecclesia observatis.

C A P. XVI.

Prvata pietatis officia dte Dominico peragenda. Vbi prtmò de auditis examinatio. De iisdem colloquia. De futura vita meditatio. Et collectæ eleemosyna in pauperum usum.

HA etenus de sacris pietatis exercitiis (quibus solennis erat hujus diei observatio) in publicis Ecclesiæ congressibus peractis; privata sequuntur. illa à variis Ecclesiæ membris simul congregatis, hæc autem illis è publico congressu dimissis piè observabantur. quanquam enim publicè conveniebant, nè (a) inordinata congregatio populi fidem in Christo minueret, & ut ex consuetu ab tuo lætitia major oriretur, publici tamen Ecclesiæ cætus terminos *Dominicae* dici sanæficationi non impoſuerunt: quia publici congressus certis agebantur horis, & *Dominicum* in felicissimæ Salvatoris Resurrectionis memoriam celebrandum est in perfecto & integro die, ut lib. 1. cap. 5. ostendimus. quædam igitur à Christianis post finitos Ecclesiæ congressus facienda supersunt, & hæc varia sunt. quorum quædam in piorum (quibus religio est *Dominici* sanctificationi non vacare) gratiam commemorabo.

Primo, quorum erat verbum in publicis congressibus prædicare, eis ad finem perductis populum de auditis quandoque examinabant. quod summâ cum industriâ antiquos præstisſe legimus. atque ob hanc causam Episcopos speculatoris nominari cōtendit Prosper. (b) quia speculanur actus omnium. & qualiter unusquisque cum suis in domo, & qualiter in civitate vivat, intentione religiose curiositatis explorant: quos bonos probaverint, honorando confirmant, quos reprehenderint vitiosos, arguentes emendant. B. Prosper Episcoporum, quos Dominus Ecclesiæ speculatoris constituit, partes judicabat, non solum in Ecclesiæ congressu verbi prædicationi attendere, sed etiam eo finito, & plebe dimissâ diligenter populi mores, & conversationem observare, ut, si quo modo possint, pietatem promovant, dum, quos viderint secundum auditâ in congressibus ambulantes, eos ad ulteriorem in pietate progressum excitarent, aliosque auditâ in opera non vertentes acriter admonerent. quam provinciam, si unquam, eos die *Dominico* fideliter obivisse credimus. quod videre est in S. Chrysostomo, qui quos ad publicos Tractatus non satis attentos observaverat, le finito Tractatu eos in-

a Hieron. in Gal. 4.

Post Tractatus publicos sequuta est de auditis examinatio. b de vita contumpl. 2. cap. 2.

hom. 9. ad
pop.

De auditis
colloquia.

Tertia

terrogando periculum facturum, num quæ audierant, retincent, promittit. homilia quarta in Hebr. imò se cum illis auditoribus dimissâ concione longo sermone de auditis acturum admonet. in conclusione homilia sextæ ad populum Antioch. & alibi hujus diligentia rationem exponit. si enim inquit, medico non est opprobrium de ægroti sciscitari: neque nobis crimen est de auditorum semper inquirere salute. sic enim monit i quid nobis expeditum sit, quid verò reliquum, congruâ cum disciplinâ affre-
mus remedia, & hanc diligentiam vocat non curiositatis, sed provisionis solicitu-
dinem. ubi argumento à minori ad majus necessitatem prædictæ industria illustrat. si enim medicus, qui caduci corporis curæ attendit, diligenter post admi-
nistrata pharmaca de ægroti salutis statu inquirat, cur non multo magis Episco-
pis (quibus animarum inspectio est commissa) postquam saluberrimas admo-
nitiones, & exhortationes, populo præscriperunt, ex officio incumbit obser-
vare utrum secundum audita populus vitam degat? quo omni oblatâ occa-
sione necessaria præscribant remedia. ipse Chrysostomus se privatos sustinuisse labores in docendis quibusdam ex auditoribus fateretur, dum quedam iis, qui
privatim secum congressi sunt, inculcabant. ita Homilia ~~præ~~ de Lazaro de se lo-
quitur.

Doluit B. Cypriano ex animo in exilium relegato, quia sibi non erat inte-
grum, singulos suæ curæ commissos aggredi, & secundum Domini & Euangeli ejus mi-
nisterium cohortari. presbyteros, diaconosque ejus vicem subeuntes, assiduis suis
exhortationibus singulos corroborantes laudat. ep. 40. si itaque Cyprianus singulos
ipsius curæ commendatos suis adhortationibus aggreditur, aliosque id facien-
tes laudat, ille sibi aliquid amplius post finitos Ecclesiæ cætus, in quibus sin-
gulos aggredi non poterat, faciendum existimabat.

Privatos ab Augustino labores ad plebem catholicam instituendam, &
exhortandam, frequentissimè susceptos commemorat Possidonus in ejus vita
cap. 12. Omnes hi vigilantissimi Patres non solum verbum in Ecclesiæ con-
gressibus proposuerunt; sed etiam privatim auditorum animis id inculcandum
suo nobis exemplo demonstrarunt; idque quotidie ab illis factum nos ipso-
rum docent testimonia.

Secundò qui Patres de Dominici observatione consuluerit, eos frequentissimè
audidores excitasse ad religiosam de auditis in publico congressu meditatio-
nem & colloquia, observabit. Chrysostomus non semel auditoribus pro vi-
rili persuadere conatur, ut postquam ab Ecclesia domum redierint, amici inter se, cum
filiis parentes, cum servis domini meditentur, & contendant, quomodo, quæ imperata erant,
expedirent. homilia quintâ ad pop. Antioch. quod variis similitudinibus bellè
explicat. Sicut, inquit, multi ex prato recedentes, rosam vel violam, vel quempiam ta-
lium florem capiunt, & digitis circumferentes recedunt; alii verò ex viridario domum re-
deuentes arborum ramos fructus habentes reportant; alii rursum à lautis cenis mensæ reli-
quias necessariis suis referunt: sic itaque & tu recedens admonitionem reporta filii, uxori,
necessariis omnibus. hæc enim admonitio & prato, & viridario, & mensâ utilior est. hæc
nunquam rosæ marcescunt, bi nunquam defluit fructus, hæc nunquam fercula corrum-
puntur, postea cogita quale est, reliquis omnibus omissis, publicis & privatis, de divinis
semper ligibus differere, & ad mensam, & in foro, & in aliis conventiculis, &c. hom. 6.
ad populum. ubi variarum similitudinum inductione declarat, quid facien-
dum sit Christianis postquam domum è publico congressu fuerint reversi. sci-
licet ut de auditis in Ecclesia domi colloquia instruant. Item in principio
homilia secunda in Ioan. ab auditoribus flagitat, ut non tantum in publico
congressu, sed domi quoque de auditis apud se invicem loquantur. & quum
egressos

egressos ex Ecclesia animo non satis firmo retinentes quæ audierant, redar-
guit, hoc remedium huic malo præscribit, nempe, ut *domum reversi* *sacros repli-* *care* *libros, & conjugem pariter & libros ad eorum, quæ dicta sunt, collationem vocare* *non graventur.* *locus est insignis, quem reperiet lector libro* *psalmi, capite* *3us-* *decimo.*

Optamus, inquit Origenes, ut his auditis operam *detis*, non solum in Ecclesia *hom. 9. in* *audire verba Dei, sed in domibus vestris exerceti, & meditari in lege Domini die ac nocte. Levit.* *ibi enim Christus est, & ubique adest querentibus se.*

Ex prædictis testimonis apparet, Patres tertiò apud populum egisse, ut de au-
ditis inter se colloquia instituerent. Iam si alicui videbitur, eos in hoc toto fuisse, *Objec.*
ut colloquia de auditis, alii diebus, quam Dominici instituerentur, eum falli,
qui hoc sibi persuadeat, nullus dubito. Si enim ut de verbo aliis diebus
audito (quod eos fecisse, qui eorum scripta perlustraverit, non negabit) ser-
mones facerent pericula ab auditoribus; an ideo verbum Dei *Dominico* die tra-
statum oblivioni committendam esse judicant? nihil minus; præcipue quum
alibi auditores admonuerint, ut apud absentes post eorum è publico congressu
discessum de auditis in congressu conferrent. ita Chrysostomus *homil. 10. in* *Genes.* & illud non agentes acriter perstringit *hom. 32. in Ioan.* quos repe-
titæ domo nullum opus Christiano dignum aggredi affirmat, *dum scriptura-*
rum, quæ in congressu audierant, sensum non scrutantur. tandemque roget eos ut
postquam domum fuerint reversi, operam dent quomodo quæ imperata erant
implere, &c. ut diximus. *hom. 3. in Io.*

Idem erat animus Basilio, qui seriò optabat, ut quæ in utroque congressu *homil. 7.*
cum matutino, tum vespertino auribus percepissent, *hæc omnia auditoribus possint hæc omnia*
esse mensarii sermones, id est, dum mensis accumberent, sermones de auditis
facerent.

Monet *autores B.* Augustinus apud absentes de auditis verba facere, &
ita eorum memoria erit instar ipsius vocis. præfatione in psalmum 30 & in
fine in psalmum illum enarrationis dicit, quomodo ad nos pertinet in Ecclesia
loqui vobis, sic ad vos pertinet in domibus vestris agere, ut bonam rationem reddatis de
bis qui sunt vobis subditi.

Tertiò quia dies Dominica non solum in memoriam Resurrectionis Christi Meditatio
piè celebrandam statuitur, sed etiam teste M. Basilio dies Dominica est imago vite future.
venturi seculi, licet non sit typus quietis & felicitatis in vita futura, tamen ut
ipse postea explicat, ut *affidat commotione vita illius nunquam desitare non negliga-*
m
mus ad eam demigrationem viaticum parare. Basil. de Sp. Sancto capite 27. Hujus-
modi autem viaticum parabit, qui eo die, dum otium ab externis rebus agit,
non sibi hanc esse patriam, sed se exulam, & tandem sibi hinc commigran-
dum esse ad cælum, omnium fidelium patriam, seriò cogitabit.

Augustinus, sive quisquam alias libro de decem chordis capite 3, affirmat,
Christianus dici, ut Sabbatum spiritualiter observet in spe futuræ quietis,
quam Dominus promittit. & alibi: *Dominicus dies, Resurrectione Christi sacratus, August. de*
eternam non solum Spiritus, verum etiam corpori requiem præfigurat. de hac igitur Crux. Dñi
æterna quiete eo die præcipue cogitandum est Christianis, acceptâ diei Do-*l. 22. c. 30.*
minice quietis occasione; licet ad hujus requiei, ut dixi, significationem pro-
priè non sit instituta, tanquam ejus rei typus.

Quod de modo sabbati observandi tradit Ignatius, aptissime ad Dominiki ce-
lebrationem potest accommodari. ille vult unumquemque sabbatizare spiri- *Epist. ad*
tualiter, meditatione legis, non corporis refocillatione, & remissione, & operum Dei Magnes.

admiratio, quæ solennitati sabbati Christiani vel in primis convenient, in quo Christianorum est in hoc incumbere, lese colligere, animosque piiæ æternæ quietis (cujus in Dominico requies secundum Basiliū est *imago*) futuri seculi cogitationibus pascere, quibuscumque poterunt modis. ideo congressu publico finito pia quoque *Meditatio* sequuta est, quæ *Dominici* sanctificationi apprimè convenit, hominum animis per auditum verbi, publicas preces, aliaque publica religionis munia eo die peracta, summo ardore ad cælestia expetenda inflammatis. Atque eo animo veteres suis libro 1. capite 5. testimonia citata me tacenti testantur. Patres enim ut vidimus *Dominicum* cultui divino dicatum agnoscunt, nihilque toto eo die nisi quod ad animæ salutem spectet, Christianis sive in cætibus agentibus, sive ex illis dimissis agendum judicant. hoc pro omnibus solus *Origenes* palam faciet. qui dum ostendit in quibus sabbati Christiani observatio consistit, inter alia jubet (a) de cælestibus

a hom. 23. cogitare, de futura sp̄e sollicitudinem agere, venturum judicium præ oculis habere. & non in Num. respicere ad presentia & visibilia, sed ad invisibilia & futura. hæc piam meditacionem diæ Dominico necessariò habendam esse demonstrant; cujus ope Christianorum animi à terrenis ad cælestia evchantur; quò possit eorum conversatio esse in cælis, unde Salvatorem expectant, Phil. cap. 3. v. 20. etiam dum in terris degunt.

b hom. 15. in Gen. Apud auditores seriò agit Chrysostomus (b), ut quæ in auditorio erant recitata memoriz̄ commendarent, secumque omnia expenderent, ut audita in cogitationibus ipsorum considerent. neque hoc solum ab illis flagitat, sed etiam Deum perobnixe rogit (c), ut non solum dum auditorio intererant, eorum quæ à se dicebantur memores essent, sed ut ea domi secum expenderent, & in foro, vel ubicumque commorarentur.

Iam si religiosa de auditis in Dominico *Meditatio* sit via ad æternam in cælis Sabbati observationem Christianis; (quibus λαλάσμενοι σχεττοπορεια relinquitur sabbatismus, Heb. 4. 9.) si eorum sit sp̄em futuram, & tremendum judicium eo die præ ipsorum oculis habere, animosque futuræ vitæ cogitationibus exhilarare; si non solum animo atento dum auditorio interlunc aufculrandum sit iis quæ dicuntur, sed post egressum ubicumque motam faciunt, eorum etiam sit audita in memoriam revocare; denique si scrib̄ apud Deum vigilissimi Patres egerunt, ut auditorum animi ad hoc agendum impellerentur, quæ omnia ex citatis testimoniis manifesta sunt: tum non si ne causa finitis publicis congressibus *Meditationem* de auditis necessariò à Christianis requiri affirmavimus.

Quatè munera, quæ *Collecta* postea vocârunt, in usum pauperum die Dominica erogata legimus. ita præcepit B. Paulus 1. Corinth. capite 16. v. 2. ad primam sabbatorum unusquisque vestrum apud se reponat, recordens quicquid commodum fuerit, &c. & per commodè diem faci cætus ad eleemosynas colligendas elegit Apostolus. quò melius Christianorum animi in eas in pauperum usum erogandas inflammarentur per auditum verbi, publicas preces, sacrasque lectiones eo die habitas. Accedit veteris Ecclesiæ consensu. Iustinus Martyr dicit, congregatæ Ecclesiæ die soli copiosiores per arbitrio suo quod illis usum sit contribuere, & quod ita colligunt, apud Præpositum in omnium, qui egeni sunt, usum dependi. hujus consuetudinis Tertullianus quoque in apologia meminit, aliique qui post eum in Ecclesia floruerunt, quod ita manifestum est ut de eo neminem dubitatum arbitreretur.

Hæc sunt quædam ex variis, quibus post fixos in Ecclesia publicos congressus, præcipuam veteres narravimus operam. quæ qui penituitate perpendit,

Eleemosyna
collecta.

Apol. 2.

derit, ille privatam diei *Dominice* observationem Patribus venerandis non fuisse ignorantem facile concedet: siquidem auditores finitis congressibus quandoque examinabantur de auditis; eosque ut de illis inter se sermones fererent Episcopi admonebant; & ut ipsorum animos divinis de verbo in publico congressu audito Meditationibus pascerent rogabant; variaque quæ in pauperum solamen conducerent, studiosè conferebant.

Arque hæc breviter de publica & privata diei *Dominice* festivitate celebranda dicta sunt.

C A P. XVII.

E P I L O G V S.

QVI commemorata hactenus sacrarum Scripturarum, & beatissimorum Patrum testimonia, serio secum perpendere non gravabitur, diem *Dominicam* solennem fuisse habitam ab Ecclesia ipso Apostolorum seculo, & deinceps, non ibit inficias. sanctam ejus observationem divinitus institutam non poterit non agnoscere. quæ ejus solennitatem impediunt, & in quibus ejus solennis sanctificatio, sive publica, sive privata consistit, facile perspiciet.

In quibus afferendis, licet mare quoddam disputationum ingressus sum: illud tamen per Dei gratiam brevissimo cursu enavigavi. & nihil sine perspicuo non contemnendæ authoritatis testimonio adfirmavi: sed desivimus aliquando, nè quis nos (minorum gentium homunciones ad obvia confugientes) credat accuratum opus moliri, qui nihil sanè nisi tumultuarias commentationes extrahimus, & duntaxat aliorum ingenia excitare nobis erat propositum. Iam si quis sit mundus libertatis, aut carnalis otii potius appetens, quæam divinæ veritatis; qui prædicta non sapiat, illi valedicam cum gravissimâ sententiâ beati Augustini. Si est adhuc, quod dicas, nescio, *litteris* in *psal. 21.* cum *Scripturis*, & Patribus, eas pie interpretantibus, non nobiscum. & à Domino hujus solennitatis auctore submissò puto, ut Ecclesiam suo spiritu regat, hominemque ad pietatem strenuè exercendam mentes exciteret, nè quod Deus purificavit, commune dixerint. quæcumque meæ lippitudini de sanctissimo hoc subiecto in penitioribus honoranda *Antiquitatis* (quam qui veritatem amant, magni facere non possunt) monumentis recondita occurserunt, in lucem protuli; ut manifestum fiat omnibus pietatem verè redolentibus, quantum honoris non solum ipsa ratio, sed honorum æmulum, doctorumque consensus tam solenni festivitati attribuat.

Siquid autem hic erraverim, orthodoxæ Ecclesiæ censuræ non me subtraho. verum ejus sententiaz summâ cum subtilitate, quædoquidem illud Comici, *humanum est* *esse*, me cum omnibus pīis & modestis recolere obtestor. neque hīc, ut Gregorius. *Nyssenus* *est sententia* *dictio*, sed *exercitatio* *at-* *orat. 1. de que disputatio*. ego cæcumentium more ductu antiquissimorum Pagum silvam *Resur.* ingressus, de literatissimis illorum operibus, quæ ad sanctissimam hujus solennitatis exercitiam enucleanda congregata mihi videbantur, ita hunc falciculum comportavi. dum quandoque *Pars* inter se omnimodo non consentire obser- vaveram; quod à senioris judicii viris erat observatum, praxique Ecclesiæ universalis magis congruum, hoc sum amplexus.

Si ab aliquo mihi vitio verratur , quod copiosius , & pluribus veteram
 testimoniis sanctissimam Ecclesiae praxin in hisce quæstionibus non demon-
 straverim ; mihi in hoc veniam a mansuetis datum iri confido : quum solum in
 hoc negotio facere mihi erat propositum , quod de statuariis , & pictoribus re-
 fert Ilychius . qui quod illorum ars postular aggressuti , primò quædam ima-
 ginis aut picturæ rudia , & lineis tantummodo adumbrata promunt , quæ postea
 in processu operis partium singularum augmento perficiuntur , & quasi ad
 æquum perducuntur . ita & ego de sanctissimo hoc subiecto quædam tantum testi-
 monia in gustum dedi , ut omnes quodammodo intelligerent , præcipios ex
 antiquæ Ecclesiae Patribus fuisse complexos & religiosè admodum retinuisse
 illam eandem pietatis praxin in Dominica die sanctificanda , quæ etiam ho-
 diè apud omnes sinceræ Religionis amicos (quorum quoddam non sine sum-
 mo animi dolore in hac quæstione fluctuare video , aliosque nimium licentia-
 carnis indulgere doleo) in Ecclesia Catholica perpetuâ observatione colitur .
 alius vero in purioris Ecclesiae adversariis obsecrando bethè exercitariis hoc of-
 ficii in Dei nomine commendo , ut pto facultate sibi à Dominio in Ecclesiae
 commodum concessa , quæ ad Dei gloriam in ejus diei solennitate observan-
 da poterunt conducere , hæc in apricum proferte non graventur . eos sane in
 hoc tem Deo , Dominice solennitatis authori , gratissimam ; Ecclesiae fidelis hujus
 solennitatis obsecracioni utilissimatos ; & Christiana pietate ejus hæc solene-
 nitas semper erat tessa , dignissimam facturos arbitror .

Hæc ego misellus , quantum mihi per provinciæ meæ labores erat inte-
 grum , pro tenuitate mea , cuius probè sum mihi consilius , utcumque partes
 quotundam Tinctorum egi , qui pannum ad colorem recipiendum præparant ,
 cumque aliorum operæ & arti , ut huic florem superinducant , committunt .

Et hoc per Dei gratiam me ex horum testimoniorum syllabo assecutum
 esse credo , quod jam hullo negotio benevolus Lector hujus solennitatis stu-
 diosus poterit observare , utrum qui Dominice festivitati adornandæ operam
 dant , veritatem ex ipsis fontibus truant , an quibus eam labefactare cordi est
 novitatem (ut olim Optatus de Donatistis lib . 6 .) in visceribus antiquitatu que-
 vant ; qui animo non præoccupato prædicta perlustraverit , hoc deprehendet .
 ideo ut Patrum ipsorum pura pura testimonia proferrentur curavi , quod illo-
 rum verbis , non meæ relationi , aut conclusionibus ex illorum verbis à me
 illatis fides habeatur .

Interea faxit Deus Opt . Max . ut exulceratos hujus seculi mores sanæ doctrinæ
 impatientes pro immensa sua misericordia sanet ,

P R E R

I E S U M C H R I S T U M D O M I N U M

n o s t r u m , c u i c u m P a t r e , & S p . S a n c t o D o m i n i c e s o l e n n i t a t i s

a u t h o r i , s i r g l o r i a i n æ t e n u m .

A M E N .

August . de Trinitate hb . 4 . cap . 6 . Contra rationem nemo sobrius ,

contra Scripturas nemo Christianus , contra Ecclesiam

nemo pacificus senserit .

F I N I S .

